

zborník

Bratislavské právnické fórum 2023
PRÁVNÁ ZODPOVEDNOSŤ
A AUTONÓMIA

Bratislava legal forum 2023
LEGAL LIABILITY AND AUTONOMY

Meteňkanyč, Majerová, Ťažká (zost.)

PRÁVNICKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave

zborník

Bratislavské právnické fórum 2023

Právna zodpovednosť a autonómia

zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie organizovanej pod záštitou Alumni klubu Univerzity Komenského v Bratislave, Právnickej fakulty
konanej 11. – 12. septembra 2023 v Bratislave

Bratislava legal forum 2023

Legal liability and autonomy

collection of papers from the international scientific conference organised under the auspices of the Alumni club of Comenius University, Faculty of Law in Bratislava on 11. – 12. september 2023

PRÁVNICKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave

2023

Bratislavské právnické fórum 2023 : právna zodpovednosť a autonómia / Olexij M. Meteňkanyč, Sára Majerová, Veronika Ťažká (zost.). Bratislava : Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2023. 225 s. ISBN 978-80-7160-704-5.

© Autori

Zostavovatelia: Olexij M. Meteňkanyč, Sára Majerová, Veronika Ťažká

Návrh obálky: Jozef Andraško

Všetky príspevky prešli dvojitém anonymným recenzným konaním.

1. vydanie

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

2023

ISBN (e-verzia) 978-80-7160-704-5

Publikácia je šírená pod licenciou Creative Commons 4.0, Attribution-NonCommercial-NoDerivatives. Dielo je možné opakovanie používať za predpokladu uvedenie mena autorov a len na nekomerčné účely, pričom nie je možné z diela ani jeho jednotlivých častí vyhotoviť odvodené dielo formou spracovania alebo iných zmien.

Sekcia teórie práva a filozofie práva – právna zodpovednosť a autonómia, ako súčasť medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum 2023, bola organizovaná v rámci riešenia grantových úloh:

VEGA č. 1/0579/23 Právne a etické aspekty disciplinárnej zodpovednosti v právnom štáte

VEGA č. 1/0350/21 Trans-identita pri maloletých: etické a právne aspekty spojené s informovaným súhlasom

Obsah

Paradox slobody a viny: niet viny bez slobody volby medzi dobrom a zlom (návraty ad fontes)	6
	Pavol Holländer
Ľudskosť práva	49
	Eduard Barány
Odpovednosť a autonómie z pohľadu mediácie v teórii a praxi	58
	Jakub Dvořák, Martina Urbanová
Disciplinárna zodpovednosť ako inštrument nezávislosti profesie	70
	Martina Gajdošová
Právna zodpovednosť v rozličných podobách	113
	Rudolf Kasinec
Politická a právna zodpovednosť. Zneužívanie boja proti korupcii	125
	Branislav Fábry
Ideálny zákonodarca: hľadanie „dworkinových“ inšpirácií na slovenský spôsob	143
	Tomáš Mészáros
Disciplinárna právomoc Najvyššieho súdu Slovenskej republiky voči notárom versu záujmová samospráva notárov	155
	Miriám Imrich Breznoščáková
Informačná nerovnosť odbornej a laickej verejnosti vo vzťahu k advokátovi z hľadiska disciplinárnej zodpovednosti	169
	Peter Serina
Ľudskoprávne a medicínsko-etické princípy vo vzťahu k transrodovým a intersex ľuďom	188
	Ľubomír Batka

Zodpovednosť a sociálna zrelosť 208

Renáta Kišoňová

**Rodové sebaurčenie ako uvedomelá schopnosť prevziať zodpovednosť za
následky svojho rozhodnutia..... 218**

Sára Majerová

PARADOX SLOBODY A VINY: NIET VINY BEZ SLOBODY VOL'BY MEDZI DOBROM A ZLOM (NÁVRATY AD FONTES)

THE PARADOX OF FREEDOM AND GUILT: THERE CAN BE NO GUILT WITHOUT THE FREEDOM OF CHOICE BETWEEN GOOD AND EVIL (RETURNS AD FONTES)

Pavel Holländer¹

Abstrakt: Právo vstúpilo na historickú scénu postihom porušenia príkazov bez ohľadu na zavinenie výhradne spájaním ľudského skutku a spôsobeného následku. Až neskôr sa utvára predstava spájajúca právnu zodpovednosť so zavinením (vinou). Čo spôsobilo túto zásadnú zmenu? A ďalej, v momente spojenia sankcie (trestu) a viny je nastolená otázka vzťahu determinizmu a ľudskej vôle alebo vzťahu slobody vôle, príčinnosti dejov, zavinenia a zodpovednosti. Vyjavuje sa tým pred nami téma vzťahu slobody a viny ako jedna spomedzi kľúčových všeobecne civilizačných i filozoficko-právnych tém. Hľadanie odpovedí na tieto otázky sprevádza celé európske dejiny, obsahom tohto hľadania je spájanie dejinných kontextov a geniálnych ideí, jeho vyústením moderné právne koncepcie pojmu zavinenia.

Kľúčové slová: zmena obsahu pojmu zodpovednosti zo „stavu vecí“ na „stav duše“; vina ako dobrovoľnosť protiprávnosti; sloboda vôle ako nutná podmienka viny; vplyv Aristotela, stoikov a Tomáša Akvinského na obsah pojmu viny; Diego de Covarrubias y Leyva, Benedikt Carpzov a Johann Samuel Friedrich Böhmer – kľúčové osobnosti utvárajúce obsah kategórie viny (zavinenia); legislatívne zakotvenie viny.

Abstract: Law entered the historical scene by punishing the violation of orders regardless of culpability exclusively by connecting the human act and the caused consequence. It was only later that the notion of linking legal responsibility with culpability (guilt) was formed. What caused this fundamental change? And further, at the moment of the combination of sanction (punishment) and guilt, the question of the relationship between determinism and human will or the relationship between free will, causation of events, culpability and responsibility is raised. This reveals before us the theme of the relationship between freedom and guilt as one of the key general

¹ Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta.

civilizational and philosophical-legal themes. The search for answers to these questions accompanies the whole of European history, the content of this search is the connection of historical contexts and ingenious ideas, and its result is the modern legal concept of the concept of fault.

Key words: changing the content of the concept of responsibility from "state of affairs" to "state of soul"; guilt as voluntariness of illegality; freedom of will as a necessary condition of guilt; the influence of Aristotle, the Stoics and Thomas Aquinas on the content of the concept of guilt; Diego de Covarrubias y Leyva, Benedikt Carpzov and Johann Samuel Friedrich Böhmer – key personalities shaping the content of the category of guilt (culpability); legislative entrenchment of guilt.

Úvod

Sloboda i vina sú v našej civilizácii vzájomne späté od čias Starého zákona, od čias, keď nás sprevádza *Pentateuch*, od čias knihy *Genesis*: „I vzal Pán, Boh, človeka a umiestnil ho v raji Edene, aby ho obrábal a strážil. Pán, Boh, však takto prikázal človekovi: ‚Zo všetkých stromov raja môžeš jesť. Zo stromu poznania dobra a zla, z toho nejedz! Lebo v deň, kedy by si z neho jedol, istotne zomrieš.‘ ... A videla žena, že strom je na jedenie chutný, na pohľad krásny a na poznanie vábivý, nuž vzala z ovocia jeho a jedla, a dala aj mužovi svojmu, čo bol s ňou, a on tiež jedol. I otvorili sa obom oči a spoznali, že sú nahí ... I zavolať Pán, Boh, Adama a riekol mu: ‚Kde si?‘ A on odpovedal: ‚Počul som tvoj hlas v záhrade, nuž bál som sa, že som nahý, a preto som sa skryl.‘ I riekol mu: ‚Kto ťa upozornil, že si nahý? Jedol si azda zo stromu, z ktorého som ti jesť zakázal?‘ ... Potom im riekol Pán, Boh: ‚Hľa, človek sa stal ako jeden z nás! Poznal dobro i zlo.‘²

Cenou slobody, cenou daru rozlišovania medzi dobrom a zlom, je teda vina, strata nesmrteľnosti a – teologicky vyjadrené – dedičný hriech?

Tak uvažoval aj Tomáš Akvinský v *Sume teologickej* (S. Th. I q. 17 a. 1 co.): „... čokoľvek sa vo veciach deje, pochádza z ustanovení Božieho rozumu; ale vari mimo slobodných činiteľov, v ktorých moci je vyhnúť sa ustanoveniam Božieho rozumu; v tom potom spočíva zlo viny...“, čiže (S. Th. I q. 83 a. 2 ad 3) „... človek hriechom stratil slobodné rozhodovanie, nie čo do slobody prirodzenej, ktorá je bez prinútenia, ale čo do slobody, ktorá je bez viny a bez biedy...“³

K príbehu knihy *Genesis* sa cez oblúk stáročia vracia aj Georg Wilhelm Friedrich Hegel: „... človek je slobodný ako človek, sloboda ducha tvorí jeho vlastnú povahu; toto

² Písmo sväté Starého zákona. I. Bratislava, 1968, s. 38 – 42.

³ AKVINSKÝ, T.: Theologická summa. Přel. profesori bohovědného učiliště řádu dominikánského, red. SOUKUP, E. Olomouc, 1937, s. 156, 653.

vedomie sa prvýkrát objavilo v náboženstve, v najvnútornejšej oblasti ducha".⁴ Z tohto dôvodu aj „pôvod zla vo všeobecnosti spočíva... v mystériu... slobody".⁵ A Hegel pokračuje ďalej: „Svetová história je pokrokom vo vedomí slobody – pokrokom, ktorý musíme uznať vo svojej nevyhnutnosti."⁶

Právo, ktoré predstavuje normatívnu a sankčnú sústavu, vstúpilo na historickú scénu postihom porušenia príkazov bez ohľadu na zavinenie, iba a výhradne spájaním ľudského skutku a spôsobeného následku. Až neskôr sa utvára predstava spájajúca právnu zodpovednosť so zavinením (vinou).

Možno sa teda pýtať, prečo? Čo spôsobilo túto zásadnú zmenu? A ďalej, v momente spojenia sankcie (trestu) a viny je nastolená otázka vzťahu determinizmu a ľudskej vôle alebo vzťahu slobody vôle, príčinnosti dejov, zavinenia a zodpovednosti. Vyjavuje sa tým pred nami téma vzťahu slobody a viny ako jedna z kľúčových tém všeobecne civilizačných, špeciálne potom filozoficko-právnych.

Pokus o hľadanie odpovedí na tieto otázky nech sa uberá cestou nutného prepojenia historického a filozofického, dejín a pojmov. Podľa Alasdaira MacIntyre (1929), slávneho škótsko-amerického filozofa – komunitaristu „by sa nemali písať dvoje dejiny, jedny politického a morálneho konania a druhé politického a morálneho teoretizovania, pretože neboli ani dve minulosti, jedna naplnená len činmi a druhá len teóriami. Každé konanie je nositeľom a vyjadrením presvedčenia a pojmov zaťažených teóriou; každá teoretická úvaha a každý výraz nejakého presvedčenia je politickým a morálnym konaním... preto sú myšlienky na jednej strane obdarené vlastným, zdanlivo nezávislým životom, a na strane druhej sú politické a spoločenské udalosti ukazované ako podivne bezmyšlienkovité".⁷ Alasdair MacIntyre tézu spojenia historického a filozofického naskutku kladie do centra svojich filozofických skúmaní: „Rôzne typy morálnych návykov, predpokladov a pojmových schém sa musíme učiť z histórie a antropológie. Predstavu, že tieto morálne pojmy možno študovať takzvané oxfordským katedrovým štýlom, to znamená len premýšľaním o tom, čo filozof a ľudia v jeho okolí hovoria a robia, som vždy považoval za scestnú a dodnes som nenašiel nijaký dôvod, aby som sa tohto presvedčenia vzdal."⁸

Ak obrátíme pozornosť na veľikánov právnej vedy, Friedrich Carl von Savigny jej predmet vymedzuje prepojením historického a filozofického (v jeho ponímaní systematického) poznania: „Právna veda je historická a filozofická. Oba tieto princípy sú síce rozdielne, avšak oba sú správne, a preto je nutné ich prepojiť. Celková povaha

⁴ HEGEL, G. W. F.: Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte. 1827. Stuttgart, 1975, s. 60.

⁵ HEGEL, G. W. F.: Grundlinien der Philosophie des Rechts. 1820. Český preklad: HEGEL, G. W. F.: Základy filozofie práva. Praha, 1992, s. 168.

⁶ HEGEL, G. W. F.: Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte. 1827. Stuttgart, 1975, s. 61.

⁷ MACINTYRE, A.: After Virtue. A Study in Moral Theory. London, 1981. Český preklad: Ztráta ctnosti. Praha, 2004, s. 79.

⁸ Tamže, s. 8.

jurisprudencie spočíva na tomto spojení.⁹ Anton Friedrich Justus Thibaut, ďalšia z kľúčových postáv právnej vedy 19. storočia, v tejto súvislosti poznamenáva: „Bez filozofie neexistuje žiadna naplnená história; bez histórie žiadne spoľahlivé použitie filozofie. ... Právnik, ktorý sa usiluje o dosiahnutie dokonalosti, sa preto bude vždy snažiť vzájomne prepájať ako dôkladné historické znalosti, tak filozofické náhľady: pretože historická časť právnej vedy nebude nikdy oddelená od jej časti filozofickej ostrou hranicou. V každej z nich sú medzery, ktoré je možné zaplniť iba prostredníctvom tej druhej.“¹⁰ K tejto Thibautom sformulovanej téze sa výslovne hlási aj osobnosť právnej filozofie taká významná, akou je v dejinách tohto odboru John Austin.¹¹

Pokúsme sa teda rozplieť kľbko, v ktorom sa miešajú pojmy a dejiny, v ktorom slová sloboda a vina striedavo nadobúdajú svoj obsah v dielach filozofov, teológov i právnikov a zároveň v politických deklaráciách a prejavoch, na bojových poliach, v súdnych sieňach či v drámach ľudských osudov.

Zrod uvedomenia si pojmu viny v antickom Grécku a Ríme

Aristoteles v *Etike Nikomachovej* nielenže sformuloval otázku vzťahu slobody a viny (zodpovednosti), ale aj narysoval štruktúru pojmov a väzieb medzi nimi, v rámci ktorej možno o danom vzťahu uvažovať. Analýza dobrovoľnosti, resp. nedobrovoľnosti ľudského rozhodovania s ohľadom na vedenie (rozum) a s ohľadom na vonkajšie donútenie, je pre neho východiskom pre vymedzenie pojmu zodpovednosti: „... jednotlivci v súkromnom živote, aj zákonodarcovia... karhajú a trestajú tých, čo páchajú nečestné veci, pokiaľ to neurobili z násilného donútenia alebo z nezavinenej nevedomosti... A ľudia trestajú dokonca aj nevedomosť, kedykoľvek sa o niekom zdá, že je vinný svojou nevedomosťou“.¹² Absencia slobodnej voľby spočívajúca vo vonkajšom donútení, alebo samým sebou nezavinenej neznanosti (nevedení), teda vylučuje zodpovednosť – *a contrario* absencia vonkajšieho donútenia alebo neznanosť (nevedenie) zavinená samým sebou, predstavujú slobodu voľby zla (*špatnosti*) a obe majú za následok zodpovednosť.

⁹ SAVIGNY, F. C. von: *Juristische Methodenlehre nach dem Vorlesungsskriptum von J. Grimm von Wintersemester 1802/1803*. Hrsg. WESENBERG, G., Stuttgart, 1951, s. 16.

¹⁰ THIBAUT, A. F. J.: *Versuche über einzelne Teile der Theorie des Rechts*. 1798. 2. Aufl. Erster Band. Jena, 1817, s. 174.

¹¹ AUSTIN, J.: *The Province of Jurisprudence Determined*. 1832. Ed. RUMBLE, W. E. Cambridge, 1995, s. 344.

¹² ARISTOTELÉS: *Etika Nikomachova*. Bratislava, 2011, s. 83.

Aristoteles prepája ľudské rozhodovanie, t. j. jeho dobrovoľnosť, resp. nedobrovoľnosť s ohľadom na vedenie (rozum) a s ohľadom na vonkajšie donútenie, s etickou dimenziou, s voľbou medzi dobrom a zlom. Voľba zla je teda zaťažená vinou a má za následok zodpovednosť. Odtiaľ pramení neskoršie presvedčenie stoikov, podľa ktorých slobodnou voľbou je iba voľba dobra, či kresťanských mysliteľov, podľa ktorých slobodná voľba je iba taká voľba, ktorá je v zhode s Božou vôľou (čiže absolútnym dobrom).

Skôr než sa pokúsime nahliadnuť do myslenia stredoveku a jeho stretnutia sa s kategóriami slobody, viny a dedičného hriechu, zostaňme ešte chvíľku v dobách antiky a položme si otázku, či sa v nej svet práva v konfrontácii so svetom filozofie formuje autonómne, alebo sa vzájomne ovplyvňujú, resp. nesú v sebe analogické prístupy.

Ten najpovolanejší, Theodor Mommsen (1817 – 1903), *nemecký historik, právnik, liberálny politik, nositeľ Nobelovej ceny za literatúru za rok 1902, vari najvýznamnejšia autorita vedeckého bádania rímskych dejín, špeciálne potom dejín rímskeho práva*, upozorňuje na definičné spojenie pojmov zločin a vina („nezákonná vôľa“), spojenie, ktoré sa v dejinách rímskeho práva formuje pozvoľne: „Pojem zločin vyžaduje, aby osoba schopná konať mala nezákonnú vôľu. Tento základný princíp rozvinutého trestného práva je cudzí jeho počiatkom; prvá otázka je stav vecí, nie stav duše, na ktorej je stav vecí založený.“¹³

¹³ MOMMSEN, T.: Römisches Strafrecht. Leipzig, 1899, s. 85.

Mommsen upozorňuje na pramene, ktoré osvedčujú dobu premeny vnímania zločinu ako „stavu vecí“ na „stav duše“: „*Sciens dolo* (zlomyselná vedomosť – pozn. P. H.) sa nachádza v zákone o vražde prisudzovanom Numovi (Numa Pompilius, rímsky kráľ, 715 – 673 pred n. l. – pozn. P. H.)... *dolo malo* (zlý úmysel – pozn. P. H.) vo veľmi starom lesnom zákone zo Spoleta... a v pevnom slovnom spojení už trvalo prítomnom v zákonoch v období republiky, *lex bantinae*¹⁴ a *lex repetundarum*¹⁵.“¹⁶

¹⁴ *Tabula Bantina* je bronzová tabuľka a jeden z hlavných literárnych prameňov oskinčiny, vymretého italického jazyka používaného približne v rokoch 500 – 50 pred n. l. v dnešnom stredojužnom a južnom Taliansku. Pravdepodobne pochádza z obdobia medzi rokmi 150 a 100 pred n. l. (*Tabula Bantina*. In: *The New International Encyclopædia*. 1910, Volume 18, s. 800.) Výraz *dolus malus* obsahuje *Tabula Bantina* na troch miestach (§ 1 ods. 5, § 2 ods. 8 až 11, § 3 ods. 13 až 18), pre ilustráciu uvádzam jeho výskyt v kontexte § 3 ods. 13 až 18: *Siquis pro matistatu alteri capitis aut pecuniae (14) diem dixerit, is comitia ne habuerit nisi cum apud populum quater oraverit sciens sine dolo (15) malo et quartum diem populus perceperit. Quater, neque plus quinquens, reo agito (16) prius quam iudicationem dabit, et cum postremum cum reo oraverit, ab eo die (17) in diebus XXX proximis comitia non habuerit. Si quis contra hoc fecerit, eum siquis volet magistratus moltare, (18) liceto, dumtaxat minoris partis pecuniae liceto.* [Ak ktorýkoľvek sudca v súdnom spore, v ktorom možno uložiť trest smrti alebo pokutu, určí deň pojednávania, nesmie ho konať, kým bez zlého úmyslu štyrikrát nevznesie obvinenie v prítomnosti verejnosti a verejnosť nebude na termín pojednávania upozornená štyri dni vopred. Štyrikrát, najviac päťkrát, musí vec pred podaním obžaloby prejednať s obžalovaným, a keď ju s obžalovaným prejedná naposledy, nesmie sa pojednávanie konať do tridsiatich dní od tohto dňa.] (BUCK, C. D. *A Grammar of Oscan and Umbrian. With A Collection of Inscriptions and a Glossary*. Boston, 1904, s. 237).

¹⁵ K *lex repetundarum* pozri KROPSBAUER, F. *Acilia lex repetundarum*. In: *Ottův slovník naučný*. První díl. Praha, 1888, s. 126 – 127: „*Acilia lex repetundarum*, dříve (až do výzkumů Th. Mommsenových a K. T. Zumptových) nazvaná *lex Servilia repetundarum*, jest z nejzajímavějších zbytků římských zákonů, které se nám v originále dochovaly. Nelze určit, kdy bylo nalezeno 11 zlomků velké kovové desky obsahující částky zákona tohoto; jisto jest však, že zlomky tyto, z nichž zůstalo již jen 9 a z těch několik ve dvorním kabinetu vídeňském, byly již ve středověku známy. Na zadní, drsné straně téže desky jest vyryta *lex agraria* (zákon o udílení státních polností) stáří neznámého. Zákon *Aciliův* přijat asi v r. 123 – 22 př. Kr. a čelil proti vyděračnému zneužívání moci úřední, hlavně přijímáním vynucených darů. Důležitost jeho spočívá v tom, že zapovídá, by o zločinech zneužití moci úřední nesoudili senátoři, kteří svým soudruhům pravidelně nadřžovali, a dále, že se snažil obmezit ustavičné doplňování trestního řízení, kterýmž se vyšetřování uměle do nekonečna protahovalo.“

Numov zákon stanovil: *si qui hominem liberum dolo sciens morti duit, paricidas esto* (ak niekto zabil slobodného človeka so zlomyseľnou vedomosťou, posudzuje sa rovnako ako otcovrah).¹⁷ Zákon zo Spoleta (*lex Spoletina*) chránil háj zasvätený bohu Jupiterovi, každému, kto sa previnil jeho znesvätením, stanovil povinnosť obetovať kvôli zmiereniu Jupitera kravu. Lex Spoletina bol objavený na kamennej doske v meste Spoleto (nachádzajúceho sa v Umbrii) a je datovaný približne rokom 315 pred n. l.¹⁸

Keďže naše poznanie kráľovskej doby v dejinách Ríma pochádza z prameňov z doby neskorej republiky a ak predpokladáme, že Mommsenom pomenovaný „paradigmatický obrat“ vnímania zločinu ako „stavu veci“ na „stav duše“ sa uskutočnil na prelome 4. a 3. storočia pred n. l., je mimoriadne ťažké priblížiť sa k pochopeniu onej epochy. Toho pochopenia, ktoré je hľadaním odpovede na otázku „prečo?“. Čo sa do tej miery významného v tejto dobe udialo v rímskej spoločnosti, v

K *lex repetundarum* pozri ďalej ANTALOVÁ, B. Crimen repetundarum. Trestné činy vydierania provincií (v rímskom práve). *Studia iuridica Cassoviensia*. 2019, roč. 7, č. 2, s. 6 – 7: „Lex Acilia z roku 123, resp. 122 pred n. l. bola prijatá na návrh tribúna ľudu M. A. Glabriona. Predstavovala zásadnú zmenu v potrestaní nepoctivých správcoch provincií vo viacerých smeroch: „Prvým z nich bolo zavedenie zmeny členstva v stálom súdnom dvore (quaestio perpetuae). Kým *lex Calpurnia* stanovila za jeho členov len senátorov, *lex Acilia* zaviedla, že členmi už naďalej nemohli byť senátori, dokonca ani ich synovia alebo blízki príbuzní, čo, samozrejme, malo aj politický dosah – viedlo k zoslabeniu pozície senátu najmä vo vzťahu k jazdcom. Takáto zmena bola celkom logická, lebo správcami provincií boli často senátori či bývalí senátori, preto by bolo málo pravdepodobné ich odsúdenie členmi poroty, zloženej z členov senátu. V súvislosti s porotou *lex Acilia* zaviedla aj ďalšiu zmenu – jej predsedníctvo odobrala cudzineckému prétorovi a odovzdala ho špeciálnemu prokurátorovi (*praetor de repetundis*). Zákon sa dotkol aj súkromných osôb. Peregrínom, ktorí oznámili previnilého magistráta priznal rímske občianstvo, ako aj financie vysúdené v procese. Najpodstatnejším zásahom do trestného činu vydierania provincií bolo zostrenie postihu za tento čin. Kým sankcia podľa *lex Calpurnia* znela len na simplum (na vrátenie peňazí), ktorá sa v trestnom práve nepoužívala (bola mierna a typická pre súkromné právo), *lex Acilia* sprísnila sankciu na duplum – na pokutu vo výške dvojnásobku spôsobenej škody, čím sa na rozdiel od predchádzajúcej úpravy stala už skutočným trestom. V tomto možno vidieť najpodstatnejší prínos *lex Acilia* do vývoja trestného práva – zákon zmenil charakter postihu zo súkromného práva na charakter procesu verejného (*iudicium publicum*). Pokutu vo výške *simplum* chápanú nie ako trest, ale len ako povinnosť zaplatiť spôsobenú škodu zmenila *lex Acilia* na skutočný trest – povinnosť zaplatiť poškodenému *duplum*, dvojnásobok spôsobenej škody. Zákon zasiahol aj do politickej scény rímskej republiky. Zmenil stanovisko k porotcom – členom stáleho súdneho dvora. Nahradiť členov poroty zo senátorského stavu prechádzajúceho systému porotcami mimo tohto stavu. Takto zmenený obsah zákona mal slúžiť ako politická zbraň Gaia Graccha proti senátorom a zabezpečiť podporu jeho stúpencom – jazdcom, a to presunutím kontroly súdu, resp. jeho právomocí zo senátorov na jazdcov.“

¹⁶ MOMMSEN, T.: *Römisches Strafrecht*. Leipzig, 1899, s. 86. K Numovmu zákonu pozri tiež DIRRSEN, H. E. *Versuche zur Kritik und Auslegung der Quellen des römischen Rechts*. Leipzig, 1823, s. 336.

¹⁷ Pozri LEAR, F. S. *Treason in Roman and Germanic Law*. Collected Papers. Austin, 1965, s. 5.

¹⁸ Pozri VÖLKL, A. *Die Verfolgung der Körperverletzung im frühen römischen Recht*. Studien zum Verhältnis von Tötungsverbrechen und Injuriendelikt. Wien-Köln-Graz, 1984, s. 94.

jej kultúre, v jej zmýšľaní, že dochádza k zmene nahliadania na podmienky etickej a právnej zodpovednosti?

Všeobecne formulovanú odpoveď na tieto otázky ponúka Georg Jellinek. Jej obsahom je poukaz na nárast spoločenskej percepcie úlohy jednotlivca v spoločnosti: „Postupné uznávanie subjektivity, ktoré je jedným z veľkých výsledkov historického procesu, sa v dejinách trestného práva prejavuje vznikom a zdokonaľovaním pojmu viny... Vonkajšie narušenie sa stáva stále viac iba dôvodom pre poznanie trestného činu, zatiaľ čo jeho skutočný základ sa stále viac hľadá v subjektívnych procesoch, ktoré ho priniesli. Pocit kvalitatívnych a kvantitatívnych rozdielov v etických hodnotách konania sa stáva stále jemnejší, stále ostrejšie duchovné oko postupne dokáže vnímať rozdiely, ktorých si primitívne kultúrne epochy nemôžu byť vedomé.“¹⁹

Možno Georgom Jellinkom všeobecne formulovanú tézu podoprieť aj konkrétnou historickou argumentáciou? Domnievam sa, že je možné sa o to pokúsiť.

Hypotézu pre hľadanie tejto argumentácie nachádzam v štúdiu venovanej pojmu paricidium v rímskom trestnom práve z pera Eduarda Osenbrüggena (1809 – 1879), vo svojej dobe významného predstaviteľa vedy trestného práva, vrátane dejín tohto odboru, pôsobiaceho na univerzitách v Dorpate (dnešnom Tartu v Estónsku) a v Zürichu.²⁰ Osenbrüggen ponúka interpretáciu výrazu *sciens dolo* v Numovom zákone: „Bez toho, aby sme zvažovali ďalšie okolnosti, treba sa domnievať, že v (pojme – pozn. P. H.) paricidium objavíme doslovný zmysel, ktorý v sebe zahŕňa *dolo sciens morti dicit*, iba tým spôsobom, že sa tento *sciens dolo* bude javiť ako právnický presne označený hlavný znak daného pojmu.“²¹ Osenbrüggen inými slovami hovorí, že v dikcii Numovho zákona výraz *sciens dolo* nie je superfluum, ale vyjadrenie definičného znaku skutkovej podstaty. Vo svojej úvahe rysuje vysvetlenie dôvodu objavenia sa tohto nového momentu v rímskom zákonodarstve, vysvetlenie, ktoré vychádza z úsilia o pochopenie vtedajšej rímskej spoločnosti a tendencií jej vývoja: „V samom Ríme v čase Numovho panovania nie sú všetci *neotroci* tiež *liberi homines*. Treba si uvedomiť moc *pater familias* a postavenie rodiny vo vzťahu k štátu. Štát nebol zložený z občanov, ale z rodov a z rodín. Tieto predstavujú uzavreté celky. Na

¹⁹ JELLINEK, G.: Die socialethische Bedeutung von Recht, Unrecht und Strafe. Wien, 1878, s. 113.

²⁰ Osenbrüggenov pestrý život nepostrádal ani romantické a zároveň dramatické príbehy. V Dorpate, ktorý bol vtedy súčasťou Ruska, mal priateľský vzťah s barónkou Bruiningkovou, rodenou princeznou Lievenovou, ktorá sympatizovala s vtedajším nemeckým hnutím proti ruskej nadvláde. Po tom, čo utiekla pred možným prenasledovaním cárskou tajnou políciou, Osenbrüggen bol práve touto tajnou políciou internovaný a následne „zdvorilými“ slovami „*monsieur, il faut que vous quittez la Russie*“ vypovedaný z Ruska. (Pozri LOENING, R. Osenbrüggen Eduard. In: Allgemeine Deutsche Biographie. Band 24, Leipzig, 1887, s. 464.)

²¹ OSENBRÜGGEN, E.: Das altrömische Paricidium. Eine philologisch-juristische Abhandlung. Kiel, 1841, s. 39.

vrchole rodiny stojí pater familias a jemu sú v rovnakej miere podriadení všetci živí (familia v užšom zmysle slova) a všetko neživé (pecunia), všetci a všetko, kto a čo patrí do rodiny a k rodine, manželka a dieťa, otroci a chovné zvieratá, dom a statok, peniaze a všetok majetok. ... Deti a manželka in manu boli vo vzťahu k pater familias a jeho familia neslobodní, navonok boli však považovaní za slobodných ľudí; ich právna subjektivita a spôsobilosť právne konať boli zákonne neustále viac rozširované, a tým bola ich sloboda posilňovaná. Čo sme však touto dedukciou získali? Práve to, že v Numovom zákone obsahujúcom desať slov nevystupujú dve slová (sciens dolo – pozn. P. H.) vôbec ako nadbytočné. Obe tieto slová práve naznačujú vzťah verejnej trestnej právomoci k rodine.²²

Ak Georg Jellinek spája vznik a zdokonaľovanie pojmu viny v dejinách trestného práva s postupným uznávaním subjektivity ako jedným z veľkých výsledkov historického procesu, zdá sa, že tento historický proces uznávania ľudskej subjektivity je spätý s premenou rodovej na štátnu formu usporiadania ľudskej spoločnosti. Zdá sa, že v tejto súvislosti sa možno pokúsiť aj o ďalšie zovšeobecnenie: Pripomeňme tézu charakterizujúcu formovanie demokracie v Aténach v priebehu 6. a 5. storočia pred n. l. Podľa Kurta Raaflauba (1941), švajčiarskeho historika staroveku, profesora Brownovej univerzity v Providence v Rhode Islande, aj Jochena Bleicken (1926 – 2005), kľúčovej postavy nemeckej historickej vedy zaoberajúcej sa starovekom, profesora pôsobiaceho na univerzitách v Hamburgu, Frankfurt nad Mohanom a v Göttingene, „utváranie pojmov v antike – najmä v týchto jej raných fázach – je orientované na skúsenosť, a tým na minulosť, nie je smerované na naplnenie očakávaní a programovo na budúcnosť“²³ a ďalej, „predstava, ktorá celkom samozrejme platí v neskorších dejinných obdobiach, že totiž spoločenským poriadkom razia cestu najmä nové myšlienkové hnutia, nie je na mieste v aténskych dejinách 6. a 5. storočia“, v tom čase „neexistovala žiadna politická teória, ktorá by ako samostatná sila bola nosným základom a oporou rozvoja demokratického zriadenia... Až do polovice 5. storočia sa však žiadna diskusia o politickom usporiadaní gréckych obcí nerozvinula. Demokracia teda nie je produktom politickej idey, ale výsledkom jedinečného historického vývoja Atén v 6. a 5. storočí“.²⁴ Obsahom zhodné konštatovanie vyslovuje Jochen Bleicken aj na okraj kategórie slobody: „Grékom bolo cudzie abstraktné ponímanie individuálnej slobody a jej uznanie za politickú hodnotu.“²⁵ Ostatne, rovnaké slová volí aj slávny filozof Isaiah Berlin (1909 - 1997): „Je zaujímavá... historická otázka, v ktorej dobe a za akých

²² Tamže, s. 19, 21.

²³ RAAFLAUB, K.: Freiheit in Athen und Rom: ein Beispiel divergenter politischer Begriffsentwicklung in der Antike. Historische Zeitschrift. 1984, Band 238, s. 534.

²⁴ BLEICKEN, J.: Die athenische Demokratie. 1994. Český preklad: BLEICKEN, J. Aténská demokracie. Praha, 2002, s. 55 – 56.

²⁵ Tamže, s. 647.

okolností sa pojem slobody jednotlivca... stal v západnom svete explicitný. Nenašiel som žiadne presvedčivé doklady o jeho jasnej formulácii v staroveku. ... Zdá sa mi, že otázka slobody jednotlivca, teda hraníc, ktoré by verejným úradom, či laickým, alebo cirkevným, nemalo byť obvykle povolené prekročiť, v tejto fáze očividne nevyvstala.²⁶

Domnievam sa, že analogicky s pojmom demokracie a slobody rovnako aj pojem viny (zavinenia) v práve nie je produktom abstraktnej, apriórnej teoretickej koncepcie, ale je aposteriornym produktom dejín. Je dôsledkom dvoch historických javov:

Model spoločenskej koexistencie a kooperácie, ktorý označujeme termínom štát, bol v porovnaní s rodovým (kmeňovým) usporiadaním zložitejší a abstraktnejší. Spoločenská rovnováha narušená zavineným konaním sa v ňom už neobnovuje akciou a protiakciou aktérov (svojpomocne), čiže akciou v rámci dvojstranného vzťahu, ale abstraktným hľadaním spôsobu obnovenia vnútorného mieru v širšom ľudskom spoločenstve aktérom tretím, štátom. Spravodlivosť, v zmysle inštitúcie, spoločenskej homeostázy, je už spätá so subtílnjšou diferenciaciou subjektov a ich konania. Do rámca pojmu „novej“ spravodlivosti vstupuje kategória introspektívnej slobody, t. j. slobody vôle, slobody chcenia a slobody konania a z nej plynúcej viny ako predpokladu zodpovednosti. Spoločenské vnímanie viny sa stáva dôsledkom abstraktnejšieho uchopenia spravodlivosti. Toto vnímanie je spojené Jellinkovým uznaním subjektivity, s hlbším pochopením ľudského konania, ktorého kľúčovým komponentom je sloboda vôle.

V dobách rímskej republiky sa kryštalizuje pojmová štruktúra kategórie viny: „Etický základ zákon porušujúcej vôle, bez ktorej niet zločinu a trestu, sa môže javiť buď ako úmyselné porušenie morálneho a štátneho práva (*dolus*), alebo ako zavinené zanedbanie (*culpa*) jeho percepcie. Zamýšľané porušenie morálneho a trestného zákona je individualizované jediným pojmom ako úmysel (*animus*) zabiť, ukradnúť alebo nech už je akokoľvek formulovaná skutková podstata daného druhu (*Animus occidendi*: Dig. 48, 8, 1, 3. Cod. 9, 16, 1 pr.; *Animus furandi*: Dig. 47, 2, 52, 20; *Animus violandi* (sepulcri): Dig. 47, 12, 3, 1; *Animus iniuriae faciendae*: Dig. 25, 4, 1, 8). V súhrne pre celú oblasť práva sa táto deliktná vôľa v právnom jazyku označuje ako „zákernosť“, *dolus*, väčšinou ešte expresívnejšie ako „zlá zákernosť“, *dolus malus*, spáchaná s vedomím protiprávnosti označovaným termínom *sciens*.“²⁷

Theodor Mommsen poukazuje ďalej na skutočnosť, že *dolus* obsiahnutý v prameňoch rímskeho práva zahŕňal „každú morálnu nespravodlivosť vyžadujúcu občianskoprávnu alebo trestnoprávnu odplatu“.²⁸ Kládie pritom akcent na

²⁶ BERLIN, I.: Four Essays on Liberty. 1969. Český preklad: Čtyři eseje o svobodě. Praha, 1999, s. 47 – 48.

²⁷ MOMMSEN, T.: Römisches Strafrecht. Leipzig, 1899, s. 86.

²⁸ Tamže, s. 88.

prepojenie rímskeho vnímania morálnej a právnej zodpovednosti, a ďalej, upozorňuje na to, že Rimania pojem *dolus* aplikovali v oblasti trestného i v oblasti občianskeho práva. Pri použití pojmu viny teda rozlišovali medzi kategóriami *dolus* a *culpa*. Na tomto mieste sa otvára otázka, či tak postupovali obdobne v oblasti trestného, ako aj v oblasti občianskeho práva, a ak nie, v čom spočíval rozdiel.

Odpovede na tieto otázky ponúka – kto iný? – opäť Theodor Mommsen: „Morálny zákon možno porušiť aj bez vôle ho porušiť. Ľudské spoločenstvo, a tým aj celé usporiadanie štátu si vyžaduje, aby spolunažívajúci ľudia nielen neznásilňovali a nepodvádzali, ale aby sa zdržali nedbanlivosti (*culpa*), teda takého konania, ktoré s primeranou predvídavosťou muselo alebo mohlo spôsobiť škodu tretej osobe. Takáto škoda spôsobená nerozvážnosťou a ľahkomyselnosťou je pravdepodobne menším, avšak stále etickým prehréškom a odôvodňuje trestnoprávnu zodpovednosť... Toto menšie zavinenie však nepostačuje na verejné potrestanie; vyskytuje sa len v súkromnom trestnom konaní. ... Slovo *culpa*... sa v trestnom práve používa v rovnakom význame ako v zmluvnom práve, ale v zmluvnom práve má širší záber, keďže v trestnom práve sa pod týmto pojmom chápa len škodlivé konanie, ktoré nespočívalo v zanedbaní, v zmluvnom práve k tomu pristupuje nedodržanie pozitívnych záväzkov obsiahnutých v obligácii. *Culpa* v trestnom práve vystupuje zásadne ako dôvod obžaloby, v civilnom práve vystupuje len akcesoricky povedľa zmluvy. Preto ani kriminálna *culpa* nepodlieha odstupňovaniu, keďže povinnosť človeka voči človeku je všade rovnaká, zatiaľ čo kontraktuálna sa formuje rozdielne podľa osobitostí obligačných vzťahov.“²⁹

Kvôli zrozumiteľnosti náčrtu vnímania kategórie viny v antickom Ríme žiada sa uviesť i stručné objasnenie štruktúry trestných činov v rímskom práve: „Zjednodušene možno rozlíšiť dve skupiny trestných činov: po prvé *crimina*, ktoré spadali pod verejné trestné stíhanie, a po druhé *delicta*, pri ktorých sa previnenia žalovali podľa občianskeho práva, ale ktorých sankčná podstata spočívala v tom, že v ich prípade sa vyplácala zvýšená náhrada škody. *Crimina* zahŕňali najmä zákernú vraždu a otravu, vraždu príbuzných (*paricidium*), falšovanie (*falsum*), velezradu (*crimen maiestatis*), násilie (*vis*), cudzoložstvo (*adulterium*), ničenie nílskych priehrad, náboženské zločiny, prechovávačstvo (*receptatio*), vydieranie (*concessio*), únos (*raptus*), niektoré kvalifikované majetkové trestné činy (vrátane krádeže dobytku, krádeže pri kúpaní a vlámania), posunutie hraníc (*termini motio*), znesvätenie hrobu (*sepulcri violatio*) a podvod (*stellionatus*). Medzi súkromné delikty trestnoprávnej povahy patrili najmä krádež (*furtum*), lúpež (*vis bonorum raptorum*) a urážka, ublíženie na zdraví, porušovanie domovej slobody.“³⁰

²⁹ Tamže, s. 88 – 89.

³⁰ BOCK, D.: Die erste Europäisierung der Strafrechtswissenschaft: Das gemeine Strafrecht auf römischrechtlicher Grundlage. Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik. 1/2006, s. 9

Digesta (D 9, 2, 31) pritom obsahujú už i objasnenie obsahu pojmu *culpa* (nedbanlivosť): „Nedbanlivosť prichádza totiž do úvahy vtedy, ak to, čo sa vyžaduje od predvídateľného človeka sa nepredvídalo alebo sa až vtedy ohlasovalo, keď sa nebezpečenstvu už nedalo zabrániť. ... Lebo kvôli nedbanlivosti ho nemožno žalovať, ak nemohol tušiť, že niekto pôjde po tomto mieste.“³¹

Pojem viny, použime na tomto mieste pozmenenú formuláciu Theodora Mommsena, sa v dejinách antického Ríma mení vnímaním zodpovednosti ako „stavu veci“ na „stav duše“ nielen v oblasti trestného, ale aj v oblasti súkromného práva: Rudolf Jhering v súvislosti s rozborom rímsko-právneho chápania pojmu viny v súkromnom práve hovorí o „prechode z objektívnej k subjektívnej protiprávnosti“, upozorňuje, že od dôb rímskej republiky „k náhrade škody nezaväzuje škoda, ale vina“.³² Podľa Jheringa „vrcholom teórie zavinenia (v súkromnom práve – pozn. P. H.) pochádzajúcej od rímskych právnikov je doktrína *dolus* a *culpa*“, pričom „podstata úmyslu (*dolus*), ako bol chápaný a aplikovaný rímskou jurisprudenciou, spočíva v dôraze na jeho striktnu absolútnu a neohybnú povahu, naopak, podstata nedbanlivosti (*culpa*) je založená na jej relativite, na elasticite, s akou sa dokáže prispôbiť najrozmanitejším podmienkam, a na vnútornej štruktúre a nuansách, ktoré tým vytvára. Bolo by zbytočné tu vysvetľovať známe kontrasty medzi *culpa in faciendo* a *non faciendo*, medzi abstraktnou a konkrétnou mierou nedbanlivosti, medzi *culpa lata* a *levis*, tie sú pre právnika súčasťou jeho každodenného chleba“.³³ Vývoj predstáv o vine vo filozofii a v práve sa javí zdanlivo oddelený. Vina (zavinenie) sa udomácňuje v trestnom a následne aj v civilnom práve, pričom na základe

³¹ BLAHO, P., VAŇKOVÁ, J.: *Corpus Iuris Civilis. Digesta*. Bratislava, 2008, s. 202 – 203: „Paulus v 10. knihe K Sabinovi: „Ak orezávač stromov zhodil konár alebo robotník, keď staval lešenie, usmrtil okoloidúceho otoka, tak zodpovedá iba vtedy, ak konár padol na verejnej ceste a robotník nevaroval pred nebezpečenstvom, čím by sa mohlo nehode predísť. Mucius predsa však povedal, aj keby sa to isté stalo na súkromnom pozemku, možno žalovať z (dôvodu) nedbanlivosti. Nedbanlivosť prichádza totiž do úvahy vtedy, ak to, čo sa vyžaduje od predvídateľného človeka sa nepredvídalo alebo sa až vtedy ohlasovalo, keď sa nebezpečenstvu už nedalo zabrániť. Po tejto úvahe je jedno, či šiel po verejnej alebo súkromnej ceste, lebo obyčajne sa vedie cesta po súkromných pozemkoch. Ak tu však nie je žiadna cesta, musí sa (škodca) zodpovedať výlučne za úmysel, t. j. za to, že nesmie na nikoho hodiť konár, koho vidí ísť okolo. Lebo kvôli nedbanlivosti ho nemožno žalovať, ak nemohol tušiť, že niekto pôjde po tomto mieste.“ (Kurzíva P. H.) (Paulus libro decimo ad Sabinum Si putator ex arbore ramum cum deiceret vel machinarius hominem praetereuntem occidit, ita tenetur, si is in publicum decidat nec ille proclamavit, ut casus eius evitari possit. Sed Mucius etiam dixit, si in privato idem accidisset, posse de culpa agi: culpam autem esse, quod cum a diligente provideri poterit, non esset provisum aut tum denuntiatum esset, cum periculum evitari non possit. Secundum quam rationem non multum refert, per publicum an per privatum iter fieret, cum plerumque per privata loca volgo iter fiat. Quod si nullum iter erit, dolum dumtaxat praestare debet, ne immittat in eum, quem viderit transeuntem: nam culpa ab eo exigenda non est, cum divinare non potuerit, an per eum locum aliquis transiturus sit).

³² JHERING, R.: *Schuldmoment im Römischen Privatrecht*. Giessen, 1867, s. 27, 40.

³³ Tamže, s. 50, 53.

literárnych prameňov len výnimočne možno preukázať priamy vplyv mysliteľov, akými boli Platón, Aristoteles, Chryssipos, Cicero a ďalší, na utváranie koncepcií kľúčových postáv sveta práva, akými boli Gaius, Ulpianus, Paulus, Papinianus alebo Tribonianus. Avšak obe tieto sústavy ideí, konceptov ľudskej existencie obsahujúce pojmy slobody vôle a viny, t. j. ako filozofia, tak aj právo, boli reflexiou rovnakých historických fenoménov, ich tvorcami boli vzdelanci, intelektuáli, ktorí nepochybne dobre poznali nielen svoje odbory vedenia, ale aj odbory ďalšie, právnici filozofiu a filozofi právo. Nemožno si predstaviť, že by rímski stoici nepoznali *Numov zákon* alebo *zákon zo Spoleta* a opačne, že by autori *Digest* nepoznali Platónovo, Aristotelovo či dielo gréckych stoikov alebo dielo Cicerovo. Túto tézu možno oprieť i o dôkaz: „V *Digestách* (1,3,2) je veľký Chrysippos, ktorý sformoval stoicizmus do systému, chválený ako filozof stoickej múdrosti a ako taký je citovaný“, pričom to bol „Cicero, kto Rimanom v rétoricky brilantnom rúchu sprostredkoval učenie stoikov“.³⁴ Pripomeňme si však obsah spomínanej pasáže *Digest* (D. 1, 3, 2). Aelius Marcianus sa v nej vo svojej úvahe o pojme zákon odvoláva na Chrysippa zo Soloi, ktorého charakterizuje ako „jedného z najučenějších stoických filozofov“.³⁵ Zhodné stanovisko v slovenskej vede rímskeho práva zaujal vo svojej štúdii venovanej významu *Digest*, ako základného prameňa rímskeho práva, Peter Blaho: „Bez znalosti filozofie by sa tieto úspechy (t. j. kodifikácia rímskeho práva – pozn. P. H.) nedali dosiahnuť. Najmä dvaja poprední právnici disponovali týmito vlastnosťami –

³⁴ FRIEDRICH, C. J.: Das Recht als Ausdruck der Gesetzhchkeiten menschlicher Natur. Die Stoa und das römische Naturrecht. In: Die Philosophie des Rechts in Historischer Perspektive. Berlin-Göttingen-Heidelberg, 1955, s. 16 – 17.

³⁵ BLAHO, P., VAŇKOVÁ, J.: Corpus iuris civilis. Digesta. Tomus I. Bratislava, 2008, s. 75. Aelius Marcianus bol „neskoroklasický právnik, žil a pôsobil v 1. pol. 3. stor. n. l., teda v dobe, v ktorej sa klasickí rímski právnici primkli k novému prameňu práva – k cisárskym konštitúciám. O osobe a životných osudoch Marciána sa nezachovali nijaké správy. Na základe veľkého množstva cisárskych reskriptov citovaných Marciánom došla odborná literatúra k záveru, že Marciánus pôsobil v cisárskej kancelárii. O jeho literárnej činnosti vieme len to, že písal za vlády cisárov Elagabala (218 – 222) a Alexandra Severa (222 – 235). Jeho hlavným dielom je 16 kníh *Institutiones* (Inštitúcie), ktoré čiastočne plnili funkciu učebnice práva a sčasti úlohu komentára“. (BLAHO, P., SKŘEJPEK, M., VAŇKOVÁ, J., ŽYTEK, J.: Digesta seu Pandectae. Tomus I Liber I – XV. Fragmenta selecta. Digesta neboli Pandekty. Svazek I Kniha I – XV. Vybrané části. Praha, 2015, s. 72.)

Quintus Mucius Scaevola pontifex³⁶ a Servius (plným menom Servius Sulpicius Rufus).³⁷ U oboch právnikov sa nezvratne prejavil vplyv gréckej stoickej filozofie.³⁸ Dodajme, že okrem mnohých ďalších, medzi tých rímskych právnikov, ktorí sa výborne orientovali v gréckej filozofii a boli vo svojej tvorbe ovplyvnení najmä stoicizmom, patril aj Iulius Paulus.^{39,40}

Vráťme sa teda k štruktúre rímsko-právneho vnímania viny, a to využijúc opakovane myšlienky Theodora Mommsena a Iulia Paula. Mommsenova sa týka úmyslu: „V súhrne pre celú oblasť práva sa deliktná vôľa v právnom jazyku označuje ako ‚zákernosť‘, *dolus*, väčšinou ešte expresívnejšie ako ‚zlá zákernosť‘, *dolus malus*, spáchaná s vedomím protiprávnosti označovaným termínom *sciens*.“⁴¹ Paulova (*Digesta* 9, 2, 31) sa týka nedbanlivosti: „Nedbanlivosť prichádza totiž do úvahy vtedy, ak to, čo sa vyžaduje od predvídateľného človeka sa nepredvíдалo alebo sa až vtedy ohlasovalo, keď sa nebezpečenstvu už nedalo zabrániť. ... Lebo kvôli nedbanlivosti ho nemožno žalovať, ak nemohol tušiť, že niekto pôjde po tomto mieste.“⁴²

Carl Joachim Friedrich (1901 – 1984), nemecko-americký štátovedec, profesor na

³⁶ Quintus Mucius Scaevola pôsobil zač. 1. stor. pred n. l. Bol vynikajúcim úradníkom: dosiahol úrad konzula aj najvyššieho kňaza. Zanechal významné právnické spisy, ktoré komentovali neskorší právnici. Vynikol aj v právnej praxi, z ktorej sú známe okrem iného dve kauzy z oblasti dedičského práva, tzv. „*causa Curiana*“ a „*cautio Muciana*“. Bližšie k jeho osobnosti: BLAHO, P., HARAMIA, I., ŽIDLICKÁ, M. Základy rímskeho práva. Bratislava 1997, s. 42 – 43 a tam uv. lit. Okrem nej aj BEHREND, O. Die Wissenschaftslehre im Zivilrecht des Q. Mucius Scaevola pontifex. Nachrichten d. Akad. d. Wiss. in Göttingen, Philologisch-Historische Klasse, Jg. 1976, Nr. 7, Göttingen 1976, s. 265 – 304 a MANTHE, U. Ein Sieg der Rhetorik über die Jurisprudenz. In: MANTHE, U., UHGERN-SLENBERG, J. von Große Prozesse der römischen Antike. München 1997, s. 74 – 84, s. 202 a nasl.

³⁷ Servius Sulpicius Rufus, najvýraznejší republikánsky právnik. Bol súčasníkom a priateľom Cicera, s ktorým študoval grécku rétoriku na ostrove Rodos. Zo začiatku pôsobil ako rečník na súde, neskôr prešiel k právnej vede. Napísal nie menej než 180 spisov. Jeho žiaci vytvorili prechod republikánskej vedy ku klasickej jurisprudencii. Zomrel v roku 43 pred n. l. Bližšie k jeho osobnosti: BLAHO, P., HARAMIA, I., ŽIDLICKÁ, M. Základy rímskeho práva. Bratislava 1997, s. 44.

³⁸ BLAHO, P.: Justinánske Digesta – základný prameň európskeho právneho myslenia. Justičná revue. 1/2005, s. 78.

³⁹ Iulius Paulus (prelom 2. a 3. st. n. l.), rímsky právnik, jeho spisy mali i s odstupom niekoľkých storočí mimoriadnu autoritu – cisári Theodosius II. a Valentinian III. ho zaradili v roku 424 n. l. do Citačného zákona (*lex citationum*), podľa ktorého patril medzi päť právnikov (Gaius, Papinian, Ulpian, Modestinus, Paulus), ktorých stanoviská boli pre štátnych úradníkov a sudcov záväzná. Podrobnejšie pozri: LIEBS, D. Iulius Paulus. In: SALLMANN, K. (Hrsg.). Die Literatur des Umbruchs. Von der römischen zur christlichen Literatur, 117 bis 284 n. Chr. München, 1997, s. 150 – 175.

⁴⁰ K vplyvu stoickej filozofie na dielo Iulia Paula pozri DOMINGO, R. Roman Law. An Introduction. New York, 2018, s. 73; DILTHEY, W. Allgemeine Geschichte der Philosophie. Vorlesungen 1900 – 1905. Göttingen, 2000, s. 75; WEBER, G. Lehrbuch der Weltgeschichte mit Rücksicht auf Cultur, Literatur und Religionswesen, und einem Abriss der deutschen Literaturgeschichte als Anhang. Erster Band, 2. Aufl. Leipzig, 1863, s. 461.

⁴¹ MOMMSEN, T.: Römisches Strafrecht. Leipzig, 1899, s. 86.

⁴² BLAHO, P., VAŇKOVÁ, J.: Corpus Iuris Civilis. Digesta. Bratislava, 2008, s. 202 – 203.

Harvardovej univerzite a na Univerzite v Heidelbergu, v šesťdesiatych rokoch 20. storočia prezident Americkej asociácie politických vied a Medzinárodnej asociácie politických vied, na základe viacerých úryvkov z *Digest*, ilustrujúc tým kontinuitu medzi myslením rímskych právnikov a odkazom gréckej filozofie, konštatuje, že „väčšinu z týchto formulácií vyslovili už Platón a Aristoteles, avšak predsa len existuje medzi ich právnym ponímaním u rímskych právnikov a ich ponímaním Platónom a Aristotelom podstatný rozdiel. Tento rozdiel možno úplne pochopiť len vtedy, ak vezmeme do úvahy stoickú filozofiu“,⁴³ ... ktorú až „Cicero odliad do formy použiteľnej pre vývoj rímskeho práva“.⁴⁴

Pokúsím sa v tomto bode svojich úvah ponúknuť vari až príliš odvážnu hypotézu: Prijmeme predpoklad, podľa ktorého filozofia, konkrétne Aristotelova filozofia prevzatá stoikmi a pojmovo (terminologicky) novým spôsobom interpretovaná Marcom Tulliom Cicerom, mala kľúčový vplyv na obsah pojmu viny, konkrétne zlého úmyslu (*dolus malus*) i nedbanlivosti (*culpa*). Pripomeňme si v tejto súvislosti relevantnú Aristotelovu myšlienku: „... jednotlivci v súkromnom živote, aj zákonodarcovia... karhajú a trestajú tých, čo páchajú nečestné veci, pokiaľ to neurobili z násilného donútenia alebo z nezavinenej nevedomosti... A ľudia trestajú dokonca aj nevedomosť, kedykoľvek sa o niekom zdá, že je vinný svojou nevedomosťou.“⁴⁵ Absencia slobodnej voľby spočívajúca vo vonkajšom donútení alebo samým sebou nezavinenej neznalosti (nevedení) teda vylučuje zodpovednosť – *a contrario* absencia vonkajšieho donútenia alebo neznalosti (nevedenie) zavinená samým sebou predstavujú slobodu voľby zla (*špatnosti*) a obe majú za následok zodpovednosť.

Tejto schéme presne zodpovedá rímsko-právna konštrukcia zodpovednosti: Theodor Mommsen v tejto súvislosti pripomína, že už pre obdobie neskorej rímskej republiky „nevyhnutným predpokladom protiprávnej vôle je vedomosť o skutočnosti, ktorá protiprávnosť spôsobuje; skutkový omyl v tomto smere vylučuje trestnú zodpovednosť“.⁴⁶ V *Digestách* nachádzame pasáže dokumentujúce zaradenie kategórie skutkového omylu do pojmového aparátu rímskeho práva. Ako príklad pripomeňme slávnu Ulpianovu myšlienku: „*Ignorantia enim excusatur non iuris, sed facti*“ (Neznalosť práva neospravedlňuje, neznalosť faktov naopak ospravedlňuje.) – Ulpianus, *Dig. 3, 2, 11, 4*.⁴⁷ Výrazne je znalostný komponent pojmu slobody prítomný

⁴³ FRIEDRICH, C. J.: Das Recht als Ausdruck der Gesetzmäßigkeiten menschlicher Natur. Die Stoa und das römische Naturrecht. In: Die Philosophie des Rechts in Historischer Perspektive. Berlin-Göttingen-Heidelberg, 1955, s. 16.

⁴⁴ Tamže, s. 16.

⁴⁵ ARISTOTELÉS: Etika Nikomachova. Bratislava, 2011, s. 83.

⁴⁶ MOMMSEN, T.: Römisches Strafrecht. Leipzig, 1899, s. 86.

⁴⁷ *Iustiniani Digesta. Recognovit Theodorus Mommsen/Retractavit Paulus Krueger (Corpus Iuris Civilis, vol. I)*. Dostupné z: <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>

v prípade kategórie nedbanlivosti. Podľa *Digest* sa zodpovednosť spája so zavinenou nevedomosťou majúcou za následok protiprávny následok (čiže v konaní sa zvažovala „znalosť spojená s obvyklou predvídavosťou“ či „možnosť spoznať, predvídať, protiprávny následok“ konania).

Moja hypotéza teda znie: rímski právnici od republikánskych dôb súc pod vplyvom Aristotela a stolickej filozofie v podobe formulovanej Cicerom spájali pojem viny so znalostným komponentom pojmu slobody.

Právo a filozofia predstavovali nielen paralelné, ale aj vzájomne prepojené pojmové a terminologické sústavy reflektujúce tie isté historické podnety a vyvierajúce z identickej kultúry, terminologické sústavy, ktoré spätne formovali tú istú kultúru.

Vrcholný stredovek a zmeny vo vnímaní spravodlivosti: vina ako dôsledok introspektívnej slobody

Stredoveká teológia stelesnená osobnosťou Tomáša Akvinského upínala pozornosť aj na vzájomné prepojenie pojmov slobody vôle a viny. Podľa Tomáša v situácii, v ktorej ľudské konanie nie je výsledkom slobodnej vôle, nemožno s takýmto konaním, nech by bolo akékoľvek, spájať vinu: „Vo veciach nerozumových sa nevidí vina ani trest. Možno však v nich pozorovať porušenia a nedostatky, ktoré patria k rázu zla. Teda trest alebo vina nie je všetko zlo.“⁴⁸ Ak je v ľudskom konaní prítomná slobodná vôľa a ak je výsledkom jej uplatnenia voľba zla, jej dôsledkom je vina: „Hoci niekto nemôže dosiahnuť milosť, a to ten, koho Boh zavrhol, predsa, že upadne do tohto alebo onoho hriechu, nastáva zo slobody jeho vôle. Preto aj právom sa mu pripisuje za vinu.“⁴⁹

Akvinský teda vzájomne pojmovo prepája slobodnú vôľu a rozum – tam, kde nie je človeku dané poznanie alternatív voľby, nie je ani sloboda vôle: „Nič nemôžeme chcieť, ak nerozumieme významu toho, čo chceme. Ak teda k porozumeniu pohybuje vôľa chcením rozumieť, bude treba, aby aj pred týmto chcením bolo iné porozumenie... Na nás však je niečo skrze vôľu... Vôľa teda pohybuje rozumom... niečo pohybuje na spôsob konajúceho; ako meniaci pohybuje meneným, a pobádajúci pohybuje pobádaným. A tým spôsobom vôľa pohybuje rozumom a všetkými silami duše.“⁵⁰

Východiskom vedúcim z „prekliatia“ viny je u Tomáša pokánie a na neho nadväzujúce milosrdenstvo: „Milosrdenstvo Božie vyslobodzuje z hriechu kajúcich.“⁵¹

Tomáš analyzuje v tejto súvislosti aj vzťah rozumu, cieľa konania a vôle ho dosiahnuť: „... úkon, hoci je v bytí neskorší ako mohutnosť, predsa je skorší v úmysle a podľa

⁴⁸ AKVINSKÝ, T.: Theologická summa. Olomouc, 1937, s. 397.

⁴⁹ Tamže, s. 208.

⁵⁰ Tamže, s. 647.

⁵¹ Tamže, s. 506.

rozumu, ako cieľ (je skorší – pozn. P. H.) než konajúci... účinky vychádzajú z činnej príčiny, pokiaľ sú v nej najprv, pretože každý činiteľ robí sebe podobné. Účinky potom najprv sú v príčine podľa spôsobu príčiny. Preto, pretože Božie bytie je samo jeho porozumenie, sú v ňom jeho účinky vopred po spôsobe rozumovom. Teda po spôsobe rozumovom od neho vychádzajú. A tak v dôsledku na základe vôle, lebo k vôli patrí jeho (t. j. porozumenia – pozn. P. H.) sklon k vykonaniu toho, čo bolo rozumom poňaté⁵²

V druhom diele *Teologickej sumy* Tomáš postupuje k ďalšiemu kroku – diferenciacii následku (zodpovednosti) s ohľadom na diferenciaciu viny, a to v závislosti od miery slobody vôle („dobrovoľnosti“) danej mierou, stupňom poznania: „Musí sa uvážiť, že niečo sa nazýva dobrovoľným priamo alebo nepriamo; priamo potom to, k čomu sa nesie vôľa; nepriamo však to, čomu vôľa mohla zabrániť, ale nebráni. Podľa toho sa teda musí rozlišovať: pretože vášeň niekedy je taká veľká, že úplne odníma užívanie rozumu, ako je zrejme na tých, ktorí šalejú láskou alebo hnevom: a vtedy, ak bola taká vášeň dobrovoľná od počiatku, úkon sa pripočíta za hriech, pretože je dobrovoľný v príčine, ako bolo povedané aj o opitosti. Ak však príčina nebola dobrovoľná, ale prirodzená, hoci keď niekto z choroby alebo nejakej takej príčiny upadne do takej vášne, ktorá celkom odníma užívanie rozumu, úkon je úplne nedobrovoľný, a v dôsledku toho je od hriechu celkom ospravedlnený. Niekedy však vášeň nebýva taká veľká, že by celkom zrušila užívanie rozumu; a vtedy rozum môže vášeň vylúčiť, ak sa obráti k iným myšlienkam, alebo zabrániť, aby nedosiahla svoj účinok; pretože údy sa nepriložia k dielu, ale zo súhlasu rozumu, ako bolo povedané zhora. Preto taká vášeň od hriechu neospravedlňuje úplne.“⁵³

Na tieto idey po niekoľkých storočiach nadviaže európska právna veda, položí základy pochopenia významu kategórie viny pre fungovanie práva, pochopenia, ktoré pretrvalo do dnešných dní. Táto úvaha, ako neskôr ukážeme, povedie v dejinách európskeho právneho myslenia k rozlíšeniu úmyselného konania na úmysel priamy a úmysel nepriamy.

⁵² Tamže, s. 599, 173.

⁵³ AKVINSKÝ, T.: *Summa theologiae. Prima secunda partis. I-II q. 77 a. 7 co* [cit. 2020-06-15]. Dostupné z: <http://summa.op.cz/sth.php?&A=7>; Aspoň v poznámke nedá mi v inej ako preberanej súvislosti upozorniť na Akvinského genialitu: Odkazujem na jeho úvahy o vzťahu hmoty a času, ktorá akoby anticipovala Einsteinovu všeobecnú teóriu relativity – Akvinský v nej analyticky dokazuje nemožnosť existencie času mimo existencie hmoty: „Mimo toho, čokoľvek je vždy na začiatku a vždy na konci, nemôže ani začať, ani prestať; pretože čo začína, nie je na svojom konci, čo potom prestáva, nie je na svojom začiatku. Ale čas je vždy pri svojom začiatku a konci, pretože z času nie je nič než teraz, čo je koniec minulého a začiatok budúceho. Teda čas nemôže ani začať, ani prestať. A v dôsledku ani pohyb, ktorého počtom je čas. Okrem toho Boh je skôr ako svet, buď iba prirodzenosťou, alebo trvaním. Ak iba prirodzenosťou, teda, pretože Boh je od večnosti, aj svet je od večnosti. Ak je však skôr trvaním, pretože skorší a neskorší tvorí čas, teda pred svetom bol čas, čo je nemožné.“ (AKVINSKÝ, T. *Theologická summa*. Olomouc, 1937, s. 379.)

Vráťme sa však na začiatok tohto „príbehu v príbehu“.

Pripomeňme konštatovanie Hansa Hattenhauera (1931 – 2015), významného a tiež v našom prostredí známeho právneho historika spätého s univerzitou v Kielu ktorý uvádza názorný príklad účelu stredovekého procesu, za ktorý sa považovalo obnovenie práva: „Kto sledoval stopy svojej ukradnutej kravy a pri tom našiel človeka vedúceho jeho kravu na povraze, dokázal už touto skutočnosťou, že tento človek je zlodejom. Ten, kto bol formálne pristihnutý ako zlodej, nemohol sa zachrániť zapieraním alebo ponúknutím protidôkazu.“⁵⁴ Hattenhauer vyjadruje poznatok o dobe raného stredoveku, ktorý je právnou teóriou a právnou mediavelistikou všeobecne zdieľaný: Josef Prušák (1873 – 1921), vynikajúci český teoretik trestného práva, ktorý pôsobil na Karlovej univerzite, v nami uvažovanej súvislosti poznamenáva: „Ak prihliadneme na historický vývoj trestného práva, zisťujeme, že na najnižších stupňoch vývoja kultúrneho života spoločenská reakcia proti zlému, antisociálnemu činu je určená vonkajšími faktami; na vnútornú stránku činnosti sa spravidla vôbec neprihliada; výnimočne sa tak deje vo veľmi nedostatočnej miere... prvotné spoločenské zväzky rovnakým spôsobom reagujú proti vonkajším skutočnostiam, ktoré ich ohrozujú – trestajú bez ohľadu na zavinenie. ... Na nižších kultúrnych stupňoch sa neodlišuje medzi zavinením a spôsobením, pud pomstyčtivosti je ešte príliš silný. ... Tiež u národov, ktoré vo svojom neskoršom vývoji dosiahli v právnom živote vysoký stupeň dokonalosti, stretávame sa zo začiatku s objektívnou vinou, t. j. s ručením za nezavinené následky. Len rozsah, v ktorom si vina zjedнала objektívny priedchod, je u rôznych národov, pokiaľ siahajú naše vedomosti, rôzny. ... V týchto dobách nie je zločin ničím iným, než činom spoločensky nebezpečným, škodlivým, antisociálnym, ktorý vyvoláva trestnú spoločenskú reakciu, hoci často vykonávanú len jednotlivcom; znaky zavinenia i bezprávnosti tu ešte chýbajú. Len pozvoľna sa uplatňuje v zločine vedľa elementu objektívneho aj element subjektívny. Začína sa rozlišovať medzi spôsobením a zavinením, a akcentuje sa bezprávnosť v zločine. Ale vývoj je neistý.“⁵⁵

Raný stredovek teda uvažuje v kategórii objektívnej viny, t. j. v kategórii „ručenia za nezavinené následky“, pričom „trestné právo tejto doby je stále do značnej miery súkromnoprávnej povahy, obvykle vyžaduje zásah poškodeného a často zlyhá proti silnému súperovi“.⁵⁶

Nástup vrcholného stredoveku je v Európe spätý nielen s nesmierne hlbokými sociálnymi a ekonomickými zmenami, ale aj so zmenami v myslení, v posune kľúčových spoločenských ideí. Dochádza k mimoriadnemu rozvoju niektorých oblastí

⁵⁴ HATTENHAUER, H.: Europäische Rechtsgeschichte. 2. Aufl. 1994. Český preklad: HATTENHAUER, H. Evropské dějiny práva. Praha 1998, s. 35.

⁵⁵ PRUŠÁK, J.: Rakouské právo trestní. Díl všeobecný. Praha, 1912, s. 83 – 84.

⁵⁶ HIPPEL, R. von: Deutsches Strafrecht. Band 1. Allgemeine Grundlagen. 1925. Nachdruck. Aalen, 1971, s. 85.

Európy, medzi ktoré patria mestá severného Talianska či hanzové mestá, dochádza k rozvoju obchodu, bankovníctva, k zmene v spôsoboch obrábania poľnohospodárskej pôdy zvyšujúcich produktivitu, k výraznému nárastu mobility obyvateľstva. Európa sa v tomto období zoznamuje s myšlienkovým dedičstvom antiky (vďaka prekladom kľúčových prác antických autorov z arabčiny do latinčiny v období reconquisty v prostredí Toleda) a rodí sa v ňom dielo Tomáša Akvinského ako pokus o zladenie kresťanskej teológie s Aristotelovým empiricko-analytickým filozofickým odkazom. *Last but not least* Európa nachádza pre „nový, komplikovanejší svet“ aj adekvátny právny systém v podobe recepcie rímskeho práva, Európa si v tejto dobe začína byť vedomá úlohy vzdelanosti a zakladá centrá jej pestovania – univerzity, v Európe sa rodí nový architektonický sloh symbolizujúci novú dobu – gotika.⁵⁷

To všetko vedie k postupnému prelamovaniu stredovekej autarkie, k utváraniu zložitej sociálno-etnickej štruktúre obyvateľstva. To všetko (vďaka myšlienkam renesancie) vedie aj k postupnému posunu k antropocentrizmu, k zvyšovaniu miery uvedomovania si roly a váhy jednotlivca v štruktúre spoločnosti. Tento proces prebieha mimoriadne pozvoľne, nerovnomerne a v priebehu niekoľkých storočí. Zmeny, ktoré prináša, sa premietajú aj v posunoch fungovania práva a jeho súčastí. Ak je právo (spoločne s ďalšími spoločenskými normatívnymi systémami – náboženstvom, morálkou, tradíciou a pod.) nástrojom spoločenskej homeostázy, ktorého poslaním je najmä zabezpečiť vnútorný mier ľudského spoločstva, inými slovami vyjadrené, zabezpečiť spravodlivosť, potom narastajúca miera zložitosti spoločenskej štruktúry, ako aj nárast spoločenských zmien, spoločenskej dynamiky, má za následok nárast podielu verejnej moci na zabezpečení spravodlivosti (v pomere k svojpomoci) a zároveň má za následok spojenie spravodlivosti so subtilnejším posudzovaním zodpovednosti, t. j. rozlišovaním v miere, závažnosti viny.

Vrcholný stredovek je tak akousi dejinnou analógiou s dobou rímskej republiky: Spoločenská rovnováha narušená zavineným konaním sa v ňom už neobnovuje akciou a protiakciou aktérov (svojpomocou), čiže akciou v rámci dvojstranného vzťahu, ale abstraktným hľadaním spôsobu obnovenia vnútorného mieru v širšom ľudskom spoločstve tretím aktérom, štátom. Spravodlivosť, v zmysle inštitúcie, spoločenskej homeostázy, je už spätá so subtilnejšou diferenciáciou subjektov a ich konania. Do rámca pojmu „novej“ spravodlivosti vstupuje kategória introspektívnej slobody, t. j. slobody vôle, slobody chcenia a slobody konania a z nej plynúcej viny ako predpokladu zodpovednosti. Poznanie viny sa stáva dôsledkom abstraktnejšieho uchopenia spravodlivosti. Predpokladom abstraktnejšieho uchopenia spravodlivosti

⁵⁷ K znakom charakterizujúcim nástup vrcholného stredoveku pozri HOLLÄNDER, P. Právní kaleidoskop. Plzeň, 2020, s. 279 a nasl.

je teda poznanie viny, vychádzajúc z Jellinkovho uznania subjektivity,⁵⁸ a to vďaka hlbšiemu pochopeniu ľudského konania, ktorého kľúčovým komponentom je sloboda vôle.

Tieto spoločenské zmeny si vynútili postupný proces právnického poznávania kategórie viny, hľadanie spôsobov jej rozlišovania.

Robert von Hippel (1866 – 1951), významná osobnosť univerzity v Göttingene, ktorý patril medzi najvýznamnejších nemeckých teoretikov trestného práva v závere 19. a na začiatku 20. storočia,⁵⁹ uvedený proces člení do dvoch oblastí – prvá je intelektuálna, znalostná, druhá je právotvorná.

Po tom, čo glosátori zrekonštruovali *Digesta* a Gracián uverejnil spis nazvaný *Concordia discordantium canonum* alebo skrátene *Decretum Gratiani*, sa sformovala podoba stredovekého práva: „Rímsky (imperiálny) a kanonický (pápežský) zákon teda spoločne tvorí *ius utrumque* stredoveku.“⁶⁰ Postglosátori potom pestujú *ius utrumque* „pod vplyvom nemeckých (lombardských) právnych prameňov, talianskych mestských práv a domácej súdnej praxe. Dobový obraz, ktorý máme pred očami, to už nie sú čisto rímske zákony Justiniána, ale talianske zákony svojej doby. V tejto podobe, vedecky spracovanej pre potreby svojej doby, sa rímsko-kanonické trestné právo vyučovalo na talianskych univerzitách a potom preniklo do Nemecka“.⁶¹

Vnímanie viny vo vrcholnom stredoveku vychádza z rímskeho odkazu, ktorý sa postupne modifikuje: „V rímskom práve je spočiatku základom viny a trestnosti *dolus*. Znamená „protizákonnú vôľu“⁶² a podľa toho vyžaduje chcené uskutočnenie deliktnej skutkovej podstaty; či okrem toho aj vedomosť nezákonnosti, je sporné. Na túto koncepciu nadväzuje kanonické a talianske právo. Z kanonického práva Taliani pritom prevzali rozširujúce ustanovenia: *versanti in re illicita imputator omnia quae*

⁵⁸ „Postupné uznávanie subjektivity, ktoré je jedným z veľkých výsledkov historického procesu, sa v dejinách trestného práva prejavuje vznikom a zdokonaľovaním pojmu viny. ... Vonkajšie narušenie sa stáva stále viac iba dôvodom pre poznanie trestného činu, zatiaľ čo jeho skutočný základ sa stále viac hľadá v subjektívnych procesoch, ktoré ho priniesli. Pocit kvalitatívnych a kvantitatívnych rozdielov v etických hodnotách konania sa stáva stále jemnejším, stále ostrejšie duchovné oko postupne dokáže vnímať rozdiely, ktorých si primitívne kultúrne epochy nemôžu byť vedomé.“ (JELLINEK, G. *Die sociaethische Bedeutung von Recht, Unrecht und Strafe*. Wien, 1878, s. 113.)

⁵⁹ Robert von Hippel bol žiakom Franza von Liszta, zaoberal sa dejinami a dogmatikou trestného práva, zasadzoval sa za reformy výkonu trestu odňatia slobody a za resocializáciu páchatelov trestných činov (pozri napr. HIPPEL, R. von Der „Hauptmann von Köpenick“ und die Aufenthaltsbeschränkungen bestraffter Personen. *Deutsche Juristen-Zeitung*. Jg. 11 (1906), Bd. 11, s. 1303/1304; podrobnejšie o osobnosti Franza von Liszta pozri RADBRUCH, G. *Der innere Weg. Aufriß meines Lebens*. 2. Aufl. Göttingen 1961, s. 35).

⁶⁰ HIPPEL, R. von: *Deutsches Strafrecht*. Band 1. Allgemeine Grundlagen. 1925. Nachdruck. Aalen, 1971, s. 90.

⁶¹ Tamže, s. 90.

⁶² MOMMSEN, T.: *Römisches Strafrecht*. Leipzig, 1899, s. 85 a nasl.

sequuntur ex delicto, základ neskoršieho tzv. *dolus indirectus* (každému, kto sa pohybuje v zakázaných poliach, sú pripisované všetky zlé následky, ktoré z toho plynú).“⁶³

V priebehu neskorého stredoveku právne pramene rôznymi označeniami smerujú k odlíšeniu miery úmyselného, resp. neúmyselného konania delikventa. Objavujú sa v nich termíny ako „vedome, s vôľou, slobodne, úmyselne, zlomyseľne, falošne, hostilita (*hostilitis*), v prípadoch usmrtenia, ublíženie na zdraví alebo urážky sa v rámci úmyslu robil rozdiel medzi predchádzajúcim uvážením a jeho opakom, pričom skutok, ktorý bol spáchaný bez predchádzajúceho uváženia, bol trestaný miernejšie, neznalosť miestneho práva bola príležitostne u cudzincov dôvodom oslobodzujúceho rozhodnutia, skutkový omyl potom častejšie. Pod rôznymi označeniami sa tiež objavuje pojem nedbanlivosti. V prípade mnohých deliktov je naďalej úmysel nutnou súčasťou skutkovej podstaty. Často však pretrváva starý model objektívnej zodpovednosti bez ohľadu na to, či ide o úmyselné alebo neúmyselné konanie, pričom sa sudcovi pre tieto prípady – ak nedošlo k zmiereniu medzi delikventom a poškodeným – ponecháva možnosť uplatniť milosť. Objavuje sa ďalej miernejšie zaobchádzanie s páchatelmi neúmyselných deliktov, príležitostne sa stretávame aj s náznakmi rozlíšenia nedbalosti a náhody. Vo všeobecnosti sa dá povedať, že „doktrína viny preukazuje určitý pokrok v porovnaní s franským obdobím, no stále je založená na starých základoch a doteraz nedospela k zreteľnému uznaniu princípu viny a zodpovedajúceho oddeleniu a zhodnoteniu úmyslu, nedbanlivosti a náhody“.“⁶⁴

Ak bola na prelome vekov cisárom Karlom V. v roku 1532 prijatá *Constitutio criminalis Carolina*, trestný kódex, ktorý vo vtedajšej Európe pôsobil ako určitý vzor, išlo skôr o zrkadlenie minulosti než anticipáciu budúcnosti. *Carolina* v zásade zakotvila trestnosť iba úmyselného činu, čo niekedy vyplýva zo súvislostí, spravidla je však v jej texte úmysel vyjadrený výslovne. Najčastejšie sa v tejto súvislosti v jej ustanoveniach používajú výrazy „zlomyseľný“, „nebezpečný“, okrem toho aj výrazy „ľstivý“, „podvodný“, „zločinný“, „vedome“, „zámerne“, „pripravené“. Všeobecne možno povedať, že tieto slová boli použité vo význame predchádzajúceho jazykového úzu. *Carolina* zaviedla popri úmysle aj ďalšiu formu viny (zavinenia), nedbalosť: článok 134 zakotvil úpravu zabitia lekárom z dôvodu „opomenutia a neznalosti, nie však zámerne“, článok 180 umožnenie úteku väzňa z dôvodu „opomenutia“.“⁶⁵

Začiatok 16. storočia už do tej miery kumuluje spoločenské, politické, ekonomické i všeobecne myšlienkové (teologické) zmeny spoločne s nahromadením

⁶³ HIPPEL, R. von: Deutsches Strafrecht. Band 2. Das Verbrechen. Allgemeine Lehren. Berlin-Heidelberg, 1971, s. 300.

⁶⁴ Tamže, s. 143–145.

⁶⁵ Tamže, s. 204–205.

dostatočného empirického „materiálu“ v podobe roztrieštenej a pojmovo neujasnenej legislatívnej reflexie spoločenských zmien, že doba sa stáva „tehotná“ novou myšlienkovou paradigmou.

Ak sme sa stretli s jej autorom, potom to bol skôr jeho portrét než jeho meno: Tí, ktorí si zašli do Španielska zoznámiť sa so španielskou kultúrou a históriou, určite nezabudli na prehliadku Toleda a v jej rámci na návštevu nevelkého kostola svätého Tomáša (*Santo Tomé*) ukrývajúceho jeden z pokladov svetového maliarstva – obraz *El Greca Pohreb grófa Orgaza*. Na skupinovom portréte medzi radom významných osobností vtedajšieho Španielska a najmä vtedajšieho Toleda nachádza sa aj portrét Diega de Covarrubiasa y Leyva (1512 – 1577), kanonistu, jedného z kľúčových aktérov Tridentského koncilu, výraznej postavy univerzity v Salamanke, filozofa – humanistu, právneho mysliteľa, ktorého brat bol blízkym El Grecovým priateľom, čo bolo dôvodom, že ich oboch geniálny maliar portrétoval.

Covarrubias ako kňaz, teológ a filozof a právnik-kanonista, vo svojom diele reagoval na jeden z vnútorných problémov, tenzií, katolíckej cirkvi. Išlo o morálne a trestnoprávne nároky na konanie klerikov, o ich neobmedzenú zodpovednosť za všetky, aj tie nezamýšľané, dôsledky svojho konania, ktoré boli označené ako „rozporné s pravidlami“ alebo „iregulárne“. Stephan Georg Kuttner (1907 – 1996), nemecko-americký právnik špecializujúci sa na cirkevné právo, obzvlášť na jeho dejiny, pôsobiace na Lateránskej univerzite v Ríme a potom po svojom úteku pred prenasledovaním fašistami na rade univerzít v USA, charakterizuje dobový dôvod neobmedzenej zodpovednosti klerikov slovami: „Kňaz, ktorý je povoláný k premene vína a chleba na krv a telo Pána, ktorého povinnosťou je vykonávať najvyššiu sviatosť kresťanského náboženstva, musí byť nielen oslobodený od viny hriechu, ale aj musí byť hodný úcty pre spoločenstvo, ktorého je on sám prostredníkom k Bohu.“⁶⁶ Táto koncepcia absolútnej objektívnej trestnej zodpovednosti za vlastné konanie obsiahnutá v kanonickom práve raného i vrcholného stredoveku vyvolávala vo vnútri prostredia klerikov nespokojnosť, ktorá našla po prvýkrát svoje vyjadrenie v diele talianskeho kanonistu Rufina z Bologne (1130 – asi 1190).

Rufinus sa pokúsil o zmenu tejto koncepcie neobmedzenej zodpovednosti. Pokiaľ je kanonistickej vede známe, bol prvý, ktorý svoju argumentáciu oprel o princíp, podľa ktorého *versanti in re illicita imputator omnia quae sequuntur ex delicto* (každému, kto sa pohybuje v zakázaných poliach, sú pripisované všetky zlé následky, ktoré z toho vyplývajú).⁶⁷ Rufinus rozpracoval dvojstupňový test zavinenia klerika v prípade ním spáchaného nechceného zabitia. Do tej doby otázka dovolenosti alebo nedovolenosti konania ako predpokladu zavinenia klerika sa nebrala do úvahy. Podľa

⁶⁶ KUTTNER, S. G.: *Kanonistische Schuldlehre von Gratian bis auf die Dekretalen Gregors IX. Systematisch auf Grund der handschriftlichen Quellen dargestellt.* Città del Vaticano, 1935, s. 187.

⁶⁷ Tamže, s. 203.

Rufina bolo povinnosťou sudcu najskôr zodpovedať otázku, či bol daný dostatočný dôvod (*causa faciendi*) na konanie páchatela, ktoré malo za následok usmrtienie, a či tento dôvod bol pre (pracovné) pôsobenie páchatela nutný (*opus necessarium*). Konanie páchatela bez dôvodu (*sine causa*) alebo konanie zbytočné, nepotrebné konanie (*res otiosa, opus non necessarium*) zakladalo zodpovednosť za protiprávny následok alebo za nechcené zabitie. V prípade, že páchatel konal z dostatočného dôvodu a tento dôvod jeho konania bol (pracovne) nutný, sudca bol povinný testovať pripísateľnosť protiprávneho dôsledku vo vzťahu ku skutku. Druhý stupeň Rufinovho testu spočíval v zodpovedaní otázky, či konajúci postupoval s nevyhnutnou svedomitosťou (*diligentiam debitam adhibuit*). Rufinus uvádza aj príklad použitia testu na posúdenie situácie, keď vyrúbaný strom nešťastne spadne na okoloidúceho: ak bolo vyrúbanie stromu odôvodnené a pracovne nevyhnutné, avšak udialo sa bez nevyhnutnej svedomitosti drevorubača, bol jeho skutok trestný; ak išlo o odôvodnené a pracovne nevyhnutné konanie drevorubača vykonané s potrebnou svedomitosťou, bolo beztrestné.⁶⁸ Ak popíšeme Rufinov test súčasnou právnou terminológiou, podľa neho je predpokladom zodpovednosti protiprávnosť a ďalej zavinenie vo forme nepriameho úmyslu alebo nebanlivosti.

Na okraj Rufinovho testu si nemôžem odpustiť poznámku – nie je prekvapením, že to bol on, ktorý prichádza s novátorským riešením významného spoločenského problému: pôsobil totiž v Bologni, v najvýznamnejšom centre právnickej vzdelanosti vtedajšieho sveta, a to v čase, keď sa v nej formovala prvá univerzita v Európe, univerzita, ktorá pozostávala z jedinej fakulty – fakulty právnickej, univerzita, na ktorej pôsobili také geniálne osobnosti, akými boli Irnerius či Gratian.⁶⁹

V dôsledku toho, že Rufinovu koncepciu preberali a ďalej rozvíjali kľúčové osobnosti kánonistiky vrcholného stredoveku, najmä Bernardus Papiensis (1150 – 1213), bola široko akceptovaná nielen v kanonickom, ale aj v štátnom trestnom práve.⁷⁰

Avšak až na prelome stredoveku a novoveku Diego de Covarrubias y Leyva prichádza s odmietnutím koncepcie *versanti in re illicita* a svojimi ideami kladie základy, z ktorých vyrastá moderná predstava viny, ako predpokladu právnej zodpovednosti. Horst Kollmann zdôrazňuje, že náuka kanonického trestného práva založená na princípe *versanti in re illicita* ovplyvnila vývoj svetského trestného práva tým, že sa toto právne odvetvie na základe jej obsahu v priebehu 17. a 18. storočia

⁶⁸ KOLLMANN, H.: Die Lehre vom versari in re illicita im Rahmen des Corpus juris canonici. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft. 35 (1914), s. 46 a nasl. Horst Kollmann (1884 – 1918), profesor trestného práva na univerzite v Kieli, ktorý padol v roku 1918 pri Verdune a ktorý napriek mladému veku zanechal obdivuhodné vedecké dielo.

⁶⁹ K vzniku bolonskej univerzity pozri podrobne HOLLÄNDER, P. Právní kaleidoskop. Plzeň, 2020, s. 279 a nasl.

⁷⁰ KOLLMANN, H.: Die Lehre vom versari in re illicita im Rahmen des Corpus juris canonici. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft. 35 (1914), s. 84 a nasl.

transformovalo do podoby vychádzajúcej z paradigmy zavinenia ako predpokladu trestnoprávnej zodpovednosti, a to zavinenia nielen vo forme priameho úmyslu, ale aj nepriameho úmyslu a zavinenia nedbalostného.⁷¹

Predpokladom priblíženia sa ku Covarrubiasom vykonanej paradigmatickej zmene je sledovať aj druhú stredovekú líniu pojmov zakladajúcich právnú zodpovednosť. Ak bola pri iregularite klerikov zodpovednosť daná protiprávnym následkom konania a splnením podmienok Rufinovho testu, potom ďalšiu líniu predstavovali prípady právnej zodpovednosti založené na predpoklade rímsko-právneho chápania pojmu *dolus*. Pripomeňme Mommsenove slová, podľa ktorých v rímskom práve *dolus* je „protizákonnou vôľou“⁷² a podľa toho sa v ňom vyžaduje chcené uskutočnenie deliktnej skutkovej podstaty. Mommsenovo vymedzenie zdieľa aj Friedrich Schaffstein (1905 – 2001), ktorý pôsobil na univerzitách v Kieli a v Göttingene, významná osobnosť nemeckej vedy trestného práva a právno-historickej vedy, právnik, ktorý sa však v 30. a 40. rokoch 20. storočia stal jedným z kľúčových predstaviteľov nacistickej vedy trestného práva⁷³ a ktorý na sklonku života našiel silu na pokánie a na adresu nacistického blúznenia vrátane právneho, ako aj svojej účasti na nacistickej právnej náuke poznamenal: „Vojna a zločiny Osvienčimu nakoniec vyrástli z rovnakého koreňa.“⁷⁴ Vráťme sa však k Schaffsteinovým právno-historickým prácam, v ktorých v uvažovanej súvislosti konštatuje: „*Dolus* v tomto úzko právno-technickom zmysle je v klasickom rímskom trestnom práve tým, čo dnes rozumieme pod pojmom ‚úmysel‘ a čo všeobecné právo⁷⁵ (nehľadiac na niekoľko málo výnimiek) označovalo ako *dolus directus*.“⁷⁶

Medzi Rufinom a Covarrubiasom sa v Európe sformovali dve vplyvné a všeobecne akceptované koncepcie postupne rozširujúce rozsah pojmu *dolus*. Reprezentantom prvej, po ktorom bola aj táto koncepcia pomenovaná,⁷⁷ je Bartolus de Saxoferrato (asi 1313 – 1357), kľúčová osobnosť školy komentátorov, dominujúcej v európskom

⁷¹ Tamže, s. 46, 105.

⁷² MOMMSEN, T.: Römisches Strafrecht. Leipzig, 1899, s. 85 a nasl.

⁷³ Pozri SCHUMANN, E. Die Göttinger Rechts- und Staatswissenschaftliche Fakultät 1933 – 1955. In: SCHUMANN, E. (Hrsg.). Kontinuitäten und Zäsuren. Rechtswissenschaft und Juristen im „Dritten Reich“ und in der Nachkriegszeit. Göttingen, 2008, s. 65 – 121.

⁷⁴ SCHAFFSTEIN, F.: Die Jugendkriminalität in der industriellen Wohlstandsgesellschaft. Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform. 48 (1965), H. 2, s. 67.

⁷⁵ Všeobecné právo (*ius commune*) je označením rímsko-kanonického práva v nemecky hovoriacej oblasti Európy v období stredoveku i novoveku až do nástupu občianskoprávných kodifikácií v 18. a v 19. storočí.

⁷⁶ SCHAFFSTEIN, F.: Die allgemeinen Lehren vom Verbrechen. In ihrer Entwicklung durch die Wissenschaft des gemeinen Strafrechts. Berlin, 1930, s. 107.

⁷⁷ Tamže, s. 109: „*Doctrina Bartoli*, pomenovaná podľa jej najvplyvnejšieho predstaviteľa... je v talianskej stredovekej jurisprudencii panujúcou náukou o *doluse*.“

práve od konca 13. do konca 15. storočia.⁷⁸ *Doctrina Bartoli* sa zakladala na téze, podľa ktorej aj objektívne obvyklé (*ordinarius*), nutné (*debeo*) alebo pravdepodobné (*verisimilis*) dôsledky dolózneho skutku treba prisudzovať páchatelovi.⁷⁹ Išlo o nakročenie k presnejšiemu pojmovému vymedzeniu nepriameho úmyslu a nedbanlivosti ako predpokladu zodpovednosti. Druhou z oboch koncepcií pojmu *dolus* bola náuka o všeobecnej protizákonnej vôli alebo všeobecnom úmysle (*dolus generalis*), podľa ktorej ak páchatel chcel svojím konaním docieľiť iný, nie presne vymedzený nedovolený následok, aj tak mu bol pripísaný ako „dolózne spáchaný“.⁸⁰ Rozdiel oboch koncepcií spočíval v tom, že podľa druhej z nich vzťah páchatelovej vôle k špeciálnemu následku bol irelevantný, podľa tejto koncepcie páchatel s *dolus generalis* konal dolózne v celom rozsahu svojho skutku.

Vrcholný stredovek tým vo svojom závere poskytoval nasledujúci obraz stavu vnímania právnej kategórie viny: dospel k Ruffinovu testu princípu *versanti in re illicita*, rozšírenému chápaniu dolózneho konania premietajúceho sa v koncepciách *doctrina Bartoli* a *dolus generalis* a konečne k terminologicky neujasnenej, nejednotnej a roztrieštenej právnej úprave. A práve v tejto situácii na scénu vstupuje Diego de Covarrubias y Leyva. Pripomeňme, že Diego de Covarrubias y Leyva v jednej osobe stelesnil životnú rolu intelektuála – vzdelanca (právnika a filozofa), humanistu a univerzitného učiteľa, zároveň vysoko postaveného cirkevného hodnostára a konečne aj politika patriaceho k najužšiemu okruhu okolo rímskeho cisára, španielskeho kráľa a rakúskeho arcivojvodu, Habsburga, Karla V. (1500 – 1558), ktorý vo svojej dobe bol kľúčovým demiurgom európskej politiky.

Tento okamih vývoja európskeho právneho myslenia mimoriadne výstižne opísal profesor viedenskej univerzity Alexander Löffler (1866 – 1929): „Doposiaľ bola doktrína založená na neistých pokusoch, vágnych predstavách, nesprávnych interpretáciách a povrchných kompromisoch. Až Španiel Covarrubias pochopil, ako sa vedecky vyrovnáť s problémom tým, že pre novú teóriu *dolusu* bude čerpať psychologické odôvodnenie z myšlienkového bohatstva Tomáša Akvinského. Právnicki v neskorších dobách, najmä Carpzov, preukazovali svoj hlboký dojem, ktorý nadobudli z Covarrubiasa, vo svojej dobe obvyklým spôsobom: nehanebným opisovaním. Svätý Tomáš sa tak stal jedným zo zakladateľov dnešného trestného

⁷⁸ Bartolovmu dielu venoval svoju habilitačnú prácu Jan Krčmář. Pozri KRČMÁŘ, J. Základy Bartolovy a Baldovy teórie mezinárodného práva soukromého. Praha, 1910.

⁷⁹ ENGELMANN, W.: Die Schuldlehre der Postglossatoren und ihre Fortentwicklung. Eine historisch – dogmatische Darstellung der kriminellen Schuldlehre der italienischen Juristen des Mittelalters seit Accursius. Leipzig, 1895, s. 80. Woldemar Engelmann (1865 – 1942) pôsobil na univerzite v Marburgu v odboroch trestného práva a právnej mediavelistiky, preslávil sa svojimi prácami v odbore výskumu stredovekého talianskeho práva.

⁸⁰ Tamže, s. 68 a nasl.

práva.⁸¹ No postupujme poporiadku: Covarrubias svoje poňatie viny (*voluntas indirecta*) vyvodil z myšlienkového bohatstva Tomáša Akvinského.⁸²

V úvodných riadkoch tejto subkapitoly padla už zmienka o Akvinským vykonanej diferenciacii následku (zodpovednosti) s ohľadom na diferenciaciu viny, a to v závislosti od miery slobody vôle („dobrovoľnosti“) danej mierou, stupňom poznania. A práve na tieto Akvinského úvahy Covarrubias nadväzuje. Nezabudnime pritom zdôrazniť, že Akvinského rozbor je pokračovaním v línii, ktorej predstaviteľmi boli Platón a najmä Aristoteles. Vytvára sa tak kontinuita v utváraní pojmu slobody ľudskej vôle alebo introspektívnej slobody. Toto poznanie, ktorého podobu formovali géniovia Platón, Aristoteles a Akvinský, potom položilo základ právnickému pochopeniu zodpovednosti a viny.

Podľa Akvinského predpokladom zodpovednosti je znalosť následku svojho konania: „Musí sa povedať, že buď je nasledujúci výsledok (ľudského konania – pozn. P. H.) predvídaný, alebo nie; ak je predvídaný, je jasné, že pridáva k добрote či zlosti. Keď si totiž niekto myslí, že z jeho diela môžu plynúť mnohé zlá a napriek tomu neustane, je z toho zrejmé, že jeho vôľa je viac bezuzdná.“⁸³ Akvinský ďalej v prípade konania rozlišuje obvyklý následok určitého konania, skutku a následok prípadný: „Ak však nie je nasledujúci výsledok predvídaný, tu treba rozlišovať. Lebo ak vyplýva sám od seba z takého úkonu a, ako väčšinou, podľa toho nasledujúci výsledok pridáva k добрote či špatnosti úkonu... Ak však eventuálne a ako v menšine (prípadov – pozn. P. H.), vtedy výsledok nasledujúci nepridáva k добрote či špatnosti úkonu; nedáva sa totiž úsudok o niečom podľa toho, čo je eventuálne, ale podľa toho, čo je samé od seba.“⁸⁴ Napokon, podľa neho je predpokladom zodpovednosti aj príčinná súvislosť medzi konaním a následkom: „Účinok totiž vopred je v sile príčiny. Ale výsledky plynú z úkonov tak ako účinky z príčin. Teda vopred sú v sile úkonov.“⁸⁵

V analýze väzby medzi vôľou a následkom Tomáš robí rozdiel v skutočnosti, ak je následok chcený priamo alebo nepriamo: „Musí sa povedať, že nejaký úkon, ktorý je zo svojho rodu špatný, len preto sa úplne ospravedlňuje od hriechu, že je úplne nedobrovoľný. Preto, ak je taká vášeň, ktorá nasledujúci úkon urobí celkom nedobrovoľný, celkom ospravedlňuje od hriechu; inak nie úplne. O tom však sa musí uvážiť dvojako: a to najprv, že niečo môže byť dobrovoľné buď o sebe, ako keď vôľa

⁸¹ LÖFFLER, A.: Die Schuldformen des Strafrechts in vergleichend-historischer und dogmatischer Darstellung. Bd. I. Die Entwicklung des geltenden Rechts. Leipzig, 1895, s. 158.

⁸² Pozri LÖFFLER, A. Die Schuldformen des Strafrechts in vergleichend-historischer und dogmatischer Darstellung. Bd. I. Die Entwicklung des geltenden Rechts. Leipzig, 1895, s. 158 a nasl.

⁸³ AKVINSKÝ, T. Summa theologiae. Prima secunda partis. I-II q. 20 a. 5 co [cit. 2020-06-19]. Dostupné z: <http://summa.op.cz/sth.php?&A=5>

⁸⁴ Tamže.

⁸⁵ AKVINSKÝ, T. Summa theologiae. Prima secunda partis. I-II q. 20 a. 5 arg. 1 [cit. 2020-06-19]. Dostupné z: <http://summa.op.cz/sth.php?&A=5>

sa nesie k príčine a nie k účinku, ako je zrejmé na tom (príklade – pozn. P. H.), kto sa dobrovoľne opije; lebo z toho sa mu pripisuje, ako, dobrovoľné, čoho sa dopustí v opitosti. – Po druhé sa musí uvážiť, že niečo sa nazýva dobrovoľným priamo alebo nepriamo; priamo potom to, k čomu sa nesie vôľa; nepriamo však to, čomu vôľa mohla zabrániť, ale nebráni.⁸⁶

Na okraj uvedených Tomášových téz výstižne poznamenáva vo svojej doktorskej dizertácii Dzianis Tsekhanovich: „Z toho vyplývajú pre náuku o *dolus indirectus* dve dôležité veci: Po prvé, človek chce uspokojiť dôvod a nie účinok, resp. následok. Po druhé, ak je následok chcený ‚nepriamo‘, môže vôľa človeka zabrániť následku, avšak nerobí tak.“⁸⁷ Vyjadrieme Tsekhanovichovu myšlienku inými slovami: Vôľa vychádzajúca z určitého dôvodu môže vedome spôsobiť viacero následkov; pre vyvodenie zodpovednosti treba teda objasniť oboje – vzťah vôle a jej dôvodu i väzbu medzi ňou spôsobenými následkami (hlavným, čiže chceným, a prípadným, čiže nechceným). Miera chcenia vo forme úmyslu vo vzťahu k prípadnému (protiprávnemu) následku je potom u konajúceho daná vedomím možnosti nechceného (prípadného) následku vlastného konania a nezabránením jeho nastúpeniu.

Covarrubias prenáša Akvinského idey do právneho myslenia nasledujúcimi slovami: „Zdá sa, že nielen ten, kto má úmysel zabiť, zabíja z vlastnej vôle, ale aj ten, ktorý zapríčiní smrť zranením: vôľa sa niekedy vzťahuje na neúmyselné usmrtenie priamo a sama osebe, niekedy nepriamo a niekedy náhodou: Vôľa sa vzťahuje priamo na neúmyselné usmrtenie, pokiaľ má niekto úmysel zabiť, čo znamená špecifickú zlobu úmyselne usmrtiť v jej úplnosti... Nepriamo a náhodou sa však vôľa vzťahuje na neúmyselné usmrtenie tak často, ako sa vzťahuje na to, čoho bezprostredným a *per se*, a nie náhodným, dôsledkom je zabitie. Pretože vôľa sa nijako nevzťahuje na to, čo je následkom náhody, a to ani priamo, ani nepriamo.“⁸⁸

Mutácie i obsahové cibrenie pojmu viny od 17. po prelom 20. a 21. storočia

Tým, kto o storočie neskôr preniesol Covarrubiasove idey do modernej doby a kto sa stal zakladateľom vedy trestného práva, ktorá dominovala aj v strednej Európe, bol Benedikt Carpzov (1595 – 1666). Jeho obsiahlym dielom *Practica nova Imperialis Saxonica rerum criminalium* nemecké trestné právo získalo také systematické a presvedčivé podanie, že kniha nadobudla na dobu jedného storočia takmer

⁸⁶ AKVINSKÝ, T. Summa theologiae. Prima secunda partis. I-II q. 77 a. 7 co [cit. 2020-06-19]. Dostupné z: <http://summa.op.cz/sth.php?&A=5>

⁸⁷ TSEKHANOVICH, D.: Von der Willenstheorie zum Eventualvorsatz. Der Einfluss deutscher Strafrechtslehre auf die russische Gesetzgebung des 19. Jahrhunderts. Berlin, 2018, s. 21.

⁸⁸ Citované podľa CARPZOV, B. Practica nova imperialis Saxonica rerum criminalium. Pars 1. 1635. Wittebergae, 1670, s. 5. Benedikt Carpzov na uvedenom mieste Covarrubiasa cituje.

zákonodarnú autoritu. Nechajme zaznieť hlas troch významných osobností vedy trestného práva potvrdzujúcich toto tvrdenie. Prvou je Adolf Lobe (1860 – 1939), senátny prezident nemeckého najvyššieho súdu, autor významných diel z oblasti trestného práva, ktorý na adresu vplyvu Carpszovových myšlienok na právnu teóriu i právno-aplikačnú prax v priebehu druhej polovice 17. a prvej polovice 18. storočia poznamenal: „Priatelia i nepriatelia Carpszova sa zhodujú, že jeho dielo malo pre judikatúru takú platnosť ako žiadna súkromná práca pred ním a po ňom. Do istej miery sa s ním dá porovnať len vplyv Windscheidovej učebnice pandektného práva.“⁸⁹ Druhou je Alexander Löffler (1866 – 1929), profesor viedenskej univerzity, kľúčová osobnosť rakúskej vedy trestného práva na prelome 19. a 20. storočia, ktorý dôvod zaoberať sa Carpszovým dielom vidí „v mimoriadnej autorite, ktorú jeho dielo požívalo dlhú dobu“.⁹⁰ Názor svojich predchodcov si ponechali i súčasné authority trestného práva: „Trestné právo a trestné súdnictvo v 17. a na začiatku 18. storočia boli zásadným spôsobom ovplyvnené lipským učencom a zároveň právnikom pôsobiacim v právnej praxi, Benediktom Carpszom.“⁹¹

Čo bolo však tým dôvodom, pre ktorý Carpszovo dielo získalo taký neobvyklý vplyv? Zásadne sa totiž odlišilo od dobových zvyklostí: „Veda trestného práva sa v 16. a na začiatku 17. storočia obmedzovala na popis a (v prípade ambicióznejších diel) na systematické spracovanie platného trestného práva, najmä ustanovení *Caroliny* (t. j. *Constitutio Criminalis Carolina* – pozn. P. H.).“⁹² Carpszov na rozdiel od svojich súčasníkov neponúkol právnickej verejnosti komentár či informatívny popis, ale systematické dielo obsahujúce štruktúru a pojmy trestného práva, t. j. dielo, ktoré sa už odpútalo od bezprostrednej väzby s dobovými prameňmi práva, predovšetkým *Carolinou*. Nadobudlo tým všeobecnejšiu povahu, a tým potenciál vstrebať do seba i ďalší vývoj trestného práva a dlhodobo ovplyvňovať právnu vzdelanosť.

Čo bolo vyslovené vo všeobecnosti, platí v konkrétnosti i vo vzťahu k analýze pojmu viny. *Carolina* nepoznala všeobecný pojem viny (zavinenia), na označenie viny používala najrôznejšie označenia. Zopakujme raz už vyslovené, že v zásade zakotvila trestnosť iba úmyselného činu, čo niekedy vyplýva zo súvislostí, spravidla však je v jej texte úmysel vyjadrený výslovne. Najčastejšie sa v tejto súvislosti v jej ustanoveniach používajú výrazy „zlomyselňý“, „nebezpečný“, okrem toho aj výrazy „ľstivý“, „podvodný“, „zločinný“, „vedome“, „zámerne“, „pripravene“. Všeobecne možno povedať, že tieto slová boli použité vo význame predchádzajúceho jazykového úzu. *Carolina* zaviedla popri úmysle aj ďalšiu formu viny (zavinenia), nedbalosť: článok 134

⁸⁹ LOBE, A.: Allgemeine Strafrechtliche Begriffe nach Carpszov. Leipzig, 1894, s. 6.

⁹⁰ LÖFFLER, A.: Die Schuldformen des Strafrechts in vergleichend-historischer und dogmatischer Darstellung. Bd. I. Die Entwicklung des geltenden Rechts. Leipzig, 1895, s. 166.

⁹¹ HILGERDORF, E., KUDLICH, H., VALERIUS, B.: (Hrsg.). Handbuch des Strafrechts. Band 1. Grundlagen des Strafrechts. Heidelberg, 2019, s. 254.

⁹² Tamže, s. 254.

zakotvil úpravu zabitia lekárom z dôvodu „opomenutia a neznalosti, nie však zámerne“, článok 18o umožnenie úteku väzňa z dôvodu „opomenutia“.⁹³

Absencia všeobecného pojmu viny (zavinenia) charakterizuje nielen *Carolinu*, ale rovnako i jej komentáre či dobové právne príručky. Carpzov tým, že sa posúva k systematizujúcemu podaniu odboru trestného práva ako štruktúry pojmov, kategórií, inštitútov, sa v úvahách vzdďaluje od bezprostrednej konkrétnej právnej úpravy (právnych úprav), prechádza k všeobecným úvahám, a tým začína éru budovania pojmov vlastného odboru.

Carpzovova koncepcia viny bola reakciou na dôkazné ťažkosti, ktoré prinášala vtedajšia prax.⁹⁴ V dejinách európskeho právneho myslenia predstavuje priame pokračovanie v úvahách Covarrubiasa, ku ktorým sa napokon Carpzov hlási: „Je známe, že ten, kto sa usiluje o nedovolenú vec, bude usvedčený zo všetkého, čo je následkom jeho zámeru, pokiaľ niet pochýb o tom, že (jeho konanie – pozn. P. H.) je obvyklou príčinou, ktorá vedie k následnému deliktu, a pôvodca deliktu pravdepodobne buď uvážil, alebo mohol uvážiť, alebo aspoň musel uvážiť to, čo by z jeho jednania mohlo ľahko vyplývať.“⁹⁵ Inými slovami a myšlienkovým posunom smerom k procesnému právu Carpzov formuluje tézu, ktorú vyslovil Tomáš Akvinský a Covarrubias: Vôľa prameniaca z určitého dôvodu môže vedome spôsobiť viacero následkov; pre vyvodenie zodpovednosti treba teda objasniť oboje – vzťah vôle a jej dôvodu i väzbu medzi ňou spôsobenými následkami (hlavným, čiže chceným, a prípadným, čiže nechceným). Miera chcenia vo forme úmyslu vo vzťahu k prípadnému (protiprávnemu) následku je potom u konajúceho daná vedomím možnosti nechceného (prípadného) následku vlastného konania a nezabránením jeho nastúpeniu. Z vedomia „obvyklej kauzality“ vyvodzuje Carpzov aj určitú mieru chcenia: skutočnosť, že „pôvodca deliktu pravdepodobne buď uvážil, alebo mohol uvážiť, alebo aspoň musel uvážiť to, čo by z jeho jednania mohlo ľahko vyplývať“.

Z tejto analýzy potom koncipuje pojem nepriameho úmyslu. Svoju úvahu smeruje k prepojeniu vôľovej a znalostnej (rozumovej, vedomostnej) zložke zavinenia: „Je evidentné, že kto prebodne (iného) mečom bez úmyslu ho zabiť, ale spôsobí mu smrteľné poranenie nad rámec svojho úmyslu, ktorej následkom je smrť, rovnako ako pri *poena ordinaria*, mal by byť potrestaný tak, ako keby mal v úmysle zabiť... ten, kto prebodne (iného) mečom s úmyslom len ho zraniť, rovnako koná aj úmyselne, pretože vie alebo by aspoň mal vedieť, že sa nemožno naučiť to, ako bezpečne spôsobiť poranenie (a nie smrť – pozn. P. H.) určitým konkrétnym spôsobom najmä

⁹³ HIPPEL, R. von: Deutsches Strafrecht. Band 2. Das Verbrechen. Allgemeine Lehren. Berlin-Heidelberg, 1971, s. 204 – 205.

⁹⁴ TSEKHANOVICH, D.: Von der Willenstheorie zum Eventualvorsatz. Der Einfluss deutscher Strafrechtslehre auf die russische Gesetzgebung des 19. Jahrhunderts. Berlin, 2018, s. 26.

⁹⁵ CARPZOV, B.: Practica nova imperialis Saxonica rerum criminalium. Pars 1. 1635. Wittebergae, 1670, s. 5.

mečom alebo podobným nástrojom vhodným na zabíjanie; pri takomto účinku nemožno poprieť, že takáto vôľa (páchatela – pozn. P. H.) musí zabíjať, pretože jeho vôľa sa vzťahuje na prebodnutie a na všetko, čo sa bezprostredne stane následkom úmyselného prebodnutia.⁹⁶

Argumentácia v prospech prepojenia vôľovej a znalostnej zložky zavinenia Carpozovi otvára priestor k obsahovému uchopeniu pojmu nepriameho úmyslu: „Zdá sa, že zabíjajú nielen tí, ktorí majú v úmysle zabiť úmyselne, ale aj tí, ktorí spôsobujú smrť zranením: vôľa sa niekedy vzťahuje na akt zabitia priamo a *per se*, inokedy nepriamo a náhodne: Priamo sa vôľa vzťahuje na úmyselné usmrtenie, keď človek má v úmysle zabiť, a v tom spočíva vo svojej úplnosti a osobitosti zloba úmyselného usmrtenia... Ale nepriamo a náhodou sa vôľa vzťahuje na úmyselné usmrtenie, kedykoľvek sa vzťahuje na to, z čoho priamo a *per se*, nie náhodou, zabitie vyplýva. Pretože na to, čo je spôsobené náhodne, sa vôľa v nijakom prípade nevzťahuje, a to ani priamo, ani nepriamo, Covarruvias... (Carpzov na tomto mieste Diega de Covarrubias y Leyvu cituje – pozn. P. H.). Sv. Tomáš (Akvinský) vysvetľuje to, že dôvod hriechu nie je priamo zámerný, na tomto príklade: Ak niekto chce nadmerne piť víno, vôľa sa potom, samozrejme, vzťahuje priamo na nadmerné pitie, ale nepriamo a náhodne na opilstosť, ktorá priamo a bezprostredne vyplýva z nemierneho pitia.“⁹⁷

Zopakujme si, že Carpozova analýza pojmu zavinenia dokumentuje obsahovú kontinuitu budovania pojmu zavinenia: Carpozov výslovne odkazuje na myšlienky

⁹⁶ CARPZOV, B.: *Practica nova imperialis Saxonica rerum criminalium*. 1635. Quaestio I, Nr. 28 – 32, Editio septima, Wittebergae, 1677, s. 5. („Veruntamen hisce non obstantibus, contrarium, quod videlicet is, qui alterum gladio percutit, nolens ipsum occidere, praeter intentionem vero ei vulnus lethale infligit, ex quo mors sequitur, poena ordinariä aequè puniri debeat, ac si habeat animum occidendi, defendit ... Quorum sententiam juri ac veritati magis consentaneam esse arbitror, eo quod percutiens gladio animo solum vulnerandi, aequè in dolo est, & quia seit, aut saltern scire debebat, certo & destinato modo vulnus, praesertim gladio vel simili instrumento, ad homicidium perpetrandum apto, dari non posse, in effectu negari nequit, quin talis habeat animum occidendi, ut cujus voluntas fertur in percussione, & in omne id, quod ex percussione dolosa immediate contingit.“)

⁹⁷ Tamže, s. 5. („Voluntarie quoque occidere videtur non solumis, qui animum habet occidendi, sed & qui vulnerando causam praebet mortis: Fertur enim voluntas quandoque in actum homicidii directe & per se; quandoq; indirecte & per accidens: Directe fertur voluntas in homicidium, quando quis animum habet occidendi, & haec est perfecta, propriaque homicidii malitia, 1.1. C. de Sicar. 1.1. §. Divus. ff. eod. Indirecte autem & per accidens fertur voluntas in homicidium, quoties fertur in id, ex quo immediate & per se, non per accidens homicidium sequitur: Nam in id, quod per accidens sequitur, nullo modo fertur voluntas, nee directe, nee indirecte, Covarr. ad. dem. V. const, de. homicid. secund. part, relect. inpr. n. 2. ubi allegat S. Thom. in 1.2. q. 76. explicantem hoc exemplo: Quod silicet causa peccati non sit directe voluntaria, sed indirecte & per accidens, quando quis vult bibere vinum immoderate, fertur quidem voluntas tunc directe in potum immoderatu, indirecte autem & per accidens in ebrietatem, quae fuit secuta directe & immediate ex potione immoderatae.“)

Diega de Covarrubias y Leyvu i Tomáša Akvinského, je zrejmé, že ich dielo dôverne poznal.

Pokračujme však ďalej v poodhaľovaní jeho myšlienkového postupu, ktorého vyústením je toto kľúčové konštatovanie: „Z toho vyplýva, že vôľa spáchať úmyselné usmrtenie je dvojakého druhu: priama alebo nepriama; priamu má ten, kto útočí na niekoho s úmyslom zabiť; nepriamu však ten, kto spôsobí (niekomu inému) poranenie, ktorého bezprostredným následkom je smrť. Oba typy vôle sa vzťahujú na skutok úmyselného usmrtenia. Preto si oba tieto druhy vôle majúcej bezprostredne za následok zabitie, zasluhujú pre ne stanovený trest.“⁹⁸

S odstupom jedného storočia štafetový kolík utvárania právneho pojmu viny (zavinenia) preberá od Benedikta Carpzoza Johann Samuel Friedrich Böhmer: „Porovnateľný vplyv (s Carpzofovým vplyvom – pozn. P. H.) na teóriu trestného práva v oblasti pôsobenia *ius commune* získal až Johann Samuel Friedrich Böhmer (1704 – 1797).“⁹⁹

Böhmer, sudca a zároveň univerzitný profesor vo Frankfurte nad Odrou, bol účastníkom i aktérom historických premien. Slovom Gottfrieda Boldta, Böhmerovho životopisca, „18. storočie, ktoré ohraničovalo a zahŕňalo život nemeckého teoretika trestného práva Johanna Samuela Friedricha von Böhmera... sa z komplexnej historickej perspektívy javí ako doba vzdelanostných zmien, kultúrnej krízy a intelektuálnych otrasov obrovských rozmerov“.¹⁰⁰ Feudálno-cirkevné usporiadanie odchádza z dejinnej scény, na jeho miesto nastupuje novo sa formujúci centralizovaný štát, myslenie a smerovanie spoločnosti stále viac ovplyvňuje osvietenstvo, racionalizmus, liberalizmus, stredoveký univerzalizmus, zatiaľ čo na obzore sa rysujúce paradigmy romantizmu a nacionalizmu, „ale základný dôvod, v ktorom spočívala táto obrovská zmena, bola náuka prirodzeného práva... Ak filozofia

⁹⁸ Tamže, s. 5. („Unde sequitur, duplicem esse voluntatem committendi homicidii: Directam, & Indirectam; Illam habet, qui occidendi animo aliquem aggreditur; Hand vero, qui vulnus infligit, ex quo immediate sequitur homicidium. Utraque autem voluntas in actum homicidii fertur. Ergo & utraque voluntas homicidio subsecuto poenam pro eo impositam meretur.“)

⁹⁹ HILGERDORF, E., KUDLICH, H., VALERIUS, B. (Hrsg.): Handbuch des Strafrechts. Band 1. Grundlagen des Strafrechts. Heidelberg, 2019, s. 254.

¹⁰⁰ BOLDT, G.: Johann Samuel Friedrich von Böhmer und die gemeinrechtliche Strafrechtswissenschaft. Berlin, 1936, s. 1.

prirodzeného práva ešte u Huga Grotia niesla črty viery viazanej na zjavenie,¹⁰¹ u Samuela Pufendorfa¹⁰² sa pozdvihla z podradnej úlohy služobnice teológie, takže v rukách Christiana Thomasia¹⁰³ ako nového Ulricha von Huttena¹⁰⁴ stala sa horiacou pochodňou v húšti znovuoživenej scholastiky a prepožičala Christianovi Wolffovi¹⁰⁵ ostrú zbraň, ktorá v tvrdom boji oslobodila vedu z teologického jarma a napokon zvíťazila a vydláždila cestu človeku do otvoreného sveta. V rovnako komplexnom rámci ponúka 18. storočie totožný pohľad aj na trestné právo. Na začiatku, stále

¹⁰¹ Hugo Grotius (1583 – 1645) svoju slávnu knihu *De iure belli ac pacis libri tres, in quibus ius naturale et gentium, item iuris publici praecipua explicantur* napísal v rokoch inferna tridsaťročnej vojny, vydal ju v roku 1625 v Paríži. Koncipoval ju v reakcii na toto inferno, ako humanista hlásiaci sa k Erazmovi Rotterdamskému, a to s cieľom prekonať náboženskú nenávisť, vytvoriť a zdôvodniť sústavu právnych princípov regulujúcich vzťahy medzi štátmi. V úvodných stránkach knihy vedie polemiku s Karneadesom z Kyrény (214/213 – 129/128 pred n. l.), starogréckym filozofom, skeptikom popierajúcim existenciu všeobecných pravidiel spravodlivosti, pretože „svojou prirodzenosťou všetky stvorenia vrátane človeka jednoducho usilujú len o svoju vlastnú výhodu“, naproti čomu podľa Grotia človek „sa vyznačuje sociálnym inštinktom, ktorý prinútil ľudí k životu s vlastným druhom v mierovo usporiadanej spoločnosti“, pre neho „ľudská prirodzenosť sa stala ‚matkou prirodzeného práva‘“, čo prezentuje „najsľávnejšími riadkami svojej rozpravy“ (TIERNEY, B. *The Idea of Natural Rights*. Michigan, 2001, s. 317 – 318): „*Et haec quidem quae iam diximus, locum aliquem haberent etiamsi daremus, quod sine summo scelere dari nequit, non esse Deum, aut non curari ab eo negotia humana.*“ (HUGONIS GROTII *De iure belli ac pacis libri tres, in quibus ius naturale et gentium, item iuris publici praecipua explicantur*. MOLHUYSEN, P. C. (Ed.). New Jersey, 2005, s. 7.) V slovenčine táto slávna sekvencia znie: „Čo sme vyslovili, nadobudlo by stupeň platnosti, aj keby sme mali pripustiť to, čo nemožno dovoliť bez toho nanajvýš bezbožného: že Boh neexistuje alebo že sa Ho záležitosti ľudí netýkajú.“ V dejinách filozofie sa vedie spor, či Grotia možno týmto považovať za zakladateľa oddelenia prirodzeného práva od metafyziky. Dnes prevažuje skôr názor, podľa ktorého „slávna ‚bezbožná hypotéza‘ bola skôr častým predmetom neskorého scholastického diskurzu“. (TIERNEY, B. *The Idea of Natural Rights*. Michigan, 2001, s. 319.)

¹⁰² Samuel Pufendorf (1632 – 1694), nemecký filozof, právnik, ekonóm a historik, významný najmä svojou koncepciou prirodzeného práva: „Aby bolo možné oddeliť vieru a právne vzťahy založené na práve rozumu, Pufendorf vykázal ‚Božie kráľovstvo‘, zjavenie, z oblasti ‚prirodzeného rozumu‘ a naopak, predmety rozumového poznania vykázal z oblasti viery.“ (WIEACKER, F. *Privatrechtsgeschichte der Neuzeit unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Entwicklung*. 2. Auflage. Göttingen, 1967, s. 306.) Podrobnejšie k osobnosti Samuela Pufendorfa pozri WELZEL, H. *Die Naturrechtslehre Samuel Pufendorfs*. Heidelberg, 1930, dotlač Berlin, 1958/1986.

¹⁰³ Christian Thomasius (1655 – 1728), nemecký právnik, filozof a pedagóg, teoretik prirodzeného práva, predstaviteľ raného osvietenstva, usiloval sa oddeliť právne a filozofické myslenie od teológie. [Podrobne k jeho osobnosti pozri BÜHLER, CH. *Die Naturrechtslehre und Christian Thomasius (1655 – 1728)*. Regensburg, 1991].

¹⁰⁴ Ulrich von Hutten (1488 – 1523), nemecký básnik, reformátor, autor pamfletov, prívrženec Martina Luthera. Podrobnejšie k osobnosti Ulricha von Huttena pozri WULFERT, H. *Die Kritik an Papsttum und Kurie bei Ulrich von Hutten (1488 – 1523)*. Münster, 2009.

¹⁰⁵ Christian Wolff (1679 – 1754), nemecký osvietený filozof, právnik a matematik, predstaviteľ racionalizmu, pokračovateľ diela Leibniza a Descartesa. Podrobnejšie k osobnosti KERTSCHER, H.-J. „*Er brachte Licht und Ordnung in die Welt*“ Christian Wolff – Eine Biographie. Halle, 2018.

zaťažené pokračujúcou platnosťou *Caroliny*... na jeho konci boli už prítomná kodifikácia všeobecného krajinského práva,¹⁰⁶ ako aj Jozefínska kodifikácia¹⁰⁷... začiatok 18. storočia bol ešte v tieni Benedikta Carpzova, ktorého autorita zahŕňala takmer storočie nemeckej histórie trestného práva, pre jeho záver bol určujúci vplyv Voltaira a Beccariu,¹⁰⁸ Hommela¹⁰⁹ a von Sonnenfelsa¹¹⁰ a už predznamenal príchod

¹⁰⁶Kódex pruského krajinského práva, celým názvom *Das Allgemeine Landrecht für die Preußischen Staaten*, predstavoval kodifikáciu pruského práva vydanú Fridrichom Viliamom II. v roku 1794. *Landrecht* zahŕňal takmer celý vtedajší pruský právny poriadok, t. j. občianske, trestné, ústavné, správne právo. Podrobnejšie pozri WESEL, U. *Geschichte des Rechts. Von den Frühformen bis zur Gegenwart*. 3. Auflage. München, 2006, s. 415 a nasl.

¹⁰⁷ Šlo o všeobecný občiansky zákonník vydaný Jozefom II., ktorý platil v rokoch 1787 až 1811. Podrobnejšie pozri KOCHER, G., STEPPAN, M. *Privatrechtsentwicklung und Rechtswissenschaft in Österreich*. Wien, 1997, s. 61.

¹⁰⁸ V roku 1762 bol toulonský občan Jean Calas, prívrženec kalvinizmu, nevinne odsúdený a vzápätí krutým spôsobom lámaním na kole popravený za vraždu svojho syna, ktorej sa mal dopustiť kvôli synovmu zámeru prestúpiť na katolícku vieru. Na proces reagoval protestným, proti netolerancii a súdnej zväli burcujúcim spisom Voltaire. (VOLTAIRE, F.-M. A. de *Rozprava o znášateľnosti napísaná pri príležitosti popravy Jeana Calasa*. Český preklad, Praha 1912). Dosiahol ním nielen obnovenie procesu, ale vďaka svojej autorite otvoril pre celú vtedajšiu Európu otázku neudržateľnosti stredovekého procesu v osvietenskej dobe nastupujúceho racionalizmu a liberalizmu. Otvoril tým cestu pre prijatie Beccariových myšlienok v jeho slávnom diele „O zločinoch a trestoch“. (Slov. preklad: BECCARIA, C. *O zločinoch a trestoch*. Bratislava, 2009).

¹⁰⁹ Karl Ferdinand Hommel (1722 – 1781), nemecký právnik, teoretik trestného práva, humanista, nazývaný „nemecký Beccaria“, v roku 1770 presadil v Prusku zrušenie inkvizičného procesu a zákaz mučenia. Podrobnejšie k jeho osobnosti pozri ZAHN, K. von Karl Ferdinand Hommel als Strafrechtsphilosoph und Strafrechtslehrer. Ein Beitrag zur Geschichte der strafpolitischen Aufklärung in Deutschland. Leipzig, 1911.

¹¹⁰ Joseph von Sonnenfels (1732/33 – 1817), právnik, spisovateľ, predstaviteľ rakúskeho osvietenstva okrem iného sa zaslúžil o zrušenie mučenia v trestnom práve (1776). Podrobnejšie k jeho osobnosti pozri KARSTENS, S. Joseph von Sonnenfels (1733 – 1817). Seine Karriere und sein Beitrag zur Reformpolitik in der Habsburgermonarchie. In: SCHMALE, W. (Hrsg.) *Multiple kulturelle Referenzen in der Habsburgermonarchie des 18. Jahrhunderts*. Bochum, 2010, s. 295 – 304.

veľkého ducha Anselma von Feuerbacha".^{111, 112}

Z rozsiahleho Böhmerovho diela v nami uvažovanom kontexte formovania trestného práva ako vednej disciplíny pripomínam jeho dve knihy: Prvá, *Elementa jurisprudentiae criminalis*, je považovaná „za prvú učebnicu trestného práva majúcu vedeckú úroveň“.¹¹³ Druhá, *Observationes selectae ad Bened. Carpzovii practicam novam rerum criminalium*, je jeho polemikou s dielom Benedikta Carpzova, podľa Gottfrieda Boldta sa v nej Böhmer „vždy snaží zachovať systematickú súvislosť celku, odpoveď na individuálnu otázku odvodiť zo zásadných problémov a smerovať ju k presvedčivo a zrozumiteľne odôvodnenému riešeniu kritickým postojom k (odbornej – pozn. P. H.) literatúre ako celku. Z tohto dôvodu jednotlivé *Observationes* nadobúdajú úroveň principiálnych vysvetlení, pričom je dôležité, že kladie ťažisko najmä na všeobecnosť náuky. Böhmerovi sa tak darí touto knihou, ktorá je určená skôr sudcom, výrazne prispieť k pokroku v dogmatike“.¹¹⁴

¹¹¹ Paul Johann Anselm Feuerbach (1775 – 1833), zakladateľ modernej nemeckej vedy trestného práva. Vo svojej dobe bol mimoriadne myšlienkovu vplyvnou osobnosťou, bol prvý, kto s pojmom trestného práva nespájal len represiu, ale aj prevenciu (a to nie vo význame odstrašenia, ale výchovy, socializácie) (FEUERBACH, P. J. A. Lehrbuch des gemeinen, in Deutschland geltenden peinlichen Rechts. Gießen, 1801). Bol tiež prvý, kto v nadväznosti na osvietenskú požiadavku Cesare Beccariu, sformuloval a pomenoval postulát *nulla poena sine lege* (FEUERBACH, P. J. A. Lehrbuch des gemeinen in Deutschland geltenden Peinlichen Rechts. Giessen, 1801, s. 20). Bol autorom predlohy bavorského trestného kódexu z roku 1813, ktorý sa stal vzorom pre ďalšie nemecké a európske kodifikácie trestného práva a dodnes sa považuje za meradlo odbornej úrovne i moderných prístupov v trestnom práve (Pozri KOCH, A., KUBICIEL, M., LÖHNIG, M., PAWLIK, M. (Hrsg.). Feuerbachs Bayerisches Strafgesetzbuch Die Geburt liberalen, modernen und rationalen Strafrechts. Tübingen, 2014). Gustav Radbruch venoval Feuerbachovmu životu a dielu monografiu. V predslove editora k jej tretiemu vydaniu z roku 1969 (RADBRUCH, G. Paul Johann Anselm Feuerbach. Ein Juristenleben. 3. Aufl. WOLF, E. (Hrsg.). Göttingen, 1969) je obsiahnutá pasáž z listu Thomasa Manna Gustavovi Radbruchovi z 25. októbra 1934, v ktorom Mann (nezabúdajme, že Thomas Mann je spolu s Franzom Kafkom považovaný za najvýznamnejšieho nemecky píšuceho spisovateľa 20. storočia!) Radbruchovi nielen ďakuje za zaslanie knihy, ale sa aj obdivne vyjadruje k jej obsahu a k postave jej protagonistu: „Zaslaním vašej knihy ste mi skutočne urobil radosť... Vaším dielom sa v týchto dňoch zaoberám so všetkou naliehavosťou. Život tohto človeka a právnik má v sebe niečo tak silného, evokujúceho, povznášajúceho (dané slovo je tu príliehavé), a vy všetko rozprávate v jazyku, ktorý predstavuje primeranú kombináciu vznešenosti a vecnosti. Dielo má skutočne štýl skvelej biografie, nadšenej a fundovanej, plnej zmyslu pre ľudský život všeobecne a pre veľký charakter.“ (Tamže, s. V.). *S emotívne vyjadrenou reakciou Thomasa Manna na Radbruchom venovanú knihu rezonuje poznámka Arthura Kaufmanna: „... odhliadnuc od súborov článkov Elegantiae Iuris Criminalis a Gestalten und Gedanken (Osobnosti a myšlienky – pozn. P. H.) je Feuerbachova biografia... najkrajšou knihou, ktorú Radbruch napísal!“* (KAUFMANN, A. Gustav Radbruch – Leben und Werk. In: RADBRUCH, G. Gesamtausgabe. Band 1, Rechtsphilosophie I. Heidelberg, 1987, s. 39.)

¹¹² BOLDT, G.: Johann Samuel Friedrich von Böhmer und die gemeinrechtliche Strafrechtswissenschaft. Berlin, 1936, s. 1 – 2.

¹¹³ Tamže, s. 13.

¹¹⁴ Tamže, s. 15.

Uwe Scheffer, profesor právnickej fakulty Univerzity Viadrina vo Frankfurte nad Odrou († 2021), ktorý sa dlhodobo venoval významu Böhmerovej osobnosti a jeho dielu, objasňuje intenciu, kontext, ktorý Böhmera viedol k záujmu o analýzu kategórie viny (zavinenia): „Za dôležitý problém vo svojich spisoch považoval v tej dobe významnú otázku odlišenia *poena ordinaria* a *poena extraordinaria*. *Poena extraordinaria* bol miernejším trestom; pôvodne bol chápaný ako trest, na uloženie ktorého postačovalo podozrenie (lat. *poena suspicionis* – pozn. P. H.) – princíp *in dubio pro reo* bol v tej dobe neznámy. Ďalej, miernejší trest bol prípustný len v prípade trestného konania, ktoré neodkazovalo na *Carolinu* – neplatilo i *nullum crimen sine lege*. Nakoniec sa trest musel znížiť vtedy, ak nešlo o osobne spáchaný, dokonaný a úmyselný delikt, ale o konania, ktoré v súčasnosti vo všeobecnosti označujeme ako ‚osobitné prejavy trestného činu‘, teda pokus, nedbanlivosť, účastníctvo. Veda trestného práva sa v tejto súvislosti zaoberala najmä odlišením pojmov *dolus* a *culpa*, za ktorým sa v zásade ukrývali súčasné formy aplikovateľnosti pojmov úmysel a nedbanlivosť. Už v predchádzajúcom storočí (t. j. v 17. storočí – pozn. P. H.) sa zistilo, že *dolus* sa môže objaviť v dvoch formách: najprv ako zámer, ako *animus* zameraný na následok, a potom ako *dolus* v osobitnom zmysle, zameraný na konanie a nie na následok, ktorý z neho vyplýva. Otázka znela, či je možné uložiť vyšší trest predvídaný pre *dolus* aj v druhom prípade, ak bolo páchatelom chcené konanie, napríklad hod kameňom, ale nie týmto konaním zapríčinená smrť.“¹¹⁵

Odlíšenie *poena ordinaria* a *poena extraordinaria* a úvaha o hľadiskách ich aplikácie vedie k presnejšiemu vymedzeniu pojmu úmyselného zavinenia: „Pozrime sa teraz bližšie na Böhmerove úvahy. O *dolus eventualis* sa podľa neho ide vtedy, keď páchatel následok predvídal ako možný; platí to preto, lebo podmiennečne súhlasí s následkom, ak napriek očakávaniam vykoná činnosť vedúcu k následku. Úmyslom rozumie ‚nutnosť danosti vôle‘: ‚kto chce typickú príčinu, nemôže nechcieť následok, ak je predvídateľný‘, formuluje Böhmer¹¹⁶ – modernejšie: ‚Chceš, potom vieš‘^{117, 118}. Böhmerom sledovaným cieľom pri spresnení obsahu pojmu úmyslu bolo teda argumentovať v prospech použitia *poena ordinaria* v prípade, ak ide o *dolus eventualis*. Odovzdajme však slovo samotnému Böhmerovi: „Ale ten, kto chce typickú príčinu, nemôže nechcieť dôsledok, keď je predvídateľný, keď je známy, čo sa

¹¹⁵SCHEFFER, U. J. S. F. von Böhmer (1704 – 1772) und der dolus eventualis. – Kann der große Professor der alten Viadrina dem heutigen Strafrecht noch etwas geben? JURA. 1995, Heft 7, s. 351.

¹¹⁶BÖHMER, B. Observationes selectae ad Bened. Carpzovii practica novam rerum criminalium [cit. podľa PUPPE, I. Der Vorstellungsinhalt des dolus eventualis. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft. 103 (199), Heft. 1, s. 27].

¹¹⁷WEIGEND, T. Zwischen Vorsatz und Fahrlässigkeit. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft. 93 (1981), Heft 2, s. 665.

¹¹⁸SCHEFFER, U. J. S. F. von Böhmer (1704 – 1772) und der dolus eventualis. – Kann der große Professor der alten Viadrina dem heutigen Strafrecht noch etwas geben? JURA. 1995, Heft 7, s. 354.

zvyčajne, ale hanlivo nazýva nevyhnutný. Lebo ak ich nechcel, a chcel opak, teda niečo, čo zvyčajne nemôže súčasne existovať, to by bolo znakom nie príčetnej, ale šialenej ľudskej mysle. Na každého sa totiž hľadí, že koná dôsledne a podľa správneho rozumu, ktorý nepripúšťa konkrétnu vôľu o akejkoľvek veci bez partikulárnej a súčasnej vôle s ohľadom na to, čo svojou povahou s tou vecou súvisí a mohlo by sa stať predvídateľné.¹¹⁹

Vyjasníme však myšlienkový posun, ktorý v porovnaní s Carpzovom prináša Böhmer v súvislosti s vymedzením pojmu úmyselného zavinenia: „Carpzovova teória zostáva stále živá, pretože sa používa ako základ pre vyšetrovanie úmyselného trestného činu: konkrétne vtedy, ak má konanie prirodzenú tendenciu spôsobiť následok. Od (čas – pozn. P. H.) Böhmera sa však natíska aj otázka: Páchateľ to aj vedel (t. j. že spôsobí následok – pozn. P. H.) a aj chcel (spôsobí následok – pozn. P. H.)?“¹²⁰

Záver 18. storočia, 19. aj prvá polovica 20. storočia prinášajú potom priehrštie teoretickoprávnych koncepcií pojmu viny (ktorej právno-zodpovednostným priemetom je pojem zavinenia), z ktorých sa najvplyvnejšími stali teórie predstavy a teórie vôle: „Prvá akcentuje moment predstavy, druhá moment chcenia (vôle). Prvá učí, že za úmyselne spôsobenú treba považovať skutočnosť, ktorú si páchatel' predstavoval ako (nutný alebo možný) výsledok svojej činnosti, druhá naproti tomu tvrdí, že úmyselne privodený je len ten výsledok, ktorý páchatel' chcel.“¹²¹

Do teoretickej polemiky o pojme vstúpil rad vynikajúcich predstaviteľov vedy trestného práva, za všetkých spomeňme Paula Johanna Anselma Feuerbacha.¹²² Prejavom tejto debaty bolo viacero vynikajúcich vedeckých prác vrátane českých autorov.¹²³ Napriek tejto intenzite záujmu obsah a štruktúra pojmu viny (zavinenia),

¹¹⁹BOEHMER, J. S. F. von Observationes selectae ad B. Carpzovii practicam novam Rerum Criminalium Imperialem Saxoniam. Francofurti. 1759. Pars I, obs. II, qu. I, Nr. 62, s. 2 (Qui enim vult antecedens specificae, non potest nolle consequens, si es praevisum, ac cognitum, quod vulgo, sed abusive necessarium vocatur. Si enim nollet, contraria, et quae commode simul consistere non possunt, vellet, quod non sanae, sed emotae mentis hominis est, quum quilibet sibi constare, et secundum rectam rationem agere censeatur, quae non probat voluntatem alicujus rei specialem sine speciali et simulatenea voluntate ejus, quod sua natura cum illa re connexum esse solet, hariolari poterat.)

¹²⁰SCHEFFER, U. J. S. F. von Böhmer (1704-1772) und der dolus eventualis. - Kann der große Professor der alten Viadrina dem heutigen Strafrecht noch etwas geben? JURA. 1995, Heft 7, s. 355.

¹²¹PRUŠÁK, J.: Rakouské právo trestní. Díl všeobecný. Praha, 1912, s. 86.

¹²²FEUERBACH, P. J. A. Betrachtungen über Dolus und Culpa überhaupt und den Dolus indirectus insbesondere. Bibliothek für die peinliche Rechtswissenschaft und Gesetzkunde. Bd. II. Göttingen, 1800, s. 193 a nasl.

¹²³Pozri najmä FRANK, R. Über den Aufbau des Schuldbegriffs. In: Festschrift der Juristischen Fakultät der Universität Giessen zur dritten Jahrhundertfeier der Alma Mater Ludoviciana. Giessen, 1907, s. 521 – 547; LÖFFLER, A. Die Schuldformen des Strafrechts in vergleichend-historischer und dogmatischer Darstellung. Bd. I. Die Entwicklung des geltenden Rechts. Leipzig, 1895; MAYER, M. E. Die schuldhaftige Handlung und ihre Arten im Strafrecht. Leipzig, 1901; MIŘIČKA, A. Die Formen der Strafschuld und ihre gesetzliche Regelung. Leipzig, 1903.

ako vyplynuli z dejín myslenia od Akvinského cez Covarrubiasa po Carpzova zostali nezmenené: menili sa interpretácie, menili sa hranice medzi pojmami úmyslu a nedbanlivosti, inak povedané, menil sa rozsah týchto pojmov, spresňovali sa formulačné popisy pojmov.

Západoeurópske trestné kódexy z druhej polovice 19. storočia pojem viny (zavinenia) explicitne neupravovali,¹²⁴ čo platí aj pre rakúsky trestný kódex č. 117/1852 r. z.: „Rakúsky trestný zákonník neobsahuje presnú definíciu úmyslu. ... Rakúsky trestný zákonník neobsahuje definície nedbanlivosti.“¹²⁵ Zmena prichádza v Československu až prijatím Trestného zákona č. 86/1950 Zb., ktorý v § 3 zakotvil explicitnú úpravu zavinenia, ktorá s minimálnymi zmenami pretrvala dodnes. Inšpiráciou pre ňu bol sovietsky trestný kódex z roku 1926, ktorý po rozsiahlych polemikách prijal úpravu zavinenia v obdobnej podobe, ako bola zakotvená v § 48 ruského trestného zákona z roku 1903. *Spiritus agens* prijatia tejto úpravy bol Nikolaj Stepanovič Tagancev (1843 – 1923), kľúčová osobnosť ruskej vedy trestného práva, autor osnovy kódexu, ktorý bol v otázke pojmu zavinenia ovplyvnený nemeckou náukou (najmä ideami Franza von Liszta), na ktorú aj odkazoval.¹²⁶ Zemepisnou i dejinnou okľukou cez cárské a sovietske Rusko tak nemecká náuka 19. storočia ovplyvnila a ovplyvňuje aj podobu československej a slovenskej zákonnej úpravy pojmu zavinenia nielen v druhej polovici 20. storočia, ale aj v súčasnom storočí.

V týchto debatách sa postupne vytrácal a možno povedať, že sa aj vytratil, zmysel a význam pojmu viny (zavinenia), jeho kultúrne (civilizačné) zdôvodnenie.¹²⁷ Týmto zdôvodnením, týmto zmyslom a významom je jeho spätosť s pojmom slobody. A to s obidvomi tvármi jánusovského obrazu slobody: s introspektívnym aj komunitným rozmerom slobody.

Na tomto mieste možno rozprávanie príbehu slobody a viny uzavrieť pripomenutím raz už vysloveného: Dejiny antiky i dejiny stredoveku smerujú k dosiahnutiu stavu, v ktorom sa spoločenská rovnováha narušená zaviným konaním už neobnovuje akciou a proti akciou aktérov (svojpomocou), čiže akciou v rámci dvojstranného vzťahu, ale abstraktným hľadaním spôsobu obnovenia vnútorného mieru v širšom ľudskom spoločenstve aktérom tretím, štátom. Spravodlivosť, v zmysle inštitúcie, spoločenskej homeostázy je naďalej spätá so subtílnejšou diferenciáciou subjektov a

¹²⁴Pozri TSEKHANOVICH, D. Von der Willenstheorie zum Eventualvorsatz. Der Einfluss deutscher Strafrechtslehre auf die russische Gesetzgebung des 19. Jahrhunderts. Berlin, 2018, s. 195.

¹²⁵PRUŠÁK, J.: Rakouské právo trestní. Díl všeobecný. Praha, 1912, s. 99, 104.

¹²⁶Pozri TAGANCEV, N. S. Lekcii po russkomu ugovnomu pravu. I. Sankt Petersburg, 1887, s. 601; pozri tiež TSEKHANOVICH, D. Von der Willenstheorie zum Eventualvorsatz. Der Einfluss deutscher Strafrechtslehre auf die russische Gesetzgebung des 19. Jahrhunderts. Berlin, 2018, s. 185 a nasl.

¹²⁷Výnimkou je Josef Prušák, ktorý sa vo svojich prácach opakovane zaoberá vzťahom pojmov slobody a viny (pozri PRUŠÁK, J. Kriminální noetika. Praha, 1904, s. 62 a nasl.; PRUŠÁK, J. Rakouské právo trestní. Díl všeobecný. Praha, 1912, s. 61 a nasl.).

ich konania. Do rámca pojmu „novej“ spravodlivosti vstupuje kategória introspektívnej slobody, t. j. slobody vôle, slobody chcenia a slobody konania a z nej plynúcej viny, ako predpokladu zodpovednosti. Poznanie viny sa stáva dôsledkom abstraktnejšieho uchopenia spravodlivosti. Predpokladom abstraktnejšieho uchopenia spravodlivosti je teda poznanie viny vychádzajúc z Jellinkovho uznania subjektivity,¹²⁸ vďaka hlbšiemu pochopeniu ľudského konania, ktorého kľúčovým komponentom je sloboda vôle.

Cez oblúk klenúcim sa dobou presahujúcou viac než dve tisícročia podobenstvo knihy *Genesis* nachádza pokračovanie v Dostojevského podobenstve *Veľkého inkvizítora*: Po tom, čo sa Ježiš navracia na Zem, po tom, čo ho ľud spoznáva a *Veľký inkvizítor* ho necháva uvrhnúť do väzenia, ich dialóg, ktorý je v skutočnosti mlčaním Ježišovým a inkvizítorovým monológom, vrcholí vetou: „Namiesto toho, aby si vládol nad slobodou ľudí, ešte si im slobodu rozmnožil! Zabudol si vari, že pokoj, ba aj smrť je človeku milšia ako slobodná voľba v poznaní dobra a zla? Nič nie je pre človeka lákavejšie než sloboda jeho svedomia, ale nič pre neho nie je ani trýznivejšie. ... Namiesto tvrdého starodávneho zákona mal človek naďalej vlastným slobodným srdcom rozhodovať, čo je dobro a čo zlo, majúc pred očami ako vodítko len Tvoju podobu. Ale či si naozaj nepomyslel na to, že ak bude človek utláčaný takým strašným bremenom, ako je slobodná voľba, nakoniec zavrhne, ba poprie aj Tvoju podobu a Tvoju pravdu?“¹²⁹

Niet daru slobody bez prekliatia viny. Dostojevskij pripomenul, že táto veta platí aj obrátene – útek pred zodpovednosťou, ktorej nutnou súčasťou je voľba medzi dobrom a zlom, a teda aj možnosť viny, je aj vzdaním sa slobody. Oboje je späté s dodatkom: Priblíženie sa k pochopeniu súčasnosti nie je možné bez návratov *ad fontes*. Covarrubias a Carpzov do „novej doby“ prenášajú cez oblúk stáročí idey Tomáša Akvinského – Tomáš robí to isté a rovnako cez oblúk stáročí prenáša Aristotelove a Platónove idey... Sme aj my pokračovateľmi v tejto postupnosti príbehu slobody a viny? Alebo sme sa ocitli v tme negácie, diskontinuity a zabúdania?

Zoznam použitej literatúry

1. AKVINSKÝ, T. Summa theologiae. Prima secunda partis. I-II [cit. 2020-06-15]. Dostupné z: <http://summa.op.cz/sth.php?&A=7>

¹²⁸ „Postupné uznávanie subjektivity, ktoré je jedným z veľkých výsledkov historického procesu, sa v dejinách trestného práva prejavuje vznikom a zdokonaľovaním pojmu viny. ... Vonkajšie narušenie sa stáva stále viac iba dôvodom pre poznanie trestného činu, zatiaľ čo jeho skutočný základ sa stále viac hľadá v subjektívnych procesoch, ktoré ho priniesli. Pocit kvalitatívnych a kvantitatívnych rozdielov v etických hodnotách konania sa stáva stále jemnejším, stále ostrejšie duchovné oko postupne dokáže vnímať rozdiely, ktorých si primitívne kultúrne epochy nemôžu byť vedomé.“ (JELLINEK, G. *Die sociaethische Bedeutung von Recht, Unrecht und Strafe*. Wien, 1878, s. 113.)

¹²⁹ DOSTOJEVSKIJ, F. M.: *Bratři Karamazovi*. I. Praha, 1965, s. 293.

2. AKVINSKÝ, T.: Theologická summa. Přel. profesoři bohovědného učiliště řádu dominikánského, red. SOUKUP, E. Olomouc, 1937.
3. ANTALOVÁ, B.: Crimen repetundarum. Trestné činy vydierania provincií (v rímskom práve). *Studia iuridica Cassoviensia*. 2019, roč. 7, č. 2.
4. ARISTOTELÉS.: Etika Nikomachova. Bratislava, 2011.
5. AUSTIN, J.: *The Province of Jurisprudence Determined*. 1832. Ed. RUMBLE, W. E. Cambridge, 1995.
6. BECCARIA, C.: *O zločinoch a trestoch*. Bratislava, 2009.
7. BEHREND, O.: *Die Wissenschaftslehre im Zivilrecht des Q. Mucius Scaevola pontifex*. *Nachrichten d. Akad. d. Wiss. in Göttingen, Philologisch-Historische Klasse, Jg. 1976, Nr. 7, Göttingen 1976*.
8. BERLIN, I.: *Four Essays on Liberty*. 1969. Český preklad: Čtyři eseje o svobodě. Praha, 1999.
9. BLAHO, P.: *Justinánske Digesta – základný prameň európskeho právneho myslenia*. *Justičná revue*. 1/2005.
10. BLAHO, P., HARAMIA, I., ŽIDLICKÁ, M.: *Základy rímskeho práva*. Bratislava 1997.
11. BLAHO, P., SKŘEJPEK, M., VAŇKOVÁ, J., ŽYTEK, J.: *Digesta seu Pandectae. Tomus I Liber I – XV. Fragmenta selecta. Digesta neboli Pandekty. Svazek I Kniha I – XV. Vybrané části*. Praha, 2015.
12. BLAHO, P., VAŇKOVÁ, J.: *Corpus Iuris Civilis. Digesta*. Bratislava, 2008.
13. BLEICKEN, J.: *Die athenische Demokratie*. 1994. Český preklad: BLEICKEN, J.: *Aténská demokracie*. Praha, 2002.
14. BOCK, D.: *Die erste Europäisierung der Strafrechtswissenschaft: Das gemeine Strafrecht auf römischrechtlicher Grundlage*. *Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik*. 1/2006.
15. BOEHMER, J. S. F.: *von Observationes selectae ad B. Carpzovii practicam novam Rerum Criminalium Imperialem Saxoniam*. Francofurti. 1759. Pars I, obs. II, qu. I, Nr. 62.
16. BOLDT, G.: *Johann Samuel Friedrich von Böhmer und die gemeinrechtliche Strafrechtswissenschaft*. Berlin, 1936.
17. BUCK, C. D. A.: *Grammar of Oscan and Umbrian. With A Collection of Inscriptions and a Glossary*. Boston, 1904.
18. BÜHLER, CH.: *Die Naturrechtslehre und Christian Thomasius (1655 – 1728)*. Regensburg, 1991.
19. CARPZOV, B.: *Practica nova imperialis Saxonica rerum criminalium*. Pars 1. 1635. Wittebergae, 1670.
20. CARPZOV, B.: *Practica nova imperialis Saxonica rerum criminalium*. 1635.

Quaestio I, Nr. 28 – 32, Editio septima, Wittebergae, 1677.

21. DILTHEY, W.: Allgemeine Geschichte der Philosophie. Vorlesungen 1900 – 1905. Göttingen, 2000.
22. DIRRSSEN, H. E.: Versuche zur Kritik und Auslegung der Quellen des römischen Rechts. Leipzig, 1823.
23. DOMINGO, R.: Roman Law. An Introduction. New York, 2018.
24. DOSTOJEVSKIJ, F. M.: Bratři Karamazovi. I. Praha, 1965.
25. ENGELMANN, W.: Die Schuldlehre der Postglossatoren und ihre Fortentwicklung. Eine historisch – dogmatische Darstellung der kriminellen Schuldlehre der italienischen Juristen des Mittelalters seit Accursius. Leipzig, 1895.
26. FEUERBACH, P. J. A.: Betrachtungen über Dolus und Culpa überhaupt und den Dolus indirectus insbesondere. Bibliothek für die peinliche Rechtswissenschaft und Gesetzkunde. Bd. II. Göttingen, 1800.
27. FEUERBACH, P. J. A.: Lehrbuch des gemeinen, in Deutschland geltenden peinlichen Rechts. Gießen, 1801.
28. FRANK, R.: Über den Aufbau des Schuldbegriffs. In: Festschrift der Juristischen Fakultät der Universität Giessen zur dritten Jahrhundertfeier der Alma Mater Ludoviciana. Giessen, 1907.
29. FRIEDRICH, C. J.: Das Recht als Ausdruck der Gesetzmäßigkeiten menschlicher Natur. Die Stoa und das römische Naturrecht. In: Die Philosophie des Rechts in Historischer Perspektive. Berlin-Göttingen-Heidelberg, 1955.
30. HATTENHAUER, H.: Europäische Rechtsgeschichte. 2. Aufl. 1994. Český preklad: HATTENHAUER, H. Evropské dějiny práva. Praha 1998.
31. HEGEL, G. W. F.: Grundlinien der Philosophie des Rechts. 1820. Český preklad: HEGEL, G. W. F. Základy filosofie práva. Praha, 1992.
32. HEGEL, G. W. F.: Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte. 1827. Stuttgart, 1975.
33. HILGERDORF, E., KUDLICH, H., VALERIUS, B. (Hrsg.): Handbuch des Strafrechts. Band 1. Grundlagen des Strafrechts. Heidelberg, 2019.
34. HIPPEL, R. von: Der „Hauptmann von Köpenick“ und die Aufenthaltsbeschränkungen bestraffter Personen. Deutsche Juristen-Zeitung. Jg. 11 (1906), Bd. 11.
35. HIPPEL, R. von: Deutsches Strafrecht. Band 1. Allgemeine Grundlagen. 1925. Nachdruck. Aalen, 1971.
36. HIPPEL, R. von: Deutsches Strafrecht. Band 2. Das Verbrechen. Allgemeine Lehren. Berlin-Heidelberg, 1971.

37. HOLLÄNDER, P.: Právní kaleidoskop. Plzeň, 2020.
38. Iustiniani Digesta. Recognovit Theodorus Mommsen/Retractavit Paulus Krueger (Corpus Iuris Civilis, vol. I). Dostupné z: <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>
39. JELLINEK, G.: Die socialethische Bedeutung von Recht, Unrecht und Strafe. Wien, 1878.
40. JHERING, R.: Schuldmoment im Römischen Privatrecht. Giessen, 1867.
41. KARSTENS, S.: Joseph von Sonnenfels (1733 – 1817). Seine Karriere und sein Beitrag zur Reformpolitik in der Habsburgermonarchie. In: SCHMALE, W. (Hrsg.) Multiple kulturelle Referenzen in der Habsburgermonarchie des 18. Jahrhunderts. Bochum, 2010.
42. KAUFMANN, A.: Gustav Radbruch – Leben und Werk. In: RADBRUCH, G.: Gesamtausgabe. Band 1, Rechtsphilosophie I. Heidelberg, 1987.
43. KERTSCHER, H.-J.: „Er brachte Licht und Ordnung in die Welt“ Christian Wolff – Eine Biographie. Halle, 2018.
44. KOCH, A., KUBICIEL, M., LÖHNIG, M., PAWLIK, M. (Hrsg.): Feuerbachs Bayerisches Strafgesetzbuch Die Geburt liberalen, modernen und rationalen Strafrechts. Tübingen, 2014.
45. KOCHER, G., STEPPAN, M.: Privatrechtsentwicklung und Rechtswissenschaft in Österreich. Wien, 1997.
46. KOLLMANN, H.: Die Lehre vom *versari in re illicita* im Rahmen des *Corpus juris canonici*. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft. 35 (1914).
47. KRČMÁŘ, J.: Základy Bartolovy a Baldovy teorie mezinárodního práva soukromého. Praha, 1910.
48. KROPSBAUER, F.: *Acilia lex repetundarum*. In: Ottův slovník naučný. První díl. Praha, 1888.
49. KUTTNER, S. G.: Kanonistische Schuldlehre von Gratian bis auf die Dekretalen Gregors IX. Systematisch auf Grund der handschriftlichen Quellen dargestellt. Città del Vaticano, 1935.
50. LEAR, F. S.: *Treason in Roman and Germanic Law*. Collected Papers. Austin, 1965.
51. LIEBS, D.: Iulius Paulus. In: SALLMANN, K. (Hrsg.). Die Literatur des Umbruchs. Von der römischen zur christlichen Literatur, 117 bis 284 n. Chr. München, 1997.
52. LOBE, A.: Allgemeine Strafrechtliche Begriffe nach Carpzov. Leipzig, 1894.
53. LOENING, R.: Osenbrüggen Eduard. In: Allgemeine Deutsche Biographie. Band 24, Leipzig, 1887.
54. LÖFFLER, A.: Die Schuldformen des Strafrechts in vergleichend-historischer und

- dogmatischer Darstellung. Bd. I. Die Entwicklung des geltenden Rechts. Leipzig, 1895.
55. MACINTYRE, A.: *After Virtue. A Study in Moral Theory*. London, 1981. Český překlad: *Ztráta ctnosti*. Praha, 2004.
 56. MANTHE, U.: Ein Sieg der Rhetorik über die Jurisprudenz. In: MANTHE, U., UHGERN-SLENBERG, J. von *Große Prozesse der römischen Antike*. München 1997.
 57. MAYER, M. E.: *Die schuldhafte Handlung und ihre Arten im Strafrecht*. Leipzig, 1901.
 58. MIŘIČKA, A.: *Die Formen der Strafschuld und ihre gesetzliche Regelung*. Leipzig, 1903.
 59. MOMMSEN, T.: *Römisches Strafrecht*. Leipzig, 1899.
 60. OSENBRÜGGEN, E.: *Das altrömische Paricidium. Eine philologisch-juristische Abhandlung*. Kiel, 1841.
 61. *Písmo sväté Starého zákona. I*. Bratislava, 1968.
 62. PRUŠÁK, J.: *Kriminální noetika*. Praha, 1904.
 63. PRUŠÁK, J.: *Rakouské právo trestní. Díl všeobecný*. Praha, 1912.
 64. PUPPE, I.: Der Vorstellungsinhalt des *dolus eventualis*. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*. 103 (199), Heft. 1.
 65. RAAFLAUB, K.: Freiheit in Athen und Rom: ein Beispiel divergenter politischer Begriffsentwicklung in der Antike. *Historische Zeitschrift*. 1984, Band 238.
 66. RADBRUCH, G.: *Der innere Weg. Aufriß meines Lebens*. 2. Aufl. Göttingen 1961.
 67. RADBRUCH, G.: *Paul Johann Anselm Feuerbach. Ein Juristenleben*. 3. Aufl. WOLF, E. (Hrsg.). Göttingen, 1969.
 68. SAVIGNY, F. C. von: *Juristische Methodenlehre nach dem Vorlesungsskriptum von J. Grimm von Wintersemester 1802/1803*. Hrsg. WESENBERG, G., Stuttgart, 1951.
 69. SCHAFFSTEIN, F.: *Die allgemeinen Lehren vom Verbrechen. In ihrer Entwicklung durch die Wissenschaft des gemeinen Strafrechts*. Berlin, 1930.
 70. SCHAFFSTEIN, F.: *Die Jugendkriminalität in der industriellen Wohlstandsgesellschaft*. *Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform*. 48 (1965), H. 2.
 71. SCHEFFER, U. J. S. F. von Böhmer (1704 – 1772) und der *dolus eventualis*. – Kann der große Professor der alten Viadrina dem heutigen Strafrecht noch etwas geben? *JURA*. 1995, Heft 7.
 72. SCHUMANN, E.: Die Göttinger Rechts- und Staatswissenschaftliche Fakultät 1933 – 1955. In: SCHUMANN, E. (Hrsg.). *Kontinuitäten und Zäsuren*.

Rechtswissenschaft und Juristen im „Dritten Reich“ und in der Nachkriegszeit. Göttingen, 2008.

73. TAGANCEV, N. S.: Lekcii po russkomu ugovovnomu pravu. I. Sankt Petersburg, 1887.
74. THIBAUT, A. F. J.: *Versuche über einzelne Teile der Theorie des Rechts. 1798. 2. Aufl. Erster Band. Jena, 1817.*
75. TIERNEY, B.: *The Idea of Natural Rights. Michigan, 2001.*
76. TSEKHANOVICH, D.: Von der Willenstheorie zum Eventualvorsatz. Der Einfluss deutscher Strafrechtslehre auf die russische Gesetzgebung des 19. Jahrhunderts. Berlin, 2018.
77. VOLTAIRE, F.-M. A. De: Rozprava o znášateľnosti napísaná pri príležitosti popravu Jeana Calasa. Český preklad, Praha 1912.
78. VÖLKL, A.: Die Verfolgung der Körperverletzung im frühen römischen Recht. Studien zum Verhältnis von Tötungsverbrechen und Injuriendelikt. Wien-Köln-Graz, 1984.
79. WEBER, G.: Lehrbuch der Weltgeschichte mit Rücksicht auf Cultur, Literatur und Religionswesen, und einem Abriss der deutschen Literaturgeschichte als Anhang. Erster Band, 2. Aufl. Leipzig, 1863.
80. WEIGEND, T.: Zwischen Vorsatz und Fahrlässigkeit. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft. 93 (1981), Heft 2.
81. WELZEL, H.: Die Naturrechtslehre Samuel Pufendorfs. Heidelberg, 1930, dotlač Berlin, 1958/1986.
82. WESEL, U.: Geschichte des Rechts. Von den Frühformen bis zur Gegenwart. 3. Auflage. München, 2006.
83. WIEACKER, F.: Privatrechtsgeschichte der Neuzeit unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Entwicklung. 2. Auflage. Göttingen, 1967.
84. WULFERT, H.: Die Kritik an Papsttum und Kurie bei Ulrich von Hutten (1488 – 1523). Münster, 2009.
85. ZAHN, K. von: Karl Ferdinand Hommel als Strafrechtsphilosoph und Strafrechtslehrer. Ein Beitrag zur Geschichte der strafpolitischen Aufklärung in Deutschland. Leipzig, 1911.

Kontaktné údaje

prof. JUDr. Pavel Holländer, DrSc

pavel.hollander@upjs.sk

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta

Ústav teórie práva Gustava Radbruchu

ĽUDSKOSŤ PRÁVA

HUMANITY OF LAW

Eduard Bárány¹

Abstrakt: Právo je nerozlučne spojené s človekom ako svojim tvorcom i adresátom. Dlhodobu chráni pred neľudskosťou. Samo však svojou komplexnosťou, premenlivosťou a rozsahom vedie ku odcudzeniu ako forme odľudštenia.

Kľúčové slová: právo, človek, ľudskosť, zložitosť, odcudzenie

Abstract: Law is deeply connected with the human. She/he is the creator and addressee of law. It protects from inhuman treatment.. On the other side it is complex, huge and constantly changing. This characteristics ensue in alienation as a form of inhumanity of law.

Key words: Law, Human, Humanity, Complexity, Alienation

Úvod

Povedať na právno-teoretickej konferencii, že právo je ľudským dielom a jeho jedinými adresátmi, ak abstrahujeme od umelej inteligencie sú ľudia, znamená začať nudiť poslucháčov samozrejmosťami. Možno diskutovať o „darovaní“ práva bohom, ako je tomu v kresťanskej tradícii s Desatorom, či o pôvode práva prirodzeného, pokiaľ pripustíme jeho existenciu, ale všetko právo, s ktorým sa skutočne stretávame pochádza od ľudí. Ešte jednoznačnejšia je situácia pokiaľ ide o adresátov práva. Od V. Knappa sme sa dozvedeli: „ved' predsa právo na nikoho iného ako na človeka nemôže pôsobiť a pre nikoho iného ako pre človeka nemôže platiť.“² Táto veta sa nachádza na jednej z prvých stránok učebnice teórie práva, kde sa študent obvykle dozvedá časť toho, čo je pokladané za nesporné východisko odboru a nie prevratnú novosť.

¹ Ústav štátu a práva SAV, v. v. i. Tento príspevok vznikol v rámci projektu APVV-19-0090 Právna metodológia pre dobu právneho pluralizmu.

² KNAPP, Viktor: Teorie práva. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 13.

Vyjadrené slovníkom teórie systémov. Človek je pri vstupe i pri výstupe práva chápaného ako normatívny systém určitých vlastností, ktorý je navyiac i neseným systémom. Aj pre právo platí to, čo pre všetky systémy komunikácie „... systém komunikácie je generovaným systémom. To znamená, že nejaké fyzické entity musia vysloviť alebo napísať slová, ktoré nesú náklad významu.“³ Tento smer uvažovania však vedie preč od témy ľudskosti práva do zákutí chápania práva ako autopoietického sociálneho systému symbolizovaného menami Habermas, Teubner.

Normy spoluvytvárajú človeka

Novšie právno-teoretické a filozofické úvahy osvetľujú ešte hlbšie spojenie práva s človekom. Niečo naznačujú už slová z učebnice teórie práva používanej touto fakultou: „Právo nevyhnutne predpokladá slobodu subjektu podriadeného právu. Požiadavka na správanie jednotlivca vychádza z toho, že adresát právneho príkazu môže sledovať príkaz, ale nemusí. Právo, ktoré nechápe subjekt podriadený príkazu ako slobodnú bytosť, otvára otázku o vlastnej nepotrebnosti.“⁴ Spojenie práva s určitou vlastnosťou situácie jeho adresáta, s elementárnou slobodou, ktorú spolu s jeho vôľovými a intelektuálnymi danosťami má asi (opäť odhliadnuc od umelej inteligencie) len človek, odhaľuje jednu zo spojníc človeka a práva alebo jeden zo základov ľudskosti práva.

Filozofické skúmania, tentokrát nie jazyka, ale normativity, hovoria o ďalších a zjavnejších spojeniach človeka s normami. „... sú to predovšetkým zákony, pravidlá, či normy, čo prepája nás ľudí a čo u iných živočíchov nájdeme nanajvýš v rudimentárnej podobe.“⁵ Schopnosť vytvárať a dodržiavať pravidlá, a v ich rámci zjavne i právo, sa v pozoruhodnej koncepcii prof. Peregriniho stáva jedným zo stavebných kameňov vydelenia človeka z ríše živočíchov a v tomto zmysle i jeho „ľudskosti“. Jeho slová sú jasné: „... zdá sa mi, že je to naša „psychológia noriem“, naša schopnosť zaujímať normatívne postoje a tak ustanovovať, udržiavať a dodržiavať pravidlá, čo je koreňom odpútania evolučnej trajektórie nášho ľudského druhu od trajektórie iných druhov ...“⁶ Slovné

³ BECK, Anthony: Is Law an Autopoietic System? In: Oxford Journal of Legal Studies, Volume 14, Number 3 (1994), s. 401.

⁴ FÁBRY, Branislav; KASINEC, Rudolf; TURČAN, Martin: Teória práva. Bratislava: Wolters Kluwer s.r.o., 2017, s. 25.

⁵ PEREGRIN, Jaroslav_ Člověk jako normativní tvor. Praha: Academia, 2022, s. 85.

⁶ Tamtiež, s. 182.

spojenie ľudskosť práva možno vo svetle uvedeného chápať aj ako neoddeliteľnosť nášho živočíšneho druhu od tohto normatívneho systému. Ide koniec koncov o hodnotovo neutrálnu tézu zapadajúcu do rámca obvyklého právneho myslenia, i keď jej zdôvodnenie poskytujú aj niektoré novšie koncepcie.

Ľudskosť ako pozitívna vlastnosť

V bežnom uvažovaní, a to i právnych teoretikov, má však výraz ľudskosť iné chápanie a Wittgenstein nás poučil, že „Význam slova je jeho používanie v jazyku.“⁷

Slovo ľudskosť nie je v jazyku používané hodnotovo neutrálne, ale vyjadruje určitú pozitívnu vlastnosť, či skôr súbor takýchto vlastností. O použití slova ľudskosť nám Slovník súčasného slovenského jazyka oznámi, že je to: „... vlastnosť toho, kto je ľudský, kto si ctí dôstojnosť človeka, postoj založený na láske a úcte k človeku ...“⁸ Takto chápaný význam slova ľudskosť robí zo slovného spojenia ľudskosť práva označenie zaujímavého predmetu výskumu a uvažovania. Právo sa tak stáva ľudským vo dvojacom zmysle: Jedným je jeho spätosť s ľuďmi, s ľudskou spoločnosťou a druhou vlastnosť, ktorú môže a malo by, ale nemusí mať. Bez prvého zmyslu by sa stratil i ten druhý.

Právnik si ľahko spomenie na viacero miest, kde sa právo hlási k ľudskosti. Zvlášť silnú formuláciu možno nájsť v českom občianskom zákonníku, ktorého § 2 ods. 3 znie: „Výklad a použitie právneho predpisu nesmú byť v rozpore s dobrými mravmi a nesmú viesť ku krutosti alebo bezohľadnosti urážajúcej obyčajné ľudské cítienie.“⁹ Obsahové spojenie citovanej vety s ľudskosťou je zjavné. Zvlášť zákaz interpretácie a výkladu vedúceho ku krutosti, bezohľadnosti urážajúcej obyčajné ľudské cítienie vlastne robí z ľudskosti hranicu dovoleného výkladu a realizácie súkromného práva v Českej republike. Napriek silnej obsahovej väzbe na ľudskosť tu tento výraz nenájdeme. Jeho popretie (neludské) obsahuje čl. 3 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd nazvaný Zákaz mučenia: „Nikoho nemožno mučiť alebo podrobovať neludskému alebo

⁷ WITTGENSTEIN, Ludwig: Filozofické skúmania. Bratislava: Pravda, 1979, s. 43.

⁸ Slovník súčasného slovenského jazyka h.-l., JAROŠOVÁ, A., BUZÁSSYOVÁ, K. Bratislava: VEDA 2011. Dostupné na: https://www.juls.savba.sk/pub_sssj.html (citované dňa: 30.9.2023).

⁹ Zákon č. 89/2012 Sb. Občiansky zákonník, § 2, ods. 3.

ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu“, na ktorý nadväzuje judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva. Tu ide o zákaz kvalifikovane zlého zaobchádzania s človekom hlavne orgánmi verejnej moci. Otvorená textúra slova neľudskosť otvára možnosť ochrany pred rôznorodým zaobchádzaním porušujúcim to, čo Slovník súčasného slovenského jazyka zahŕňa do ľudskosti, teda rešpektovanie dôstojnosti človeka, lásku a úctu k nemu. Nemusí pritom ísť o lásku a úctu ku konkrétnej osobe, čo v prípade zločinca je ťažko možné, ale ku človeku ako takému, čo limituje správanie i voči zločincovi. Výraz neľudskosť je i označením zločinu podľa § 425 Trestného zákona a obsahuje výpočet zvlášť závažných konaní „v rámci rozsiahleho alebo systematického útoku nemiereného voči civilnému obyvateľstvu ...“ doplnený o „iný neľudský čin“, čo opäť potvrdzuje otvorenú textúru slova neľudskosť znamenajúcu problém vo vymedzení skutkovej podstaty trestného činu, ale umožňujúcu reagovať na rôznorodé i nepredvídané formy neľudského konania.

Aj uvedený minivýber ustanovení týkajúcich sa ľudskosti umožňuje formuláciu niekoľkých hypotéz. Prvou z nich je, že i na výraz ľudskosť sa vzťahuje postreh V. Knappa: „Zároveň sa ako právo na celom svete od dávna vyhába pojmu človek.“¹⁰ Netrúfam si na tak široké zovšeobecnenie, ale v slovenskom právnom poriadku som substantívum ľudskosť našiel veľmi zriedka, i keď na viacerých miestach sa jej obsahu zjavne dovoľáva a chráni pred neľudskosťou. Adjektívum ľudský sa vyskytuje hlavne v slovnom spojení ľudské práva. Substantívum ľudskosť a adjektívum ľudský nadobudli v právnych textoch rozdielne významy, Ústavný súd vo svojom rozhodnutí IV ÚS 50/2023 použil slovo ľudskosť a začlenil ho do obsahu dobrých mravov., keď napísal: „Dobré mravy sú nepísané pravidlá slušnosti, ľudskosti a tolerancie, poctivosti a dôvery.“ Touto krátkou vetou naznačil, že ľudskosť sa zakladá na nejakých nepísaných pravidlách a je pozitívnou hodnotou. Vzhľadom na opatrnosť normotvorcov i súdov pri definovaní čohokoľvek je aj táto veta skoro veľavravnou.

Normatívne právne akty uprednostňujú ochranu pred neľudskosťou, pričom sa niekedy nevyhnú slovu ľudskosť. Napríklad zákon č. 264/2022 Z.z. o mediálnych službách a o zmene a doplnení niektorých zákonov obsahuje § 61 Ochrana ľudskej dôstojnosti a ľudskosti vymedzujúci, čo

¹⁰ KNAPP, Viktor: Teorie práva. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 13.

všetko sa vo vysielaní nesmie, aby to neporušilo ľudskú dôstojnosť a ľudskosť. § 259 b Trestného zákona hovorí o zločine proti ľudskosti, ktorý vymedzuje pomocou odkazu na medzinárodné právo. V nie príliš dlhom výpočte použitia slova ľudskosť v našom právnom poriadku by bolo možné pokračovať. Slov-lex poskytne zoznam 49 miest¹¹, kde sa objavilo, z ktorých sa väčšina týka trestného práva.

Neľudskosť z komplexity

Normotvorcovia sa snažia prostriedkami trestného práva bojovať proti neľudskosti, prostriedkami mediálneho práva zabrániť jej propagácii. Za mnohými ustanoveniami, kde sa tento výraz neobjaví možno nájsť snahu o ľudskosť, i keď azda si normotvorca neuvedomil, že o ňu ide, ale konal tak, ako pokladal za správne a normálne. Neľudskosť niektorého ustanovenia právneho poriadku by bola dostatočným dôvodom pre vyslovenie jeho protiústavnosti ústavným súdom a neľudskosť aktu aplikácie práva by neobstála pred súdnou kontrolou. Napriek tomu sa v právnom poriadku ako celku dlhodobo presadzuje určitá forma neľudskosti vyrastajúca z jeho rozsahu, komplexnosti, premenlivosti, pluralizmu a následnej nezrozumiteľnosti vyúsťujúcej do odcudzenia nesúvisiaceho s jednotlivými ustanoveniami, ale s povahou celku.

Zatiaľ varovným príkladom „neľudskosti z komplexity“ je právo ľudských práv. Keď si vzdelaný neprávnik pozorne prečíta pakty OSN o ľudských právach, Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd, alebo II. Hlavu ústavy Slovenskej republiky, tak nadobudne dojem, že týmto textom rozumie a vie čo mu poskytujú. Aj právnik, ktorý sa profesionálne nezaobrá právom ľudských práv potrebuje veľa času a úsilia, aby zistil, čo znamená napr. právo na spravodlivý súdny proces v duchu judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva a Ústavného súdu Slovenskej republiky. Ak stojí pred čo len trošku zložitejším prípadom, tak urobí dobre, ak sa obráti na kolegu, ktorý sa zaoberá rozhodovacou činnosťou týchto orgánov a/alebo týmto právom.

Sudcovská legenda B. Repík o tejto situácii už pred dvoma desaťročiami napísal: „Vzhľadom na množstvo medzinárodných zmlúv o ľudských právach je to často úplná spleť medzinárodných noriem, ktoré vstúpili do vnútroštátneho práva a upravujú rovnaké právo. Aplikácia týchto noriem kladie na vnútroštátne orgány, zvlášť na súdy, mimoriadne nároky aj

¹¹ <https://www.slov-lex.sk>, (navštívené dňa: 1.10.2023).

preto, lebo predpokladá znalosť judikatúry jurisdikčných a parajurisdikčných orgánov, ktoré vykladajú tieto normy pri kontrole ich plnenia zmluvnými stranami. Zásada *iura novit curia* je v tejto oblasti úplne vzdialená realite.¹² Ak má problém poznať právo súd, tak ako možno od človeka ako beneficenta ľudských práv očakávať ich znalosť? Už Kafkov Jozef K. bol vzdelaný a rozhladený človek, ktorý stál bezmocne pred bránou pre neho nepochopiteľného zákona, sluhovia ktorého ho napokon zničili.

Príčiny komplexity a veľkosti práva platného na území štátu sú viaceré. Právny poriadok štátu má v našej časti sveta cca 5000 právnych predpisov a to napriek trvajúcej legislatívnej smršti. Táto vedie cestou novelizácií ku premenlivosti právneho poriadku štátu, a tak aj pre právnikov platí analógia toho, čo hlboko v minulom XX. storočí napísal kolektív R. Richtu: „... každá generácia bude behom svojho života niekoľko krát prechádzať prestavbou civilizačných podmienok a celej štruktúry ľudského života.“¹³ Súčasťou tejto štruktúry i jej spoluformulovateľom je právny poriadok. Aj pre tých, ktorí študovali hneď po roku 1990 je aktuálnou otázka: Čo z toho čo sa na fakulte naučili z pozitívneho práva je stále platné?

V Európe žijeme v podmienkach tzv. Európskeho ústavného pluralizmu, čo zjednodušene vyjadrené znamená, že na to istom území, pre tých istých adresátov práva a neraz i pre tie isté právne vzťahy platí viacero právnych systémov s vlastnými ohniskovými normami i pravidlami uznania a, čo je zvlášť významné, i vykladačmi v podobe súdnych orgánov postupujúcich podľa čiastočne odlišných interpretačných metód i cieľov. Aj pre profesionála je neraz náročnou úlohou ustáliť podobu práva platného pre daný skutkový stav v tejto spleti právnych systémov. Patrí sa pripomenúť, že všetky právne systémy pôsobiace zároveň na našom kontinente majú rovnaký civilizačný základ, súčasťou ktorého je ľudskosť, i keď neraz rôzne chápaná. Jej jednotlivé komponenty sú v nich nielen implicitne prítomné, ale aj výslovne zakotvené. Napr. ľudská dôstojnosť stojí na vrchole Charty základných práv Európskej únie (čl. 1)¹⁴ Nemožno vylúčiť, že niekde v hĺbinách niektorého právneho systému, alebo na ich strete sa nachádza právna úprava vedúca pri korektnom výklade a uplatňovaní ku neľudskosti. Nedokážem však uviesť jej príklad,

¹² REPÍK, Bohumil: Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo. Praha: Nakladatelství ORAC s.r.o., 2002, s. 15.

¹³ RICHTA, Radovan a kol.: Civilizace na rozcestí. Praha: Svoboda, 1969, s. 22.

¹⁴ 2016/ C 202/02, Úradný vestník EÚ C 202/389.

čo signalizuje, že ak vôbec existuje, tak ide o zriedkavú výnimku. A napokon je vôbec v štáte, ktorý myslí vlastnú právnosť deklarovanú v ústave vážne možné, aby neľudské či ku neľudskosti vedúce ustanovenia obstáli? Nezabila by ich právneho charakteru Radbruchova formula? Už to, že na vyslovené otázky nedáva odpoveď judikatúra potvrdzuje neprítomnosť alebo extrémnu zriedkavosť neľudských právnych noriem.

Radbruchova formula a asi i ústavný súd sú však bezmocní pred neľudskosťou vyrastajúcou z rozsahu, komplexity právneho poriadku tvoreného viacerými relatívne nezávislými právnymi systémami. Adresáta práva síce zaväzuje celý právny poriadok, ale reálne sa ho týka len jeho časť, ktorej je adresátom, z ktorej pre neho vyplývajú práva a povinnosti, ktorá sa týka jeho konania. Dôchodcu sa priamo netýka zákonník práce a ak nie ste poslancom, ministrom, či štátnym tajomníkom, tak okrem mála výnimiek ani rokovací poriadok NR SR. A v časti právneho poriadku upravujúcej jeho, spravidla profesionálne, pôsobenie sa človek môže ľahšie vyznať. Mimo nej sa však dostáva do situácie objektu regulácie, ktorý len čiastočne a s profesionálnou pomocou chápe, čo sa od neho požaduje, aké má práva a možnosti. Tieto slová sa týkajú základných právnych odvetví občianskeho, administratívneho i trestného práva. Právny poriadok sa tak svojou nezrozumiteľnosťou a rozsahom odcudzuje svojim adresátom. Ľudské dielo sa pre ľudí stáva čiastočne bez ohľadu na svoj obsah, vonkajšou silou, ktorá je vnímaná ako nepriateľská, hoci svojim obsahom neraz dotvára civilizované podmienky existencie. Odcudzenie právneho poriadku sa tak stáva prejavom jeho neľudskosti, alebo, azda výstižnejšie, popretím jeho ľudskosti a potlačením ľudskosti v jeho obsahu. Ak človeka zaväzuje a sankciami mu hrozí normatívny poriadok, ktorý nemá reálnu šancu poznať a ako laik mu porozumieť, tak tu ide o popretie lásky a úcty ku človeku, ktoré však nikto nezamýšľal. Zásada neznalosť zákona neospravedľňuje nadobúda v uvedenej situácii nádych krutosti a slová „... právo, ktoré bude pohodlnejšie pre nás všetky a všetkých ...“¹⁵, predstavujú úlohu, ktorú nevieme ako začať plniť. Táto situácia popiera právnu istotu ako predvídateľnosť konania podľa práva a limituje pôsobenie práva ako ochrancu autonómie svojho adresáta.

¹⁵ BERDISOVÁ, Lucia: Kopernikovský obrat cez feministickú teóriu práva. In: Právny obzor, Ročník 105, číslo 5 (2022), s. 419.

Záver

Problematika ľudskosti práva teda spočíva vo vzťahu komplexnej vlastnosti (súboru vlastností) a normatívneho systému spojeného s verejnou mocou. Táto vlastnosť je až svojím názvom pripisovaná nášmu živočíšnemu druhu, alebo náš živočíšny druh si ju prisvojuje a je otázne, či je vôbec vhodné ju spájať aj s normatívnym systémom podopretým verejnou mocou.

Bezproblémový nie je ani vzťah ľudskosti a spravodlivosti pokladanej za prvú cnosť práva. Ľudskosť má asi blízko ku tzv. individualizujúcej tendencii spravodlivosti predstavovanej snahou o zohľadnenie neopakovateľnosti každej realizácie práva včítane situácie a vlastností jej účastníkov, kým zovšeobecňujúca tendencia¹⁶ najprv (obvykle právom) vyberie z bohatosti zeleného stromu života niekoľko prvkov spoločenských vzťahov a v prípade ich vysokej podobnosti pristupuje ku spoločenským (právnym) vzťahom či konaniu ľudí ako ku rovnakým. Tu však už začínajú iné témy spravodlivosti a rovnoprávnosti.

Zoznam použitej literatúry

1. BECK, Anthony: Is Law an Autopoietic System? In: Oxford Journal of Legal Studies, Volume 14, Number 3 (1994), pp. 401–418. <https://doi.org/10.1093/ojls/14.3.401>
2. BERDISOVÁ, Lucia: Kopernikovský obrat cez feministickú teóriu práva. In: Právny obzor, Ročník 105, číslo 5 (2022), s. 405 – 419. <https://doi.org/10.31577/pravnyobzor.2022.5.03>
3. CANARIS, Claus-Wilhelm: Systemdenken und Systembegriff in der Jurisprudenz entwickelt am Beispiel des deutschen Privatrechts. 2. überarbeitete Auflage. Berlin: Duncker & Humblot, 1983. 169 s. ISBN 978-3-428-05312-4.
4. FÁBRY, Branislav; KASINEC, Rudolf; TURČAN, Martin: Teória práva. Bratislava: Wolters Kluwer s.r.o., 2017. 324 s. ISBN 978-80-57101-27-7.
5. KNAPP, Viktor: Theorie práva. Praha: C. H. Beck, 1995. 247 s. ISBN 978-80-71790-28-0.

¹⁶ CANARIS, Claus-Wilhelm: Systemdenken und Systembegriff in der Jurisprudenz entwickelt am Beispiel des deutschen Privatrechts. 2. überarbeitete Auflage. Berlin: Duncker & Humblot, 1983, s. 112.

6. PEREGRIN, Jaroslav_ Člověk jako normativní tvor. Praha: Academia, 2022. 200 s. ISBN 978-80-20032-62-1.
7. REPÍK, Bohumil: Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo. Praha: Nakladatelství ORAC s.r.o., 2002. 264 s. ISBN 978-80-86199-57-6.
8. RICHTA, Radovan a kol.: Civilizace na rozcestí. Praha: Svoboda, 1969. 420 s.
9. Slovník súčasného slovenského jazyka h.-l., JAROŠOVÁ, A., BUZÁSSYOVÁ, K. Bratislava: VEDA 2011. Dostupné na: https://www.juls.savba.sk/pub_sssj.html
10. WITTGENSTEIN, Ludwig: Filozofické skúmania. Bratislava: Pravda, 1979, 273 s.
11. Zákon č. 89/2012 Sb. Občanský zákoník, § 2, ods. 3.

Kontaktné údaje

JUDr. Eduard Bárány, DrSc

ak.barany@gmail.com

Ústav štátu a práva Slovenskej akadémie vied

ODPOVĚDNOST A AUTONOMIE Z POHLEDU MEDIACE V TEORII A PRAXI

RESPONSIBILITY AND AUTONOMY FROM THE PERSPECTIVE OF MEDIATION IN THEORY AND PRACTICE

Jakub Dvořák, Martina Urbanová¹

Abstrakt: Autoři nejprve vymezí mediaci, jejíž vznik a rozvoj je spojen s pozdně moderních společností konce 20. století a počátku 21. století, a dále současné tendence preferující alternativní řešení sporů, ke kterým nesporně mediace patří. Mediace je založena na přijetí vlastní odpovědnosti za řešení sporů a autonomii jednotlivce si tento způsob svobodně zvolit. Autoři se zaměří na značné rozdíly mezi teorií a praxí mediace, zejména pak na nejasnost pojetí autonomie ve vztahu k dobrovolnosti mediace, nedostatečnou informovanost o této možnosti a důvěru v toto řešení. Pro podporu svých tvrzení uvedou vybraná empirická data.

Klíčové slova: Mediace, ADR, Odpovědnost, Autonomie, Sebeurčení

Abstract: The authors will firstly define mediation, which origin and development is connected with the late modern societies of the late 20th and early 21st century, and then the current tendencies preferring ADRs, to which mediation undoubtedly belongs. Mediation is based on the acceptance of one's own responsibility for resolving disputes and on the autonomy of the individual to freely choose such method. The authors will focus on the considerable differences between the theory and practice in mediation, in particular on the lack of clarity of the concept of autonomy in relation to the voluntariness of mediation, on the lack of awareness of this option and on the lack of trust in this solution. They will provide selected empirical data to support their claims.

¹ Masarykova univerzita v Brně, Právnická fakulta, Česká republika.

Key words: Mediation, ADR, Responsibility, Autonomy, Self-determination

Úvod

Mediace jako forma řešení konfliktu založená na vyjednávání za účasti třetí neutrální osoby s využitím poznatků z psychologie, sociální psychologie, sociální práce, sociologie, práva a dalších disciplín se začala dynamicky rozvíjet v posledních desetiletích 20. století a tento rozvoj pokračuje i ve století 21. V mediaci je obsažena snaha odklonit případy od nákladného a zdouhavého soudního jednání a docílit větší spokojenosti jednotlivých aktérů konfliktu se systémem spravedlnosti.

Do ČR a celé řady dalších postsocialistických zemí se mediace dostává naplno až po demokratických procesech v 90. letech minulého století. Mediace byla vnímána jako symbol svobody, nezávislosti, rovnosti, dobrovolnosti, vlastní občanské a individuální zodpovědnosti za řešení konfliktu, a to i díky tomu, že se v mediaci objevují hodnoty, které jsou obsažené v právním systému.² K mediace patří snaha o odstranění následků škod, které jsem svým jednáním způsobil, tj. aktivní účast na odstraňování konfliktu. Mediace tak vede k odpovědnosti nejen za sebe, ale i za svoje okolí. Právě mediace, jako alternativní řešení sporu, patří mezi postupy, které jsou více svázány s přebíráním individuální odpovědnosti a aktivní spolupráce na řešení problémové situace.

Autonomie, na kterou se v textu zaměříme, je stav určitého společenství nebo jednotlivce řídit se pravidly a zákony, které si sám dává nebo je dobrovolně přijímá. V právní oblasti pak autonomii vůle bereme jako předpoklad, že každý může svobodně, pokud tím neporušuje zákon, vstupovat do vztahu s jinými, sjednávat si práva a povinnosti. Autonomii vůle lze pak chápat z pohledu právního postavení jedince, tedy jako svobodnou vůli jedince sám se rozhodovat, a současně jako právní zásadu. Člověk se rodí přirozeně svobodným a jeho subjektivním právem je možnost projevit svou svobodnou vůli.³ Tomu odpovídá i velký důraz na zásadu dobrovolnosti mediace.

² URBANOVÁ, Martina: Společnost a její normativní systémy, hodnoty v právu a mediaci In: HOLÁ, Lenka, MALACKA, Michal, a kol: Mediace a reflexe jejích aktuálních trendů, Praha: Leges, 2014, s. 19.

³ BERAN, Karel: Pojem osoby v právu: (osoba, morální osoba, právnická osoba). Praha: Leges, 2012, s. 69.

Neustálý rozvoj mediace v Evropě odpovídá sílícímu trendu využívání alternativních způsobů řešení konfliktů, s důrazem na individualizaci řešení sporu, přijímání vlastní odpovědnosti za řešení sporu, s důrazem na autonomii, tj. svobodně se rozhodnout, zda mediaci využiji. Rozvoj mediace je svázán s nástupem pozdně moderní společnosti.

Pozdně moderní společnost, nárůst konfliktů a nové formy řešení konfliktů – mediace

Současná společnost, o které se již zhruba od šedesátých let 20. století mluví jako o společnosti pozdně moderní či postmoderní, je stále méně homogenní, roste etnická, národnostní, náboženská a kulturní diferenciaci. Rozvoj mediace je spjat s touto dobou a je zde zřejmý právě vliv společenských změn. V současné postmoderní společnosti existuje celá škála sociálních konfliktů, které předchází typy společnosti nepoznaly. Jsou to konflikty, které vznikají v souvislosti s řešením otázek kvality života, rovností práv v souvislosti s emancipací jednotlivých sociálních skupin, tedy konflikty, které souvisejí právě s měnící se společností. Denně jsme svědky expanze nových komunikačních a informačních technologií a narůstajícího konzumního způsobu života. Jsme tak stále více konfrontováni s celou řadou podstatně odlišných hodnotových řádů, normativních systémů, z nichž žádný nelze opomíjet a všechny se zdají mít stejnou závaznost. Roste počet pravidel, orientační nejistota, a tím i počet konfliktů. Při důsledném postmoderním pojetí můžeme nabýt dojmu, že každý má svoji pravdu a jen těžko se určuje či pravda je „lepší“ a či „horší“. Každá strana předkládá svůj příběh, který lze různě „dekonstruovat“.⁴ Dochází k relativizaci morálky, jak na to poukazuje Gilles Lipovetsky, když upozorňuje na změny, k nimž dochází při chápání a prožívání morálních hodnot.⁵

Mediace, která se stala součástí právního systému, a ve které se promítají důsledky změn, s nimiž je právo konfrontováno, a jimiž prochází, ve své právní (i neprávní) podobě v sobě zahrnuje odezvu na narůstající komplexitu současné společnosti a současně v sobě obsahuje tolik důležitý proces individualizace řešení sporu. Jak uvádí Elizabeth

⁴ URBANOVÁ, Martina: Společnost a její normativní systémy, hodnoty v právu a mediaci. Praha: Leges 2014, s. 19.

⁵ LIPOVETSKY, Gilles: Soumrak povinnosti. Bezbolestná etika nových demokratických časů. Praha: Prostor, 1999.

Tomlinson,⁶ sami mediátoři mohou přispívat k pochopení práva a dát větší šanci lidem z nižších vrstev na lepší orientaci v byrokratickém systému. Z mediace se však nesmí stát služba poskytovaná primárně za účelem zisku, tak jak o tom pojednáme v další části tohoto textu. Zaměříme se však nyní na autonomii a odpovědnost v české právní úpravě mediace.

Autonomie a odpovědnost v české právní úpravě mediace

Český zákon o mediaci žádným výrazným způsobem nevybočuje z teoretických úvah o mediaci jakožto systému řešení sporů, ve kterém je zachována vysoká míra autonomie účastníků, která je zcela zásadní hodnotou mediace.⁷ Zákon o autonomii účastníků mediace jako takové mlčí. Vysokou míru zachování autonomie lze však dovodit již ze samotné struktury zákona, kdy tento pouze upravuje základní terminologii, zásady, dle kterých by měla být mediace vedena, postup před zahájením mediace, a dále možnosti ukončení mediace. Samotný proces mediace je zákonem neupraven.

O čem však již zákon o mediaci nemlčí je odpovědnost stran.⁸ O tom, že za obsah dohody uzavřené v rámci mediace jsou odpovědné pouze zúčastněné strany, nikoliv mediátor, tedy že jde výhradně o dohodu mezi nimi, jejíž obsah je závislý pouze na jejich svobodné vůli, je mediátor vedoucí mediaci povinen strany řádně poučit.

Z výše uvedeného se může zdát, že v České republice není dán důvod pro pochybnosti vztahující se k uplatnění autonomie a odpovědnosti stran v prostředí mediace. Pokud bychom uvažovali pouze v rámci zákona o mediaci, tak tomu tak skutečně být může. Zákon o mediaci však není izolován a další, na něj odkazující zákony, tyto pochybnosti již vyvolávat mohou.

V souvislosti s přijetím zákona o mediaci došlo taktéž k novelizaci občanského soudního řádu. Na základě novelizovaného ustanovení § 100 odst. 2 může soud nařídit účastníkům povinnost setkat se se zapsaným mediátorem. Převážná část odborné veřejnosti nevnímá možnost soudu

⁶ TOMLINSON, Elizabeth C: Mediation and legal literacy In: Community Literacy Journal, roč. 5, č. 2, (2011), s. 77.

⁷Srov. BUSH, Robert Baruch: A pluralistic approach to mediation ethics: delivering on mediation's different promises In: Ohio state journal on dispute resolution, roč. 34, č. 3, (2019), s. 469.

⁸ § 3 odst. 3 zákona č. 212/2012 Sb., O mediaci.

odkázat účastníky na zapsaného mediátora za problematickou,⁹ a to zejména s odvoláním na obsah prvního setkání se zapsaným mediátorem, neboť první setkání se zapsaným mediátorem není mediací samotnou, ale pouze informativní schůzkou, na které má zapsaný mediátor stranám sporu vysvětlit výhody mediace. Je pak pouze na stranách, zdali zvolí tento alternativní způsob řešení.¹⁰

Autoři se však domnívají, že k reálnému zásahu do autonomie a možností volby účastníků řízení může docházet již tím, že jsou soudem odkázáni na jinou možnost řešení sporu, v jiném prostředí, a za jiných procesních pravidel, než kterou si alespoň jedna ze stran na základě své svobodné vůle zvolila. Tento odkaz je, navzdory tvrzením o respektu k autonomii účastníků řízení, činěn na základě úvahy o vhodnosti či nevhodnosti užití mediace stranou nezúčastněnou na sporu, soudcem.¹¹

Tímto způsobem soudem „nabídnutý“ odkaz na mediaci však účastníci nemohou žádným způsobem odmítnout, neboť proti usnesení o nařízení prvního setkání se zapsaným mediátorem není přípustný žádný řádný opravný prostředek.¹² Pokud by snad účastníka řízení, který s tímto postupem nesouhlasí, napadlo, že se prvního setkání se zapsaným mediátorem nezúčastní, pak tomuto hrozí sankce v podobě nepřiznání náhrady nákladů řízení,¹³ popřípadě soud může tomuto účastníkovi uložit pokutu až 50.000,- Kč. Postup, kdy by účast na prvním setkání se zapsaným mediátorem byla ze strany soudu vynucována pořádkovou pokutou, však není univerzálně přijímán, a to zejména s odkazem na to, že tento postup soudu by mohl být způsobilý vyloučit jakoukoliv cestu ke smírnému vyřešení sporu.¹⁴

⁹ BŘIZA, Petr – GANTNER, Filip: První setkání se zapsaným mediátorem z pohledu praxe [online] Bulletin Advokacie. [cit. 4. 10. 2023] Dostupné z: <http://www.bulletin-advokacie.cz/prvni-setkani-se-zapsanym-mediatorom-z-pohledu-praxe>

¹⁰ Souhrnné stanovisko k nařízenému prvnímu setkání se zapsaným mediátorem ze dne 21. 09. 2019 (dostupné z: <https://mediace.justice.cz/stanoviska-ministerstva/-stanoviska>)

¹¹ §100 odst. 2 zákona č. 99/1963 Sb., Občanský soudní řád Diagnostika případu mediace pro soudce, dostupná z: <https://justice.cz/web/msp/vykladova-stanoviska-a-cinnost-pracovni-skupiny-k-mediaci1?clanek=podpora-mediaci-ministerstvo-spravedlnosti-vytvorilo-novy-pomocny-material-pro-soudce>

¹² Srov. §202 odst. 1 zákona č. 99/1964 Sb., Občanský soudní řád.

¹³ Srov. § 150 zákona č. 99/1964 Sb., Občanský soudní řád.

¹⁴ JIRSA, Jaromír: § 150. In: JIRSA, Jaromír, a kol.: Občanské soudní řízení: soudcovský komentář podle stavu k 1.2.2016, Kniha II. §79-180 občanského soudního řádu. Praha:

Soud ovšem není jediný, který může v případě řešení sporu před soudem významně zasáhnout do autonomie potenciálních účastníků mediace. Pokud již účastníci řízení „svolili“ k tomu, aby bylo nařízeno první setkání se zapsaným mediátorem, a zároveň nevyužijí možnost zúčastnit se prvního setkání se zapsaným mediátorem v rozdílných termínech, pak k výraznému zásahu do autonomie rozhodování může docházet i ze strany zapsaného mediátora, který jednání vede.

V kontextu zapsaných mediátorů je třeba uvědomit si, že se jedná o podnikatelské subjekty vykonávající svoji profesi s vidinou zisku. Nelze tak nevidět silnou finanční zainteresovanost zapsaných mediátorů na tom, aby mediace skutečně byla zahájena.

Soudem nařízené první setkání se zapsaným mediátorem je zapsaný mediátor povinen poskytovat za odměnu dle vyhlášky Ministerstva spravedlnosti č. 277/2012 Sb., o zkouškách a odměně mediátora, dle které náleží mediátorovi, který vede první setkání se zapsaným mediátorem odměna 400,- Kč bez DPH za každou započatou hodinu. Tímto způsobem určená odměna není závislá na počtu osob účastnících se prvního setkání. Strany hradí odměnu rovným dílem.¹⁵

Pokud se však mediátorovi již při první hodině nařízeného prvního setkání se zapsaným mediátorem podaří se stranami uzavřít smlouvu o provedení mediace, pak odpadá povinnost účtovat odměnu dle vyhlášky. Cena za provedení mediace není žádným způsobem upravena a zapsaný mediátor si ji může stanovit smluvně. V této fázi je třeba uvědomit si, že zapsaní mediátoři museli splnit zkoušku mediátora, kdy tato se skládá jak z otázek mediačních technik a práva, tak i z psychologie a sociologie.¹⁶ Zkouškou mediátora prověřované znalosti mediátorů jsou pro správné vedení mediace nutné, tyto znalosti, zejména pak znalosti z psychologie, je však možné užít i k tomu, aby zapsaný mediátor dosáhl uzavření smlouvy o provedení mediace.

K narušení autonomie účastníků zapsaným mediátorem tak může dojít za splnění dvou podmínek, a to za podmínky, kdy zapsaný mediátor

Wolters Kluwer, 2016, s. 430; obdobně taktéž HÁJKOVÁ, Šárka – POTOČKOVÁ, Dana: Institut prvního setkání se zapsaným mediátorem – pomoc nebo problém? Soudce. roč. 2018, č. 5, s. 15.

¹⁵ HÁJKOVÁ, Šárka – POTOČKOVÁ, Dana: Institut prvního setkání se zapsaným mediátorem – pomoc nebo problém? Soudce. roč. 2018, č. 5, s. 15.

¹⁶ § 2 odst. 2 Vyhlášky ministerstva spravedlnosti č. 277/2012 Sb., o zkouškách a odměně mediátora

uplatní svůj vliv natolik, že svým jednáním změni směr jednání stran do té míry, že strany jednají zcela odlišně, než kdyby zapsaný mediátor svůj vliv neuplatnil, a zároveň zapsaný mediátor jedná tak, aby si strany tohoto ovlivňování nebyly vědomi, nebo jedná zastřeným způsobem.¹⁷ Popsané jednání je ze strany zapsaného mediátora zcela jistě jednáním odporujícím etice a narušující základní princip mediace jímž je právě autonomie účastníků. Bylo by však naivní myslet si, že k takovému neetickému jednání ve světě, kde zapsaný mediátor je podnikatelem, u kterého je přítomnost klientů často povinná, nevyužije svých znalostí k tomu, aby nezvýšil svůj zisk, občasně nedochází.

Podstata autonomie v mediaci

Způsoby, jak řešit vzniklý spor lze z pohledu míry kontroly nad procesem řešení sporu a možností kontroly samotného výsledku rozdělit na čtyři základní skupiny: způsob založený na náhodě, způsoby vycházející z delegace konfliktu, vyjednávání a mediace.¹⁸

Obrázek č.1
Způsoby řešení sporu

Pokud bychom žili v ideálním světě, pak by docházelo při řešení sporů stran k uplatnění jejich autonomie primárně prostřednictvím vyjednávání sobě rovných stran schopných dojít ke vzájemnému konsenzu, který by

¹⁷ BRZOBOHATÝ, Robin, a kol.: Rukověť mediátora, aneb, Co je dobré vědět nejen ke zkouškám mediátora. Praha: Wolters Kluwer, 2022, s. 196-197.

¹⁸ PLAMÍNEK, Jiří: Mediace – Nejčinnější lék na konflikty. Praha: Grada Publishing, 2013, s. 22.

byl ku prospěchu všech zúčastněných. Jelikož však v ideálním světě nežijeme, dochází k řešení převážné většiny sporů formou delegace, zejména delegací na soudy. Strany, respektive strana řízení zahajující, tak svojí autonomii užije pouze k tomu, aby odevzdala spor někomu třetímu, kdo spor vyřeší s často minimálním přičiněním stran sporu.

Pro odlišení mediace od řízení před soudem je třeba uvědomit si, proč je pro mediaci autonomie účastníků klíčová.

V této souvislosti je třeba zdůraznit cíle, ke kterým jednotlivé způsoby řešení sporů vedou. V případě mediací se jedná zejména o spokojenost stran s řešením,¹⁹ jedná se tedy čistě o ochranu soukromých zájmů osob zúčastněných na sporu.

Soudní řízení však na rozdíl od mediace má i silný veřejný prvek, v jehož zájmu je potlačována autonomie účastníků řízení. Civilní soudnictví je na rozdíl od mediace veřejný statek, který nefunguje pouze ve prospěch soukromých zájmů, ale významně přispívá i k sociálnímu a ekonomickému zdraví společnosti. Tuto funkci vykonávají soudy v systémech vlády práva obranou společnosti vůči svévolným zásahům státní moci, nenásilným řešením sporů plynoucích z každodenního života společnosti, a dále posilováním občanských hodnot a norem prostřednictvím veřejně vyhlášených rozhodnutí.²⁰ Úlohou civilních soudů, ačkoliv to není na první pohled zřejmé, není primárně vyřešit spor vzniklý mezi účastníky řízení, tak jak je tomu v případě mediace. Vyřešení sporu je v případě soudů pouze vedlejším produktem, hlavním úlohou soudů je poskytovat spravedlnost, která přesahuje soukromé zájmy stran.²¹

Povaha mediace, jako čistě soukromého nástroje řešení konfliktů, ve spojení s možností plného uplatnění autonomie účastníků mediace, umožňuje oprostít se od svázanosti civilního soudního řízení jakožto veřejného statku, který nechrání zájmy jednotlivce, ale primárně veřejný zájem na pokojném řešení vzniklých sporů. Mediace v tomto pojetí umožňuje účastníkům, bez nutnosti přihlížet k jiným zájmům, vzdávat se jejich práv, omezit svá práva, a uzavřít dohodu, jenž by odporovala

¹⁹ Tamtéž, s. 54.

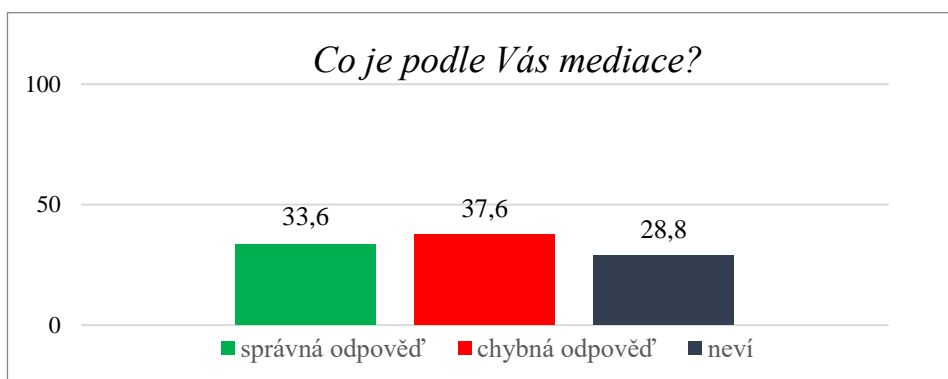
²⁰ GENN, Hazel: What Is Civil Justice For? Reform, ADR, and Access to Justice In: Yale Journal of Law & the Humanities, roč. 24, č. 1, (2012), s. 397.

²¹ VETTORI, Stella: Mandatory mediation: An obstacle to access to justice? [online]. African Human Rights Law Journal. roč. 15, č. 2, (2015), s. 360 [cit. 4. 10. 2023] Dostupné z: <https://www.scielo.org.za/pdf/ahrlj/v15n2/07.pdf>

spravedlnosti, kterou by se mezi strany pokoušela vnést třetí osoba, a to vše v zájmu ochrany vyšších zájmů stran účastnících se mediace.²² Aby osoby však mediaci mohly využít, musí o tomto způsobu řešení sporu vědět. Autonomie tak předpokládá dostatek informací pro rozhodování.

Informovanost o mediaci z pohledu empirických dat

Informovanost české veřejnosti o mediaci je obecně nízká,²³ dle grafu níže vybralo 33,6 % respondentů v otázce „Co je podle Vás mediace?“ správnou možnost „způsob mimosoudního řešení sporů“. Krom toho 28,8 % respondentů přiznalo, že nezná odpověď a 37,6 % respondentů vybralo některou ze tří chybných možností „vyjádření názoru na aktuální společenské téma“, „metoda nabídky nového výrobku“ nebo „proces prosazování nových pravidel“. ²⁴ Vysoké zastoupení chybných odpovědí značí tendenci lidí spíše tipovat než přiznat neznalost, takže i mezi 34 % respondentů se správnou odpovědí jsou zastoupení ti, kteří odpověď spíše uhodli, než věděli.

Graf 1:
Celková informovanost o mediaci u české veřejnosti v procentech

²² HUSSAIN, Rizwan: Autonomous Nature of Alternative Dispute Resolution and its Role as Court Assistant in Pakistan [online] [cit. 4. 10. 2023] Dostupné z: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4219096

²³ V průběhu listopadu 2018 došlo ke sběru empirických dat prostřednictvím výběrového šetření. Dotazování proběhlo metodou CAWI na kvótním výběru plnoletých obyvatel České republiky. Výzkum proběhl v rámci řešení výzkumného projektu Grantové agentury ČR „Podmínky výkonu mediace v České republice dle zákona o mediaci“, GA18-01417S.

²⁴ URBANOVÁ, Martina – HOLÁ, Lenka – LAKOMÝ, Martin: Mediation in the context of law acquaintance In: Law, Economics and Social Issues review, roč. 11, č. 1, s. 9.

Další data pak ukázala, že znalost mediace je vyšší u lidí s vyšším dosaženým vzděláním, středního věku a žijící ve větších sídlech.²⁵ Šetření tak naznačuje míru nerovnosti v uplatnění autonomie. V oblasti mediace se tak nabízí větší míra její propagace, zavádění mediace do škol, a to nejen v podobě výuky, ale i jejího praktického využití k řešení konfliktů ve školním prostředí.

V oblasti medializace mediace lze odkázat na Článek 9 Směrnice Evropského parlamentu a Rady č. 2008/52/ES, dle kterého mají státy zpřístupňovat široké veřejnosti informace vztahující se k tomu, jak kontaktovat mediátory a organizace poskytující mediaci.²⁶

Pro propagaci mediace v České republice může být inspirativní kampaň z let 2011–2012 pořádaná polským ministerstvem spravedlnosti, v rámci, které byly rozsáhlé informace o mediaci předkládány široké veřejnosti formou samostatných programů v televizi a rozhlasu, krátkých televizních a rozhlasových spotů, letáků a plakátů na billboardech.²⁷

Závěr

Člověk je během jednoho dne vystaven nespočtu rozhodnutí, která musí učinit. Je pod vlivem racionálních i iracionálních faktorů jako jsou emoce, zvyklosti, předsudky. Útočí na něho agresivní nástroje zahrnující nejnovější poznatky z oblasti psychologie, neurologie a dalších, která ovlivňují jeho rozhodnutí. Chybí schopnost kritického myšlení, hrozí nebezpečí podléhání různým ideologiím a manipulacím.

Jak vhodně poznamenal Dan Ariely, naše životní rozhodnutí nejsou ani zdaleka tak racionální, jak si myslíme.²⁸

Ariely ke konci své knihy „Jak drahé je zdarma“, ve které uvedl celou řadu experimentů na základě, nichž ukázal, že se lidé chovají iracionálně, sám říká: „*Kdybych měl ze všech pokusů v knize vyvodit jeden závěr, zněl by asi*

²⁵ URBANOVÁ, Martina – HOLÁ, Lenka – LAKOMÝ, Martin: Mediation in the context of law acquaintance In: DANUBE: Law, Economics and Social Issues review, roč. 11, č. 1, (2020), s. 7.

²⁶ VEČEŘA, Miloš – URBANOVÁ, Martina: Právo a komunikace In: Metamorfózy práva ve střední Evropě V. - Přečasný nový svět nebo ostrov? Plzeň: Aleš Čeňek s.r.o., 2016 s. 29.

²⁷ Kampania mediacyjna 2011-2012 [online] [cit. 8.12.2023]. Dostupné z: <https://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/762045,masz-prawo-do-mediacji-rusza-akcja-informacyjna.html>

²⁸ ARIELY, Dan: Jak drahé je zdarma. Praha: Práh, 2009, 216 s.

*takto: Namlouváme si, že jsme to my, kdo celou věc řídíme a kdo dělá nezávislá životní rozhodnutí. Často je to ale jen iluze.*²⁹

Pro posilování autonomie je nezbytné mít dostatek informací o této metodě řešení sporů, a dále mít povědomí, že si mohou svobodně vybrat vhodného mediátora, který má být pouze průvodcem řešení mého sporu, nikoliv jeho řešitelem. Mediaci představuje přístup, který se snaží o navození důvěrné a přátelské atmosféry, ve které účastníci rozhodují o celém sporu sami. Odpovědnost za výsledné řešení je poté na nich. Snaha o vytvoření prostředí, ve kterém strany mohou sami svůj spor řešit, je oním klíčovým rozdílem mezi soudním řízením a mediací. Bez dobrovolného přičinění stran však tohoto cíle nemůže být nikdy dosaženo.

Seznam použité literatury

1. ARIELY, Dan: Jak drahé je zdarma. Praha: Práh, 2009. 216 s. ISBN: 978-80-7252-239-2
2. BERAN, Karel: Pojem osoby v právu: (osoba, morální osoba, právnická osoba). Praha: Leges, 2012. 224 s. ISBN: 978-80-87576-06-9.
3. BRZOBOHATÝ, Robin, a kol.: Rukověť mediátora aneb co je dobré vědět nejen ke zkouškám mediátora. Praha: Wolters Kluwer, 2022. 324 s. ISBN: 978-80-7676-037-0.
4. BŘIŽA, Petr – GANTNER, Filip: První setkání se zapsaným mediátorem z pohledu praxe [online] Bulletin Advokacie. [cit. 4. 10. 2023] Dostupné z: <http://www.bulletin-advokacie.cz/prvni-setkani-se-zapsanym-mediator-em-z-pohledu-praxe>
5. BUSH, Robert Baruch: A pluralistic approach to mediation ethics: delivering on mediation's different promises In: Ohio state journal on dispute resolution. roč. 34, č. 3, (2019), s. 459–536.
6. GENN, Hazel: What Is Civil Justice For? Reform, ADR, and Access to Justice In: Yale Journal of Law & the Humanities, roč. 24, č. 1, (2012), s. 397-417.
7. HÁJKOVÁ, Šárka – POTOČKOVÁ, Dana: Institut prvního setkání se zapsaným mediátorem – pomoc nebo problém? Soudce. roč. 2018, č. 5, s. 13-16.

²⁹ ARIELY, Dan: Jak drahé je zdarma. Praha: Práh, 2009, s. 195.

8. HUSSAIN, Rizwan: Autonomous Nature of Alternative Dispute Resolution and its Role as Court Assistant in Pakistan [online] [cit. 4. 10. 2023] Dostupné z: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4219096
9. JIRSA, Jaromír: § 150. In: JIRSA, Jaromír a kol.: Občanské soudní řízení: soudcovský komentář podle stavu k 1.2.2016, Kniha II. §79-180 občanského soudního řádu. Praha: Wolters Kluwer, 2016, ISBN: 978-80-7552-034-0 s. 427-430.
10. LIPOVETSKY, Gilles: Soumrak povinnosti. Bezbolestná etika nových demokratických časů. Praha: Prostor, 1999. 311 s. ISBN: 80-7260-008-7.
11. PLAMÍNEK, Jiří: Mediace – Nejčinnější lék na konflikty. Praha: Grada Publishing, 2013. 168 s. ISBN: 978-80-247-5031-6
12. TOMLINSON, Elizabeth C: Mediation and legal literacy In: Community Literacy Journal, roč. 5, č. 2, (2011), s. 75–100.
13. URBANOVÁ, Martina – HOLÁ, Lenka – LAKOMÝ, Martin: Mediation in the context of law acquaintance In: DANUBE: Law, Economics and Social Issues review, roč. 11, č. 1, (2020) s. 1-15.
14. URBANOVÁ, Martina: Společnost a její normativní systémy, hodnoty v právu a mediaci In: HOLÁ, Lenka, MALACKA, Michal, a kol: Mediace a reflexe jejích aktuálních trendů, Praha: Leges, 2014. ISBN 978-80-7502-047-5. s. 19-32.
15. VEČEŘA, Miloš – URBANOVÁ, Martina: Právo a komunikace In: Metamorfózy práva ve střední evropě V. - Přečasný nový svět nebo ostrov? Plzeň: Aleš Čeňek s.r.o., 2016. ISBN: 978-80-7380-636-1 s. 19-30.
16. VETTORI, Stella: Mandatory mediation: An obstacle to access to justice? In: African Human Rights Law Journal, roč. 15, č. 2, (2015), s. 355–377.

Kontaktní údaje

Mgr. Jakub Dvořák

jakub_dvorak@outlook.cz

Masarykova univerzita v Brně, Právnická fakulta

doc. PhDr. Martina Urbanová, Ph.D.

urbanovam@law.muni.cz

Masarykova univerzita v Brně, Právnická fakult

DISCIPLINÁRNA ZODPOVEDNOSŤ AKO INŠTRUMENT NEZÁVISLOSTI PROFESIE¹

DISCIPLINARY RESPONSIBILITY AS AN INSTRUMENT OF THE INDEPENDENCE OF THE PROFESSION

Martina Gajdošová²

Abstrakt: Disciplinárna zodpovednosť v profesii je právnym inštitútom zameraným na vykonávateľa profesie, na zabezpečenie výkonu profesie spĺňajúceho isté štandardy. Vo vývoji ju možno pôvodne identifikovať v diskrečných oprávneniach, kde sa prejavovala ako mechanizmus vnútornej nápravy jednotlivca v záujme funkčnosti istého celku a výchovného pôsobenia v ňom. Disciplinárna zodpovednosť v profesii v dnešnom význame je právom regulovaná, respektíve právom predpokladaná, právo odkazuje na interné normatívne predpisy, ktoré ju regulujú v podrobnostiach a rozhoduje sa o nej vo formalizovanom kontradiktórnom procese. Disciplinárna zodpovednosť profesie je systémovo aj regulatívnym mechanizmom, ktorý je komplementárnym prvkom jej autonómie, samostatnosti, samosprávy a nezávislosti. Príspevok sa zaoberá disciplinárnou zodpovednosťou ako nástrojom nezávislosti profesie, vo vývoji, a to ako nezávislosťou organizácie profesie, tak aj nezávislosťou výkonu profesie, a poskytuje osobitne dva príklady, sudcovský a advokátsky.

Kľúčové slová: disciplinárna zodpovednosť, nezávislosť profesie, sudca, advokát

Abstract: Disciplinary responsibility in the profession is a legal institute aimed at the practitioner of the profession, to ensure the exercise of the profession complying certain standards. In its

¹ Tento príspevok je súčasťou výskumnej úlohy a výstupom z projektu VEGA č. 1/0579/23 – Právne a etické aspekty disciplinárnej zodpovednosti v právnom štáte.

² Katedra teórie práva a filozofie práva, Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta.

development, it can be initially identified in discretionary powers, where it manifested itself as a mechanism of internal correction of the individual for the purpose of the functionality of a certain entity and educational action in it. Disciplinary responsibility in the profession in today's sense is regulated by law or presupposed by law, the law refers to internal normative regulations which regulate it in detail and it is decided in a formalised contradictory process. The disciplinary responsibility of the profession is both a systemic and a regulatory mechanism that is complementary to its autonomy, autonomy, self-government and independence. This paper examines disciplinary responsibility as an instrument of the independence of the profession, in its evolution, both in terms of the independence of the profession's organisation and the independence of the profession's exercise, and provides two examples in particular, that of the judge and that of the advocacy.

Key words: disciplinary responsibility, independence of profession, judge, advocate

Úvod

Disciplinárna zodpovednosť je osobitným druhom právnej zodpovednosti. Slúži ako starobylý inštrument dosahovania spravodlivosti v právom definovanej skupine, dokonca ho možno označiť ako prejav „sebazáchovy“ (seba-reprodukcie) právom definovanej skupiny. Spomedzi jednotlivých druhov právnej zodpovednosti je disciplinárna zodpovednosť veľmi silným putom prepojená s ďalšími normatívnymi systémami právom definovanej skupiny, osobitne s etickými normami. Disciplinárna zodpovednosť je dlhovekým nástrojom „vonkajšieho tlaku“ na osobu, aby konala „so správnym vzťahom“ k plneniu si svojich povinností a s vedomím následkov za porušenie týchto povinností a tiež s mechanizmom „trestania“ za porušenie týchto povinností. Pričom daný „vonkajší tlak“ je v jadre „tlakom“ právom definovanej skupiny, a právom definovanú skupinu možno chápať ako „skupinu osôb“ definovanú povahou činnosti týchto osôb. Pri disciplinárnej zodpovednosti sa veľmi tesne približuje prevažujúca koncepcia právnej zodpovednosti ako atribútu právnej povinnosti v zmysle právneho dôsledku jej nedodržania, čiže viazanosť na protiprávnosť, (ako negatívny následok porušenia právnej povinnosti),

s koncepciou morálne významnej aktívnej zodpovednosti, ktorá sa za právnu kategóriu nepovažuje.³

Možno zopakovať ustálené konštatácie právnej vedy, a to, že právna zodpovednosť je spôsobilosť (schopnosť) určených subjektov práva znášať právne následky, ktoré vyplývajú z porušenia právnych noriem, taktiež spôsobilosť určených subjektov práva znášať právne následky za stav odporujúci právom definovanému stavu.⁴ Právna zodpovednosť je jedným druhom spoločenskej zodpovednosti.⁵ Podľa *Lubyho* podstata a funkcia zodpovednosti je historicky podmienená,⁶ „každá zodpovednosť slúži aj posilneniu režimu zákonnosti“⁷ a „zodpovednosť je povinnosť, ktorá vzniká na základe porušenia skôr existujúcej inej povinnosti“⁸.

³ Pozri: OVEČKOVÁ, O.: *Zodpovednosť v hospodárskom práve*. Bratislava : Veda, Vydavateľstvo SAV, 1983, s. 114 a 124; BÁRÁNY, E.: *Politická zodpovednosť*. In: VOZÁR, J. (ed.): *Zodpovednosť v práve*. Pocta Ol'ge Ovečkovej. Bratislava : Wolters Kluwer, 2019, s. 10; „Za nezbytný predpoklad právni zodpovednosti nadále pokládám protiprávnost (...)\", „Odpovídat za splnění povinnosti“ je přeci úplně totéž a významově rovno jako „mítí právní povinnost“. BEJČEK, J.: *Nakládáme odpovědně s odpovědností?* In: . In: VOZÁR, J. (ed.): *Zodpovednosť v práve*. Pocta Ol'ge Ovečkovej. Bratislava : Wolters Kluwer, 2019, s. 23-24; Podľa Prusáka „Luby vyslovil a dostatočne zdôvodnil názor, že zodpovednosť vzniká až porušením právnej povinnosti, a nie predtým, že právnou skutočnosťou, ktorá spôsobuje vznik právnej zodpovednosti a zodpovednostného právneho vzťahu, je až samo protiprávne konanie (úkon)“. PRUSÁK, J.: *Teória práva*. Bratislava : Kalligram. Edícia Exempla iuris, 2023, s. 581 (pôvodné vydanie 1995).

⁴ Porovnaj: BRÖSTL, A. a kol.: *Teória práva*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2013, s. 147, 155; PROCHÁZKA, R., KÁČER, M.: *Teória práva*. Bratislava : C. H. Beck, 2019, s. 279.

⁵ Podľa povahy pravidla a povahy autority, ktorá dodržiavanie pravidla stráži, rozoznávame rôzne druhy zodpovednosti – spoločenskú, morálnu, politickú a právnu zodpovednosť. In: PROCHÁZKA, R., KÁČER, M.: *Teória práva*. Bratislava : C. H. Beck, 2019, s. 279; V rámci najvšeobecnejšej, spoločenskej zodpovednosti, ako jej podskupiny rozoznávame politickú, morálnu a právnu zodpovednosť. In: FÁBRY, B., KASINEC, R., TURČAN, M.: *Teória práva*, 2. preprac. vyd., Bratislava : Wolters Kluwer, Právnická fakulta UK Bratislava, 2019, s. 241; BRÖSTL, A. a kol.: *Teória práva*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2013, s. 145; *Spoločenská zodpovednosť okrem právnej zodpovednosti, „zahŕňa tiež politickú, národnú, historickú, stranícku (partajnú) a mnohé ďalšie druhy zodpovednosti.“* In: MARČENKO, M. N., DERJABINA, E. M.: *Teorija gosudarstva i prava*. Učebnik dlja bakalavrov. Moskva : M3o spekt, Moskovskij gosudarstvennyj universitet imeni M. V. Lomonosova, Juridičeskij fakul'tet, 2016, s. 298.

⁶ LUBY, Š.: *Prevenia a zodpovednosť v občianskom práve*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1958, s. 28.

⁷ LUBY, Š.: *Zodpovednosť štátu za škodu spôsobenú rozhodnutím alebo úradným postupom*. Bratislava : Obzor, 1971, s. 19.

⁸ LUBY, Š.: N. S. Malejn, *Imuščestvennaja otvetstvennosť v chozjajstvennych otnošenijach*. Moskva, 1970, s. 208. In: *Právny obzor*, 10/1970, (recenzia), s. 930.

Zodpovednosť je súčasťou normatívnych systémov pôsobiacich a fungujúcich v spoločnosti. Zodpovednosť vo svojej podstate podporuje preventívnu, výchovnú i represívnu funkciu dodržiavania pravidiel pôsobiacich v spoločnosti (skupine). Každý normatívny systém slúži nielen na zabezpečenie vytvárania, zmien, či rušenia pravidiel fungovania istého celku (spoločnosti, skupiny), ale slúži aj na zabezpečenie dodržiavania týchto pravidiel a disponuje tiež prostriedkami donútenia. Inštitút právnej zodpovednosti (a jej jednotlivých druhov) je jednou z podstatných súčastí právneho systému, je „výstužou i bezpečnostnou sieťou“ všetkých právnych vzťahov.

Disciplinárna zodpovednosť plní rôzne úlohy. Tento príspevok sa zaoberá disciplinárnou zodpovednosťou ako nástrojom nezávislosti profesie, vo vývoji, a to ako nezávislosťou organizácie profesie, tak aj nezávislosťou výkonu profesie. Profesie - v zmysle činnosti (povolania), ktorá je zastrešená samosprávnou profesijnou komorou zriadenou zákonom ako subjektom záujmovej samosprávy (v našom právnom prostredí napríklad Slovenská advokátska komora, Notárska komora Slovenskej republiky) a *profesie* (výkonu funkcie) disponujúcej samosprávnym orgánom upraveným ústavou a zákonom (sudcovia a prokurátori - v našom právnom prostredí sudcovská rada, zhromaždenie prokurátorov a prokurátorské rady). Príspevok poskytuje osobitne dva príklady, sudcovský a advokátsky.

Kde (v akých právnych vzťahoch) sa uplatňuje disciplinárna zodpovednosť?

Disciplinárna zodpovednosť sa prejavuje v rôznych právnych vzťahoch, jej jednotlivé podoby identifikujeme v rozmanitých formách. Uplatňuje sa v profesiách zastrešených samosprávnou komorou, teda pri subjektoch záujmovej samosprávy. Uplatňuje sa tiež pri výkone štátnej moci, a to napríklad v parlamente⁹, v súdnej moci a prokuratúre¹⁰, vo výkonnej moci

⁹ Čl. 78 ods. 2, druhá veta, Ústavy SR: *Poslanec podlieha disciplinárnej právomoci Národnej rady Slovenskej republiky*. Disciplinárne konanie upravuje § 135 a nasl. zákona č. 350/1996 Z. z. o Rokovacom poriadku Národnej rady Slovenskej republiky.

¹⁰ Čl. 136 ods. 3 Ústavy SR: *Ústavný súd vykonáva disciplinárne konanie voči predsedovi a podpredsedovi Najvyššieho súdu Slovenskej republiky a predsedovi a podpredsedovi Najvyššieho správneho súdu Slovenskej republiky*. Čl. 138 ods. 2 písm. b) Ústavy SR: *Prezident Slovenskej republiky sudcu ústavného súdu odvolá na základe disciplinárneho rozhodnutia ústavného súdu za čin, ktorý je nezlučiteľný s výkonom funkcie sudcu*

– formou vyvodzovania disciplinárnej zodpovednosti štátneho zamestnanca za porušenie služobnej disciplíny¹¹, vzťahuje sa na vojakov¹² i policajtov¹³. Uplatňuje sa v osobitnej forme aj v pracovnoprávných vzťahoch¹⁴. Disciplinárna zodpovednosť sa uplatňuje tiež v súkromnoprávných vzťahoch – v občianskych združeniach, v politických stranách, záujmových združeniach právnických osôb¹⁵, ak tak stanovy upravujú. Disciplinárna zodpovednosť sa uplatňuje v školstve, na základných a stredných školách, napokon aj starobylo na fakultách a univerzitách, aj v cirkvi. Jej osobitná forma sa využíva na miestach, kde je osobná sloboda obmedzená (výkon väzby, nápravno výchovné zariadenia).

Možno tu upozorniť na skutočnosť, že územná samospráva samostatným druhom disciplinárnej zodpovednosti voči svojim členom – obyvateľom obce - nedisponuje, disciplinárna zodpovednosť sa tu neuplatňuje, nie je právom regulovaná.

ústavného súdu. Čl. 142 ods. 2 písm. c) Ústavy SR: *Najvyšší správny súd Slovenskej republiky rozhoduje aj o disciplinárnej zodpovednosti sudcov, prokurátorov a ak tak ustanoví zákon, aj iných osôb.*

¹¹ Napr. § 117 a nasl. zákona č. 55/2017 Z. z. o štátnej službe a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

¹² Napr. vojenskú disciplínu vojakov v aktívnej vojenskej zálohe upravuje § 14f a nasl. zákona č. 570/2005 Z. z. o brannej povinnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov; disciplinárnu právomoc nad profesionálnymi vojakmi upravuje napr. § 137 a nasl. zákona č. 218/2015 Z. z. o štátnej službe profesionálnych vojakov a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

¹³ Služobnú disciplínu a disciplinárnu právomoc upravuje napr. 47 a nasl. zákona č. 73/1998 Z. z. o štátnej službe príslušníkov Policajného zboru, Slovenskej informačnej služby, Zboru väzenskej a justičnej stráže Slovenskej republiky a Železničnej polície.

¹⁴ Napr. úprava výpovede danej zamestnávateľom za porušenie pracovnej disciplíny zamestnancovi podľa § 63 Zákonníka práce.

¹⁵ Napr. § 6 ods. 5 písm. c) a písm. d) zákona č. 85/2005 Z. z. o politických stranách a politických hnutiach: *Stanovy musia obsahovať ustanovenia o podmienkach vzniku a zániku členstva v strane a ustanovenia o právach a povinnostiach člena strany; orgány strany vrátane najvyššieho, výkonného, rozhodcovského a revízneho orgánu, spôsob ich voľby a vymedzenie ich právomocí; Podľa § 3 ods. 3 a podľa § 6 ods. 2 písm. d) zákona č. 83/1990 Zb. o združovaní občanov, stanovy združenia upravujú práva a povinnosti člena združenia, tiež ustanovenia o orgánoch združenia, spôsob ich ustanovovania, určenie orgánov a funkcionárov oprávnených konať v mene združenia; Podľa § 20h Občianskeho zákonníka stanovy záujmového združenia právnických osôb upravujú práva a povinnosti členov, orgány združenia a vymedzenie ich pôsobnosti.*

Charakteristické znaky disciplinárnej zodpovednosti profesie

Pre disciplinárnu zodpovednosť, ako osobitný druh právnej zodpovednosti, ktorá sa prejavuje v rozmanitých podobách, možno sumarizovať niekoľko charakteristických znakov, so zvýraznením tých, ktoré sa týkajú disciplinárnej zodpovednosti profesie.

1. Špecifickou črtou disciplinárnej zodpovednosti je, že sa vyvodzuje ako zodpovednosť za porušenie nielen právnych povinností, ale štandardne sa vyvodzuje aj za porušenie ďalších povinností, obsiahnutých v „paraprávnych aktoch“ (v interných normatívnych aktoch, vnútorných predpisoch, etických kódexoch, etických princípoch, disciplinárnych poriadkoch, v stanovách). Pre uvedené profesie sú to napríklad Advokátsky poriadok a iné vnútorné predpisy SAK, Zásady sudcovskej etiky, Etický kódex notára, Etický kódex prokurátora.

2. Disciplinárna zodpovednosť okrem právnych noriem reflektuje predovšetkým etické normy právom definovanej skupiny, reflektuje, čo je dobré a zlé, správne a nesprávne v konaní/nekonaní jednotlivca ako príslušníka právom definovanej skupiny. Predstavy spoločnosti (právom definovanej skupiny) o morálke (čo je správne/nesprávne) vždy ovplyvňovali obsah právnych noriem a sú nielen jedným z materiálnych prameňov práva¹⁶ vo všeobecnosti, ale vždy sú špecificky vyjadrené v obsahu etických noriem konkrétnej právom definovanej skupiny. Pri disciplinárnej zodpovednosti sú etické pravidlá určitej skupiny (definovanej právom) pozitívnym vyjadrením jej spoločnej vôle zachovávať hodnoty a dosahovať účel, ktoré sú právom aprobované. Právo ich vyjadruje, či už priamo, alebo odkazuje na ne, a rešpektuje ich, prípadne ich aj priamo vynucuje taktiež štát. Pre uvedené profesie možno uviesť, že príslušné zákony na tieto vnútorné predpisy odkazujú a ich porušenie považujú za disciplinárne previnenie¹⁷.

¹⁶ TURČAN, M.: Etické dimenzie teórie práva. Bratislava : Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2022, s. 25.

¹⁷ Napr. podľa § 56 ods. 1 zákona č. 586/2003 Z. z. o advokácii: *Disciplinárnym previnením advokáta, euroadvokáta, zahraničného advokáta a medzinárodného advokáta alebo advokátskeho koncipienta je zavinené porušenie povinnosti vyplývajúcej z tohto zákona alebo z predpisu komory.* Podľa § 116 ods. 1 písm. a) a podľa § 30 ods. 2 písm. g) zákona č. 385/2000 Z. z. o sudcoch a prísediacich, *disciplinárnym previnením je zavinené nesplnenie alebo porušenie povinností sudcu, pričom v záujme záruky nezávislosti a nestrannosti výkonu sudcovskej funkcie je sudca povinný najmä (i.a.) dodržiavať zásady sudcovskej etiky.*

3. Disciplinárna zodpovednosť sa vyvodzuje len za porušenie osobitných povinností, pokiaľ trvá právom regulovaný vzťah, v ktorom sa táto zodpovednosť uplatňuje. Možno však hovoriť aj o akomsi „režaní“ disciplinárnej zodpovednosti, pretože vyvodenie disciplinárnej zodpovednosti v právnických profesiách sa vzájomne uznáva, a to v prípade ustanovenom zákonom¹⁸.

4. Vyvodzovanie disciplinárnej zodpovednosti spravidla spočíva na subjektívnej zodpovednosti, ktorá predpokladá zavinenie.

5. Pri vyvodzovaní disciplinárnej zodpovednosti sa používajú rôzne druhy trestov/sankcií/disciplinárnych opatrení, v škále od najmiernejších po najprísnejšie. Najmiernejším býva upozornenie, pokarhanie, verejné pokarhanie, ako prísnejšie nasleduje opatrenie finančného charakteru (v rôznom rozmedzí podľa závažnosti porušenia povinnosti), opatrenie dotýkajúce sa kariérneho postupu (napr. preloženie sudcu na súd nižšieho stupňa), opatrenie dotýkajúce sa samotného výkonu činnosti (dočasné suspendovanie, napr. pozastavenie výkonu advokácie). Pre disciplinárnu zodpovednosť je tiež typické, že pri jej vyvodzovaní sa používa ako najprísnejší, historický „najtvrdší“ trest, a to vylúčenie spomedzi právom definovanej skupiny (*excommunicatio*, vyobcovanie – napr. vylúčenie člena z občianskeho združenia alebo z politickej strany, vylúčenie zo štúdia, z akademickej obce; z tu rozoberaných profesií napr. zbavenie funkcie prokurátora, odvolanie z funkcie sudcu, vyčiarknutie zo zoznamu advokátov, vyčiarknutie zo zoznamu advokátskych koncipientov, zbavenie notárskeho úradu). Teda ide o akúsi paralelu trestu smrti, nie v jej telesnej podobe, ale v podobe „zomrieť“ vo svojom

¹⁸ Napr. podľa § 5 ods. 2 zákona č. 385/2000 Z. z. o sudcoch a prísediach - *Za sudcu nemožno vymenovať občana, ktorý už vykonával funkciu sudcu a bol z nej odvolaný z dôvodu uvedeného v ustanovení § 18 ods. 1 písm. c) alebo občana, ktorému bolo uložené disciplinárne opatrenie zbavenia výkonu exekútorského úradu, disciplinárne opatrenie vyčiarknutia zo zoznamu advokátov, disciplinárne opatrenie vyčiarknutia zo zoznamu komerčných právnikov, disciplinárne opatrenie zbavenia výkonu notárskeho úradu alebo disciplinárne opatrenie zbavenia výkonu funkcie prokurátora.* Podľa § 3 ods. 1 písm. g) a písm. h) zákona č. 586/2003 Z. z. o advokácii - *Komora zapíše do zoznamu advokátov na písomnú žiadosť do dvoch mesiacov odo dňa jej doručenia toho, kto nemá právoplatne uložené disciplinárne opatrenie vyčiarknutie zo zoznamu advokátov alebo disciplinárne opatrenie vyčiarknutie zo zoznamu koncipientov a nemá uložené disciplinárne opatrenie vyčiarknutie zo zoznamu komerčných právnikov, disciplinárne opatrenie zbavenie notárskeho úradu, disciplinárne opatrenie zbavenie výkonu exekútorského úradu, disciplinárne opatrenie zbavenie výkonu funkcie prokurátora alebo disciplinárne opatrenie odvolanie z funkcie sudcu podľa osobitných predpisov.*

členstve/príslušnosti k právom definovanej skupine, a tým aj v oprávnení vykonávať určité činnosti.

6. Pre disciplinárnu zodpovednosť je typický zvýraznený princíp personality práva, ktorý svojím spôsobom v ére globalizácie práva zažíva svoje znovu-oživenie.¹⁹ Disciplinárna zodpovednosť sa vzťahuje na osoby, ktoré sú špecifikované určitou činnosťou (úlohou, ktorú vykonávajú) a predovšetkým právnym vzťahom k istému spoločenstvu (člen občianskeho združenia, študent univerzity, z tu rozoberaných profesií napr. sudca ako príslušník sudcovského stavu, člen komory – advokát, notár).

7. Konkrétny druh disciplinárnej zodpovednosti je definovaný formulovaním nasledovných pravidiel: (i) definovanie konkrétneho subjektu v právom definovanej skupine, na ktorý sa má vzťahovať/na ktorý sa disciplinárna zodpovednosť vzťahuje (napr. sudca ako príslušník sudcovského stavu, advokát ako člen advokátskej komory), (ii) definovanie pravidiel, porušením ktorých dochádza k jej vyvodzovaniu, (iii) definovanie disciplinárnych previnení (jednotlivých druhov previnení), (iv) definovanie disciplinárnych opatrení (trestov), (v) definovania procesu, v ktorom sa disciplinárna zodpovednosť voči subjektu vyvodzuje (disciplinárne konanie; pri profesiách ide o kontradiktórne konanie), (vi) definovanie disciplinárneho orgánu a spôsobu jeho kreácie. Pri profesiách je regulácia pravidiel uvedených v bodoch (ii) až (vi) v rôznej miere dopĺňaná samosprávnou reguláciou.

8. Disciplinárna zodpovednosť sa vyvodzuje ako osobitný druh právnej zodpovednosti za nedodržanie určitých pravidiel, je druh zodpovednosti inej ako občianskoprávnej, trestnoprávnej, administratívnej, či ústavnoprávnej. Pri vyvodzovaní disciplinárnej zodpovednosti neplatí zásada *ne bis in idem*²⁰, pokiaľ zákon neupravuje inak²¹.

¹⁹ BÁRÁNY, E.: Formálne vlastnosti práva. Bratislava : Wolters Kluwer SR, s.r.o., 2021, s. 98.

²⁰ VEČEŘA, M., GERLOCH, A., SCHLOSSER, H., BERAN, K., RUDENKO, S.: Teória práva. Bratislava : Eurokódex, s.r.o., 2011, s. 242.

²¹ Napr. pre sudcov, prokurátorov a notárov podľa § 26 ods. 1 písm. e) zákona č. 432/2021 Z. z. disciplinárny súdny poriadok, platí, že *disciplinárny senát aj bez nariadenia ústneho pojednávania disciplinárne konanie zastaví, ak pre ten istý skutok prebehlo skoršie trestné konanie, konanie o priestupku alebo inom správnom delikte a toto konanie sa skončilo právoplatným rozhodnutím, alebo bolo právoplatne zastavené a rozhodnutie vydané v skoršom konaní nebolo zrušené, ibaže uložený postih nepovažuje disciplinárny senát za dostačujúci (...)*. Podľa § 15 ods. 2 Disciplinárneho poriadku SAK: *Disciplinárny senát*

9. Disciplinárnu zodpovednosť je potrebné vnímať nielen v jej postupnom vývoji, ale aj v súvislosti s právnym pluralizmom²², či normatívnym pluralizmom²³, ako vlastnosťou práva, pretože v dôsledku globalizačných trendov disciplinárna zodpovednosť je zjavne ovplyvňovaná rôznymi nadnárodne pôsobiacimi organizáciami združujúcimi jednotlivé profesijné spoločenstvá. Napríklad Rada advokátskych komôr a združení právnikov (CCBE, ktorá vznikla v roku 1960 so sídlom v Bruseli) svojím Etickým kódexom CCBE pôsobí na zjednocovanie štandardov profesijnej etiky advokátov v jednotlivých štátoch ich pôsobenia a pôsobí aj na „domácu legislatívu“ na úrovni štátu i konkrétnej advokátskej komory. Obdobne pôsobí UINL (Medzinárodná únia notárstva), CNUE (Rada notáriov Európskej únie), CCJE (Consultative Council of European Judges - Poradná rada európskych sudcov (ako poradný orgán Rady Európy pre otázky týkajúce sa nezávislosti, nestrannosti a sudcovskej spôsobilosti, zložený zo sudcov), Medzinárodná únia súdnych exekútorov (UIHJ – International Union of Judicial Officers) a iné.

Nezávislosť profesie. Príklad - sudca.

Výkon rôznych profesií, vrátane podmienok „na ustanovenie/vstup“ do danej profesie, upravuje veľké množstvo právnych predpisov. V tomto príspevku skúmané profesie sa vyznačujú (aj) právom garantovanou nezávislosťou. Nezávislosťou v zmysle - samostatnosťou a autonómiou - v organizovaní si vlastnej činnosti, v rozhodovaní, neviazanosťou na príkazy iného v rámci hierarchického vzťahu. Keďže ide o rôzne profesie,

disciplinárne konanie preruší po dobu stíhania disciplinárne obvineného v inom konaní za skutok, ktorý je predmetom návrhu. Ak nebol disciplinárne obvinený v inom konaní potrestaný, alebo ak nie je možné uložený trest považovať z hľadiska účelu disciplinárneho konania za dostačujúci, disciplinárny senát bezodkladne pokračuje v disciplinárnom konaní. Napr. podľa § 187 ods. 3 zákona č. 154/2001 Z. z. o prokurátoroch a právnych čakateloch prokuratúry, v znení účinnom do 31.12.2020: Ak priestupok prokurátora prejednal alebo so súhlasom prokurátora prejednáva orgán oprávnený na prejednanie priestupku podľa osobitného zákona, prokurátora už nemožno disciplinárne stíhať za spáchanie priestupku.

²² BĀRĀNY, E.: Formálne vlastnosti práva. Bratislava : Wolters Kluwer SR, s.r.o., 2021, s. 85.

²³ FĀBRY, B., GĀBRIŠ, T., GAHĒR, F., KASINEC, R., KLUKNAVSKĀ, A., MĒSZĀROS, T., MRVA, M., ŠTEVĀEK, M., ŠURKALA, J., VRANKOVĀ, E.: Aktuálne otázky teórie práva. Bratislava : Wolters Kluwer SR, s.r.o., 2018, s. 155.

nezávislosť každej jednej profesie je právne vyjadrená odlišne, a to v konkrétnom zákone, niektorá aj priamo v ústave.

Nezávislosť sudcu je úzko prepojená s nestrannosťou, pričom ide o atribút súdov i sudcov, že sú nezávislé(i) a nestranné(i). K zárukám sudcovskej nezávislosti patrí funkčná a statusová nezávislosť, spôsob kreácie, nezosaditeľnosť z funkcie – zosaditeľnosť len vo výnimočných a právom predpokladaných prípadoch, preložiteľnosť len vo výnimočných a právom predpokladaných prípadoch, nezlučiteľnosť funkcií, garancie súdnej moci v rámci delby moci, vysoká odbornosť, primerané platové ohodnotenie a mnoho ďalších. Nezávislosť sudcu je vyjadrená aj pozitívnym vyjadrením, čím sudca viazaný je, a to konkrétnymi formálnymi prameňmi práva.²⁴ Pretože taktiež právne vyjadrenie viazanosti sudcu konkrétnymi formálnymi prameňmi práva je silným indikátorom nielen nezávislosti súdnictva, ale aj úrovne rešpektovania princípov demokratického a právneho štátu. Toto má v našich právnych podmienkach významnú úlohu, a to aj s ohľadom na historické skúsenosti. Napríklad v socialistickom období bola ústavne zakotvená viazanosť sudcu právnym poriadkom socialistického štátu, vrátane povinnosti sudcu vykladať právne predpisy v súlade so socialistickým právnym vedomím.²⁵ Posilnenie nezávislosti sudcu sa (o.i.) malo dosiahnuť v roku 1969 zvažovaným výslovným zakotvením viazanosti sudcu len zákonom²⁶, k čomu však nedošlo. K zmenám došlo až po roku 1989.

²⁴ Napr. podľa čl. 144 ods. 1 a 2 Ústavy SR: Čl. 144: *Sudcovia sú pri výkone svojej funkcie nezávislí a pri rozhodovaní sú viazaní ústavou, ústavným zákonom, medzinárodnou zmlouvou podľa čl. 7 ods. 2 a 5 a zákonom. Ak sa súd domnieva, že iný všeobecne záväzný právny predpis, jeho časť alebo jeho jednotlivé ustanovenie, ktoré sa týka prejednávanej veci, odporuje ústave, ústavnému zákonu, medzinárodnej zmluve podľa čl. 7 ods. 5 alebo zákonu, konanie preruší a podá návrh na začatie konania na základe čl. 125 ods. 1. Právny názor ústavného súdu obsiahnutý v rozhodnutí je pre súd záväzný. Už ústavná listina z roku 1920 (zákon č. 121/1920 Sb. z. a n.) v § 98 ods. 1 zakotvila: *Veškerí soudcové vykonávající svůj úřad neodvisle, jsouce vázani jen zákonem.**

²⁵ Čl. 102 ods. 1 Ústavy ČSSR (č. 100/1960 Zb.) vo vyhlásenom znení: *Sudcovia sú pri výkone svojej funkcie nezávislí a sú viazaní jedine právnym poriadkom socialistického štátu. Sú povinní spravovať sa zákonmi a inými právnymi predpismi a vykladať ich v súlade so socialistickým právnym vedomím.*

²⁶ HATALA, V.: *Nad osnovou ústavného zákona o súdoch a prokuratúre. Socialistické súdnictvo*, 4-5/1969, s. 2.

Práve statusová nezávislosť sudcu, ktorá vyjadruje jeho neodvolateľnosť (a nepreložiteľnosť) z iných ako zákonných dôvodov²⁷, je tesne zviazaná s právnou reguláciou i reálnou aplikáciou disciplinárnej zodpovednosti sudcov. Preto akýkoľvek zásah do právnej regulácie disciplinárnej zodpovednosti sudcov, keďže ide o „nástroj nápravy“ vo vnútri sudcovského stavu, je potrebné uskutočňovať s najväčšou „opatrnosťou“ s ohľadom na najvyššie možné „uchránenie“ nezávislosti súdnej moci. Disciplinárna zodpovednosť sudcov v jej systémovom zaradení právnej regulácie i aplikácie plní aj funkciu zabezpečenia nezávislosti sudcov.

Španielsky historický poznatok premeny diskrečnej disciplinárnej právomoci na vyvodzovanie disciplinárnej zodpovednosti v právom regulovanom procese

Zaujímavým je v tejto súvislosti španielsky historický poznatok, ktorý vznik disciplinárnej zodpovednosti sudcov ako samostatnú právom regulovanú procedúru spája so zákonom o organizácii súdnictva v roku 1870.²⁸ Už v civilnom procesnom kódexe z roku 1855 použitý pojem „*jurisdicción disciplinal*“ znamenal diskrečné oprávnenie súdu, (nie arbitrárnosť, svojvôľu), a to v záujme zabezpečenia rešpektovania svojej autority a právomoci. Išlo o oprávnenie súdov, ktoré sa týkalo všetkých zúčastnených na činnosti pred súdmi, na tých, ktorí boli sudcovi podriadení z titulu svojej úradnej funkcie, ale aj na účastníkov zapojených do konania pred súdom. Súd bol oprávnený napraviť niektoré drobné prehrešky alebo excesy s cieľom vynútiť si rešpekt a poslušnosť, pokiaľ tieto prehrešky neboli trestným činom. Nápravné kompetencie sa vykonávali *de plano*²⁹, bez osobitného formálneho procesu. Pojem *disciplinárny* sa týkal vnútorného poriadku týchto korporácií a *disciplíny*, ktorá patrila k hospodárnosti, právomoci vo vnútri (dovnútra) korporácie. Disciplinárne (nápravné) opatrenia boli výsledkom procesu realizácie diskrečného oprávnenia na spôsob výkonu exekutívy za účelom hospodárneho spravovania inštitúcie. Súdny sa vnímali ako korporácie

²⁷ PROCHÁZKA, R., KÁČER, M.: Teória práva. Bratislava : C. H. Beck, 2019, s. 53.

²⁸ SOLLA SASTRE, M. J.: From discretionary to jurisdictional: Shaping the disciplinary responsibility of the judiciary in Spain (1845-1870). QUADERNI FIORENTINI per la storia del pensiero giuridico moderno, 44 (2015), TOMO I, s. 307.

²⁹ „*De plano – priamo, (rozhodnúť – používa sa na úradné rozhodnutie bezprostredným prijatím návrhu strany bez podrobného skúmania veci, t.j. bez súdneho konania)*“. In: REBRO, K.: Latinské právnické výrazy a výroky. Bratislava : Obzor, 1986, s. 86.

s autonómnou samosprávnou spôsobilosťou a vnútorná disciplína súdu bola toho zložkou. Spočiatku bola normatívne upravená občianskoprávna a trestná zodpovednosť sudcov. Až následne sa aj normatívne osamostatnila disciplinárna zodpovednosť sudcov, ako zodpovednosť vnútorne spojená so sudcom, no v celkom nových súvislostiach. *María Julia Solla Sastre* považuje tento model z roku 1870 ako nový model sudcu navrhnutý liberálnym štátom a ako model nového súdnictva s novou organickou hierarchiou, s cieľom zbaviť súdy ich disciplinárnych „fakúlt“ (oprávnení) a odovzdať ich ústrednej vládnej inštancii, súvisiaci s väčším procesom *etatizácie (estatalización)* štátu 19. storočia v súdnej oblasti. Inštitút nápravy *de plano* vo vnútri súdu sa pretransformoval do zákonom formulovanej disciplinárnej zodpovednosti sudcu. Súdobý proces budovania administratívneho aparátu od polovice 19. storočia sa týkal aj rezortu ministerstva spravodlivosti, ktorému napokon disciplinárne podliehalo celé súdnictvo. Zavedenie disciplinárnej zodpovednosti do španielskeho zákona o organizácii súdnictva v roku 1870 zaviedlo disciplinárnu zodpovednosť ako proces, kde sa založil disciplinárny spis, uložilo sa vypočutie strán, predloženie dôkazov, písomné vypočutie strany a prokurátora, disciplinárne previnenia boli definované zákonom v uzavretom katalógu. Výkon disciplinárnej právomoci patril správny orgánom v rámci súdov a postup mohli iniciovať predsedovia súdov, ktorí boli priamo menovaní ministerstvom spravodlivosti, a ktorí zároveň predsedali týmto správny orgánom, taktiež ho mohli iniciovať prokurátori, ktorí boli tiež úzko prepojení s ministerstvom spravodlivosti. Odvolacími orgánmi bol najvyšší súd, alebo súd vyššieho stupňa (alebo jeho správny orgán). Disciplinárne previnenia sa viazali na sudcov, ktorí nespĺnili očakávaná dôstojnosti sudcovskej funkcie tým, že mali nedostatky pri výkone svojej funkcie. Právna veda však identifikovala, že aj osobitne (v inej časti zákona) formulované opatrenia na odvolanie sudcu, jeho suspendovanie, na preloženie, či na jeho penzionovanie by sa mali považovať za disciplinárne. Takáto právna úprava mala za cieľ však tiež zabrániť politickému odvolávaniu sudcov, keďže vláda nemohla zákonne odvolať sudcu z iného dôvodu, ako bol uvedený v zákone, či bez dodržania zákonného postupu.³⁰

³⁰ SOLLA SASTRE, M. J.: From discretionary to jurisdictional: Shaping the disciplinary responsibility of the judiciary in Spain (1845-1870). QUADERNI FIORENTINI per la storia del pensiero giuridico moderno, 44 (2015), TOMO I, s. 302-318.

Československý historický poznatok premien v disciplinárnej zodpovednosti

Keď nazrieme do našej histórie disciplinárnej zodpovednosti sudcov³¹ v období po vzniku Československa v roku 1918³², už Najvyšší súd zriadený podľa z. č. 5/1918 Sb. z. a n. podľa § 5 písm. f) rozhodoval „v záležitostech disciplinárních jako soud nalézací a jako soud odvolací“ a disciplinárne konanie malo svoj procesný predpis.³³

Sudca bol ustanovovaný na trvalo, do výslužby ho bolo možné dať, alebo preložiť, len pri zákonnej zmene organizácie súdnictva alebo na základe právoplatného disciplinárneho nálezu, do výslužby mohol byť daný pri dosiahnutí zákonom stanoveného veku³⁴. Disciplinárna zodpovednosť sudcov sa vyvodzovala na úrovni realizácie súdnej moci, na osobitnom senáte súdu, vyvodzovala sa sudcami a v dvojinštančnom konaní. Ako

³¹ Podľa Základního zákona státního o moci soudcovské, z 21.12.1967, č. 144 ř. z., čl. 5: *Soudcové jmenují se od císaře nebo jeho jménem definitivně a na čas života. Čl. 6: Soudcové jsou u vykonávání svého úřadu soudcovského samostatní a nezávislí. Oni mohou toliko v případech v zákoně ustanovených a toliko řádným nálezem soudcovským s úřadu svého sesazení, a jedině z nařízení správce soudu nebo vyššího soudu na čas úřadu zbaveni býti, když se zároveň ta věc na příslušný soud vznese; na jiné místo konečně mohou přeloženi aneb mimo svou vůli na odpočínutí dáni býti jen v případech zákonem ustanovených usnešením soudním a šetříc forem předepsaných. Toto nařízení však nevztahují se k případnostem, když toho vyhledávají změny v organizaci soudní, aby některý soudce jinam byl přeložen nebo aby byl dán na odpočínutí.* In: <http://spcp.prf.cuni.cz/lex/144-1867.htm>; Tieto princípy sa zachovali aj po vzniku Československej republiky.

³² Podrobnejšie k histórii disciplinárnej zodpovednosti sudcov v rokoch 1918-1992: KOSARĚ, D., PAPOUŠKOVÁ, T.: Kárná odpovědnost soudce v přerodu: Ponaučení z České republiky. Praha : Wolters Kluwer ČR, 2017, s. 3-16.

³³ Zákon č. 46/1868 r. z. o kárnom konaní proti sudcovským úradníkom a ich nedobrovoľnom preložení na iné miesto alebo na odpočinok - jeho platnosť bola rozšírená na územie Slovenska a Podkarpatskej Rusi zákonom č. 270/1920 Sb. z. a n., ktorým sa upravujú pomery v súdnictve na území bývalého štátu uhorského. Podrobnejšie o disciplinárnej pôsobnosti pozri: KEREČMAN, P.: Najvyšší súd Československej republiky v rokoch 1918-1938. In: GAJDOŠOVÁ, M., KEREČMAN, P., GÁBRIŠ, T., VOZÁR, J., GLASER-OPITZOVÁ, R.: Najvyšší súd Slovenskej republiky. Bratislava : NS SR, Veda, Vydavateľstvo SAV, 2023, s. 22.

³⁴ § 99 ústavnej listiny (zákona č. 121/1920 Sb. z. a n.). Zo staršieho obdobia možno spomenúť reformu Jozefa II, ktorá začala oddelením administratívy od orgánov výkonu súdnej moci, zaviedol sa trojinštančný postup a sudcov vymenúval výhradne panovník. ŠVECOVÁ, A., GÁBRIŠ, T.: Dejiny štátu, správy a súdnictva na Slovensku. Plzeň : Aleš Čeněk, 2009, s. 90.

poriadkový trest za „neporiadnosť“ (nepriстойnosť) bolo možné udeliť napomenutie a „dútku“ (pokarhanie), pred jej udelením mal sudca možnosť sa ospravedlniť. Kárne tresty sa ukladali za služobné prečiny, a to preloženie v rovnakej hodnosti na iné miesto bez nároku na náhradu sťahovacích nákladov, danie na odpočinok so znížením výslužného a prepustenie zo služby bez odpočívneho. Išlo o následok za porušenie povinnosti uloženej sudcovi jeho úradom alebo služobnou prisahou, taktiež za porušenie povinnosti chovať sa v úrade i mimo neho spôsobom hodným úcty a dôvery, ktoré od neho vyžaduje jeho povolanie.³⁵

Ako sa môže legislatívne zmeniť disciplinárna zodpovednosť tak, že už nepôsobí ako jeden z prostriedkov nezávislosti sudcu

Socialistické obdobie v organizácii a vykonávaní súdnej moci v Československu započal zákon č. 319/1948 Zb. o zľudovení súdnictva. Najvyšší súd republiky bol naďalej aj disciplinárnym súdom. Nezávislosť súdnictva však v socialistickom období trpela mnohými obmedzeniami, napríklad už vstup do sudcovského povolania mal veľmi silnú ideologicky štrukturovanú procedúru (prísna personálna výmena v justícii na počiatku 50. rokov 20. storočia; neskôr zmena v ustanovovaní sudcov – voľbami, najskôr na 4 roky, neskôr na 10 rokov, pričom zostavovanie zoznamov kandidátov na funkciu sudcu prechádzala mnohými kolami najskôr straníckych zložiek)³⁶. Spôsob ustanovovania sudcu bol zložkou odlišnej koncepcie nezávislosti súdnictva, viac prispôsobenej jednote štátnej moci. Ďalším spôsobom obmedzenia nezávislosti sudcu v tomto období nie je priestor venovať sa na tomto mieste.

V socialistickom období sa disciplinárna zodpovednosť sudcov, nazývaná aj kárna, v zásade upravila zákonmi v rokoch 1950, 1957 a 1961³⁷.

³⁵ § 2 - § 6 zákona zo dňa 21.5.1868, č. 46 ř. z., o kárném řízení se soudcovskými úředníky a jejich nedobrovolném přeložení na jiné místo nebo na odpočinek. In: HARTMANN, A.: Předpisy o soudech a jejich organizaci a soudnictví. Praha : Praha : Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1933, s. 721 - 726.

³⁶ Podrobnejšie napr. GAJDOŠOVÁ, M.: 4. kapitola: Slovensko a Najvyšší súd so sídlom v Prahe v rokoch 1948 – 1969 a 5. kapitola: Najvyšší súd Slovenskej socialistickej republiky v rokoch 1970 – 1990. In: GAJDOŠOVÁ, M., KREČMAN, P., GÁBRIŠ, T., VOZÁR, J., GLASER-OPITZOVÁ, R.: Najvyšší súd Slovenskej republiky. Bratislava : NS SR, Veda, Vydavateľstvo SAV, 2023, s. 91 a nasl.

³⁷ Zákon č. 67/1950 Zb. o pracovných a platových pomeroch sudcov z povolania, prokurátorov a sudcovských čakatel'ov (sudcovský zákon), zákon č. 37/1957 Zb. o kárnej

Formulovanie disciplinárnej zodpovednosti svojím spôsobom garantovalo nezávislosť sudcov, no práve postupné legislatívne zmeny svedčia o premene disciplinárnej zodpovednosti na prostriedok výlučne vnútornej nápravy (výchovy) vo vnútri sudcovského stavu. Otázka preložitelnosti či odvolateľnosti sudcu (ako podstatnej zložky jeho nezávislosti) sa postupne vyňala zo samotnej disciplinárnej procedúry. Disciplinárnym orgánom v Československu bol od roku 1950 Najvyšší súd ako kárny súd v senáte zloženom z predsedu Najvyššieho súdu (jeho zástupcu), z dvoch sudcov z povolania ustanovených na Najvyššom súde a z dvoch sudcov z ľudu ako prísediacich.³⁸ Socialistické „zludovené“ súdnictvo prinieslo do rozhodovania účasť sudcov z ľudu a laický prvok (nesudcovský a neprávnický prvok) bol prítomný tiež pri vyvodzovaní disciplinárnej zodpovednosti sudcov. Kárnu obžalobu podával generálny prokurátor. Odkaz na mimoprávne normatívne systémy pri vyvodzovaní disciplinárnej zodpovednosti sudcov možno identifikovať v zákone.³⁹ Zákon upravoval ako disciplinárne opatrenia (kárne tresty) pokarhanie, peňažný trest (do výšky jednomesačného základného platu), prepustenie, ako kárny trest sa mohlo využiť aj preloženie sudcu na iný súd. Ako operatívne opatrenie, predchádzajúce disciplinárnemu konaniu, sa mohlo využiť dočasné pozbavenie výkonu práce.⁴⁰ Kárne previnenie sudcu bolo úmyselné alebo nedbanlivostné porušenie svojich povinností a tiež, ak sudca dosiahol svoje prvé ustanovenie zatajením prekážky

zodpovednosti sudcov ľudových súdov a zákon č. 142/1961 Zb. o kárnej zodpovednosti sudcov z povolania.

³⁸ Podľa § 45 zákona č. 66/1952 Zb. o organizácii súdov - *Funkciu kárneho obžalobcu v kárnom senáte Najvyššieho súdu vykonáva sudca Najvyššieho súdu, určený na to predsedom Najvyššieho súdu z radov sudcov trestného alebo občianskoprávného kolégia na celý rok vopred.*

³⁹ Zákon č. 67/1950 Zb. Napr. § 1. *Účel zákona. Zákon upravuje pracovné a platové pomery sudcov z povolania, prokurátorov a sudcovských čakatel'ov tak, aby bol zaistený riadny výkon súdnictva v duchu socializmu.; § 7. Základné povinnosti. (1) Sudca je povinný byť verný Československej republike, jej ľudu, jej ľudovodemokratickému zriadeniu, jej prezidentovi a jej vláde. (2) Pri výkone súdnej moci je sudca povinný zachovávať zákony a nariadenia, vykladať ich v duchu Ústavy i zásad ľudovodemokratického zriadenia a rozhodovať nestranne. Svoje politické a odborné znalosti na to potrebné je povinný stále zdokonaľovať. Pri výkone justičnej správy je povinný dbať na služobné príkazy. (3) Sudca je povinný chovať sa vždy tak, aby to zodpovedalo jeho úlohám a podporovalo pracujúcu pospolitosť.*

⁴⁰ § 19 - § 21 zákona č. 67/1950 Zb. sudcovský zákon.

alebo klamným predstieraním, že splnil podmienky pre ustanovenie (§ 17 zákona č. 67/1950 Zb.).

Od roku **1957** zákon upravil disciplinárnu zodpovednosť sudcov ľudových a krajských súdov. Pre osobitné povšimnutie stojí ustanovenie, podľa ktorého „*sudcovia nemôžu byť kárne stíhaní pre vlastné rozhodovanie*“⁴¹. Disciplinárne senáty boli zriadené na krajských súdoch a na Najvyššom súde a boli tvorené len profesionálnymi sudcami. Pôsobnosť senátov bola určená hierarchicky – disciplinárne konanie proti sudcom ľudového súdu vykonával disciplinárny senát zriadený na krajskom súde a pre sudcov krajských súdov bol príslušný disciplinárny senát na Najvyššom súde. Disciplinárny návrh mohol podať minister spravodlivosti, predseda krajského alebo ľudového súdu⁴². Opravný prostriedok bolo možné podať proti rozhodnutiu disciplinárneho senátu krajského súdu, o ktorom rozhodoval disciplinárny senát na Najvyššom súde. V katalógu možných disciplinárnych trestov nastala zmena, mohli byť uložené len napomenutie, pokarhanie a prísne pokarhanie. V rámci sudcovskej nápravy už nebolo miesto pre najzávažnejšie statusové otázky sudcu. Disciplinárnemu senátu zostalo konzultačné oprávnenie – ak sa domnieval, že trest by nebol dostačujúci alebo sudca sa nehodí na svoj úrad vzhľadom na previnenie, predložil vec na posúdenie ministrovi spravodlivosti, či by nemal byť vykonaný návrh na odvolanie sudcu z funkcie.⁴³

Novým spôsobom ustanovenia sudcu bola voľba národným výborom, aj odvolanie sudcu patrilo národnému výboru. Zákonným dôvodom odvolania bolo hrubé porušenie povinnosti sudcu, strata spôsobilosti byť zvolený alebo strata fyzickej spôsobilosti funkciu vykonávať. Strata funkcie sa viazala na právoplatnosť rozhodnutia o uložení nepodmienečného trestu odňatia slobody a odmietnutie zloženia sľubu. Pred rozhodnutím o odvolaní z funkcie si národný výbor vyžiadala vyjadrenie ministra spravodlivosti a vyzval tiež sudcu, aby sa k veci vyjadril. Na podanie vyjadrenia mohol minister miesto seba poveriť

⁴¹ § 2 ods. 3 zákona č. 37/1957 Zb. o kárnej zodpovednosti sudcov ľudových súdov a krajských súdov.

⁴² § 4, 5, 6 zákona č. 37/1957 Zb. o kárnej zodpovednosti sudcov ľudových súdov a krajských súdov.

⁴³ § 16 ods. zákona č. 37/1957 Zb. o kárnej zodpovednosti sudcov ľudových súdov a krajských súdov.

predsedu krajského súdu.⁴⁴ Zákon upravil aj inštitút dočasného pozbavenia sudcu od výkonu funkcie. Šlo o sudcu, o ktorom bol podaný návrh na odvolanie, alebo ktorý bol trestne stíhaný, a to až do skončenia príslušného konania. Toto oprávnenie patrilo ministrovi spravodlivosti, pri trestnom stíhaní sudcu – na návrh generálneho prokurátora.⁴⁵

Za disciplinárne previnenia sa považovalo *porušenie pracovnej disciplíny, vážne závady v sudcovskej práci spôsobené úmyselne alebo vzniknuté ich hrubou nedbanlivosťou a chovanie nedôstojné sudcu*.⁴⁶ Do zákonnej úpravy bol vložený operatívny prostriedok nápravy vo vnútri súdu, resp. vo vnútri rezortu spravodlivosti, a to prostriedok nápravy historicky podobný tomu, ktorý má „otec v dome“ (prvorepublikové napomenutie a *důtka*). Podľa § 2 ods. 2 zákona č. 37/1957 Zb. - *Pre nepatrné previnenie sa kárne konanie nezavedie. Také nepatrné previnenie však sudcovi vytkne predseda súdu; ak ide o predsedu ľudového súdu, urobí tak predseda krajského súdu, ak ide o predsedu krajského súdu, urobí tak minister spravodlivosti*. Čiže máme svoju právom regulovanú históriu vnútornej nápravy „neproceného“ charakteru, no nielen vo vnútri súdu, ale aj zvonka – od predsedu súdu vyššieho stupňa, alebo od ministra spravodlivosti.

Zákon ustanovil, že členovia disciplinárneho senátu rozhodujú nezávisle a sú viazaní len kárnym poriadkom.⁴⁷ Odkaz na iné normatívne systémy pri vyvodzovaní disciplinárnej zodpovednosti sudcu možno znova nájsť priamo v zákone.⁴⁸

V roku **1961** v dôsledku zmeny organizácie súdov sa disciplinárny senát krajského súdu vzťahoval na sudcov okresných súdov a disciplinárny senát na Najvyššom súde vzťahoval na sudcov krajských súdov a Najvyššieho súdu. Od roku 1970 to boli disciplinárne senáty krajských

⁴⁴ § 10 a § 11 zákona č. 36/1957 Zb. o voľbách sudcov a sudcov z ľudu ľudových a krajských súdov a o úprave niektorých ich pomerov.

⁴⁵ § 20 zákona č. 36/1957 Zb. o voľbách sudcov a sudcov z ľudu ľudových a krajských súdov a o úprave niektorých ich pomerov.

⁴⁶ § 2 ods. 1 zákona č. 37/1957 Zb. o kárnej zodpovednosti sudcov ľudových súdov a krajských súdov.

⁴⁷ § 4 ods. 5 zákona č. 37/1957 Zb. o kárnej zodpovednosti sudcov ľudových súdov a krajských súdov.

⁴⁸ Zákon č. 37/1957 Zb., napr. § 1 *Zodpovedné úlohy súdov vyžadujú, aby sudcovia boli vzorom občianskej bezúhonnosti a oddanosti k ľudovodemokratickému zriadeniu. Porušovanie pracovnej disciplíny, závady v sudcovskej práci a chovanie nedôstojné sudcu podnávajú autoritu súdov, založenú na dôvere občianstva, poškodzujú záujmy štátu a môžu byť i na ujmu právam občanov. Treba preto stanoviť kárnu zodpovednosť sudcov.*

súdov, disciplinárne senáty najvyšších súdov oboch republík (Najvyššieho súdu Českej socialistickej republiky a Najvyššieho súdu Slovenskej socialistickej republiky) a Najvyššieho súdu ČSSR. Disciplinárny návrh mohol podať minister spravodlivosti, predseda najvyššieho súdu, krajského alebo okresného súdu. Opravný prostriedok sa mohol podať len proti rozhodnutiu disciplinárneho senátu krajského súdu, rozhodoval o ňom disciplinárny senát na najvyššom súde. Zákon ustanovil, že členovia disciplinárneho senátu sú pri výkone svojej funkcie nezávislí a sú viazaní len právnym poriadkom Československej socialistickej republiky.⁴⁹ Odkaz na mimoprávne normatívne systémy pri vyvodzovaní disciplinárnej zodpovednosti sudcov možno nájsť priamo v zákone.⁵⁰ Uloženie disciplinárneho opatrenia sudcovi sa považovalo **za výchovný prostriedok**⁵¹. Disciplinárnym previnením bolo, *ak sa v jeho sudcovskej práci vyskytnú vážne závady, alebo ak sa správa spôsobom nedôstojným na sudcu a narušujúcim vážnosť jeho sudcovskej funkcie.*⁵² Ako operatívny prostriedok nápravy, bez disciplinárneho konania, bolo naďalej zákonom upravené „vytknutie pokleskov“. Podľa § 2 ods. 2 zákona č. 142/1961 Zb. - *Pre drobné závady v práci alebo iné drobné poklesky sa kárne konanie nezavedie. Takéto závady alebo poklesky vytkne sudcovi ten, kto vykonáva služobný dohľad.* Disciplinárne opatrenia boli pokarhanie, verejné pokarhanie a zníženie funkčného platu až o 10 % maximálne na tri mesiace⁵³.

Statusová nezávislosť sudcu bola na úrovni zákona posunutá v prospech exekutívnej moci tým, že osoba oprávnená podať disciplinárny návrh, teda minister spravodlivosti, ale aj predseda súdu, boli oprávnení iniciovať odvolanie sudcu (čiže už nie disciplinárny senát). Ak tento orgán

⁴⁹ § 4 zákona č. 142/1961 Zb. o kárnej zodpovednosti sudcov z povolania.

⁵⁰ Zákon č. 142/1961 Zb.; napr. § 1 Úvodné ustanovenie, *Súdy Československej socialistickej republiky plnia významné úlohy pri upevňovaní socialistickej zákonnosti a presadzovaní zásad socialistického spolužitia v našej spoločnosti. Zodpovedné úlohy súdov vyžadujú, aby každý sudca bol spoluobčanom vzorom svojou oddanosťou socialistickému zriadeniu, socialistickým vzťahom k plneniu sudcovských povinností, občianskou bezúhonnosťou i svojim osobným životom. Porušovanie sudcovských povinností alebo správanie sa nedôstojné na sudcu narušuje vážnosť súdov u občanov a poškodzuje záujmy štátu i spoločnosti. Proti sudcom, ktorí sa takto previnia, možno preto použiť kárne opatrenia ako výchovné prostriedky.*

⁵¹ § 1 zákona č. 142/1961 Zb. o kárnej zodpovednosti sudcov z povolania.

⁵² § 2 ods. 1 zákona č. 142/1961 Zb. o kárnej zodpovednosti sudcov z povolania.

⁵³ § 12 ods. 1 zákona č. 142/1961 Zb. o kárnej zodpovednosti sudcov z povolania.

(a teda aj minister) dospel k názoru, že sudca sa vzhľadom na povahu svojho konania pre výkon sudcovskej funkcie naďalej nehodí, dá kompetentným orgánom podnet na posúdenie, či sa nemá podať návrh na odvolanie sudcu z funkcie.⁵⁴ Pričom pred podaním podnetu na odvolanie sudcu (ale aj pred podaním návrhu na disciplinárne konanie) bol tento orgán povinný vec prejednať so závodným výborom základnej organizácie *Revolučného odborového hnutia pracoviska sudcu a k návrhu alebo podnetu pripoji jeho vyjadrenie.*⁵⁵

V roku 1961 bol prijatý aj nový zákon, ktorý upravoval (i. a.) voľby sudcov. *Kandidátov na funkcie sudcov navrhuje Národný front z občanov, ktorí majú predpoklady pre riadne vykonávanie sudcovskej funkcie. (...).*⁵⁶ Sudcov okresných súdov volili občania priamo, predsedu okresného súdu a jeho námestníkov z nich zvolil okresný národný výbor, sudcov krajských súdov, aj predsedu a námestníkov volil krajský národný výbor, voľba sudcov Najvyššieho súdu ČSSR, jeho predsedu i námestníkov bola zverená Národnému zhromaždeniu.⁵⁷ Neskôr sudcov na Slovensku volila Slovenská národná rada na 10 rokov. Čiže socialistické obdobie je charakteristické voľbou sudcu, a teda najpodstatnejším procesom bolo vytvorenie „kandidátky“ vhodných kandidátov na sudcu, kde dôležité boli nielen všetky formálne predpoklady, odbornosť a roky praxe, ale najmä stranický súhlas. Odvolanie zo sudcovskej funkcie dostalo podrobnejšie pravidlá. Na jednej strane bol sudca ustanovovaný voľbou na určité obdobie, (čiže opätovné zaradenie na kandidátku do ďalších volieb vždy prešlo najskôr „stranickými linkami“), ale aj pred ukončením tohto obdobia mohol byť odvolaný. Sudca mohol byť odvolaný, *ak závažným spôsobom porušuje svoje sudcovské povinnosti alebo ak stratí z iného dôvodu dôveru pracujúcich.*⁵⁸ Funkcia sudcu mohla zaniknúť aj uvoľnením z funkcie (pre chorobu alebo inú vážnu prekážku), tiež dňom právoplatnosti rozsudku pre úmyselný trestný čin (§ 50 a § 51 zákona č.

⁵⁴ § 6 ods. 2 zákona č. 142/1961 Zb. o kárnej zodpovednosti sudcov z povolania.

⁵⁵ § 6 ods. 3 zákona č. 142/1961 Zb. o kárnej zodpovednosti sudcov z povolania.

⁵⁶ § 38 prvá veta, zákona č. 62/1961 Zb. o organizácii súdov.

⁵⁷ § 40 - § 43 zákona č. 62/1961 Zb. o organizácii súdov.

⁵⁸ § 40 ods. 1 zákona č. 62/1961 Zb. o organizácii súdov. Odseky 2 až 4 upravili postup odvolania sudcu: *Postup pri odvolávaní sudcu okresného súdu z funkcie upraví volebný poriadok, ktorý vydá vláda. Návrh na odvolanie sudcu krajského súdu z funkcie prejednáva rada krajského národného výboru. O návrhu rozhoduje krajský národný výbor. Návrh na odvolanie sudcu Najvyššieho súdu z funkcie prejednáva Predsedníctvo Národného zhromaždenia. O návrhu rozhoduje Národné zhromaždenie.*

62/1961 Zb.). Zákon poznal aj (fakultatívny) inštitút dočasného pozbavenia výkonu funkcie sudcu, ak bol sudca trestne stíhaný, alebo bol naň podaný návrh na odvolanie. Disciplinárny senát bol naďalej zložený len zo sudcov (zo sudcov z povolania). Disciplinárna zodpovednosť sudcov teda už nepôsobila aj ako nástroj nezávislosti sudcov, pretože odvolanie sudcu prestalo systémovo patriť do procedúry disciplinárneho konania.

Od roku 1970 bola zákonom upravená disciplinárna zodpovednosť sudcov - doplnená ustanovením o analogickom použití Trestného poriadku.⁵⁹ Tento právny prvok je zachovaný dodnes - pre zákonom formulované vyvodzovanie disciplinárnej zodpovednosti.

Disciplinárna zodpovednosť je jedným z nástrojov nezávislosti sudcu (po roku 1989)

Po novembri 1989 nastala zmena aj v právnej úprave disciplinárnej zodpovednosti sudcov, od decembra 1991 nadobudol účinnosť na nasledujúce desaťročie zákon č. 412/1991 Zb. o kárnej zodpovednosti sudcov. Nezávislosť sudcov bola posilnená aj v Ústave SR. Ustanovovania sudcov bolo spočiatku voľbou v Národnej rade SR na návrh vlády na 4 roky a potom voľbou bez časového obmedzenia. Priamo ústava uvádzala tiež obligatórne dôvody na odvolanie sudcu Národnou radou SR, a to na základe právoplatného odsudzujúceho rozsudku pre úmyselný trestný čin a na základe disciplinárneho rozhodnutia pre čin, ktorý je nezlučiteľný s výkonom jeho funkcie; pred rozhodnutím o odvolaní z funkcie si Národná rada SR vyžiadala stanovisko príslušného disciplinárneho súdu.⁶⁰

Znova sa procedúra vyvodzovania disciplinárnej zodpovednosti stala dôležitou statusovou súčasťou nezávislosti sudcu. Za disciplinárne opatrenia boli určené napomenutie, zníženie základného platu; za závažné disciplinárne previnenie bolo možné uložiť odvolanie z funkcie predsedu senátu, alebo preloženie sudcu na iný súd toho istého alebo nižšieho stupňa na návrh ministra spravodlivosti, alebo odvolanie z

⁵⁹ § 18a zákona č. 142/1961 Zb. o kárnej zodpovednosti sudcov z povolania: *Pokiaľ nie je v tomto zákone ustanovené niečo iné, použijú sa v kárnom konaní primerane ustanovenia Trestného poriadku.*

⁶⁰ Čl. 147 ods. 1 a 3 Ústavy SR vo vyhlásenom znení; fakultatívnymi dôvodmi na odvolanie bolo, ak sudca zo zdravotných dôvodov počas jedného roka nemohol vykonávať funkciu, alebo ak dosiahol 65 rokov.

funkcie sudcu na návrh orgánu na to oprávneného.⁶¹ Naďalej zostala zachovaná vnútorná náprava bez procedúry disciplinárneho konania. Podľa § 3 ods. 5 zákona č. 412/1991 Zb. - *Drobné nedostatky v práci alebo drobné poklesky v správaní alebo priestupok môže orgán, ktorý je oprávnený podať návrh na začatie kárneho konania, vybaviť tým, že ich sudcovi vytkne, ak je to postačujúce.* (S odkazom na zákon o priestupkoch - § 11 ods. 3 zákona č. 371/1990 Zb. - *Od uloženia sankcie možno v rozhodnutí o priestupku upustiť, ak k náprave páchatel'a postačí samotné prejednanie priestupku.*)

Disciplinárne orgány pre sudcov, tzv. kárne sudy, boli naďalej dekoncentrované, a to na úrovni súdov krajských, republikových a na federálnom, po rozdelení federácie a vzniku Slovenskej republiky na úrovni krajských súdov a najvyššieho súdu.

Novela účinná od roku 1996 priniesla prvý raz formuláciu disciplinárneho previnenia naviazaného aj na správanie nezlučiteľné so zásadami etiky sudcovského povolania.⁶² História etických zásad sudcov pamätá Etický kódex sudcu prijatý Hlavným zhromaždením Združenia sudcov Slovenska v roku 1999.⁶³

V súčasnosti je disciplinárna zodpovednosť sudcov súčasťou statusového zákona pre sudcov - zákon č. 385/2000 Z. z. o sudcoch a prísediaciach, (tretia časť Disciplinárna zodpovednosť sudcov, § 115 - § 135⁶⁴). Sudca

⁶¹ § 3 zákona č. 412/1991 Zb. o kárnej zodpovednosti sudcov.

⁶² Z. č. 412/1991 Zb. Pôvodne bolo kárne previnenie formulované nasledovne: § 2 Kárne previnenie, (1) *Kárnym previnením je zavinené porušenie služobných povinností sudcu alebo správanie, ktorým sudca narušuje dôstojnosť svojej funkcie alebo ohrozuje dôveru v nezávislé, nestranné a spravodlivé rozhodovanie súdov.*; v dôsledku novely č. 307/1995 Z. z. bolo znenie nasledovné: § 2 Kárne previnenie, (1) *Kárnym previnením je zavinené nesplnenie alebo porušenie povinností sudcu ustanovených osobitnými zákonmi, správanie, ktoré vzbudzuje oprávnené pochybnosti o nezávislosti sudcu, o svedomitosti a nestrannosti sudcu pri rozhodovaní, o nezaujatosti sudcu voči účastníkom konania a o úsilí ukončiť súdne konanie spravodlivo a bez zbytočných prietahov, alebo také správanie sa sudcu, ktoré je nezlučiteľné so zásadami etiky sudcovského povolania.*

⁶³ In: https://www.sudnarada.gov.sk/data/files/686_historia_eticky-kodex-schvaleny-hlavnym-zhromazdenim-zdruzenia-sudcov-slovenska-zss-v-roku-1999.pdf; Chronologicky ďalší sudcovský etický kódex pochádza z roku 2001. Podieľal sa na ňom štát i zástupcovia sudcovskej samosprávy - Rada sudcov SR a minister spravodlivosti SR - v roku 2001 uzavreli dohodu o „Zásadách sudcovskej etiky; In: https://www.sudnarada.gov.sk/data/files/685_historia_zasady-sudcovskej-etiky-schvalene-radou-sudcov-slovenskej-republiky-dna-14042001.pdf.

⁶⁴ Podstatné sú povinnosti sudcu formulované v tomto statusovom zákone sudcov, a to nielen v § 30.

všeobecného súdu teda podlieha zodpovednosti trestnoprávnej, administratívnej, občianskoprávnej a disciplinárnej,⁶⁵ pričom stále väčší rozsah pravidiel týkajúci sa zodpovednosti sudcu sa stáva súčasťou ústavnej úpravy.

Zásadnými zmenami, ktoré postupne ovplyvnili vyvodzovanie disciplinárnej zodpovednosti sudcov, bolo vloženie prvku koncentrácie. Na vyvodzovanie disciplinárnej zodpovednosti a ukladanie disciplinárnych opatrení sa určil disciplinárny súd, pričom na účely disciplinárneho konania bol disciplinárnym súdom Najvyšší súd SR. Zaviedla sa celková dvojinštančnosť a vložil sa prvok samosprávy sudcov. Sudcov disciplinárneho súdu na tri roky volila Rada sudcov SR⁶⁶ z kandidátov navrhnutých príslušnými sudcovskými radami tak, aby mali v ňom primerané zastúpenie sudcovia všetkých stupňov všeobecných súdov.

V roku 2002⁶⁷ pribudlo pravidlo, že voči predsedovi a podpredsedovi najvyššieho súdu disciplinárnym súdom je ústavný súd, dnes už aj voči predsedovi Najvyššieho správneho súdu SR.⁶⁸

⁶⁵ Konštatuje tak aj ústavný súd, sp. z. PL. ÚS 21/2014 z 30.1.2019, b. 138: *Voči sudcom na Slovensku je možné v súčasnosti uplatniť zodpovednosť trestnoprávnu, administratívnu, občianskoprávnu a disciplinárnu. Trestnoprávnu zodpovednosť je možné uplatniť voči sudcom, ktorí zneužili svoju funkciu na páchanie trestnej činnosti. Na vzatie do väzby sudcu všeobecného súdu sa síce aj naďalej vyžaduje súhlas ústavného súdu (čl. 136 ods. 3 ústavy), ale samotné trestné stíhanie sudcu je možné zo strany orgánov činných v trestnom konaní už bez akýchkoľvek obmedzení. Administratívno-právnej zodpovednosti (za priestupky a iné správne delikty) sú sudcovia rovnako vystavení bez akýchkoľvek obmedzení. Podobne je to tak aj v prípade občianskoprávnej zodpovednosti a disciplinárnej zodpovednosti sudcov. Právny poriadok Slovenskej republiky takto vytvára náležitý právny základ pre uplatnenie trestnoprávnej, administratívno-právnej, občianskoprávnej a disciplinárnej zodpovednosti voči sudcom všeobecných súdov.*

⁶⁶ Rada sudcov SR a sudcovské rady boli zriadené v dôsledku zákona č. 335/1991 Z. z. o súdoch a sudcoch, a to novelou č. 307/1995 Z. z., § 58, 58a, 58b. Sudcovské rady sa zriadili na krajských súdoch, na Mestskom súde v Bratislave, Vyššom vojenskom súde a na najvyššom súde ako poradné orgány predsedov týchto súdov pri výkone štátnej správy súdov. Samosprávny prvok bol vyjadrený tým, že 2/3 členov volilo zhromaždenie sudcov daného súdu a 1/3 tvoril predseda súdu a ním vymenovaní sudcovia. Rada sudcov SR vznikla ako koordinačný orgán sudcovských rád a ako poradný orgán ministra spravodlivosti pri výkone štátnej správy súdov.; Sudcovské rady ako orgány sudcovskej samosprávy dnes majú svoju pôsobnosť upravenú v statusovom zákone i v zákone č. 757/2004 Z. z. o súdoch.

⁶⁷ Z. č. 185/2002 Z. z.

⁶⁸ Čl. 136 ods. 3 Ústavy SR.

Po vzniku Súdnej rady SR, zakotvenej do našej ústavy, sa súdna rada sa stala orgánom, ktorý postupne na seba prebral mnoho oprávnení v disciplinárnej zodpovednosti sudcov. Súdna rada volila na 3-ročné obdobie sudcov disciplinárneho súdu navrhnutých príslušnými sudcovskými radami. V 3-člennom prvostupňovom senáte bol naďalej predsedom sudca najvyššieho súdu, jeden člen sudca krajského a jeden člen sudca okresného súdu. V odvolacom senáte bolo päť členov, všetci sudcovia najvyššieho súdu. Aktívne legitimovanými podať disciplinárny návrh sa stala aj súdna rada a verejný ochranca práv.

Ohľadom vývoja formovania povahy disciplinárneho orgánu je potrebné spomenúť konštatovanie ústavného súdu, podľa ktorého disciplinárny súd nie je súdom,⁶⁹ ale je orgánom súdneho typu, orgánom samosprávneho riadenia súdnictva.⁷⁰ „Právomoc disciplinárneho súdu nie je (...) vykonávaním oprávnení a plnením povinností, ktoré súvisia s podielom všeobecných súdov na výkone štátnej moci rozdelenej aj ústavne na zákonodarnú, výkonnú a súdnu moc.“⁷¹

⁶⁹ Nález ÚS SR, sp. zn. PL. ÚS 7/02 z 4.3.2002: *Z koncepcie disciplinárneho súdu, zo spôsobu jeho vytvorenia a z jeho kompetencie vyplýva, že disciplinárny súd je síce súdom, ale nie je súdom, ktorý je uvedený v čl. 130 ods. 1 ústavy a v § 18 ods. 1 zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 38/1993 Z. z. o organizácii Ústavného súdu Slovenskej republiky, o konaní pred ním a o postavení jeho sudcov v znení neskorších predpisov, ktoré ustanovujú o súde v súvislosti s jeho rozhodovacou činnosťou. Rozhodovacou činnosťou súdu sa podľa názoru ústavného súdu rozumie iba výkon ústavných právomocí všeobecného súdnictva v zmysle čl. 142 ods. 1 ústavy, podľa ktorého súdy rozhodujú v občianskoprávných a trestnoprávných veciach; súdy preskúmavajú aj zákonnosť rozhodnutí orgánov verejnej správy a zákonnosť rozhodnutí, opatrení alebo iných zásahov orgánov verejnej moci, ak tak ustanoví zákon. Iba táto rozhodovacia činnosť je vykonávaním oprávnení a plnením povinností všeobecného súdnictva, ktoré súvisia s podielom všeobecných súdov na výkone štátnej moci ústavne rozdelenej na zákonodarnú, výkonnú a súdnu moc.*

⁷⁰ Nález ÚS SR, sp. zn. PL. ÚS 7/02 z 4.3.2002: *Pôsobenie disciplinárneho súdu je zamerané výlučne na disciplinárne veci, a preto je potrebné zaradiť ho do iného systému, resp. subsystemu, než je rozhodovacia činnosť podľa čl. 142 ods. 1 ústavy. Spôsob vytvárania disciplinárneho súdu a pôsobenie dovnútra systému všeobecného súdnictva s účelom, ktorý sleduje ukládanie sankcií sudcom sudcami, sú znaky, ktoré umožňujú záver, že disciplinárny súd je orgánom samosprávneho riadenia súdnictva. Nie je totiž dosť dobre predstaviteľné, aby v systéme nezávislej súdnej moci sudcu disciplinárne stíhal a trestal iný orgán verejnej moci (iný štátny orgán) než orgán súdneho typu, za ktorý treba považovať aj disciplinárny súd.*

⁷¹ Nález ÚS SR, sp. zn. PL. ÚS 7/02 z 4.3.2002.

V roku 2003⁷² pribudol znova tzv. laický prvok vo vyvodzovaní disciplinárnej zodpovednosti sudcov – laický v zmysle nesudcovský, no právnický. Sudcov disciplinárnych senátov začala voliť súdna rada z kandidátov navrhnutých sudcovskými radami, ale tiež z kandidátov navrhnutých ministrom spravodlivosti a národnej rady - zo sudcov a z tzv. iných osôb. Na žiadosť súdnej rady títo navrhovatelia navrhovali súdnej rade dvojnásobný počet kandidátov. Zakomponovalo sa pravidlo najviac dvoch nasledujúcich funkčných období v disciplinárnom senáte. Na okraj je potrebné poznamenať, že tento laický – právnický – nesudcovský prvok je pri vyvodzovaní disciplinárnej zodpovednosti sudcov zachovaný dodnes.⁷³

Ďalšia podstatná zmena nastala v roku 2012,⁷⁴ kedy sa disciplinárny súd premenoval na disciplinárny senát, pričom sa upresnilo, že činnosť disciplinárnych orgánov organizačne a technicky zabezpečuje najvyšší súd (§ 119 ods. 4).

Od roku 2017 sa disciplinárne senáty celkom (aj organizačne a technicky) oddelili od najvyššieho súdu. Ich postavenie sa stalo úplne samostatným, či osobitým, lebo organizačne a technicky ich začala zabezpečovať Súdna rada SR.⁷⁵ Súdna rada sa stala orgánom dohľadu na dodržiavanie zásad dôstojnosti a plynulosti disciplinárneho konania a na ten účel začala sledovať a hodnotiť pravidelnosť a efektívnosť práce disciplinárnych senátov. Z hľadiska systematiky ústavného členenia, zostáva v siedmej hlave, v súdnej moci, z povahy zákonného zakotvenia išlo o osobitné konanie pred orgánom súdneho typu, vyjadrujúcim samosprávne riadenie súdnictva.

Súdnej rade v roku 2014 pribudla ústavná pôsobnosť vydávať zásady sudcovskej etiky v spolupráci s orgánmi sudcovskej samosprávy,⁷⁶ ktoré takto vydala v roku 2015.⁷⁷ Tieto stanovujú o.i. návod pre správanie sa sudcu, ktorý má možnosť požiadať o pomoc pri riešení etických dilem súdnu radu a príslušné orgány sudcovskej samosprávy (čl. I bod 4). Súdnej rade prislúcha zjednocovanie ich výkladu a metodické a výkladové

⁷² Zákon č. 426/2003 Z. z.

⁷³ § 10 ods. 4 zákona č. 432/2021 Z. z. o disciplinárnom poriadku Najvyššieho správneho súdu Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých zákonov (disciplinárny súdny poriadok).

⁷⁴ V dôsledku zákona č. 467/2011 Z. z.

⁷⁵ § 119 ods. 4 zákona č. 385/2000 Z. z., v dôsledku zákona č. 152/2017 Z. z.

⁷⁶ Čl. 141a ods. 5 písm. j) Ústavy SR.

⁷⁷ In: https://www.sudnarada.gov.sk/data/files/68o_zasady-sudcovskej-etiky.pdf.

dopĺňanie. Moment samosprávy v sudcovskom povolání je zrejmý zo záverečných ustanovení, kde sa kladie dôraz na zabezpečenie efektivity týchto zásad jednotným postupom pri ich interpretácii a aplikácii samotnými sudcami, príslušnými orgánmi sudcovskej samosprávy, sudcovských stavovských organizácií a súdnej rady. Zásady odkazujú aj na nadnárodné dokumenty, ktoré tvoria jej neoddeliteľnú časť.⁷⁸ Súdna rada Slovenskej republiky je oprávnená prijať k týmto zásadám výkladové pravidlá.⁷⁹ Jednotlivé stanoviská interpretujúce Zásady sudcovskej etiky súdnou radou sú dostupné na jej webovom sídle. Od roku 2022 súdna rada prijala stanoviská aj k žiadostiam Najvyššieho správneho súdu SR, ktoré odzrkadľujú nový právny stav. Podľa § 25 ods. 2 Disciplinárneho súdneho poriadku,⁸⁰ ak sa disciplinárne konanie vedie pre skutok, ktorý môže spočívať v porušení zásad etiky, predseda disciplinárneho senátu si vyžiada stanovisko orgánu, ktorý tieto zásady alebo pravidlá prijal.

Ostatná podstatná zmena pri vyvodzovaní disciplinárnej zodpovednosti sudcov

Najpodstatnejšia zmena pri vyvodzovaní disciplinárnej zodpovednosti sudcov, sa udiala od roku **2021**. Najvyšší správny súd Slovenskej republiky, ktorý bol **zriadený s účinnosťou od 1.1.2021 ústavným zákonom č. 422/2020 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa Ústava Slovenskej republiky, so začiatkom výkonu svojej činnosti od 1.8.2021, sa stal koncentrovaným disciplinárnym súdom. Koncentrovaným v zmysle – jeden disciplinárny orgán v Slovenskej republike, a to hneď pre štyri právnické profesie – pre sudcov, notárov, prokurátorov a súdnych exekútorov.**

⁷⁸ a) Odporúčanie CM/Rec (2010) 12 Výboru ministrov Rady Európy členským štátom o sudcoch: nezávislosť, efektívnosť a zodpovednosť zo dňa 17.11. 2010. b) Londýnska deklarácia Európskej siete súdnych rád (ENCJ) „Sudcovská etika“ z roku 2010, c) Magna charta sudcov (Základné princípy) schválená Poradnou radou európskych sudcov (CCJE) z novembra 2010. d) Stanovisko č. 3 (2002) Poradnej rady európskych sudcov (CCJE) o zásadách a pravidlách profesionálneho správania sudcov, o etike, nezlučiteľnom správaní a neustrannosti.

⁷⁹ Čl. VI. ods. 4) Zásad sudcovskej etiky.

⁸⁰ Zákon č. 432/2021 Z. z. o disciplinárnom poriadku Najvyššieho správneho súdu Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých zákonov (disciplinárny súdny poriadok).

Tu len možno zvýrazniť, že ďalšie profesie, ktoré dosiahli vo vývoji svoje zastrešenie samosprávnou komorou zriadenou zákonom a ktoré disponujú svojimi disciplinárnymi orgánmi na vyvodzovanie disciplinárnej zodpovednosti svojich členov, nemajú takýto presah štátu do záujmovej samosprávy. Súdny, ani iné orgány - mimo samosprávnej verejnoprávnej korporácie - o vyvodzovaní disciplinárnej zodpovednosti nerozhodujú. V zásade prvostupňovým orgánom v disciplinárnom konaní je disciplinárna komisia a odvolacím orgánom prezídium (predstavenstvo) komory. Len advokátska komora má na disciplinárne konanie dva výlučne disciplinárne orgány, prvostupňový i druhostupňový. A to pri zachovaní možného súdneho prieskumu týchto rozhodnutí v správnom súdnictve.

Ďalšou úplnou novinkou vo „svete“ disciplinárnej zodpovednosti v Slovenskej republike je nový disciplinárny procesný kódex – **Disciplinárny súdny poriadok**. Tento kódex upravuje pravidlá na posúdenie a rozhodnutie o disciplinárnej zodpovednosti disciplinárne obvineného (sudcu, notára, prokurátora, exekútora). Zostáva teda zachovaná úprava disciplinárnej zodpovednosti, disciplinárneho previnenia a disciplinárneho opatrenia podľa jednotlivých statusových zákonov týchto štyroch profesií. Novým procesným kódexom je upravený proces disciplinárneho konania, rozhodovanie o disciplinárnej zodpovednosti a uložení disciplinárneho opatrenia, ale aj zloženie disciplinárneho senátu a kreovanie prísediacich a iné.⁸¹ Naďalej zostáva zachovaný výslovný odkaz na analógiu Trestného poriadku, dokonca v upresnenom znení. *Ak tento zákon neustanovuje inak a ak to povaha vecí nevyklučuje, na disciplinárne konanie sa primerane použijú ustanovenia Trestného poriadku o základných zásadách trestného konania, o spoločnom konaní, o vylúčení súdu a iných osôb, o obhajcovi, o úkonoch trestného konania, o dokazovaní, o rozhodnutiach súdu, o hlavnom pojednávaní, o odvolaní, o dohode o uznaní viny a prijatí trestu, o obnove konania a o trovách trestného konania.* (§ 4 zákona č. 432/2021 Z. z.).

Dlhodobou sú v katalógu disciplinárnych opatrení sudcov napomenutie; zníženie funkčného platu až o 30 % na obdobie najviac troch mesiacov a pri opätovnom disciplinárnom previnení, ktorého sa sudca dopustil v čase pred zahladením disciplinárneho postihu, na obdobie najviac šiestich

⁸¹ § 2, § 3, § 5 a nasl. zákona č. 432/2021 Z. z. o disciplinárnom poriadku Najvyššieho správneho súdu Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých zákonov (disciplinárny súdny poriadok).

mesiacov. Za závažné disciplinárne previnenie možno uložiť preloženie sudcu na súd nižšieho stupňa, zníženie funkčného platu o 50 % až 70 % na obdobie troch mesiacov až jedného roka. Osobitným disciplinárnym opatrením je vydanie a zverejnenie rozhodnutia o tom, že dotknutý sudca v príslušnom roku nepreukázal zákonom ustanoveným spôsobom zdroj svojich majetkových prírastkov, čím mohol narušiť vážnosť a dôstojnosť funkcie sudcu alebo ohroziť dôveru v nezávislé, nestranné a spravodlivé rozhodovanie súdov, zavedené zákonom č. 385/2000 Z. z. (pôvodne § 117 ods. 5). Disciplinárnym opatrením za závažné disciplinárne previnenie nezlučiteľné s funkciou sudcu je odvolanie z funkcie sudcu.⁸²

Náprava vo vnútri – formou „ako otec v dome“ je naďalej zachovaná. Už dlhodobo patrí nielen vo vnútri súdu, ale aj tomu, kto je aktívne legitimovaný na disciplinárny návrh. *Nedostatky v práci menšieho významu alebo poklesky v správaní menšieho významu môže orgán, ktorý je oprávnený podať disciplinárny návrh, vybaviť, ak je to postačujúce, aj tým, že sudcu písomne napomenie.*⁸³ Taktiež dlhodobo, no v zásade kratšie (s účinnosťou súčasného zákona o sudcoch a prísediacich, č. 385/2000 Z. z.), patrí právny prostriedok ochrany sudcovi proti takémuto napomenutiu, ktorým sa príslušný proces dokonca dostane blízko úrovne samotného disciplinárneho konania. *Dotknutý sudca sa môže v lehote 15 dní odo dňa, keď sa dozvie o udelení napomenutia, obrátiť na najvyšší správny súd s návrhom na určenie, že napomenutie je neplatné. O návrhu sudcu rozhoduje disciplinárny senát najvyššieho správneho súdu určený podľa disciplinárneho súdneho poriadku bez nariadenia ústneho pojednávania a po vyjadrení orgánu podľa odseku 7, ktorý udelil napomenutie; na konanie sa primerane použije disciplinárny súdny poriadok.*⁸⁴

Disciplinárna zodpovednosť sudcu ako nástroj jeho nezávislosti - zhrnutie

V súčasnosti je nezávislosť sudcu chránená Ústavou SR i zákonmi, a to v mnohých aspektoch. Disciplinárnu zodpovednosť sudcu, so svojím prísny formalizovaným procesom, možno považovať za jeden z prostriedkov nezávislosti výkonu funkcie sudcu. Je garantované

⁸² § 117 ods. 1 až ods. 6 zákona č. 385/2000 Z. z. o sudcoch a prísediacich.

⁸³ 117 ods. 7 zákona č. 385/2000 Z. z. o sudcoch a prísediacich; pred tým § 3 ods. 5 zákona č. 412/1991 Zb. o kárnej zodpovednosti sudcov.

⁸⁴ 117 ods. 8 zákona č. 385/2000 Z. z. o sudcoch a prísediacich.

ustanovovanie sudcu natrvalo a jeho odvolanie je možné len z vymedzených dôvodov, kam patrí právoplatné odsúdenie za úmyselný trestný čin a disciplinárne opatrenie - odvolanie z funkcie sudcu.⁸⁵ Obdobne preloženie sudcu je možné len s jeho súhlasom, alebo na základe disciplinárneho rozhodnutia.⁸⁶ Toto je súčasťou aj nadnárodných požiadaviek na nezávislosť sudcu.⁸⁷

V zásade naďalej disciplinárna zodpovednosť plní svoju informatívnu i preventívnu úlohu – vedie sudcu k plneniu si svojich sudcovských povinností, k spravodlivému rozhodovaniu v primeranom čase,

⁸⁵ Čl. 147 ods. 1 písm. a) až písm. e) Ústavy SR - *Prezident Slovenskej republiky sudcu bezodkladne odvolá na základe právoplatného odsudzujúceho rozsudku za úmyselný trestný čin; ak bol právoplatne odsúdený za trestný čin a súd nerozhodol v jeho prípade o podmienечnom odložení výkonu trestu odňatia slobody; na základe disciplinárneho rozhodnutia pre čin, ktorý je nezlučiteľný s výkonom funkcie sudcu, na základe rozhodnutia podľa čl. 141b ods. 2 (O strate predpokladov sudcovskej spôsobilosti sudcu, ktoré dávajú záruku, že funkciu sudcu bude vykonávať riadne počas trvania výkonu funkcie sudcu, sa rozhoduje v disciplinárnom konaní), alebo ak zanikla jeho voliteľnosť do Národnej rady Slovenskej republiky. Fakultatívny dôvod odvolania sudcu je, ak mu zdravotný stav dlhodobo nedovoľuje, minimálne rok, riadne vykonávať sudcovské povinnosti. (ods. 2).*

⁸⁶ Čl. 148 ods. 1 Ústavy SR.

⁸⁷ Možno uviesť niekoľko ustanovení z Odporúčania CM/Rec (2010) 12 Výboru ministrov členským štátom o sudcoch: nezávislosť, efektívnosť a zodpovednosť. Bod 49. *Kľúčovými prvkami nezávislosti sudcov je zabezpečenie výkonu funkcie a nepreložitelnosť. Z toho vyplýva, že sudcovia musia mať garantované funkčné obdobie až do povinného dôchodkového veku, ak taký existuje. Bod 50. Funkčné obdobie sudcov musí byť ustanovené zákonom. Doživotná funkcia sudcu môže byť ukončená iba v prípade závažného porušenia disciplinárnych alebo trestnoprávných predpisov v zákonom stanovených prípadoch, alebo ak už sudca ďalej nemôže vykonávať sudcovskú funkciu. Skorší odchod do dôchodku musí byť umožnený len na základe žiadosti sudcu, alebo zo zdravotných dôvodov. Bod. 52 Sudca nesmie byť bez súhlasu prekladaný do inej sudcovskej funkcie, s výnimkou disciplinárnych sankcií alebo reformy organizácie súdneho systému. Bod. 69. Disciplinárne konanie môže nasledovať v tom prípade, ak sudcovia nedokážu plniť svoje povinnosti účinným a riadnym spôsobom. Takéto konanie musí byť vedené nezávislým orgánom alebo súdom s garanciou spravodlivého procesu a poskytnutím práva sudcovi namietať rozhodnutie a uložené sankcie. Disciplinárne sankcie musia byť primerané. Bod 72. Funkcia sudcu by mala byť vykonávaná podľa etických zásad profesionálneho správania sa. Tieto zásady zahŕňajú nielen povinnosti, ktoré môžu byť sankcionované v disciplinárnych konaniach, ale majú byť návodom pre sudcu, ako sa správať.*

In: [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.sudnarada.gov.sk/data/files/679_a-odporucanie-cm-rec-2010-12-vyboru-ministrov-rady-europy-clenskym-statom-o-sudcoch-nezavislost-efektivnost-a-zodpovednost-zo-dna-17112010.pdf?csrt=15518064213425084663](https://www.sudnarada.gov.sk/data/files/679_a-odporucanie-cm-rec-2010-12-vyboru-ministrov-rady-europy-clenskym-statom-o-sudcoch-nezavislost-efektivnost-a-zodpovednost-zo-dna-17112010.pdf?csrt=15518064213425084663)

s kvalitným odôvodnením svojich rozhodnutí. Zároveň plní svoju reálnu represívnu funkciu. V prípade porušenia povinností určených zákonom i Zásadami sudcovskej etiky (tu však pri porušení závažného charakteru) sudcu primerane disciplinárne potrestá, a to formou napomenutia, zníženia platu, postihnutia v kariérnom postupe (preloženie na súd nižšieho stupňa), či najprísnejšie - odvolaním z funkcie.

Podstata disciplinárnej zodpovednosti sudcu spočíva vo „vonkajšom tlaku“ na sudcu, aby svoju funkciu vykonával riadne. *„Podstata disciplinárneho konania spočíva v konaní, ktoré je v zásadnom protiklade s konaním, ktoré sa očakáva od profesionála v pozícii osoby, ktorá sa údajne dopustila nesprávneho konania.“*⁸⁸ Vonkajší tlak na sudcu reprezentuje predovšetkým štát, ktorý legislatívne upravil jednotlivé aspekty disciplinárnej zodpovednosti, dokonca aj samostatným procesným kódexom. Vyvodzuje sa osobitným procesným spôsobom, ktorý nie je priamym výkonom súdnej, ani zákonodarnej, ani výkonnej moci, ale najviac sa približuje súdnemu typu. Súdnemu typu sa približuje aj orgán, ktorý o disciplinárnej zodpovednosti rozhoduje. Je ním disciplinárny senát Najvyššieho správneho súdu SR, teda orgán všeobecného súdnictva, v rámci vnútorného členenia – správneho súdnictva, no so sprostredkovanými prvkami samosprávy v súdnictve. Členmi disciplinárneho senátu pre sudcov je predseda a dvaja sudcovia, ktorí sú sudcami NSS SR, a dvaja prísediaci (právnik, ale nie sudca, prokurátor, notár, súdny exekútor, ani člen súdnej rady). Súdna rada volí prísediacich do databázy prísediacich disciplinárneho senátu, návrh na voľbu prísediaceho môže súdnej rade podať člen súdnej rady.⁸⁹ „Vonkajší tlak“ na sudcu tak pôsobí aj „zvnútra“ – spomedzi sudcovského stavu, o sudcovi disciplinárne rozhodujú sudcovia a osoby volené orgánom, na ktorého kreovaní sa spolupodieľajú aj orgány sudcovskej samosprávy.⁹⁰

⁸⁸ Bod 63, posledná veta, Stanovisko č. 3 (2002) Poradnej rady európskych sudcov (CCJE). Na vedomie Komisie ministrov Rady Európy – O zásadách a pravidlách personálneho správania sudcov, konkrétne o etike, nezlučiteľnom správaní a nestrannosti. In: [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.sudnarada.gov.sk/data/files/676_d-stanovisko-c-3-2002-poradnej-rady-europskych-sudcov-ccje.pdf?csrt=15518064213425084663](https://www.sudnarada.gov.sk/data/files/676_d-stanovisko-c-3-2002-poradnej-rady-europskych-sudcov-ccje.pdf?csrt=15518064213425084663)

⁸⁹ § 4 ods. 1, § 27fb ods. 1 zákona č. 185/2002 Z. z. o Súdnej rade Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

⁹⁰ Kandidátov na sudcovskú časť členov súdnej rady navrhujú sudcovia prostredníctvom sudcovskej rady súdu, prostredníctvom stavovskej organizácie sudcov, alebo najmenej

Oproti predošlému modelu obsahuje menej prvkov sudcovskej samosprávy (každý predseda disciplinárneho senátu bol navrhnutý sudcovskou radou), tento model je viac posunutý do výkonu súdnej moci. Naše historické skúsenosti a osobitosti vývoja korešpondujú s európskymi zhodnoteniami: „V krajinách so zvykovým právom, kde je malé, homogénne súdnictvo tvorené služobne najstaršími a skúsenými profesionálmi, sa za jediný potrebný formálny postih evidentne považuje (aj to len „ako rezerva“, ako málo pravdepodobná možnosť) krajné opatrenie zbavenia funkcie, ale ako veľmi účinné sa tiež ukázalo neformálne varovanie. V krajinách s rozsiahlejším a rôznorodejším, a v niektorých prípadoch menej skúseným, súdnictvom, sa považuje za vyhovujúce stupňovanie formálne vyjadrených sankcií, niekedy aj v rámci finančných pokút.“⁹¹

Je už dlhoročným štandardom, že regulácia jednotlivých povolání, a to aj výkonu sudcovskej funkcie, upravuje aj ďalšie aktivity, nielen samotný výkon profesie. Na príslušníkov týchto profesií sa kladú zvýšené nároky, čo pre nich znamená – povinnosti, aj na úseku mimo výkon profesie, teda ich aktivít v súkromí i vo verejnom prostredí. Autori *Foster, Treverton-Jones a Hanif* uvádzajú, že širšie výzvy, ktorým čelia regulátori profesií (zastrešujúce organizácie jednotlivých profesií), sú podobné: „vo všetkých profesiách sa zvyšuje počet regulačných opatrení týkajúcich sa správania na sociálnych sieťach a vzhľadom na širšiu politickú klímu sa všetky regulačné orgány musia vysporiadať s rozsahom a obmedzením svojej právomoci v súvislosti s pochybeniami, ku ktorým dochádza mimo oblasti profesijnej činnosti. Toto je len niekoľko príkladov toho, ako sa regulačné rámce zmenili, aby odrážali mravy súčasného sveta“.⁹² Toto je azda aj náš trend

desiati sudcovia z jedného volebného obvodu. (§ 11 zákona č. 185/2002 Z. z. o Súdnej rade Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých zákonov).

⁹¹ Bod 73., Stanovisko č. 3 (2002) Poradnej rady európskych sudcov (CCJE). Na vedomie Komisie ministrov Rady Európy – O zásadách a pravidlách personálneho správania sudcov, konkrétne o etike, nezlučiteľnom správaní a nestrannosti. CCJE vypracovala stanovisko na základe odpovedí členských krajín na dotazník, texty boli pripravené pracovnou skupinou CCJE pre túto oblasť pánom Denisom Salasom (Francúzsko); In: chrome-

extension://efaidnbmnnnibpcajpcgiclfindmkaj/https://www.sudnarada.gov.sk/data/files/676_d-stanovisko-c-3-2002-poradnej-rady-europskych-sudcov-ccje.pdf?csrt=15518064213425084663

⁹² FOSTER, D. A. (DBE), TREVERTON-JONES, G. (QC), HANIF, S.: *Disciplinary and Regulatory Proceedings*. Tenth Edition. London : LexisNexis, 2019, s. v; ISBN 9781784734282.

a výzva, do akej miery zasahovať pri koncipovaní povinností a vyvodzovaní disciplinárnej zodpovednosti pri konaní sudcu mimo výkonu funkcie sudcu, ako a koľko zasahovať do autonómie jednotlivca pri zachovaní rovnováhy všetkých nárokov, ktoré štát, spoločenstvo sudcov, napokon aj laická verejnosť od sudcu ako profesionála i vykonávateľa štátnej moci očakáva.

Ešte je tu však dôležitý trend, na ktorý je potrebné upozorniť v súvislosti s nezávislosťou sudcu, - nad rámec vyvodzovania disciplinárnej zodpovednosti voči sudcovi bol rozšírený katalóg trestnoprávnej zodpovednosti sudcu. V dôsledku novely Ústavy SR (ústavný zákon č. 422/2020 Z. z.) bol vložený do článku 148 odsek 4: *Za právny názor vyjadrený pri rozhodovaní nemožno sudcu ani prísediaceho sudcu z radov občanov stíhať, a to ani po zániku ich funkcie, okrem prípadov, ak by tým bol spáchaný trestný čin; disciplinárna zodpovednosť sudcu tým nie je dotknutá.* Následne bol do Trestného zákona pri trestných činoch verejných činiteľov vložený trestný čin ohýbanie práva, ktorý je výslovne personalizovaný na sudcu (tiež na prísediaceho a sudcu rozhodcovského súdu).⁹³ Teda trestnoprávna zodpovednosť osôb všeobecne reprezentujúcich štátnu, alebo širšie verejnú moc, ktorá už dlhé desaťročia relatívne ustálene pôsobila v trestnom práve,⁹⁴ sa rozšírila osobitne pre sudcu v rámci jeho rozhodovania. Statusová nezávislosť sudcu spočívajúca v jeho nezosaditeľnosti má teda ďalší inštrument, ktorý evokuje naše historické paralely, *keď vyvodzovanie disciplinárnej zodpovednosti nestačí, stačí systémová zmena.*

⁹³ § 326a Trestného zákona, *Ohýbanie práva.* (1) *Kto ako sudca, prísediaci sudca alebo rozhodca rozhodcovského súdu pri rozhodovaní svojvoľne uplatní právo a iného tým poškodí alebo zvýhodní, potrestá sa odňatím slobody na jeden rok až päť rokov.* (2) *Odňatím slobody na tri roky až osem rokov sa páchatel potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 a) na chránenej osobe, alebo b) z osobitného motívu.*

⁹⁴ § 326 Trestného zákona (č. 300/2005 Z. z.) zneužívanie právomocí verejného činiteľa, § 327 marenie úlohy verejného činiteľa; (pričom verejným činiteľom v tomto kontexte je aj sudca a sudca Ústavného súdu SR, § 128 ods. 1 TZ); predošlý Trestný zákon (č. 140/1961 Zb.) Trestné činy verejných činiteľov, § 158 Zneužívanie právomoci verejného činiteľa, § 159 Marenie úlohy verejného činiteľa z nedbanlivosti, predošlý Trestný zákon (č. 86/1950 Zb.) Trestné činy proti povinnostiam verejných činiteľov, Porušenie povinnosti verejného činiteľa, § 175 a § 176.

Nezávislosť profesie. Príklad – advokát a ďalšie profesie.

Nezávislosť advokácie je jednou z imanentných vlastností advokácie, ktorá má (musí) byť slobodná a nezávislá. Advokácia nepredstavuje výkon štátnej moci, ale zároveň „advokácia je súčasťou justície v širšom zmysle, na ktorej riadnom fungovaní má štát záujem.“⁹⁵ Advokát poskytuje právne služby v prospech klienta a na jeho príkaz, klientom môže byť fyzická osoba, právnická osoba i štát a advokát je viazaný výlučne právom (formálnymi prameňmi práva).⁹⁶ Nezávislosť advokátskeho povolania (ale aj notárskeho) priniesla (i.a.) vo vývoji záujmovú samosprávu,⁹⁷ a to konštituovaním samosprávnych stavovských komôr (u nás od roku 1875). Nezávislosť výkonu advokácie spolu-zabezpečuje aj nezávislá a slobodná organizácia advokácie. Okrem mnohých prostriedkov nezávislosti výkonu i organizácie tohto povolania,⁹⁸ je dôležitým prvkom aj vyvodzovanie disciplinárnej zodpovednosti v rámci stavu.

Aj toto oddeľovanie organizácie advokátskeho povolania od štátu malo svoju históriu. Ešte z roku 1769 pochádza predpis Márie Terézie, kde výkon advokácie sa podmienil zložením advokátskej skúšky pred sudcami súdnej tabule, po vykonaní stanovenej praxe. Bola zavedená evidencia advokátov (zoznamy), ktorá bola zverená súdnym stoliciam. Pre trestanie nehodných advokátov predpis určil, že potrestanie advokáta sa má celoštátne zverejniť a dohľad nad činnosťou advokátov a disciplinárnu právomoc nad nimi zveril kráľovskej kúrii a kráľovskej tabuli.⁹⁹

⁹⁵ Rozsudok Nejvyššího soudu České republiky, č.j. 30 Cdo 1072/2022-115, z 10.3.2023.

⁹⁶ § 2 ods. 2 z. č. 586/2003 Z. z. o advokácii a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov - *Advokát je pri poskytovaní právnych služieb nezávislý, je viazaný všeobecne záväznými právnymi predpismi a v ich medziach príkazmi klienta.*

⁹⁷ Podrobnejšie: GAJDOŠOVÁ, M., KOŠIČIAROVÁ, S.: Záujmová samospráva. Praha : Leges, 2023, s. 66 a nasl.

⁹⁸ POZRI NAPR. GAJDOŠOVÁ, M.: VÝZNAM SAMOSPRÁVY V ADVOKÁCII PRE PRÁVNY ŠTÁT. BRATISLAVSKÉ PRÁVNICKÉ FÓRUM 2020: PRINCÍP PRÁVNEHO ŠTÁTU AKO SÚČASŤ MATERIÁLNEHO JADRA ÚSTAVY. BRATISLAVA : PRÁVNICKÁ FAKULTA UK, 2020. - S. 94-106. CHROME-EXTENSION://EFAIDNBMNNIBPCAJPCLCLEFINDMKAJ/HTTPS://WWW.FLAW.UNI.BA.SK/FILEADMIN/PRAF/BPF/2020/ZBORNI__K_U__STAVKO_2020_-_FINAL_OCISLOVANE.PDF

⁹⁹ K tomu viac KRÁLIK, L. *A Magyar ügyvédség, Az ügyvédi kar* [Maďarská advokácia, Advokátsky zbor]. Budapešť: Franklin – Társulat, 1903, s. 192. Pozri: GAJDOŠOVÁ, M., KERECMAN, P., ĎURIŠKA, Z., KUŠNÍR, J., HELLENBART, V.: Advokátske komory na Slovensku v rokoch 1875-1948. Bratislava : Veda, Vydavateľstvo SAV, 2018, kap. 1.1.1.

Disciplinárna zodpovednosť advokáta ako (aj) prostriedok nezávislosti výkonu i organizácie advokácie

Podľa zákonného článku XXXIV z roku 1874 o advokácii (advokátsky poriadok), ktorý zaviedol organizovanie advokácie v samosprávnych advokátskych komorách, zodpovednosť advokáta bola trestnoprávna, občianskoprávna i disciplinárna. Najťažšie previnenia advokáta riešil trestný súd, ktorý popri treste uložil aj zákaz vykonávať činnosť advokáta.¹⁰⁰ Advokát sa za najväčšie prekročenie svojich povinností zodpovedal voči štátu pred trestným súdom. Štandardne sa ako príslušník advokátskej profesie zodpovedal advokátskej komore pred jej disciplinárnym súdom. O príslušníkovi profesie rozhodovalo spoločenstvo týchto príslušníkov profesie, a čo je najdôležitejšie, aj o jeho „zbavení“ povolania (o vylúčení zo spoločenstva). Disciplinárne konanie na prvom stupni zabezpečovala advokátska komora prostredníctvom svojho disciplinárneho orgánu a na druhom stupni disciplinárny súd kráľovskej kúrie - najvyššieho súdu (§ 75 advokátskeho poriadku); po vzniku Československa to bol Najvyšší súd. Disciplinárny orgán komory bol tvorený zo štyroch členov výboru a predsedu komory, čiže z voleného orgánu priamo advokátmi, spomedzi advokátov. Žalobca komory (prokurátor) zastupoval advokátsky stav ako verejný žalobca. Druhostupňovým bol disciplinárny súd najvyššieho súdu, kde členmi disciplinárnej rady boli sudcovia i advokáti – časť menovaná ministrom spravodlivosti a časť určená advokátskymi komorami.¹⁰¹ Po vzniku Československa Najvyšší súd „v disciplinárnych veciach advokátov a notárov rozhodoval (...) o odvolaniach proti disciplinárnym rozhodnutiam komôr (v senáte boli prísediacimi dvaja advokáti /notári/ zvolení komorami). Počty prísediacich a ich inkompatibilitu určilo nariadenie ministerstva spravodlivosti č. 273/1919 Zb. z. a n. o vykonaní § 10 zákona o Najvyššom

¹⁰⁰ § 65, Advokátsky poriadok: *Ak advokát poruší svoju povinnosť vyplývajúcu z jeho povolania s takým nekalým úmyslom, aby tým sebe alebo inému získal nenáležitú výhodu alebo niekomu neoprávnene spôsobil škodu, dopúšťa sa tým zneužitia úradnej moci a príslušný trestný súd mu uloží v rozsudku okrem zákonného trestu aj zákaz vykonávať činnosť advokáta. Trestný súd je tento zákaz povinný vyniesť aj vtedy, ak advokát bude odsúdený vo veci zistne vykonaného alebo iného hanebného trestného činu.*

¹⁰¹ Pozri: GAJDOŠOVÁ, M., KEREČMAN, P., ĎURIŠKA, Z., KUŠNÍR, J., HELLENBART, V.: Advokátske komory na Slovensku v rokoch 1875-1948. Bratislava : Veda, Vydavateľstvo SAV, 2018, kap. 1.3.

súde. Najvyšší súd rozhodoval aj o odvolaniach proti rozhodnutiam komôr v statusových veciach (napr. odmietnutie zápisu do zoznamu).¹⁰²

Disciplinárna zodpovednosť sa v advokátskych komorách v Uhorsku vyvodzovala vlastnými disciplinárnymi orgánmi a podľa pravidiel advokátskeho poriadku, i podľa podrobnejších pravidiel každej advokátskej komory (tzv. rokovacie poriadky). Mimo disciplinárneho konania existoval aj miernejší prostriedok nápravy – ako náprava „otca v dome“ – *de plano*. Podľa rokovacieho poriadku Advokátskej komory Banská Bystrica, predseda komory si „*pozýva tých spomedzi advokátov či advokátskych koncipientov, ktorí sa v nepatrnejšom rozsahu slovom, písmom či správaním prehršili proti vážnosti advokátskeho zboru, alebo podnikateľským spôsobom vykonávajú činnosť nezlučiteľnú s vážnosťou advokátskeho zboru a buď medzi štyrmi očami, alebo v prítomnosti takého člena, pozvaného na ten účel, spolupôsobením ktorého možno očakávať priaznivý výsledok, ich napomenie.*“¹⁰³ Výbor Advokátskej komory Prešov mal obdobné oprávnenie: „*Medzi právomoci a povinnosti výboru, podľa hore uvedených povinností vymedzených v § 26 (Ochrana dobrého mena a práv komory), patrí, aby na také správanie advokátov a advokátskych koncipientov, ktoré nie je trestným činom, ani disciplinárnym previnením, ale predsa nie je zlučiteľné s výkonom profesie advokáta, reagoval upozornením, alebo aj pokarhaním. Taktiež je oprávnený, za účelom odstránenia nevhodného správania advokátov a advokátskych koncipientov, vydávať príkazy.*“¹⁰⁴ Výbor Advokátskej komory Košice takéto napomenutie alebo pokarhanie v prípade menších porušení povinnosti advokáta i advokátskeho koncipienta, mohol uložiť len písomne.¹⁰⁵

Teda advokácia u nás od 19. storočia pozná vyvodzovanie disciplinárnej zodpovednosti ako samostatný kontradiktórny proces upravený normatívne, i proces neformálny – vo vnútri právom definovanej skupiny, (komory), pričom takáto jurisdikcia patrila každej advokátskej komore.

¹⁰² KEREČMAN, P.: 1.3.1 Zloženie a pôsobnosť Najvyššieho súdu. In: GAJDOŠOVÁ, M., KEREČMAN, P., GÁBRIŠ, T., VOZÁR, J., GLASER-OPITZOVÁ, R.: Najvyšší súd Slovenskej republiky. Bratislava : NS SR, Veda, Vydavateľstvo SAV, 2023, s. 22.

¹⁰³ § 19, Rokovací poriadok. Banská Bystrica: Advokátska komora, 1876.

¹⁰⁴ § 36 Ochranné opatrenia. Rokovací poriadok. Prešov: Advokátska komora, 1876.

¹⁰⁵ § 86 Rokovací poriadok. Košice: Advokátska komora, 1875. Podrobnejšie pozri: GAJDOŠOVÁ, M., KEREČMAN, P., ĎURIŠKA, Z., KUŠNÍR, J., HELLENBART, V.: Advokátske komory na Slovensku v rokoch 1875-1948. Bratislava : Veda, Vydavateľstvo SAV, 2018, kap. 1.4.1.1.

Osobitosti funkcie disciplinárnej zodpovednosti advokáta v socialistickom období

Socialistické obdobie už nepočítalo so samosprávnymi komorami, pričom advokácii zostala istá obmedzená forma samosprávy. Pri vyvodzovaní disciplinárnej zodpovednosti voči advokátovi sa počítalo spočiatku aj s vylúčením z advokácie. Status advokáta bol viazaný na členstvo v krajskom združení advokátov (advokátskej poradni). Disciplinárna zodpovednosť sa vyvodzovala na krajskom súde, neskôr sa vyvodzovala v rámci socialistickej organizácie zastrešujúcej advokáciu (napr. Ústredie československej advokácie). Postupne však disciplinárne konanie mohlo viesť iba k uloženiu disciplinárnych opatrení – pokarhanie, verejné pokarhanie a zníženie odmeny, teda otázka zbavenia advokáta jeho povolania už nebola súčasťou formalizovaného disciplinárneho procesu.

Uvedenú zmenu vo vyvodzovaní disciplinárnej zodpovednosti možno reflektovať z postupnej zmeny právnej úpravy (z rokov 1948, 1951, 1963 a 1973).¹⁰⁶ Ešte podľa úpravy z roku 1951 bola strata členstva v advokátskej poradni jedným z disciplinárnych opatrení (najtvrdším kárnym trestom), zároveň však už aj oprávnením ústredia advokácie mimo disciplinárneho konania - *zrušením členstva výrokom Ústredia, ak to vyžaduje dôležitý všeobecný záujem, najmä plánovaná potreba pracovníkov*.¹⁰⁷ Ďalšia úprava z roku 1963 už nepočítala s disciplinárnym

¹⁰⁶ Podľa zákona NZ ČSR č. 322/1948 Zb. o advokácii (advokátsky poriadok), *Kárne právo a konanie*: § 26. *Pokiaľ sa ďalej neurčí inak, platia o kárnom konaní proti advokátom primerane predpisy o kárnom konaní so sudcami.* § 27. *Kárneho prečinu sa dopustí advokát, ktorý poruší povinnosti svojho povolania, pokiaľ nejde o prostú neporiadnosť.* § 28. *Kárne tresty sú: a) písomné pokarhanie, b) pokuta od 500 Kčs do 1,000.000 Kčs, c) strata členstva v krajskom združení, spojená s nespôsobilosťou nadobudnutia členstva v inom krajskom združení. (...)* § 30. (1) *Kárnym súdom pre advokátov je krajský súd, príslušný podľa sídla krajského združení, ktorého advokát bol členom v čase stíhaného porušenia povinností.* (2) *Kárny súd sa skladá z predsedu krajského súdu alebo jeho námestníka ako predsedu kárneho senátu, z dvoch členov krajského združení, vymenovaných krajským združením, a z dvoch sudcov z ľudu ako prísediacich.* (3) *O odvolaniach proti nálezom krajských súdov ako súdov kárných, rozhoduje Najvyšší súd v senátoch, složených z prvého alebo druhého predsedu Najvyššieho súdu ako predsedu senátu, z dvoch advokátov, na to určených ústredným združením, a z dvoch sudcov z ľudu ako prísediacich.* (4) *Ako kárny zástupca je na kárnom súde činný krajský prokurátor, na Najvyššom súde generálny prokurátor.*

¹⁰⁷ § 15 písm. b) zákona NZ ČSR č. 114/1951 Zb. o advokácii. Podľa § 24 ods. 1 a 2 citovaného zákona - *Kárne konanie pre porušenie povinností vedúceho advokátskej poradne a kárne konanie pre závažné porušenie povinností advokáta vykonáva Ústredie.*

opatrením – vylúčením z advokácie, už iba s pokarhaním, verejným pokarhaním a znížením platu o 10 % na najviac tri mesiace.¹⁰⁸ Zrušenie členstva advokáta v združení sa stalo výlučným oprávnením výboru advokácie¹⁰⁹. Tento trend pokračoval aj podľa úpravy z roku 1975. Hoci vylúčenie advokáta zo združenia bolo v podstate formulované (aj) ako následok za závažné disciplinárne previnenie, nebolo formulované ako samostatný druh disciplinárneho trestu ukladaný vo formalizovanom disciplinárnom konaní.¹¹⁰

Kárne konanie pre menej závažné porušenie povinností advokáta vykonáva vedúci advokátskej poradne; ako kárny trest môže uložiť len pokarhanie alebo prísne pokarhanie.

¹⁰⁸ § 32 zákona NZ ČSSR č. 57/1963 Zb. o advokácii. Podľa § 30 ods. 1, § 31 ods. 1 a § 32 ods. 2 citovaného zákona, advokát mohol byť kárne stíhaný, ak závažným spôsobom porušil svoje povinnosti, alebo ak sa správal spôsobom nedôstojným občana socialistickej spoločnosti; kárne konanie vykonával výbor združenia a o odvolaní rozhodoval výbor ústredia.

¹⁰⁹ § 24 ods. 1 a ods. 2 zákona NZ ČSSR č. 57/1963 Zb. o advokácii – (1) Členstvo advokáta v združení zaniká uplynutím troch mesiacov odo dňa, a) keď výboru došlo písomné oznámenie advokáta, že vystupuje zo združenia, b) doručenia uznesenia výboru o zrušení členstva advokáta v združení. (2) Výbor môže zrušiť členstvo advokáta v združení, a) ak advokát zvlášť závažným spôsobom poruší svoje povinnosti, b) ak sa v jeho práci prejavia vážne závady nasvedčujúce tomu, že nie je schopný svoje povinnosti riadne vykonávať, c) ak to vyžaduje všeobecný záujem.

¹¹⁰ Podľa zákona SNR č. 133/1975 Zb. o advokácii, § 36 Vylúčenie zo združenia (členstvo v združení – v socialistickej organizácii), ods. 1 písm. a) a b) - *Združenie môže advokáta vylúčiť, ak bol právoplatne odsúdený za úmyselný trestný čin, pokiaľ jeho členstvo nezaniklo podľa § 32; ak obzvlášť závažným spôsobom porušil povinnosti, ktoré mu ukladá tento zákon alebo uznesenia Ústredia, alebo ak sa v jeho činnosti prejavili také hrubé nedostatky, že nemôže naďalej vykonávať advokáciu.* Kárna zodpovednosť advokáta bola v tomto zákone formulovaná nasledovne: § 46 *Kárne previnenie – (1) Advokát sa môže kárne stíhať, ak sa dopustil kárneho previnenia. (2) Kárnym previnením je a) závažné porušenie povinností advokáta ustanovených týmto zákonom alebo uzneseniami Ústredia; b) opätovné alebo závažné porušenie iných povinností vyplývajúcich pre advokátov z ich pracovnoprávných vzťahov. (3) Za menej závažné porušenie povinností advokáta, za drobné nedostatky v práci, ako aj za ojedinelé menej závažné porušenie pracovnej disciplíny sa nezavedie kárne konanie. Takéto konanie alebo nedostatky vytkne advokátovi podľa povahy veci vedúci advokátskej poradne alebo predseda združenia. § 47 Kárne opatrenia: Ako kárne opatrenie možno uložiť a) pokarhanie, b) verejnú pokarhanie alebo c) zníženie základnej odmeny až o 10% na čas až troch mesiacov.*

Disciplinárna zodpovednosť advokáta od roku 1990 a nezávislosť výkonu advokácie i organizácie advokácie

Ak pozrieme na súčasný koncept disciplinárnej zodpovednosti vyvodzovanej v advokácii, tak jednoznačne plní aj funkciu systémového prostriedku nezávislosti, a to nielen výkonu samotnej profesie, ale nezávislosti organizácie tohto povolania. Zabezpečuje tomuto povolaniu nezávislosť od štátu, ako aj od iných prejavov verejnej moci. Disciplinárna zodpovednosť je zverená výlučne samosprávnej advokátskej komore, zákon určuje v základných rámcoch, ako sa tvorí disciplinárny orgán (je volený spomedzi advokátov, prvostupňový i druhostupňový), určuje v základných rámcoch disciplinárne konanie, určuje povinnosti advokáta (i koncipienta), zákon napokon tiež definuje disciplinárne previnenia a katalóg disciplinárnych opatrení. Všetky tieto procesy, práva a povinnosti však priamo zákon deleguje na podrobnejšiu úpravu, ktorú si komora schvaľuje svojimi vnútornými mechanizmami.¹¹¹ Riadny výkon advokácie, ktorý je zabezpečený predovšetkým inštitútom disciplinárnej zodpovednosti (samozrejme popri iných mechanizmoch, napr. vzdelávanie, prístup k povolaniu, skúšky a iné), je práve týmto

¹¹¹ Zo zákona o advokácii možno vybrať napr. § 56 ods. 1 *Disciplinárnym previnením advokáta, euroadvokáta, zahraničného advokáta a medzinárodného advokáta alebo advokátskeho koncipienta je zavinené porušenie povinnosti vyplývajúcej z tohto zákona alebo z predpisu komory.*; § 57 ods. 2 *Postup orgánov komory pred začatím disciplinárneho konania a postup disciplinárnej komisie komory po jeho začatí podrobnejšie upraví disciplinárny poriadok komory. Zároveň upraví aj podrobnosti disciplinárneho konania, možnosti zrušenia právoplatného rozhodnutia disciplinárneho senátu predsedníctvom komory (§ 70), ak bolo vydané v rozpore so zákonom alebo s predpisom komory.*; § 56 ods. 2 *Za disciplinárne previnenie možno uložiť ako disciplinárne opatrenie a) písomné napomenutie, b) verejné napomenutie, c) peňažnú pokutu až do výšky stonásobku minimálnej mesačnej mzdy ustanovenej osobitným predpisom, d) pozastavenie výkonu advokácie uložené od šiestich mesiacov do troch rokov, e) vyčiarknutie zo zoznamu advokátov, zoznamu advokátskych koncipientov, zoznamu euroadvokátov, zoznamu zahraničných advokátov alebo zoznamu medzinárodných advokátov.*; § 66 ods. 4 písm. d) a e) *Orgány komory sú disciplinárna komisia, ktorá má 31 členov a 10 náhradníkov, odvolacia disciplinárna komisia, ktorá má desať členov a troch náhradníkov.*; § 66 ods. 5 *Komora v súlade s týmto zákonom vydáva predpisy komory.*; § 75 ods. 1 *Predpisy komory, uznesenia konferencie advokátov a uznesenia predsedníctva komory prijaté v súlade s týmto zákonom sú pre advokátov, advokátskych koncipientov, euroadvokátov, zahraničných advokátov a medzinárodných advokátov záväzné.* § 75 ods. 2 *Podrobnosti o organizácii a činnosti komory, o organizácii a činnosti orgánov komory a kancelárie komory upravuje organizačný poriadok a rokovací poriadok. Podrobnosti o voľbách upravuje volebný poriadok.*

mechanizmom disciplinárnej zodpovednosti aj chránený vo svojej nezávislosti – nezávislosti organizácie advokátskej profesie i nezávislosti výkonu advokácie.

Aj súčasný koncept disciplíny v advokácii si udržuje prostriedok vnútornej nápravy, už však nie celkom z pozície ako „otec v dome“, ale pretransformovaním prvku vyvodzovania administratívnoprávnej zodpovednosti,¹¹² v rámci disciplinárneho konania pred disciplinárnym orgánom. Podľa § 56 ods. 6 zákona o advokácii - *Disciplinárny senát môže upustiť od uloženia disciplinárneho opatrenia za disciplinárne previnenie, ak prerokovanie disciplinárneho previnenia považuje za postačujúce vzhľadom na menej závažný charakter porušenej povinnosti, na spôsob konania alebo mieru zavinenia.*

Na tomto mieste je potrebné zvýrazniť a pripomenúť, že ďalšie profesie, ktoré dosiahli vo vývoji svoje zastrešenie samosprávnou komorou zriadenou zákonom a ktoré disponujú svojimi disciplinárnymi orgánmi na vyvodzovanie disciplinárnej zodpovednosti svojich členov, nemajú taký presah štátu do samosprávy, ako vyššie uvedení notári a exekútori. Súdny, ani iné orgány, mimo samosprávnej verejnoprávnej korporácie, o vyvodzovaní disciplinárnej zodpovednosti nerozhodujú. V zásade prvostupňovým orgánom v disciplinárnom konaní je disciplinárna komisia danej komory a odvolacím orgánom najčastejšie prezídium (predstavenstvo) komory.¹¹³ Advokátska komora má na disciplinárne

¹¹² Zákon č. 372/1990 Zb. o priestupkoch pri úprave sankcií v § 11 ods. 3 upravuje: *Od uloženia sankcie možno v rozhodnutí o priestupku upustiť, ak k náprave páchatela postačí samotné prejednanie priestupku.*

¹¹³ Napr. disciplinárnym orgánom Slovenskej komory patentových zástupcov je disciplinárna komisia a o odvolaní rozhoduje predstavenstvo komory (§ 43 z. č. 344/2004 Z. z.), disciplinárnym orgánom Komory veterinárnych lekárov SR je disciplinárna komisia, o odvolaní rozhoduje prezídium komory (§ 22 z. č. 442/2004 Z. z.), disciplinárnym orgánom Slovenskej komory daňových poradcov je disciplinárna komisia, o odvolaní rozhoduje prezídium komory (§ 26 z. č. 78/1992 Zb.), disciplinárnym orgánom Slovenskej komory audítorov je disciplinárna komisia, o odvolaní rozhoduje prezídium komory (§ 50 z. č. 423/2015 Z. z.), disciplinárnym orgánom Slovenskej komory architektov a Slovenskej komory stavebných inžinierov SR je disciplinárna komisia, o odvolaní rozhoduje prezídium komory (§ 39 z. č. 138/1992 Zb.), disciplinárnym orgánom Komory reštaurátorov je disciplinárna komisia (disciplinárny senát), o odvolaní rozhoduje predstavenstvo komory (§ 21 z. č. 200/1994 Z. z.), disciplinárnym orgánom Komory geodetov a kartografov SR je disciplinárna komisia, o odvolaní rozhoduje predstavenstvo komory (z. č. 216/1995 Z. z.), disciplinárnym orgánom 11 komôr pre profesie – lekár, zubný lekár, lekárnik, sestra a pôrodná asistentka, medicínsko-

konanie v prvom stupni disciplinárny senát disciplinárnej komisie a o odvolaní rozhoduje disciplinárny senát odvolacej disciplinárnej komisie.¹¹⁴

Samozrejme, „dosah zvonka“ na profesiu je zrejmý v zákonom formulovaní, kto je oprávnený podať disciplinárny návrh – môže ním byť napríklad minister spravodlivosti (na sudcu, advokáta, notára, exekútora), alebo Úrad pre dohľad nad zdravotnou starostlivosťou,¹¹⁵ alebo to môže výlučne príslušný orgán komory.¹¹⁶

Jednotlivé „disciplinárne zodpovednosti“ ako samostatné právom regulované inštitúty, uskutočňujúce sa v profesiách, ktoré majú zákonom vytvorenú samosprávu komoru, a ktoré predstavujú významné subjekty záujmovej samosprávy, sú nosným prvkom nezávislosti týchto profesií. Pretože hoci disciplinárna zodpovednosť slúži na zabezpečenie riadneho výkonu profesie (a *neporiadny* eliminuje), systémovo zabezpečuje tiež nezávislosť profesie, a to jej nezávislý výkon i jej nezávislú organizáciu, v prvom rade od štátu, od hierarchických príkazov od kohokoľvek, od riadenia a organizovania „zvonku“.

Záverčné zhrnutie

Disciplinárna zodpovednosť v profesiách je novodobým právnym inštitútom. Disciplinárna zodpovednosť v profesii je zameraná na

technický pracovník, fyzioterapeut, zubný technik, ortopedický technik, iný zdravotnícky pracovník, psychológ, zdravotnícky záchranár - je disciplinárna komisia, o odvolaní rozhoduje prezídium komory, prípadne širší orgán ako prezídium komory, a to rada komory (§ 67 z. č. 578/2004 Z. z.), disciplinárnym orgánom Slovenskej komory sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce je disciplinárna komisia, odvolací orgán neupravuje, ale odkazuje na Správny poriadok (§ 25, § 26, § 39 z. č. 219/2014 Z. z.).¹¹⁴ § 57 - § 60 z. č. 586/2003 Z. z. o advokácii a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov.

¹¹⁵ § 66 ods. 1 z. č. 578/2004 Z. z. o poskytovateľoch zdravotnej starostlivosti, zdravotníckych pracovníkoch, stavovských organizáciách v zdravotníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov - *Disciplinárne konanie sa začína na návrh kontrolného výboru komory (§ 60); ak ide o porušenie povinnosti podľa § 52 ods. 2 písm. a) aj na návrh úradu pre dohľad.*

¹¹⁶ Napr. § 22 ods. 1 z. č. 442/2004 Z. z. o súkromných veterinárnych lekároch, o Komore veterinárnych lekárov Slovenskej republiky a o zmene a doplnení zákona č. 488/2002 Z. z. o veterinárnej starostlivosti a o zmene niektorých zákonov v znení neskorších predpisov - *O uložení disciplinárneho opatrenia rozhoduje trojčlenný disciplinárny senát v konaní, ktoré sa začína na návrh predsedu dozornej komisie.*

vykonávateľa tejto profesie, na kvalitu výkonu, na výkon profesie spĺňajúci isté štandardy. Vo vývoji ju možno pôvodne identifikovať v diskrečných oprávneniach, kde sa prejavovala ako mechanizmus vnútornej nápravy v právom definovanej skupine, bez formalizovaného procesu, ako akýsi mechanizmus exekutívneho napravenia, či potrestania osoby, v záujme funkčnosti istého celku a výchovného pôsobenia v ňom. Disciplinárna zodpovednosť v dnešnom význame je právom regulovaná, respektíve právom predpokladaná, právo odkazuje na interné normatívne predpisy, ktoré ju regulujú v podrobnostiach. Pri profesiách (u nás boli na počiatku advokáti a notári od roku 1874) - priamo pri zákonom oddelení ich samosprávneho pôsobenia a organizovania povolania v rámci komory, disciplinárna zodpovednosť už hneď na počiatku bola právom konštruovaná ako jurisdikčné oprávnenie danej komory (rozhodovanie o nej v kontradiktórnom procese). Dlhodobo sa prejavovala popri formalizovanom procese aj diskrečnými oprávneniami vnútri právom definovanej skupiny ako neformalizované nápravné opatrenie (ako „otec v dome“). Disciplinárna zodpovednosť je súčasťou subjektov záujmovej samosprávy (komôr), ktoré predstavujú ustálený koncept delby verejnej správy medzi štátnu správu, územnú samosprávu a záujmovú samosprávu. Historicky od postupného konštituovania právo-občiansky rovnej spoločnosti máme v určitej miere „stavovsky“ usporiadanú spoločnosť, nie však v zmysle stredovekých stavov, ale rozmanito združených osôb podľa činností a záujmov. Niektoré profesie (povolania, činnosti) sú právne regulované vo väčšej miere (vysoké nároky na ich výkon), zároveň im právo umožňuje samoreguláciu a podieľajú sa na verejnej správe vo forme záujmovej samosprávy prostredníctvom verejnoprávnych korporácií. Koncept záujmovej samosprávy je dôležitým atribútom demokratického a právneho štátu. Disciplinárna zodpovednosť profesie sa týka zabezpečovania určitej kvalitatívnej úrovne výkonu povolania/profesie, ale je aj vnútorným regulatívnym mechanizmom, ktorý je komplementárnym prvkom jej autonómie, samostatnosti, samosprávy.

Disciplinárna zodpovednosť pri každej profesii pôsobí nielen na zabezpečenie odborne kvalitnej činnosti, ale tiež pôsobí na etický výkon činností, *tlačí* na ušľachtilosť, na ľudský aspekt osobnosti, na morálny vzťah príslušníka profesie k profesijnému spoločenstvu, i navonok, voči spoločnosti a štátu, taktiež pôsobí na morálny vzťah profesijného spoločenstva k svojmu príslušníkovi, k spoločnosti a štátu. Disciplinárna

zodpovednosť teda pôsobí v širokej sieti vzťahov, nielen právnych. No vyvodzuje sa ako právna zodpovednosť pri kvalifikovanom porušení právnych povinností, a čo je pre ňu špecifické, aj pri porušení vlastných etických noriem.

Disciplinárna zodpovednosť profesie je významným nástrojom nezávislosti výkonu profesie, dokonca pri profesiách zastrešených komorami je bazálnym prvkom aj nezávislosti organizovania tejto profesie. Preto aj nedávny legislatívny zásah, ktorý dve právnické povolania zastrešené samosprávnou komorou (notári a exekútori) obmedzil v ich rozhodovaní o disciplinárnej zodpovednosti (rozhoduje disciplinárny senát Najvyššieho správneho súdu Slovenskej republiky), systémovo zasiahol do samosprávy týchto profesií a zasiahol ich nezávislosť.

Disciplinárna zodpovednosť profesie sa evidentne vyvíja, pričom zohľadňuje kolektivistický aspekt vo vývoji (nielen autonómiu jednotlivca, ale najmä autonómiu právom definovanej skupiny), ktorý je v súčasnosti ovplyvňovaný aj nadnárodnými (spoločne ustálenými) štandardmi profesie. Stále viac a podrobnejšie zahŕňa nielen kvalitu výkonu profesie (riadny výkon profesie), ale aj širšie oblasti spoločenských vzťahov (konanie príslušníka profesie aj mimo výkon profesie).

Disciplinárna zodpovednosť profesie je právnym inštitútom, ktorý podmieňuje ľudské kultúrne a historické napredovanie, spoločenské a politické pomery (napr. zvyšovanie procesných záruk disciplinárne obvineného; odlišovanie porušenia povinnosti riadneho výkonu povolania od porušenia etického pravidla, kde sa postihuje nie každé, ale iba závažné porušenie etických noriem; vývoj kritérií na zloženie a kreáciu disciplinárneho orgánu). Z právneho pohľadu je však vždy dôležité si uvedomiť, že disciplinárna zodpovednosť profesie je aj garanciou nezávislosti profesie, tak s ňou treba „narábať“ aj pri legislatíve, aj pri interpretácii, aj pri aplikácii.

Zoznam použitej literatúry

1. BÁRÁNY, Eduard: Politická zodpovednosť. In: VOZÁR, J. (ed.): Zodpovednosť v práve. Pocta Ol'ge Ovečkovej. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019.
2. BÁRÁNY, Eduard: Formálne vlastnosti práva. Bratislava: Wolters Kluwer SR, s.r.o., 2021.

3. BEJČEK, Josef: Nakládáme odpovědně s odpovědností? In: . In: VOZÁR, Jozef (ed.): Zodpovednosť v práve. Pocta Oľge Ovečkovej. Bratislava : Wolters Kluwer, 2019.
4. BRÖSTL, Alexander a kol.: Teória práva. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013.
5. FÁBRY, Branislav; KASINEC, Rudolf; TURČAN, Martin: Teória práva. 2. preprac. vyd., Bratislava: Wolters Kluwer, Právnická fakulta UK Bratislava, 2019.
6. FOSTER, Dame Alison (DBE), TREVERTON-JONES, Gregory (QC), HANIF, Saima: Disciplinary and Regulatory Proceedings. Tenth Edition. London: LexisNexis, 2019.
7. GAJDOŠOVÁ, Martina; KEREČMAN, Peter; GÁBRIŠ, Tomáš, VOZÁR, Jozef; GLASER-OPITZOVÁ, R.: Najvyšší súd Slovenskej republiky. Bratislava: NS SR, Veda, Vydavateľstvo SAV, 2023.
8. GAJDOŠOVÁ, Martina: Význam samosprávy v advokácii pre právny štát. Bratislavské právnické fórum 2020: Princíp právneho štátu ako súčasť materiálneho jadra ústavy. Bratislava: Právnická fakulta UK, 2020.
9. GAJDOŠOVÁ, Martina, KEREČMAN, Peter, ĎURIŠKA, Zdenko, KUŠNÍR, Jozef, HELLENBART, Viktória: Advokátske komory na Slovensku v rokoch 1875-1948. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo SAV, 2018.
10. GAJDOŠOVÁ, Martina, KOŠIČIAROVÁ, Soňa: Záujmová samospráva. Praha: Leges, 2023.
11. HARTMANN, Antonín: Předpisy o soudech a jejich organizaci a soudnictví. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1933.
12. HATALA, V.: Nad osnovou ústavného zákona o súdoch a prokuratúre. Socialistické súdnictvo, 4-5/1969.
13. KOSAŘ, David, PAPOUŠKOVÁ, Tereza: Kárná odpovědnost soudce v přerodu: Ponaučení z České republiky. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2017.
14. LUBY, Štefan: Prevencia a zodpovednosť v občianskom práve. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1958.
15. LUBY, Štefan: Zodpovednosť štátu za škodu spôsobenú rozhodnutím alebo úradným postupom. Bratislava: Obzor, 1971.
16. LUBY, Štefan: N. S. Malejn, Imuščestvennaja otvetstvennosť v chozjajstvennych otnošenijach. Moskva, 1970, s. 208. (recenzia), In: Právny obzor, 10/1970.

17. MARČENKO, M. N.; DERJABINA, E. M.: Teorija gosudarstva i prava. Učebnik dlja bakalavrov. Moskva: M3o spekt, Moskovskij gosudarstvennyj universitet imeni M. V. Lomonosova, Juridičeskij fakul'tet, 2016.
18. OVEČKOVÁ, Oľga.: Zodpovednosť v hospodárskom práve. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo SAV, 1983.
19. PROCHÁZKA, Radoslav, KÁČER, Marek: Teória práva. Bratislava: C. H. Beck, 2019.
20. PRUSÁK, Jozef: Teória práva. Bratislava: Kalligram. Edícia Exempla iuris, 2023, (pôvodné vydanie 1995).
21. REBRO, Karol: Latinské právnické výrazy a výroky. Bratislava: Obzor, 1986.
22. SOLLA SASTRE, Mária Júlia: From discretional to jurisdictional: Shaping the disciplinary responsibility of the judiciary in Spain (1845-1870). QUADERNI FIORENTINI per la storia del pensiero giuridico moderno, 44 (2015), TOMO I.
23. ŠVECOVÁ, Adriana; GÁBRIŠ, Tomáš: Dejiny štátu, správy a súdnictva na Slovensku. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009.
24. TURČAN, Martin: Etické dimenzie teórie práva. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2022.
25. VEČEŘA, Miloš; GERLOCH, Aleš; SCHLOSSER, Hans; BERAN, Karel; RUDENKO, Slavomír: Teória práva. Bratislava: Eurokódex, s.r.o., 2011.

Kontaktné údaje

prof. JUDr. Mgr. Martina Gajdošová, PhD.

martina.gajdosova@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Katedra teórie práva a filozofie práva

PRÁVNA ZODPOVEDNOSŤ V ROZLIČNÝCH PODOBÁCH¹

LEGAL LIABILITY IN DIFFERENT FORMS

Rudolf Kasinec²

Abstrakt: V príspevku sa budeme zaoberať rozličnými teoretickými koncepciami a formami právnej zodpovednosť. V minulom storočí bola problematika právnej zodpovednosti a jej jednotlivých podôb kľúčovou témou pre oblasť právnej teórie i pre odvetvia pozitívneho práva v Československu. Osobnosti ako Viktor Knapp, Štefan Luby, Marta Knappová, Josef Macúr a mnoho ďalších sa pokúsilo tento zložitý právny konštrukt definovať a jasne vymedziť. Zo súčasného pohľadu musíme konštatovať, že sa im to podarilo len čiastočne a mnoho otázok týkajúcich sa právnej zodpovednosti zostáva stále otvorených. V príspevku budeme hľadať odpoveď na jednu z týchto otázok a to konkrétne: "*Dokáže právna teória kriticky nazerať na pozitívno-právne koncepty právnej zodpovednosti*"?

Kľúčové slová: právna zodpovednosť, morálka, koncepcie, nesúlady, právna teória.

Abstract: In this paper we will discuss different theoretical conceptions and forms of legal liability. Over the past century, the issue of legal liability and its various forms has been a key topic for the field of legal theory and for branches of positive law in former Czechoslovakia. Personalities such as Viktor Knapp, Štefan Luby, Marta Knappová, Josef Macúr and many others have attempted to define and clearly delineate this complex legal construct. From a contemporary perspective, we must conclude that they have only partially succeeded, and many questions concerning legal liability remain open. We will seek an answer to one of these questions,

¹ Tento príspevok je súčasťou riešenia projektu VEGA č. 1/0579/23 – Právne a etické aspekty disciplinárnej zodpovednosti v právnom štáte.

² Katedra teórie práva a filozofie práva, Právnická fakulta UK v Bratislave.

namely: 'Can legal theory take a critical look at the positive-legal concepts of legal liability'?

Key words: Legal liability, morality, concepts, inconsistency, legal theory.

Úvod

V nedávnej dobe nás ako právneho teoretika zaujal nápis vytvorený fanúšikmi futbalového tímu Slovan Bratislava po zahanbujúcej prehre v jednom z európskych futbalových pohárov. Tento nápis pojednával o problematike zodpovednosti a to nasledujúcim spôsobom: „*Čo je zhnité v štáte belasom? Nulové koncepcia, žiadna vízia, výbuchy v Európe. Kto prevezme zodpovednosť?!*“ Hneď nás napadlo, na aký druh zodpovednosti fanúšikovia narážajú? V danom prípade sa nám ich ponúka hneď niekoľko. Prvým druhom môže byť morálna zodpovednosť. Tá sa podľa D. Smrekovej „*rodí v momente imputácie čiže v momente konfrontovania vykonaného činu s určitou formou záväzku alebo zákazu. Pripísaním činu na vlastný účet konajúci uznáva povinnosť niesť zaň následky, zodpovedať zaň.*“³ V danom prípade môžeme hovoriť o vyvedení morálnej zodpovednosti zo strany hráčov, trénerského štábu alebo vedenia klubu. Ako vhodná satisfakcia sa tu javí verejné ospravedlnenie fanúšikom zo strany dotknutých subjektov.

Sankčná zodpovednosť v jej širšom ponímaní je ďalším druhom, ktorý by bolo možné uplatniť v „našej futbalovej kauze“. Vyvedenie zodpovednosti vo forme sankcie je častým javom v profesionálnom športe. Pokuty pre hráčov alebo funkcionárov klubu sú silným motivačným elementom, ktorý môže pozitívne alebo negatívne vplyvať na výkony mužstva. Na rozdiel od vyvedenia morálnej zodpovednosti, tu dochádza k realizácii konkrétnych krokov, ktoré bývajú jasne zdôvodnené. Za najčastejšiu formu sankcie sa v týchto prípadoch považuje pokuta, preradenie do záložného tímu, presun hráča na hostovanie do iného klubu, zníženie platu, zaradenie medzi náhradníkov alebo dokonca vyradenie z kádra. Niektoré zo spomínaných sankcií majú i právny základ (krátenie mzdy, výpoveď, finančná pokuta).

³ SMREKOVÁ, Dagmar: Čo znamená prevziať zodpovednosť? K pojmu imputácie v súčasnej etike. *Filozofia*, Roč. 65, 2010, č. 9, s. 900.

Právna zodpovednosť je najvýznamnejším druhom spoločenskej zodpovednosti. Z jej uplatnenia vyplývajú pre adresátov najzávažnejšie dôsledky. V danom prípade nás napadá vyvodenie pracovnoprávnej zodpovednosti, ktorého výsledkom by bolo ukončenie pracovnoprávneho pomeru hráča alebo člena trénerského štátu za vopred dohodnutých zmluvných podmienok i podľa ustanovení Zákona o športe 440/2015 Z. z.

A práve fanúšikovia, hráči, funkcionári i majitelia klubu sa môžu zaujímať o všetky tieto druhy zodpovednosti a najmä o následky, ktoré z nich možno vyvodiť. Pre laika je zložité orientovať sa v komplikovaných právnych pojmoch, akým právna zodpovednosť nepochybne je. Preto sa tieto subjekty pokúsia nájsť ucelené a zrozumiteľné informácie o danej problematike. Čaká ich však krkolomná, klukatá a trnistá cesta bez jasných odpovedí. A nepomôžu im pritom ani vysokoškolské učebnice k predmetu Teória práva. Dôvod tohto neželaného stavu sa pokúsime priblížiť bližšie v nasledujúcom texte.

Teoretický koncept a funkcie právnej zodpovednosti

Podľa J. Psutku „právna zodpovednosť ako taká patrí do skupiny tzv. spoločenskej zodpovednosti, kam vedľa nej spadá napríklad aj zodpovednosť **morálna** alebo zodpovednosť **politická**. V porovnaní s ostatnými typmi spoločenských zodpovedností sa právna zodpovednosť vyznačuje **vynútitelnosťou** v prípade, že nastane zákonom stanovená skutočnosť.“⁴ Medzi ďalšie druhy spoločenskej zodpovednosti zaradíme náboženskú, disciplinárnu, pracovnú atď. Tieto formy zodpovednosti sú úzko profilované a spájajú sa s členstvom v určitej spoločnosti, komunite alebo s výkonom určitej profesie. Právna zodpovednosť na rozdiel od toho prestupuje celú spoločnosť a vzťahuje sa na všetky subjekty práva všeobecne.

Podľa J. Vačoka na to, aby „právna zodpovednosť plnila svoj účel, musí byť spojená s určitým negatívnym následkom. Týmto následkom je spravidla sankcia. Z hľadiska teórie práva môžeme sankcie deliť na súkromnoprávne, vyvodzované podľa súkromnoprávnych predpisov a verejnoprávne, vyvodzované primárne podľa predpisov trestného práva a

⁴ PSUTKA, J. Odpovědnost za ekologické škody v občanském právu. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011, s. 5.

správneho práva.“⁵ Treba však dodať, že sankcia je následkom pri vyvodení zodpovednosti. A tu nastáva pálčivý problém právnej teórie: „Existuje zodpovednosť aj mimo rámca vyvodzovania sankcie a to v podobe hrozby sankciou?“ Väčšina populácie funguje práve na preventívnom móde právnej zodpovednosti. Akceptujú právne normy, lebo sú uzrozumení so skutočnosťou, že v prípade ich porušenia nastupuje sankcia. A v tom spočíva kľúčový rozpor medzi sankčným a preventívnym modelom (Knapom označovaným ako aktívna zodpovednosť) právnej zodpovednosti. Ako uvádzame v texte nižšie mnoho autorov spája právnú zodpovednosť výhradne s porušením právnej povinnosti, resp. so samotným sankcionovaním. Pred existenciou protiprávneho konania podľa ich názoru právna zodpovednosť jednoducho neexistuje.

J. Macur predložil podrobnú analýzu právnej zodpovednosti a zhrnul všetky známe názorové prúdy v 80-tych rokoch 20. storočia⁶. Podľa Macura sú v inštitúte právnej zodpovednosti obsiahnuté tri prvky- prvok **spoločenského odsúdenia** (narušenie práva vyvoláva reakciu spoločnosti), **nepriaznivých následkov** (okrem morálneho odsúdenia subjektu, nastupujú i negatívne následky v materiálnej alebo osobnej oblasti) a **štátneho donútenia** (použitie alebo možnosť použitia násilia ako organizovanej a právnym poriadkom regulovanej činnosti štátu).⁷

Zo zahraničných autorov sa k téme právnej zodpovednosti vyjadril N. Jansen nasledovne: Zodpovednosť zabezpečí rovnosť medzi občanmi tým, že ochráni ich základne práva spôsobom, ktorý je prijateľný pre každého člena spoločnosti, a preto sa považuje za zhmotnenie tzv. vyrovnávajúcej spravodlivosti.⁸ Stotožnenie právnej zodpovednosti s aristotelovským konceptom vyrovnávajúcej spravodlivosti je nepochybne zaujímavý, ale i polemický. Zodpovednosť ako strážca

⁵ VAČOK, Juraj: Kolektívna zodpovednosť verzus zodpovednosť jednotlivca. In: MASLEN, Michal- HRNČÁROVÁ, Nataša (ed.): Trestnoprávna a administratívno-právna zodpovednosť. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2014, s. 250.

⁶ Macurovej systematike sa bližšie venujeme v nasledujúcej časti príspevku s názvom Teoretické koncepcie právnej zodpovednosti.

⁷ MACUR, Josef: Odpovědnost a zavinění v občanském právu. Brno : Univerzita J. E. Purkyně, 1980, s. 15.

⁸ JANSEN, Nils: The Idea of Legal Responsibility. In Oxford Journal of Legal Studies, (2013), s. 31, Citované z: https://www.researchgate.net/publication/269917152_The_Idea_of_Legal_Responsibility. (prezreté dňa 4.12.2023).

rovnosti a zároveň prostriedok na dosiahnutie spravodlivosti sa skôr javí ako filozoficko-teoretický koncept.

Zaujímavé zamyslenie nad problematikou právnej zodpovednosti pri skúmaní právnej zodpovednosti autonómnych strojov nám predostreli autori článku nasledovne: koncepcia právnej zodpovednosti je hlboko zakorenená v spoločensko-psychologickom chápaní ľudského správania. Zákonodarca nemôže ignorovať skutočnosť, že ľudia si svoje správanie, ako aj správanie iných ľudí predstavujú z hľadiska zámerov, cieľov, presvedčení atď. Právna zodpovednosť preto nie je založená na pevných metafyzických základoch (reálna existencia slobodnej vôle, zámerov apod.).⁹ Opäť tu máme rozdielny prístup v chápaní právnej zodpovednosti a to najmä z hľadiska vzťahu medzi zákonodarcom a subjektami jeho normotvorby. Subjektívna stránka právnej zodpovednosti sa tu naplno prejavuje a stanovuje mantinely pre rozpínanie pojmu. Aj táto definícia nám poukazuje na rozdielne chápanie právnej zodpovednosti mimo československého priestoru.

Pri pojme právnej zodpovednosti u nás neexistuje všeobecná jednotnosť. „Všetky typy právnych zodpovedností sa v niektorých všeobecných znakoch zhodujú (napr. v povinné prítomnosti kauzálneho vzťahu medzi príčinou a následkom), v iných sa naopak rozchádzajú (napr. v cieľoch, niekedy smeruje zodpovednosť k represii, inokedy k reparácii atď.).“¹⁰ To spôsobuje nemalé problémy i v súčasnej teórii i praxi¹¹. Táto „disharmónia“ má svoj základ pri budovaní teoretických koncepcií

⁹ BROŽEK, Bartosz - JAKUBIEC, Marek: On the legal responsibility of autonomous machines. In: *Artif Intell Law* 25 (2017), 293–304. Citované z: <https://doi.org/10.1007/s10506-017-9207-8> (prezreté dňa 6.12.2023).

¹⁰ PSUTKA, Jindřich: *Odpovědnost za ekologické škody v občanském právu*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011, s. 5.

¹¹ Pozri napr. dôvodovú správu k Zákonu č. 89/2012 Sb. Občanský zákoník: „Osnova opouští pojetí odpovědnosti jako hrozby sankcí. Tato konstrukce opanovala od 70. let minulého století českou právní doktrínu po dlouhých diskusích v 50. a 60. letech a spojuje nástup odpovědnosti s porušením právní povinnosti. Osnova se naopak přiklání k pojetí odpovědnosti v duchu tradic antické a křesťanské civilizace, podle nichž člověk odpovídá za své jednání v plném rozsahu, a odpovídá tedy především za to, že se chová řádně, po právu a že splní své povinnosti. Vzhledem k tomu se v návrhu slovo „odpovědnost“ používá jen velmi zřídka, protože zákonný text vystačí ve většině případů s termínem povinnost. Odstraňuje se tak nedůslednost současných formulací platného občanského zákoníku, který termín „odpovědnost“ používá v různých významech a často i zbytečně.“ Citované z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf> (prezreté dňa 10.10.2023).

právnej zodpovednosti v druhej polovici 20. storočia v Československu, ktorých sa zúčastnili najmä významní predstavitelia právnej civilistiky. Z významných osobností z oblasti právnej teórie sa tohto diskurzu intenzívne zúčastnil len Viktor Knapp, ktorého koncepcia právnej zodpovednosti bola podrobená vlně kritiky práve expertmi na oblasť súkromného práva.

Teoretické koncepcie právnej zodpovednosti

Ako sme už spomínali problematika teoretického vymedzenia a rozsahu právnej zodpovednosti trápi vedeckú obec v slovenskom a českom právnom prostredí približne od polovice 20. storočia. Doposiaľ sa však nepodarilo nájsť názorovú zhodu na definícii alebo jej znakoch. Pokúsime sa preto stručne načrtnúť názorové koncepcie, ktoré sa venovali charakteristike právnej zodpovednosti. Medzi dva najvýznamnejšie zaradíme:

1) **Aktívna koncepcia**- jej autorom je Viktor Knapp. Základ Knappovho poňatia prehľadne vo svojom príspevku zhrnul P. Pražák. Právna zodpovednosť podľa Knappa latentne vzniká už spolu s primárnou povinnosťou a je tvorená dvomi fázami. V prvej fáze pôsobí zodpovednosť preventívne popri primárnej povinnosti a neprejavuje sa. Druhá fáza nastáva až po porušení primárnej povinnosti, kedy sa zodpovednosť aktivuje. Knapp tak chápe zodpovednosť ako hrozbu sankciou. Zodpovednosť pôsobí na subjekty tak, že ich núti splniť primárnu povinnosť, tá sa nijakým spôsobom nemení a ani nenastupuje povinnosť iná. Táto koncepcia mala radu odporcov.¹² To sa prejavilo vo vytvorení nasledujúcej koncepcie a jej variantov.

2) **Sankčná koncepcia**- dochádza tu k stožneniu právnej zodpovednosti a sankcie právnej normy. Zodpovednosť vzniká až v momente, kedy bola porušená právna povinnosť, pokiaľ toto porušenie má za následok realizáciu sankcie. Ani tu však nepanuje názorový súlad. Autori pristupujú k spresneniu tejto koncepcie. Prvou možnosťou je **úplné zjednotenie** sankcie a zodpovednosti, ktoré prezentoval Š. Luby.¹³ V druhom a treťom prípade autori charakterizujú právnu zodpovednosť ako **uskutočnenie**

¹² PRAŽÁK, Pavel: Recentní pohled na teoretické koncepce právní odpovědnosti. In: GERLOCH, Aleš – BERAN, Karel a kol.: Funkce a místo právní odpovědnosti v recentním právním řádu, Praha: Leges, 2014, s. 150.

¹³ LUBY, Štefan: Prevencia a zodpovednosť v občianskom práve. I. diel. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1958, s. 32-33.

sankcie, resp. ako **povinnosť strpieť** sankcionovanie. Medzi zástancov týchto podobných prístupov zaradíme J. Švestku, J. Boguszaka a A. Gerlocha.¹⁴ M. Knappová zas obmedzuje predchádzajúcu variantu na prípady, kedy **porušenie povinnosti** vyplýva priamo z právneho vzťahu a **zároveň** tým dochádza k **vzniku novej** sekundárnej povinnosti v podobe sankcie.¹⁵

Môžeme konštatovať, že druhy sankčnej koncepcie právnej zodpovednosti sú si až veľmi podobné a v praxi ich bude pomerne ťažké odlíšiť. Preto sa v praxi zaužívalo rozdelenie právnej zodpovednosti podľa právnych odvetví. Okrem aktívnej a sankčnej koncepcie sa objavili i ďalšie snahy o zadefinovanie a vytvorenie prehľadnej systematiky právnej zodpovednosti. J. Macur sa pokúsil zhrnúť všetky známe koncepcie a rozdelil ich na:

1) **Komplexné**- zaraduje tu koncepcie ruských autorov z 50-tych rokov 20. storočia. Je tu nutná prítomnosť všetkých troch znakov právnej zodpovednosti (spoločenské donútenie; štátne donútenie; nepriaznivé následky). Právna sankcia vyvoláva nepriaznivé následky v podobe zbavenia subjektívnych práv alebo uloženia doplňujúcich povinností.

2) **Mocenské**- snahou zástancov tejto koncepcie bolo zovšeobecnenie inštitútu právnej zodpovednosti a to bez ohľadu na právne odvetvia. Zásadným prvok je splnenie povinnosti na základe štátneho alebo jemu podobného donútenia. Problémom tejto koncepcie je dobrovoľné plnenie povinnosti, ktorá vznikla na základe sankcie.

3) **Sankčné**- tieto koncepcie sa viažu na sankciu právnej normy, prípadne tieto pojmy stotožňujú.

4) **Aktívnej zodpovednosti**- za výlučnú či minimálne najpodstatnejšiu zložku právnej zodpovednosti sa považuje spoločenské odsúdenie. Toto odsúdenie sa prejavuje v spoločenskom tlaku na subjekt.

¹⁴ Bližšie pozri:

- GERLOCH, Aleš: heslo Právni odpovědnost v Právnickém slovníku. In: HENDRYCH, Dušan a kol.: Právnický slovník, Praha : C.H. Beck, 2003, s. 156.

- BOGUSZAK, Jiří - ČAPEK, Jiří - GERLOCH, Aleš: Teorie práva. 2., přeprac. vyd. Praha : ASPI, 2004, s. 195.

- ŠVESTKA, Jiří: Odpovědnost za škodu podle občanského zákoníku. Praha : Academia, 1966, s. 10-12.

¹⁵ KNAPPOVÁ, Marta: Povinnost a odpovědnost v občanském právu. Praha : EUROLEX BOHEMIA, 2003, s. 212 a 206.

5) **Extenzívne**- do popredia sa tu dostáva kompenzačný charakter právnej zodpovednosti.¹⁶

Po roku 1989 ostala téma teoretických koncepcií naďalej otvorená a neobjavilo sa žiadne všeobecne vyhovujúce uchopenie problematiky právnej zodpovednosti. Došlo jedine k revidovaniu Macurovej systematiky. O znovuo tvorenie tejto témy sa vo svojej monografii s názvom Kritika právní odpovědnosti pokúsil až v roku 2017 český autor Václav Janeček. Jeho snahy však ostali bez výraznejšej odozvy a problémy právnej zodpovednosti na poli teoretickom sa zo strany mnohých autorov považujú za „vyriešené“. Rozpornosť definícií, nejednotnosť vo vymedzení základných znakov, nové javy v práve (zodpovednosť v kybernetickom priestore, zodpovednosť za prevádzku autonómnych vozidiel, zodpovednosť za využívanie dronov vo vojenských konfliktoch a pod.) však svedčia o opaku.

Čo sa jednotlivých spomenutých koncepcií právnej zodpovednosti týka, tak ako právne mu teoretikovi je nám najbližšia koncepcia Viktora Knappa. Ako jediná prekračuje oblasť súkromného práva a pokrýva najširší záber v chápaní právnej zodpovednosti, no i tá by si zaslúžila podstatnú revíziu. Problémom ostatných koncepcií je ich prílišná podobnosť a rozdiely medzi nimi sú príliš zanedbateľné. Zároveň si všetky nárokuje byť univerzálne a presahovať hranici právnej civilistiky. Neuvážené a náhle vytváranie nových konceptov a univerzálnych definícií by len prehĺbilo tento teoreticko-právny problém.

Pretrvávajúce problémy pojmu práva zodpovednosť

Kľúčová teoreticko-pozitivistická debata k téme právnej zodpovednosti, bola vedená predovšetkým odborníkmi z oblasti právnej civilistiky. Následne došlo k zovšeobecneniu predkladaných názorov a k ich ustáleniu aj v teoretickej oblasti. Trefne túto debatu popísal V. Janeček: *„To je práve onen krízový moment, neboť odpovědnost, která se ve druhé polovině 20. století stala předmětem intenzivního, leč neplodného zájmu české civilistiky, tak byla od počátku v jistém smyslu defektní, neúplná a nesmyslná, či obrazně řečeno částečně smyta deštěm.“*¹⁷ Myslíme si, že práve táto iniciatíva mala za následok rozkol aj v teoretickej sfére, čoho

¹⁶ MACUR, Josef: Odpovědnost a zavinění v občanském právu. Brno : Univerzita J. E. Purkyně, 1980, s. 20-87.

¹⁷ JANEČEK, Václav: Kritika právní odpovědnosti. Praha: Wolters Kluwer, 2017, s. 134.

následkom je neucelená a značne nesúrodá koncepcia právnej zodpovednosti v Čechách i na Slovensku. Dôkazom toho sú rozdielne definície právnej zodpovednosti v učebniciach k predmetu Teória práva. Tu sme postrehli dva, resp. tri prístupy k pojmu právna zodpovednosť. Prvým prístupom je pojmovlogický, ktorý sa snaží daný pojem vymedziť prostredníctvom ucelenej definície alebo definičných znakov (Brôstl, Ottová a pod.). Druhý prístup je pragmatický, kde sa autori priamo vyhýbajú definícii právnej zodpovednosti alebo ju úmyselné opomínajú (Prusák, Procházka-Káčer a pod.). A tretím prístupom (mimo učebníc z predmetu Teórie práva) je kritický, pri ktorom autori negatívne hodnotia súčasný stav a volajú po zásadných zmenách v prístupe k pojmu právnej zodpovednosti (Janeček, Medelský a pod.).

Václav Janeček vo svojej monografii poukázal taktiež na problém jednodimenzionality nazerania na právnu zodpovednosť v právnych poriadkoch Česka a Slovenska. Pritom sa podľa jeho názoru¹⁸ problémy zmyslu zodpovednosti môžu prejavovať hneď na niekoľkých úrovniach. Za kľúčovú považuje rovinu terminologickú, nasleduje rovina štruktúry právnych noriem a v neposlednom rade i rovina právno-filozofickej paradigmy. „Český“ problém zodpovednosti je nutné riešiť vo vzťahu ku všetkým týmto trom krízovým aspektom. Terminologická kríza bola podľa jeho názoru na počiatku „českého“ problému zodpovednosti. Kríza uchopenia právnych noriem spolu s paradigmou právneho myslenia následne predstavovali dôvody tohoto problému.¹⁹ A keďže slovenská a česká právna veda boli vo svojich počiatkoch i rozvoji bytostne prepojené, preniesol sa tento problém i do nášho právneho poriadku. Kde však hľadať východisko z danej situácie? Na to mali nájsť odpoveď odborníci na oblasť právnej teórie.

Záver

V závere sa vrátíme k príkladu²⁰, ktorý sme uviedli na začiatku nášho príspevku. Každý zainteresovaný subjekt by mal byť schopný poznať druh zodpovednosti pri spomínanom prípade. Na to by mu mala dať jasnú odpoveď právnická literatúra v podobe gnozeologických prameňov práva a prípadne i príslušné formálne pramene práva. Orientácia pre laikov

¹⁸ S týmto názorom sa plne stotožňujeme.

¹⁹ JANEČEK, Václav: Kritika právní odpovědnosti. Praha: Wolters Kluwer, 2017, s. 132.

²⁰ O nápise fanúšikov tímu Slovan Bratislava k téme zodpovednosť.

v pozitívno-právnej úprave v dobe legislatívnej smršte sa javí ako sizyfovská úloha a preto schodnejšiu cestu predstavuje hľadanie odpovedí v učebniciach k predmetu Teória práva. Mala by stačiť krátka návšteva knižnice a naštudovanie si príslušnej kapitoly v predmetnej učebnici²¹. No, tu dotknutý subjekt z „hrôzou“ zistí, že miera jeho zaangažovanosti (zodpovednosti) je nejasná. Buď sa dopátra viacerých definícií, no tie môžu byť diametrálne odlišne (prípadne vágne), alebo sa mu definíciu v učebnici ani nájsť nepodarí.

Prípad pojmu právna zodpovednosť je čiernou škvrnou pre prierezovú právnu disciplínu akou Teória práva nepochybne je. Teória práva by mala byť zjednocovateľom právnych definícií pre rozličné právne odvetvia. No, pri právnej zodpovednosti je táto úloha pomerne zložitá. Vzhľadom na špecifickosť a regionálnosť pojmu zodpovednosť je komplikované aplikovať zahraničnú spisbu na „naše“ právne podmienky. Zároveň je tu stále prítomný definičný rozkol medzi významnými osobnosťami právnej vedy, ktorý žiaľ zanechal danú problematiku terminologicky roztrieštenú. Právo je dynamický a neustále sa vyvíjajúci spoločenský fenomén a právna zodpovednosť je jeho neoddeliteľnou súčasťou. Jasné a konzistentné pojmové vymedzenie je v našom i českom právnom poriadku viac ako potrebné. A práve teória práva by mala pri tomto „nedoriešenom“ probléme zaujať celistvé stanovisko. Nenavrhuje vytvorenie jednotnej a nepriestrelnej definície právnej zodpovednosti, ale odporúčame zvoliť jasný prístup pri uchopení pojmu a jeho znakov. Na to je potrebná vzájomná kooperácia významných slovenských a českých odborníkov z oblasti právnej teórie a filozofie práva a rovnako je nevyhnutná spolupráca i s odborníkmi z pozitívno-právnych odvetví. Je nutné si vypočuť aj ich argumenty a citlivo pristúpiť k tvorbe definície i jej elementárnych znakov.

V. Janeček označuje zodpovednosť za „multi-dimenzionálny fenomén“²² a pokúša sa i jeho nové pojmové vymedzenie²³. Ním navrhnuté „riešenie českého problému zodpovednosti“ je nepochybne zaujímavé a komplexne vyargumentované, no znovu sa dostávame k jadru

²¹ Čo sa predmetu Teória práva týka, tak existuje viacero dostupných slovenských a českých učebníc.

²² Bližšie pozri: JANEČEK, Václav: Kritika právní odpovědnosti. Praha: Wolters Kluwer, 2017, s. 132.

²³ Bližšie pozri: JANEČEK, Václav: Kritika právní odpovědnosti. Praha: Wolters Kluwer, 2017, s. 205-211.

problému československého poňatia právnej zodpovednosti. Znova sa nachádzame v „obklúčení“ súkromno-právnych odvetví. Právna zodpovednosť je mnohvrstvový pojem, ktorý prestupuje všetkými právnymi odvetviami a zasahuje i do mimoprávnych spoločenských vzťahov. A tak je nevyhnutné k nemu i pristúpiť. A tu je odpoveď na otázku uvedenú v abstrakte príspevku. Teória práva dokáže kriticky pristúpiť k pozitívno-právnym koncepciám právnej zodpovednosti. Ako prierezová právna disciplína by mala prikrôčiť kich prehľadnej systematike a zovšeobecneniu, a to najmä preto, aby „upratala“ terminologický neporiadok, ktorý u nás a v Čechách panuje už od polovice minulého storočia.

Zoznam použitej literatúry

1. BOGUSZAK, Jiří - ČAPEK, Jiří - GERLOCH, Aleš: Teorie práva, 2. přeprac. vyd. Praha : ASPI, 2004. 348 s. ISBN: 80-7357-030-0.
2. BROŽEK, Bartosz - JAKUBIEC, Marek: On the legal responsibility of autonomous machines. In: Artif Intell Law 25 (2017), 293–304. Citované z: <https://doi.org/10.1007/s10506-017-9207-8>. (prezreté dňa 6.12.2023).
3. Dôvodová správa k Zákon č. 89/2012 Sb. Občanský zákoník: Citované z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf> (prezreté dňa 10.10.2023).
4. HENDRYCH, Dušan a kol.: Právníkový slovník, Praha : C.H. Beck, 2003. 710 s. ISBN 80-7179-740-5.
5. JANSEN, Nils: The Idea of Legal Responsibility. In Oxford Journal of Legal Studies, (2013), Citované z: https://www.researchgate.net/publication/269917152_The_Idea_of_Legal_Responsibility. (prezreté dňa 4.12.2023).
6. KNAPPOVÁ, Marta: Povinnost a odpovědnost v občanském právu. Praha : EUROLEX BOHEMIA, 2003. 320 s. ISBN 80-86432-55-6.
7. LUBY, Štefan: Prevencia a zodpovednosť v občianskom práve. I. diel. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1958. 661.
8. MACUR, Josef: Odpovědnost a zavinění v občanském právu. Brno : Univerzita J. E. Purkyně, 1980. 215 s.
9. PRAŽÁK, Pavel: Recentní pohled na teoretické koncepcie právní odpovědnosti. In: GERLOCH, Aleš – BERAN, Karel a kol.: Funkce a místo právní odpovědnosti v recentním právním řádu, Praha: Leges, 2014, s. 127-152. ISBN 978-80-7502-058-1.

10. PSUTKA, J.: Odpovědnost za ekologické škody v občanském právu. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011. 436 s. ISBN 9788073575595.
11. SMREKOVÁ, Dagmar: Čo znamená prevziať zodpovednosť? K pojmu imputácie v súčasnej etike. In: *Filozofia*, Roč. 65, 2010, č. 9, s. 893-906.
12. ŠVESTKA, Jiří: Odpovědnost za škodu podle občanského zákoníku. Praha : Academia, 1966. 316 s.
13. VAČOK, Juraj: Kolektívna zodpovednosť verzus zodpovednosť jednotlivca. In: MASLEN, Michal – HRNČÁROVÁ, Nataša (ed.): *Trestnoprávna a administratívno-právna zodpovednosť*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2014, s. 250-257. ISBN 978-80-8082-777-9.

Kontaktné údaje

doc. JUDr. Rudolf Kasinec, PhD.

rudolf.kasinec@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

POLITICKÁ A PRÁVNA ZODPOVEDNOSŤ. ZNEUŽÍVANIE BOJA PROTI KORUPCII

POLITICAL AND LEGAL LIABILITY. ABUSE OF FIGHT AGAINST CORRUPTION

Branislav Fábry¹

Abstrakt: Článok sa zaoberá otázkami právnej a politickej zodpovednosti, ako aj bojom proti korupcii, ktorý často prináša riziko, že bude zneužitý v politickom boji. Úvodná časť poukazuje na známe príklady zneužívania trestného práva vo svete a venuje sa najmä slávnej brazílskej kauze Lava Jato. Na tomto príklade sa demonštruje, ako je možné zlikvidovať politického odporcu vhodným využitím prostriedkov trestného práva. Článok sa zaoberá aj možnosťami zneužívania inštitútu dohody o vine a treste či tzv. kajúcnika. Autor sa v texte tiež zamýšľa, nakoľko si sudcovia a prokurátori zachovávajú svoju nezávislosť od politiky a nakoľko zasahuje politika do trestného práva. V závere sa článok zaoberá situáciou na Slovensku a hľadá odpovede ako odstrániť súčasné nedostatky.

Kľúčové slová: korupcia – politická a právna zodpovednosť – trestné právo – súdnictvo – Lava Jato

Abstract: The article deals with issues of legal and political liability, as well as the fight against corruption, which often carries the risk of being misused in a political struggle. The introductory part points to well-known examples of the abuse of criminal law in the world and is mainly devoted to the famous Brazilian Lava Jato case. This example demonstrates how it is possible to eliminate a political opponent by the targeted use of the criminal law means. The article also deals with the possibilities of abusing the institution of the plea agreement or the collaborative witness. In the text, the author also reflects on the extent to which judges and prosecutors maintain

¹ Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta.

their independence from politics and the extent to which politics interferes with criminal law. In the end, the article deals with the situation in Slovakia and looks for answers on how to eliminate the current shortcomings.

Key words: corruption – political and legal liability – criminal law – judiciary - Lava Jato

Právo a politika ako úvod

Na začiatku je vhodné uviesť nasledujúci výrok pápeža Františka I.² „Pravidelne sa objavujú krivé obvinenia proti politickým lídrom a tie sú rozširované médiami, oponentmi a skolonizovanými justičnými orgánmi. Týmto spôsobom, nástrojmi lawfare sa zneužíva stále potrebný boj proti korupcii na boj proti neželaným vládam, obmedzovanie sociálnych práv a vytváranie pocitu anti-politiky, ktorý vyhovuje tým, ktorí ašpirujú na výkon autoritatívnej moci.“ Napriek tomu, že na Slovensku to nie je príliš známe, pápež František I. sa dlhodobo zaoberá otázkami právnej a politickej zodpovednosti, najmä problematikou zneužívania trestného práva v politickom boji. Aj v posledných rokoch sledoval a komentoval politické procesy v Latinskej Amerike.³ Samozrejme, vzťah právnej a politickej zodpovednosti je téma, ktorá sa neobmedzuje len na trestné právo. Možno ju identifikovať v najrôznejších právnych odvetviach. Veľmi často sa o nej diskutuje v rámci ústavného práva: od otázok tvorby práva až po jednotlivé prvky formy štátu. Predsa však odvetvím, kde sa vzťah právnej a politickej zodpovednosti prejavuje ako zvlášť nebezpečný, je trestné právo, najmä využívanie jeho inštitútov v boji proti korupcii.

² POPE FRANCIS: Adress to the Participants at the World Congress of the International Association of Penal Law. Sala Regia, November, 15th, 2019. In: https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2019/november/documents/pa-pa-francesco_20191115_diritto-penale.html [2023-09-06].

³ Pápež v decembri 2018 diskutoval mediálne-justičné manipulácie so skupinou juhoamerických právnikov, pozri: <https://www.cartacapital.com.br/justica/carol-proner-relatorio-entregue-no-vaticano-mostra-lawfare-no-pais/> [2023-09-06]. V máji 2019 zasa vyslovil solidaritu s väzneným brazílskym politikom Lulom da Silva, pozri: <https://www.redebrasilatual.com.br/politica/2019/05/lula-recebe-carta-solidaria-do-papa-francisco-a-verdade-vencera-a-mentira/> [2023-09-06].

Zneužívania antikorupcie a trestného práva vo svete

Určite neprekvapí, že zneužívania trestného práva v mene boja proti korupcii má dlhú tradíciu a v mnohých krajinách patrí k obvyklým nástrojom politického útlaku. Veľmi často sa o tom diskutuje pri súdnych procesoch v Rusku, kde pravidelne vznikajú podozrenia, že obvinenia z korupcie sa selektívne zneužívajú voči opozičným predstaviteľom, napr. Alexejovi Navalnému.⁴ Určite však nejde o špecifikum Ruska. Z krajín EÚ možno ako príklad spomenúť Bulharsko, ktoré malo do roku 2022 špecializované trestné súdnictvo a prokuratúru z hľadiska vecnej príslušnosti asi najviac podobné špecializovaným slovenským orgánom – i keď treba dodať, že išlo o dvojstupňovú sústavu špecializovaných trestných súdov. Bulharské špecializované trestné súdnictvo sa však selektívnymi protikorupčnými procesmi, nadužívaním väzby a ďalšími nedostatkami natoľko skompromitovalo,⁵ že bolo v roku 2022 po zmene vládnej koalície úplne zrušené.⁶ Podobné podozrenia zo zneužívania trestných procesov sa objavujú nielen v Európe, ale aj v Ázii. Veľmi zaujímavý spor prebieha napr. v Pakistane, kde sa v rokoch 2022-2023 využil boj proti korupcii a súvisiace nástroje trestného práva voči bývalému premiérovi Imranovi Khanovi (2018-2022). Proti jeho vláde, ktorá vykonala zásadné zmeny vo vnútornej i zahraničnej politike, sa však neobvyklým spôsobom spojili armáda a dlhodobo vládnuce pakistanské klany (ľavicoví Bhúttovci a konzervatívni Šarífovci), ktoré majú z hľadiska korupcie veľmi zlú povest'.⁷

Boj proti korupcii prostredníctvom trestného práva sa ukázal ako veľmi účinný nástroj na politickú likvidáciu politických oponentov aj v Latinskej Amerike, najmä v Brazílii, v Ekvádore a v Argentíne.⁸ Tamojší teoretici uviedli štyri dôvody, prečo sú obvinenia z korupcie a súvisiace trestné

⁴ Alexej Navalný bol odsúdený za korupciu napr. v kauze Kirovles, pričom proces kritizoval aj ESLP v rozhodnutí *Navalnyy and Ofitserov v. Russian Federation* (2017).

⁵ VASSILEVA, R. Bulgaria's Failed Specialized Criminal Justice Experiment. *Verfassungsblog*, 29.4.2022. In: <https://verfassungsblog.de/bulgarias-failed-specialized-criminal-justice-experiment/> [2023-09-06].

⁶ Tamže.

⁷ MURRAY, C. Imran Khan. In: <https://www.craigmurray.org.uk/archives/2023/08/imran-khan/> [2023-09-06].

⁸ FERNÁNDEZ, A. Dilemas y desafíos del progresismo. In: Fernández, A. Mujica, P., Rousseff, D. et al. *Estado, Política y Democracia en America Latina*. ELAG, 2022, s. 15

procesy v politickom boji efektívnejšie než iné nástroje:⁹

- Obvinenia z korupcie voči politickým oponentom sú ľahko uveriteľné, keďže korupcia je v spoločnosti rozšírená a verejní funkcionári majú pri nej tradične zlú povesť
- Obvinenia z korupcie vyvolávajú emócie a hnev a občania sa cítia byť zradení svojimi volenými zástupcami
- Korupčné trestné činy sa dajú ťažko dokazovať a preto verejnosť ľahšie prijme neobvyklé a nepresvedčivé konštrukcie či dôkazné prostriedky
- Korupcia sa vysvetľuje ako spoločenská „rakovina“, ktorá spôsobuje chudobu obyvateľov, avšak súčasne odvádza pozornosť od iných „rakovín“ (neokolonializmus, daňové raje, atď.)

V zneužívaní boja proti korupcii môže prísť k spolupráci sudcov, prokurátorov, mimovládnych organizácií a médií, ktoré môžu pri dobrej koordinácii zlikvidovať aj volených politikov.

Sudcovia a prokurátori ako politici?

Vyššie uvedené trendy v Latinskej Amerike asi najlepšie dokumentuje brazílska kauza Lava Jato (Autoumývareň). Tá je typickým príkladom zneužívania protikorupčných postupov, ktoré sa v posledných rokoch objavovali v rôznych krajinách sveta. Lava Jato bola najväčšia protikorupčná kauza 21. storočia, ktorá zasiahla Brazíliu a niekoľko ďalších štátov Latinskej Ameriky.¹⁰ Kauza sa datuje do obdobia rokov 2014 – 2021 a nadviazalo na ňu niekoľko ďalších procesov. V kauze mali konkrétni funkcionári získavať úplatky za vybavenie kontraktov od štátnych spoločností, najmä Petrobras. Dôležitú úlohu zohrával brazílsky stavebný koncern Odebrecht, ktorý podnikal v rôznych štátoch Ameriky, pričom sa správal korupčne.¹¹

⁹ IGUERA, M.F., MURÚA. C. El lawfare latinoamericano frente al espejo de mani pulite. In: Romano, S., Copani, A., Palazzo, M. (Comp.): El lawfare en América Latina y su impacto en la vigilancia de los derechos humanos. Ediciones SAIJ, 2022, s. 85.

¹⁰ Pozri: ODRESKI RAMINA, L. L. y SILVA DE SOUZA, L. El lawfare estadounidense como herramienta de control de recursos naturales: la Operación Lava Jato en Brasil y el caso Petrobras. In: Romano, S., Copani, A., Palazzo, M. (Comp.): El lawfare en América Latina y su impacto en la vigilancia de los derechos humanos. Ediciones SAIJ, 2022, s. 135-152.

¹¹ Congressional testimony: understanding Odebrecht. Lessons for combating corruption in the Americas. (26th March, 2019). The Dialogue. In:

Najväčším „úspechom“ celej kauzy bolo odsúdenie súčasného prezidenta Louisa Ignacia Lulu da Silva za nepriamu korupciu v roku 2018. Odsúdenie však malo vážny politický dopad, pretože znemožnilo Lulovi da Silva kandidovať v prezidentských voľbách roku 2018, hoci by ich by pravdepodobne vyhral¹² (nakoniec vyhral však až tie nasledujúce v roku 2022). Lula da Silva bol odsúdený za to, že od stavebnej firmy Grupo OAS mal dostať nehnuteľnosť za vybavenie zmluvy so štátnou firmou Petrobras. Vlastníctvo nehnuteľnosti sa nepodarilo dokázať zo žiadnej evidencie, ale podstatnú úlohu tak zohral spolupracujúci obvinený Leo Pinheiro, ktorý tvrdil, že sporná nehnuteľnosť patrí Lulovi.¹³ Ešte nejasnejším bol údajný vzťah Lulu ku korupcii vo firme Petrobras, kde podľa sudcu Sergia Mora mal Lula da Silva vybavovať zákazku pre Grupo OAS. Orgány činné v trestnom konaní (OČTK) také tvrdenie opäť nedokázali, hoci predložili množstvo odpočúvaných rozhovorov rôznych osôb. Tie potvrdzovali korupciu funkcionárov firmy Petrobras, ale nie to, že by bol za ňu zodpovedný práve Lula da Silva.¹⁴

Napriek tomu, že kauza Lava Jato bola pôvodne brazílska kauza, umožnila prostredníctvom „boja proti korupcii“ zasahovať do politiky i v iných krajinách regiónu, zvlášť v Ekvádore. Protikorupční sudcovia a prokurátori v Brazílii a Ekvádore boli zosieťovaní prostredníctvom mimovládnych organizácií¹⁵ a mohli koordinovať svoj postup bez ohľadu na hranice. Mediálny tlak zasa spôsobil, že v rokoch 2017 a 2018 sa v Brazílii i v Ekvádore brala kauza Lava Jato ako „hotová vec“. Brazílsky tím pod vedením sudcu Sergia Mora a prokurátora Deltana Dallagnola

www.thedialogue.org/analysis/congressional-testimony-understanding-odebrecht-lessons-for-combating-corruption-in-the-americas [2023-09-06].

¹² BRASIL DE FATO. Lula leads at 39% and could win Brazilian elections in first round: poll. Brasil de Fato, 29 de Maio de 2018. <https://www.brasildefato.com.br/2018/05/29/lula-leads-at-39-and-could-win-brazilian-elections-in-first-round-poll> [2023-09-06].

¹³ VIO MUNDO Redação. Léo Pinheiro teve 70% da pena reduzida depois de mudar de versão duas vezes e ligar Lula à corrupção na Petrobrás. Vio Mundo, 30.06.2019

¹⁴ Bližšie pozri: FÁBRY, B. Boj proti korupcii a likvidácia politických oponentov. Poučenie z Brazílie. Blog.pravda.sk, 7. mája 2021. In: <https://brankof.blog.pravda.sk/2021/05/07/boj-proti-korupcii-a-likvidacia-politickych-oponentov-poucenie-z-brazilie/> [2023-09-06].

¹⁵ ELBAUM, J. Cooptación jurídica: El rol de las agencias estadounidenses para controlar a los fiscales y magistrados de America Latina y el Caribe. In: <https://portalalba.org/temas/justicia/lawfare/cooptacion-juridica-agencias-estadounidenses-control-fiscales-y-magistrados-latinoamericanos/> [2023-09-06].

v spolupráci s ekvádorskými prokurátormi vtisol boju proti korupcii nový cezhraničný aspekt. V ekvádorskej časti kauzy OČTK využili brazílskeho kajúcnika z koncernu Odebrecht (José Conceição Santos).¹⁶ Trestné konania zasiahli najmä ex-prezidenta Rafaela Correu a jeho viceprezidenta Jorge Glasa. Tí mali viacero vplyvných odporcov, pretože zrušili všetky zmluvy o ochrane investícií, ktoré umožňovali arbitrážne riešenie sporov investor - štát.¹⁷ Rafael Correa dnes žije v exile, ale Jorge Glas bol odsúdený na šesť rokov odňatia slobody.¹⁸ A hoci neskôr brazílsky súd vyhlásil kvôli manipuláciám neprípustnosť výpovedí „kajúcnikov“ z koncernu Odebrecht vo veci Jorge Glasa, z ekvádorskej volebnej súťaže bol vylúčený.

V júni 2019 nastal v celej kauze Lava Jato zásadný obrat. Portál Intercept zverejnil záznamy komunikácie sudcu Sergia Mora s prokuratúrou a vyšetrovateľmi, v ktorej sudca „objednával“ dôkazy a vytváral stratégiu ako proti Lulovi da Silva postupovať.¹⁹ Keďže postup bol v rozpore s nezávislosťou súdu a celý proces sa ukázal ako zmanipulovaný, viedlo to i k predčasnému prepusteniu Lulu da Silvu z väzenia v novembri roku 2019.²⁰ Odhalenia však pokračovali ďalej: v roku 2021 sudca Ricardo Lewandowski vyhlásil všetky dôkazy získané z dohôd v Odebrechte za neprípustné v konaní proti Lulovi da Silva.²¹ Po

¹⁶ ORTEGA, J. Tribunal condena a Jorge Glas y a su tío y abre la puerta a más indagaciones. El Comercio, 13 de diciembre de 2017. In: <https://www.elcomercio.com/actualidad/tribunal-condena-jorgeglas-ricardorivera-odebrecht.html> [2023-09-06].

¹⁷ OLIVET, C. Why did Ecuador terminate all its bilateral treaties? Transnational Institute, 25 May 2017. In: <https://www.tni.org/en/article/why-did-ecuador-terminate-all-its-bilateral-investment-treaties> [2023-09-06].

¹⁸ LISBOA, D. Exilado, ex-presidente do Equador Rafael Correa discursa no centro de SP. TAB, 02.04.2023 <https://tab.uol.com.br/noticias/redacao/2023/04/02/rafael-correa-ex-presidente-do-equador-no-centro-de-sao-paulo.htm?cmpid=copiaecola> [2023-09-06].

¹⁹ FISHMAN, A. et al. Breach of Ethics. Exclusive: Leaked Chats Between Brazilian Judge and Prosecutor Who Imprisoned Lula Reveal Prohibited Collaboration and Doubts Over Evidence. Intercept, June 9, 2019. In: <https://theintercept.com/2019/06/09/brazil-lula-operation-car-wash-sergio-moro/> [2023-09-06].

²⁰ BARAN, K. Ex-presidente Lula é solto após 580 dias preso na Polícia Federal em Curitiba. Folha de Sao Paulo, 8.11.2019. In: <https://www1.folha.uol.com.br/poder/2019/11/ex-presidente-lula-e-solto-apos-580-dias-presos-na-policia-federal-em-curitiba.shtml> [2023-09-06].

²¹ CONSULTOR JURÍDICO. Decisão de Lewandowski suspende duas ações contra o ex-presidente Lula. Consultor Jurídico, 6 de Setembro de 2023. In:

odchode Lewandowského z funkcie prevzal tieto prípady ako sudca Dias Toffoli.²²

V septembri 2023 prišlo doteraz najkritickejšie rozhodnutie Federálneho Najvyššieho súdu Brazílie, ktoré úplne de-legitimizovalo postupy v kauze Lava Jato. Dias Toffoli napísal: „Lulovo uväznenie je jedným z najhorších justičných omylov v brazílskej právnej histórii“.²³ Taktiež rozhodol, že všetky dôkazy získané z kajúcnických dohôd v koncerne Odebrecht, ako aj všetky dôkazy z nich odvodené, sú neprípustné v akomkoľvek súdnom konaní. Kriticky podotkol, že išlo o „výsledok uchopenia moci verejnými činiteľmi, ktorých cieľom bolo prevziať kontrolu nad štátom zdanlivo legálnymi prostriedkami, ale metódami a činmi, ktoré boli v rozpore so zákonom.“ Takisto uviedol, že jednotlivci zapojení do prípadu "nerešpektovali spravodlivý súdny proces, porušili rozhodnutia Najvyššieho súdu, manipulovali s dôkazmi, konali zaujato a mimo svojej jurisdikcie." Použil aj pojem „psychologické mučenie“ na získanie „dôkazov“ proti nevinným ľuďom. Vzhľadom na veľkosť celej kauzy, je po tomto rozhodnutí pravdepodobné, že sa objaví ďalšia vlna rehabilitácií. Deltan Dallagnol, bývalý prokurátor kauzy Java Lato, odmietol tvrdenie o justičnom omyle a za úspech označil, že bolo odsúdených 400 politikov.²⁴ Na druhej strane, bez ohľadu na akékoľvek rehabilitácie, eliminácia nepohodlných politických odporcov z volebnej súťaže prostriedkami trestného práva spôsobila politické a ekonomické zmeny, ktoré bude

<https://www.conjur.com.br/2021-set-15/lewandowski-suspende-aco-es-ex-presidente-lula> [2023-09-06].

²² HIGÍDIA, J. Toffoli invalida provas do acordo de leniência da Odebrecht para todos os casos. Consultor Jurídico, 6 de Setembro de 2023. In: <https://www.conjur.com.br/2023-set-06/toffoli-declara-imprestaveis-provas-leniencia-odebrecht> [2023-09-06].

²³ CALEGARI, L., HIGÍDIO, J. TAJRA, A. Decisão de Toffoli abre caminho para anulação de outros acordos da 'lava jato'. Consultor Jurídico, 6 de setembro de 2023. In: <https://www.conjur.com.br/2023-set-06/decisao-toffoli-definir-destino-acordos-lava-jato> [2023-09-06].

²⁴ ULTIMAS NOTÍCIAS. Dallagnol rebate Toffoli: 'Maior erro foi leniência do STF com a corrupção de Lula'. Últimas Notícias, 06.09.2023. In: <https://noticias.uol.com.br/ultimas-noticias/agencia-estado/2023/09/06/dallagnol-rebate-toffoli-maior-erro-foi-leniencia-do-stf-com-a-corrupcao-de-lula.htm> [2023-09-06].

ťažké revidovať, najmä pri privatizácii (predaj spoločnosti Embraer Boeingu).²⁵

Ako bolo uvedené, rozhodujúcu úlohu v kauze Lava Jato zohral sudca Sergio Moro. Jeho kariéra je pre sudcu pomerne netypická. Ako sudca sa veľmi angažoval v projektoch na boj proti korupcii, verejne vystupoval v médiách a svojimi tvrdými výrokmi voči korupcii si získaval mediálnu podporu. Časopis Time ho dokonca vyhlásil za jedného zo sto najvplyvnejších ľudí sveta.²⁶ Po odsúdení Lulu da Silvu jeho kariéra vyvrcholila, keď sa stal brazílskym ministrom spravodlivosti.²⁷ Po odhalení jeho manipulácií v trestnom konaní voči Lulovi da Silva však jeho prestíž poklesla a zrejme preto zotrval v politike.²⁸ Boj proti korupcii určitých politikov však pre prokurátorov a sudcov prináša rôzne ďalšie nebezpečenstvá. Ak sa stanú presvedčenými zástancami boja proti korupcii, môžu veľmi rýchlo stratiť vlastnú neutralitu. Mnohí z nich sa nechávajú inšpirovať filmovými postavami²⁹ alebo slávnymi bojovníkmi s mafiou a vďaka tomu sa budú usilovať o potvrdenie svojho statusu „výsledkami“. Bol to pravdepodobne aj prípad sudcu Segia Mora, ktorý sa nechal inšpirovať talianskou kauzou „Mani pulite“.³⁰ Lenže kvôli „víťazstvu nad korupciou“ prinajmenšom toleroval viaceré „pochybenia“ a nezákonnosti.

²⁵ LATJMAN, T. Trump y la renovación del militarismo imperial en América Latina y el Caribe. In: Romano, S. (Comp.), Trumperialismo: la guerra permanente contra América Latina. Mármol Izquierdo, 2021, s. 610.

²⁶ WALSH, B. The 100 most Influential People: Sergio Moro. Cleaning up Corruption. Time, April 21, 2016. In: <https://time.com/collection-post/4302096/sergio-moro-2016-time-100/> [2023-09-06].

²⁷ ARISTIA, S. Brasil: Sérgio Moro, el juez que encarceló a Lula da Silva, será ministro de Justicia. France24, 1.11.2018. In: <https://www.france24.com/es/20181101-brasil-sergio-moro-ministerio-justicia> [2023-09-06].

²⁸ SENADO FEDERAL. Senadores: Sergio Moro - PR. In: <https://www25.senado.leg.br/web/senadores/senador/-/perfil/6331> [2023-09-06].

Former judge Sergio Moro back in Brazilian politics ahead of 2022 vote. Reuters, November 10, 2021. In: <https://www.reuters.com/world/americas/former-judge-sergio-moro-back-brazilian-politics-ahead-2022-vote-2021-11-10/> [2023-09-06].

²⁹ Sergio Moro bol svojimi priaznivcami obvykle zobrazovaný ako filmový SuperMan. Pozri: <https://quadrinheiros.com/2017/05/25/sergio-moro-seria-um-super-heroi/>

³⁰ MORO, S. Considerações sobre a operação mani pulite. Revista Centro de Estudos Judiciais, 26/2004. In: www.conjur.com.br/dl/artigo-moro-mani-pulite.pdf [2023-09-06].

Volanie po očiste spoločnosti a boji proti korupcii bolo hlavnou agendou nielen v Brazílii, ale aj v prezidentských voľbách 2015 v Argentíne a táto téma ovplyvnila výsledok volieb v prospech Mauricia Macriho. Nový prezident veľmi dobre pochopil dôležitosť sudcov a prokurátorov pre politiku a preto hneď po nástupe do funkcie začal s „reformami“ v súdnictve.³¹ Za viaceré kroky ho preto v roku 2019 kritizoval spravodajca OSN pre nezávislosť súdnictva.³² Dôležitým krokom novej moci bol tlak na odstúpenie generálnej prokurátorky Alejandry Gils Carbó. Mediálna kampaň vyvrcholila zverejnením čísla mobilu jej dcéry v októbri 2017, ktoré „zariadil“ denník Clarín.³³ Následkom boli početné vyhrážky prokurátorkinej dcére a ona sama zrejme aj kvôli tomu v novembri 2017 odstúpila z funkcie. Ani „bojovníci proti korupcii“ však nie sú vždy bez viny. Napr. kauza Panama Papers odhalila, že „protikorupčný“ prezident Mauricio Macri pôsobil v predstavenstve dvoch off-shore spoločností a meno členov jeho rodiny sa objavilo až pri 50 off-shore firmách.³⁴ Čo však bolo najprekvapujúcejšie, bol fakt, že inak nekompromisní prokurátori a novinári prejavili v jeho prípadoch skôr pasivitu.³⁵ Takýto dvojaký prístup vytvára dojem, že boj proti korupcii je skôr nástrojom politického boja než trestného práva.

Strata politickej neutrality?

Pri príkladoch z Latinskej Ameriky sa dá konštatovať, že zásadným negatívnym javom boja proti korupcii môže byť politicky motivovaná zmena neutrality OČTK. Médiá vytvárajú vyšetrovateľom, prokurátorom a sudcom popularitu a tá im umožňuje, aby vykonávali procesné manévry a to i bez ohľadu na zákon.³⁶ Na politického oponenta a jeho okolie

³¹ LLORENS, L. Dictadura de los jueces: Macri y Magnetto comparan la Corte Suprema. *Striptease del Poder*, 9.1.2022.

³² ONU. Mandato del Relator Especial sobre la independencia de los magistrados y abogados. ONU 2019. In: www.drive.google.com/file/d/1JoRbWxtVSVt_8-A3LBOdgNcCBg51yoiR/view [2023-09-06].

³³ MINUTOUNO. La hija de Gils Carbó recibió decenas de amenazas tras el procesamiento de su madre. *Minutouno*, 13.10.2017.

³⁴ STEFONI, J.A. El presidente Mauricio Macri y los Panama Papers. *Periodismo, justicia y política entre las denuncias y el escándalo*. *Questión* 1(51), 2016, s. 500–517.

³⁵ Tamže.

³⁶ LIZIERO, L. & SANTANA, J. R. O sentido político de lawfare e o tenentismo togado. In: Feitosa, M., Cittadino, G. & Liziero, L. (Orgs.): *Lawfare: o calvário da democracia brasileira*. Meraki 2020, s. 119.

(vrátane blízkých príbuzných) sa s pomocou médií vyvíja tlak, aby bol zraniteľnejší voči obvineniam a aby sa podarilo narušiť jeho podporu medzi verejnosťou. Prípadné dokázanie viny a odsúdenie obvineného by bolo síce vítaným bonusom, nie je však hlavným cieľom trestného konania.³⁷ V Latinskej Amerike sa často kritizuje i taktika, pri ktorej sa okrem obvinení používa opakované preventívne zadržanie osôb, aby sa spoločnosť domnievala, že údajný páchatel už bol chytený a za trestný čin pyká. „Prezumpcia viny sa teda pripisuje obvinenému pomocou médií... a aj keď bude konečne oslobodený, jeho povest' bude pravdepodobne zničená.“³⁸

Medzi tradičné nástroje politiky v Latinskej Amerike patrí i vynucovanie dohôd o vine a treste či vytváranie „kajúcnikov“ a preto sa tieto inštitúty stali predmetom kritiky.³⁹ Dohody o vine a treste umožňujú navyšovať kvantitu „úspechov“ OČTK: ak obvinený vymení priznanie za podmienený trest, získa tým slobodu a pokoj, zatiaľ čo OČTK si pripíše ďalší politický „úspech“ v boji proti korupcii. Významní právnici kritizovali aj pojem či využívanie kajúcnikov (*personas arrepentidas*), pretože „úprimné pokánie by nehľadalo úžitok“. ⁴⁰ Dlhodobo tiež poukazovali na riziko, že obvinený, ktorý chce získať výhodu, si často vymýšľa alebo zveličuje. Mnohým právnikom sa nepáči, že výmenou za spoluprácu môže kajúcnik naďalej využívať majetok získaný nezákonnými prostriedkami, pokiaľ z neho určitú časť odovzdá. Okrem toho sa mu výmenou za spoluprácu drasticky znížia sankcie a tak má možnosť zotrvať pri svojej vysokej životnej úrovni. Výmenou za to dostane vyšetrojúci orgán potrebnú muníciu, aby mohol pokračovať v útoku na politickú skupinu, ktorá sa chápe ako zlo. Kritizuje sa aj hľadanie veľkého počtu kajúcnikov, ktorí nielen pomáhajú odhaľovať trestnú činnosť, ale oznamujú aj

³⁷ VOLLENWEIDER, C. & ROMANO, S. Lawfare. La judicialización de la política en América Latina“. Centro Estratégico Latinoamericano de Geopolítica, 2017. In: <https://tinyurl.com/ecwfwwb4> [2023-09-06].

³⁸ CAAMAÑO, C. La destrucción del derecho procesal penal. In: Zaffaroni E.R., Caamaño, C. y Vegh Weis, V. (Comp.) ¡Bienvenidos al lawfare!: manual de pasos básicos para demoler el derecho penal. Capital Intelectual 2022, s. 80.

³⁹ Pozri napr. ARAGÃO, E. Ministério Público no Lawfare: a arquitetura institucional em crise? In: Feitosa, M.; Cittadino, G. & Liziero, L. (Orgs.): Lawfare: o calvário da democracia brasileira. Meraki 2020.

⁴⁰ Cit. č. 38, s. 81.

nepodstatné veci, používané na diskreditáciu určených nepriateľov ako predstaviteľov zla.⁴¹

Veľmi významným faktorom, ktorý napomáha navyšovaniu počtu dohôd o vine a treste u kajúcnikov, sú aj mediálne difamácie. Nie je jednoduché hodnotiť mediálne aktivity v konkrétnych kauzách, avšak informovanie o trestnom konaní môže zásadným spôsobom zasahovať do prezumpcie nevinny či ďalších práv konkrétnych osôb. Už samotné trestné konanie, spojené so zverejňovaním informácií, prináša stigmatizáciu osoby. Správy v médiách dokážu narušiť jej súkromie či prezumpciu nevinny. Aj v Európe sa potvrdzuje, že médiá rýchlo pristupujú k „odsúdeniu“ dotyčnej osoby, zväčša však nie sú pripravené prehodnotiť svoje stanovisko, ak sa podozrenie nepotvrdí.⁴² Mediálne informácie o trestnom konaní tak môžu byť pre dotknutých formou „mediálneho praniera“ a v tej súvislosti komplikovať ich spoločenské postavenie.⁴³ Ak je obvinený prezentovaný v médiách ako vinný a o trestnom konaní sa intenzívne informuje mnoho týždňov, ľahko sa zmení i celková verejná predstava o trestnom konaní a jej výsledku. Okrem toho môžu mediálne informácie ovplyvňovať okolie obvineného, čo sťažuje jeho súkromný a rodinný život. Uvedené problémy sa zostrujú v obzvlášť sledovaných trestných konaniach. Mediálne informovanie je pri týchto konaniach intenzívnejšie a kvôli niektorým sporným rozhodnutiam nadobúda v očiach verejnosti stále väčší význam. Práva a povinnosti dnes už nezávisia iba od toho, či sa súdne konanie končí odsúdením alebo oslobodením. Samotná účasť v trestnom konaní, najmä pri korupčných kauzách, znamená zásah do práva na zachovanie dobrého mena a povesti.⁴⁴ Navyše, pokiaľ súd pošle obvineného do väzby, ten sa nemôže efektívne brániť v kyberpriestore.

⁴¹ Cit. č. 38, s. 81 a nasl.

⁴² BORNKAMM, J.: Die Berichterstattung über schwebende Strafverfahren und das Persönlichkeitsrecht des Beschuldigten. Neue Zeitschrift für Strafrecht, 3/1983, s. 103.

⁴³ FRÖHLING, M.: Der moderne Pranger: von den Ehrenstrafen des Mittelalters bis zur Prangerwirkung der medialen Berichterstattung im heutigen Strafverfahren, Diss. Univ. Kiel, Marburg: Tectum Verlag 2014, s. 315.

⁴⁴ ŠAMKO, P.: Kult kajúcnika ako trend roku 2020 alebo čo nás môže naučiť prípad prokurátora Judr Jozefa Mamráka. Právne listy, 29.12.2020. Pozri: <http://www.pravnelisty.sk/clanky/ag14-kult-kajucnika-ako-trend-roku-2020-alebo-co-nas-moze-naucit-pripad-prokuratora-judr-jozefa-mamraka> [2023-09-06].

Problémy aj na Slovensku?

Spájanie politickej a trestno-právnej zodpovednosti je očividným problémom aj na Slovensku. Ako zaujímavý príklad možno uviesť grafiku o štyridsiatich odsúdených „Odsúdení – sieť zločincov z éry Smeru“ v Denníku N ⁴⁵, ktorú neskôr prebrali rôzni politici ako dôkaz svojich úspechov. Nebudem posudzovať samotný výpočet osôb, ktoré sú označované za „zločincov z éry Smeru“, avšak väčšina odsúdení sa dosiahla na základe dohody o vine a treste. U niektorých z nich vzniká obava, že dohodu podpísali, aby sa vyhli pobytu vo väzbe. S tým je spojený ďalší paradoxný jav posledných rokov. Tí, ktorí sa k trestnej činnosti priznali v rámci dohody o vine a treste, často zostávajú na slobode, zatiaľ čo tí, ktorí sa nepriznali, strávili dlhý čas vo väzbe. Ako príklad možno uviesť známu kauzu Búrka z marca r.2020. Špecializované OČTK vtedy žiadali väzbu pre 13 sudcov. Ústavný súd SR však udelil súhlas len v piatich prípadoch. ⁴⁶ Pri tejto kauze päť sudcov strávilo celé mesiace vo väzbe (niektorí z nich aj rok), po vyše tri a pol roku vyšetrovania však nebol ani jeden z nich odsúdený. V kauze Búrka bola spomedzi sudcov odsúdená len jedna osoba, ktorá podpísala dohodu o vine a treste a práve kvôli podmienčnému trestu nestrávila ani deň vo väzbe či vo väzení. Aj pri tejto kauze sa preto možno pýtať, či obvinené osoby mali potvrdzovať politickú verziu o zapojení súdnej moci do korupčných schém výmenou za nízky trest. Takúto tézu treba formulovať opatrne, kritizovať však možno stav, že vinná osoba zostala na slobode, zatiaľ čo tí, ktorí sú podľa zákona nevinní, boli nadlho pozbavení slobody. Práve uvedený stav nutne vyvoláva otázky.

Vývoj na Slovensku v posledných rokoch viedol k silnej politizácii oblastí, ktoré by nemali byť predmetom politického boja. O jednotlivých trestných konaniach viacerí politici vyslovovali svoje kategorické závery ako o svojom úspechu. Mnohé médiá zasa publikovali sporné úniky zo spisov, prokurátori pôsobili veľmi angažovane a strácali zdržanlivosť, zvlášť pri exponovaných trestných konaniach. Problémom bolo aj

⁴⁵ PRUŠOVÁ, V. Odsúdili už viac ako 40 zločincov z éry Smeru. Nie sú len spolupracujúci obvinení, nedostali iba podmienky. Denník N, 28. augusta 2023. In: <https://dennikn.sk/3532879/odsudili-uz-viac-ako-40-zlocincov-z-ery-smeru-nie-su-len-spolupracujuci-obvineni-nedostali-iba-podmienky/> [2023-09-06].

⁴⁶ Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky PL. ÚS 4/2020-91.

nadužívanie väzby, čo potvrdzujú viaceré nálezy ÚS SR.⁴⁷ Ako riziko sa ukázala aj možnosť koncentrácie rozhodovania o trestnej činnosti, ktorá sa dá zneužiť v politickom boji a to v rukách konkrétnych orgánov. Ako veľký problém sa javí otázka zločineckých skupín, kde si môžu konkrétne orgány vytvárať príslušnosť z politicky motivovaných dôvodov. Problémom je aj to, že mnohé orgány aplikácie práva dnes rozdeľujú spoločnosť a to často podľa politických preferencií, najmä Úrad špeciálnej prokuratúry a Špecializovaný trestný súd. Predovšetkým súdy by pritom nemali byť chápané ako nástroje boja konkrétnych politických síl, ale ako nestranné orgány, ktoré rozhodujú o vine a treste.

Ďalšie inštitúty, ktoré sa môžu zneužívať v politickom boji, sú spolupracujúci obvinený a „dohoda o vine a treste“. V Latinskej Amerike sa „kajúcnik“ stal akousi skratkou pri dokazovaní pre OČTK a zdá sa, že podobný trend sa vytvára aj v SR. Práve preto by sa mala dostatočne preverovať vierohodnosť ich výpovedí, zvlášť nízke tresty uložené kajúcnikom v konaní o dohode o vine a treste. Je nutné jasnejšie stanoviť podmienky spolupráce kajúcnikov a rozhodnutia prokurátorov v súvislosti s trestným stíhaním kajúcnikov podrobiť súdnej kontrole. Akékoľvek výhody a benefity musia byť známe usvedčovanej osobe i súdu, ktorý rozhoduje.⁴⁸

Na záver možno len zopakovať známy výrok, často citovaný v Latinskej Amerike⁴⁹: **ak do súdnej siene vstúpi dverami politika, spravodlivosť utečie oknom.**

Zoznam použitej literatúry

1. ARAGÃO, E. Ministério Público no Lawfare: a arquitetura institucional em crise? In: Feitosa, M.; Cittadino, G. & Liziero, L. (Orgs.): Lawfare: o calvário da democracia brasileira. Meraki 2020.

⁴⁷ RIBÁR, M. Nie je Nálezov Ústavného súdu SR o pochybeniach vo väzobnom konaní už "akosi" priveľa? Právne listy, 09.01.2022. In: http://www.pravnelisty.sk/clanky/a1041-nie-je-nalezov-ustavneho-sudu-sr-o-pochybeniach-vo-vazobnom-konani-uz-akosi-priveľa?fbclid=IwAR34BqVA_GRFowBYMGp2ltbVaGoA-ZZb5sl234PgBuUWYobsGY6lNaKfcsQ [2023-09-06].

⁴⁸ RIBÁR, M. Za 5 vražd – trest 12 rokov. Za úkladnú vraždu - beztrestnosť. Spravodlivosť po slovensky? Právne listy, 27. máj 2022 In: <https://blog.sme.sk/ribar/spolocnost/za-5-vrazd-trest-12-rokov-za-ukladnu-vrazdu-beztrestnost-spravodlivosť-po-slovensky?ref=sekciabox> [2023-09-06].

⁴⁹ FERNÁNDEZ, A. Dilemas y desafíos del progresismo. In: Fernández, A. Mujica, P., Rousseff, D. et al. Estado, Política y Democracia en America Latina. ELAG, 2022, s. 15.

2. ARISTIA, S. Brasil: Sérgio Moro, el juez que encarceló a Lula da Silva, será ministro de Justicia. France24, 1.11.2018. In: <https://www.france24.com/es/20181101-brasil-sergio-moro-ministerio-justicia> [2023-09-06].
3. BARAN, K. Ex-presidente Lula é solto após 580 dias preso na Polícia Federal em Curitiba. Folha de Sao Paolo, 8.11.2019. In: <https://www1.folha.uol.com.br/poder/2019/11/ex-presidente-lula-e-solto-apos-580-dias-presno-na-policia-federal-em-curitiba.shtml> [2023-09-06].
4. BORNKAMM, J.: Die Berichterstattung über schwebende Strafverfahren und das Persönlichkeitsrecht des Beschuldigten. Neue Zeitschrift für Strafrecht, 3/1983, s. 103.
5. BRASIL DE FATO. Lula leads at 39% and could win Brazilian elections in first round: poll. Brasil de Fato, 29 de Maio de 2018. <https://www.brasildefato.com.br/2018/05/29/lula-leads-at-39-and-could-win-brazilian-elections-in-first-round-poll>
6. CAAMAÑO, C. La destrucción del derecho procesal penal. In: Zaffaroni E.R., Caamaño, C. y Vegh Weis, V. (Comp.) ¡Bienvenidos al lawfare!: manual de pasos básicos para demoler el derecho penal. Capital Intelectual 2022, s. 80.
7. CALEGARI, L., HIGÍDIO, J. TAJRA, A. Decisão de Toffoli abre caminho para anulação de outros acordos da 'lava jato'. Consultor Jurídico, 6 de setembro de 2023. In: <https://www.conjur.com.br/2023-set-06/decisao-toffoli-definir-destino-acordos-lava-jato> [2023-09-06].
8. Congressional testimony: understanding Odebrecht. Lessons for combating corruption in the Americas. (26th March, 2019). The Dialogue. In: www.thedialogue.org/analysis/congressional-testimony-understanding-odebrecht-lessons-for-combating-corruption-in-the-americas [2023-09-06].
9. CONSULTOR JURÍDICO. Decisão de Lewandowski suspende duas ações contra o ex-presidente Lula. Consultor Jurídico, 6 de Setembro de 2023. In: <https://www.conjur.com.br/2021-set-15/lewandowski-suspende-aco-es-ex-presidente-lula> [2023-09-06].
10. ELBAUM, J. Cooptación jurídica: El rol de las agencias estadounidenses para controlar a los fiscales y magistrados de America Latina y el Caribe. In: <https://portalalba.org/temas/justicia/lawfare/cooptacion-juridica->

- [agencias-estadounidenses-control-fiscales-y-magistrados-latinoamericanos/](#) [2023-09-06].
11. FÁBRY, B. Boj proti korupcii a likvidácia politických oponentov. Poučenie z Brazílie. Blog.pravda.sk, 7. mája 2021. In: <https://brankof.blog.pravda.sk/2021/05/07/boj-proti-korupcii-a-likvidacia-politicky-ch-oponentov-poucenie-z-brazilie/> [2023-09-06].
 12. FERNÁNDEZ, A. Dilemas y desafíos del progresismo. In: Fernaández, A. Mujica, P., R, D. et al. Estado, Política y Democracia en America Latina. ELAG, 2022.
 13. FISHMAN, A. et al. Breach of Ethics. Exclusive: Leaked Chats Between Brazilian Judge and Prosecutor Who Imprisoned Lula Reveal Prohibited Collaboration and Doubts Over Evidence. Intercept, June 9, 2019. In: <https://theintercept.com/2019/06/09/brazil-lula-operation-car-wash-sergio-moro/> [2023-09-06].
 14. FRÖHLING, M.: Der moderne Pranger: von den Ehrenstrafen des Mittelalters bis zur Prangerwirkung der medialen Berichterstattung im heutigen Strafverfahren, Diss. Univ. Kiel, Marburg: Tectum Verlag 2014.
 15. HIGÍDIA, J. Toffoli invalida provas do acordo de leniência da Odebrecht para todos os casos. Consultor Jurídico, 6 de Setembro de 2023. In: <https://www.conjur.com.br/2023-set-06/toffoli-declara-imprestaveis-provas-leniencia-odebrecht> [2023-09-06].
 16. IGUERA, M.F., MURÚA. C. El lawfare latinoamericano frente al espejo de mani pulite. In: Romano, S., Copani, A., Palazzo, M. (Comp.): El lawfare en América Latina y su impacto en la vigilancia de los derechos humanos. Ediciones SAIJ, 2022.
 17. LATJMAN, T. Trump y la renovación del militarismo imperial en América Latina y el Caribe. In: Romano, S. (Comp.), Trumperalismo: la guerra permanente contra América Latina. Mármol Izquierdo, 2021.
 18. LISBOA, D. Exilado, ex-presidente do Equador Rafael Correa discursa no centro de SP. TAB, 02.04.2023 <https://tab.uol.com.br/noticias/redacao/2023/04/02/rafael-correa-ex-presidente-do-equador-no-centro-de-sao-paulo.htm?cmpid=copiaecola> [2023-09-06].

19. LIZIERO, L. & SANTANA, J. R. O sentido político de lawfare e o tenentismo togado. In: Feitosa, M., Cittadino, G. & Liziero, L. (Orgs.): Lawfare: o calvário da democracia brasileira. Meraki 2020.
20. LLORENS, L. Dictadura de los jueces: Macri y Magnetto comparon la Corte Suprema. Striptease del Poder, 9.1.2022.
21. MINUTOONO. La hija de Gils Carbó recibió decenas de amenazas tras el procesamiento de su madre. Minutouno, 13.10.2017.
22. MORO, S. Considerações sobre a operação mani pulite. Revista Centro de Estudos Judiciais, 26/2004. In:
23. www.conjur.com.br/dl/artigo-moro-mani-pulite.pdf [2023-09-06].
24. MURRAY, C. Imran Khan. In: <https://www.craigmurray.org.uk/archives/2023/08/imran-khan/> [2023-09-06].
25. ODRESKI RAMINA, L. L. y SILVA DE SOUZA, L. El lawfare estadounidense como herramienta de control de recursos naturales: la Operación Lava Jato en Brasil y el caso Petrobras. In: Romano, S., Copani, A., Palazzo, M. (Comp.): El lawfare en América Latina y su impacto en la vigilancia de los derechos humanos. Ediciones SAIJ, 2022, s. 135-152.
26. ORTEGA, J. Tribunal condena a Jorge Glas y a su tío y abre la puerta a más indagaciones. El Comercio, 13 de diciembre de 2017. In: <https://www.elcomercio.com/actualidad/tribunal-condena-jorgeglas-ricardorivera-odebrecht.html> [2023-09-06].
27. OLIVET, C. Why did Ecuador terminate all its bilateral treaties? Transnational Institute, 25 May 2017. In: <https://www.tni.org/en/article/why-did-ecuador-terminate-all-its-bilateral-investment-treaties> [2023-09-06].
28. ONU. Mandato del Relator Especial sobre la independencia de los magistrados y abogados. ONU 2019. In: www.drive.google.com/file/d/1JoRbWxtVSVt_8-A3LBOdgNcCBg51yoiR/view [2023-09-06].
29. POPE FRANCIS: Adress to the Participants at the World Congress of the International Association of Penal Law. Sala Regia, November, 15th, 2019. In: https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2019/november/documents/papa-francesco_20191115_diritto-penale.html [2023-09-06].

30. PRUŠOVÁ, V. Odsúdili už viac ako 40 zločincov z éry Smeru. Nie sú len spolupracujúci obvinení, nedostali iba podmienky. Denník N, 28. augusta 2023. In: <https://dennikn.sk/3532879/odsudili-uz-viac-ako-40-zlocincov-z-ery-smeru-nie-su-len-spolupracujuci-obvinieni-nedostali-iba-podmienky/> [2023-09-06].
31. QUADRONHEIRO, V. Sergio Moro seria um super-herói? Quadrinheiros, 25 de Maio de 2017. In: <https://quadrinheiros.com/2017/05/25/sergio-moro-seria-um-super-heroi/> [2023-09-06].
32. RIBÁR, M. Nie je Nálezov Ústavného súdu SR o pochybeniach vo väzobnom konaní už "akosi" priveľa? Právne listy, 09.01.2022. In: http://www.pravnelisty.sk/clanky/a1041-nie-je-nalezov-ustavneho-sudu-sr-o-pochybeniach-vo-vazobnom-konani-uz-akosi-priveľa?fbclid=IwAR34BgVA_GRFowBYMGp2ltbVaGoA-ZZb5sl234PgBuUWYobsGY6lNaKfcsQ [2023-09-06].
33. RIBÁR, M. Za 5 vražd – trest 12 rokov. Za úkladnú vraždu - beztrestnosť. Spravodlivosť po slovensky? Právne listy, 27. máj 2022 In: <https://blog.sme.sk/ribar/spolocnost/za-5-vrazd-trest-12-rokov-za-ukladnu-vrazdu-beztrestnost-spravodlivost-po-slovensky?ref=sekciabox> [2023-09-06].
34. Rozhodnutie ESLP vo veci Navalnyy and Ofitserov v. Russian Federation (2017).
35. SENADO FEDERAL. Senadores: Sergio Moro - PR. In: <https://www25.senado.leg.br/web/senadores/senador/-/perfil/6331> [2023-09-06].
36. STEFONI, J.A. El presidente Mauricio Macri y los Panama Papers. Periodismo, justicia y política entre las denuncias y el escándalo. *Questión* 1(51), 2016, s. 500–517.
37. ŠAMKO, P.: Kult kajúcnika ako trend roku 2020 alebo čo nás môže naučiť prípad prokurátora Judr Jozefa Mamráka. Právne listy, 29.12.2020. Pozri: <http://www.pravnelisty.sk/clanky/ag14-kult-kajucnika-ako-trend-roku-2020-alebo-co-nas-moze-naucit-pripad-prokuratora-judr-jozefa-mamraka> [2023-09-06].
38. ULTIMAS NOTICIAS. Dallagnol rebate Toffoli: 'Maior erro foi leniência do STF com a corrupção de Lula'. *Ultimas Noticias*, 06.09.2023. In: <https://noticias.uol.com.br/ultimas-noticias/agencia-estado/2023/09/06/dallagnol-rebate-toffoli-maior-erro-foi-leniencia-do-stf-com-a-corrupcao-de-lula.htm> [2023-09-06].

39. Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky PL. ÚS 4/2020-91.
40. VASSILEVA, R. Bulgaria's Failed Specialized Criminal Justice Experiment. Verfassungsblog, 29.4.2022. In: <https://verfassungsblog.de/bulgarias-failed-specialized-criminal-justice-experiment/> [2023-09-06].
41. VIO MUNDO Redação. Léo Pinheiro teve 70% da pena reduzida depois de mudar de versão duas vezes e ligar Lula à corrupção na Petrobrás. Vio Mundo, 30.06.2019.
42. VOLLENWEIDER, C. & ROMANO, S. Lawfare. La judicialización de la política en América Latina". Centro Estratégico Latinoamericano de Geopolítica, 2017. In: <https://tinyurl.com/ecwfwwb4> [2023-09-06].
43. WALSH, B. The 100 most Influential People: Sergio Moro. Cleaning up Corruption. Time, April 21, 2016. In: <https://time.com/collection-post/4302096/sergio-moro-2016-time-100/> [2023-09-06].

Kontaktné údaje:

doc. JUDr. Branislav Fábry, PhD.
branislav.fabry@flaw.uniba.sk
Univerzita Komenského v Bratislave
Právnická fakulta

IDEÁLNY ZÁKONODARCA: HĽADANIE „DWORKINOVSKÝCH“ INŠPIRÁCIÍ NA SLOVENSKÝ SPÔSOB¹

IDEAL LEGISLATOR: SEARCHING FOR DWORKINIAN INSPIRATIONS IN SLOVAK WAY

Tomáš Mészáros²

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá nedostatkami a zlyhaniami zákonodarcu v rovine jeho (ne)zodpovednosti za zlú legislatívu. Cieľom príspevku je nájsť definičné prvky dobrého/ideálneho zákonodarcu na spôsob "dworkinovského" sudcu Herkula.

Kľúčové slová: vzor, zákonodarca, zodpovednosť

Abstract: The paper deals with the shortcomings and failures of the legislator in terms of his (non)responsibility for bad legislation. The aim of the paper is to find the defining elements of a good/ideal legislator in the manner of the "Dworkinian" judge Hercules.

Key words: model, legislator, responsibility

Úvod

Fungovanie na základe vzorcov a vzorov je pre právo typické, až esenciálne. Veď už samotná norma, ktorá tvorí štrukturálnu podstatu každého právneho systému, predstavovala pôvodne označenie pre uholnicu, teda „vzorové“ pravítko, podľa ktorého sa určoval pravý uhol.³

Pojem vzor však pozná aj každý užívateľ flektívnych jazykov, keďže vzor reprezentuje určitú ohýbaciú triedu pri skloňovaní alebo časovaní typovo

¹ Príspevok je súčasťou riešenia a výstupom z grantu VEGA č. 1/0579/23 – Právne a etické aspekty disciplinárnej zodpovednosti v právnom štáte.

² Katedra teórie práva a filozofie práva, Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave.

³ SOBEK, Tomáš: Argumenty teórie práva. Praha: Ústav státu a práva, 2008, s. 112.

rovnakých slov. V gramatike slúži vzor ako predloha toho, ako tieto typovo rovnaké slová „ohýbať.“

Do tretice môžeme spomenúť aj používanie slova vzor v umení (najmä vo výtvarnom umení), kde slúži na označenie predlohy, na základe ktorej sa má umelecké dielo – ako reprezentácia daného vzoru – vytvoriť.

Otázka „Kto je Váš vzor?“ sa zvykne objavovať v rôznych formulároch, osobnostných testoch, v interview so známymi osobnosťami, ale aj na pracovných pohovoroch.

Ako deti sme mali mnohé vzory: chceli sme byť ako náš obľúbený futbalista, herec či filmový alebo knižný hrdina.

V neposlednom rade môžeme nostalgicky spomenúť aj slovné spojenie „vzorné správanie,“ ktoré spolu so slovným spojením „výborný prospech“ tvorilo označenie premiantov tried na konci školského roku.

Účelom predošlých odsekov bolo poukázať na to, že vzory sú pre náš každodenný život naozaj príznačné: slúžia nám ako prototyp niečoho ideálneho, až dokonalého a vnímame ich ako niečo, čo je hodné kopírovania alebo nasledovania.

Skromným cieľom tohto textu bude reflexia nad tým, akú úlohu zohrávajú vzory v legislatívnom procese, či majú potenciál na to, aby pomohli eliminovať neduhy spojené s týmto procesom (a jeho výsledkami). Výskumná otázka tohto príspevku bude na prvý pohľad až triviálne nevedecká: má naše zákonodarstvo svojho *Messiho* či *Ronalda* a potrebuje ho vôbec?

Ideálne („vzorové/vzorné“) zákonodarstvo

Vzorové zákonodarstvo navrhujeme nevnímať ako utopistický ideál, ktorý je prostriedkom garantujúcim vytváranie absolútne spravodlivých a dobrých pravidiel idylicky spravujúcich spoločnosť.

Realistickým prístupom sa javí byť vymedzenie vzorového zákonodarstva ako procedurálneho modelu, ktorý je tvorený pravidlami umožňujúcimi **snahu** o vytvorenie spravodlivých a dobrých pravidiel.

Aby sme pri našich ďalších úvahách neprekročili tenkú hranicu medzi právnym ezoterizmom a právnou filozofiou, poukážeme skratkovito na to, že otázka dobrého zákonodarstva tvorí základ mnohopočetných právno-teoreticko-filozofických traktátov, z ktorých ilustratívne vyberáme Morálku práva od Lona Fullera, ktorý podľa nášho

názoru, tým, že opisuje osem spôsobov ako neuspieť pri tvorbe práva, reverzným spôsobom definuje nosné prvky vzorového zákonodarstva.⁴ Tieto „fullerovské“ kritériá predstavujú v súčasnosti pomyselný zlatý štandard dobrého zákonodarstva, čiže v terminológii tohto článku môžeme uviesť, že sa jedná o vzory (vzorce) pre dobré zákonodarstvo. Ako to vyplýva z analýzy Meteňkanyča, tieto štandardy sú implementované (či už explicitne alebo implicitne) aj v našich pravidlách tvorby právnych predpisov, pričom autor trefne poznamenáva: „V tomto smere aj náš právny poriadok je aspoň formálne zhodný s požiadavkami kladenými na tvorbu práva, ktoré by sme mali rešpektovať. Otázka je, či sa vyššie uvedené požiadavky premietli z papiera aj do právnej praxe. V tomto smere sme o dosť skeptickejší a sme toho názoru, že viaceré praktiky praxe sú rozporné.“⁵

Stotožňujeme sa s uvedeným názorom, pričom si nemyslíme, že by negatívne javy súvisiace so zákonodarným procesom na Slovensku **primárne** súviseli s nedostatočným alebo nevhodným procedurálnym nastavením.

Navyše, naprieč troma dekadami vývoja slovenského zákonodarstva tieto pravidlá nestagnovali, ale sa naopak postupne optimalizovali, pričom ich pomyselná právna evolúcia vyústila do prijatia zákona č. 400/2015 o tvorbe právnych predpisov a o Zbierke zákonov Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých zákonov.⁶

Samozrejme, ani tento zákon nepredstavoval koniec snáh o vylepšovanie procedurálnych pravidiel tvorby právnych predpisov.

Medzi najnovší príspevok v kontinuálnom úsilí o dobré zákonodarstvo patrí novela - zákon č. 133/2023 Z. z. z 30. marca 2023, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 400/2015 Z. z. o tvorbe právnych predpisov a o Zbierke

⁴ FULLER, Lon: Morálka práva. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 37 a nasl.

⁵ METEŇKANYČ, Olexij M.: Aktuálnosť odkazu Lona L. Fullera a jeho vnútornej morálky práva na legislatívu a právnu prax v Slovenskej republike. In: Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae. Ročník 39, číslo 2 (2020), s. 211.

⁶ Autori komentára k tomu zákonu označujú jeho prijatie za „zásadnú zmenu,“ ktorá bola „výsledkom dlhodobej odbornej a laickej kritiky stavu právneho poriadku Slovenskej republiky, jeho kvality, ale aj jeho kvantity a jeho nesystémovej tvorby“ a hodnotia ho ako „príspevok k skvalitneniu právneho poriadku Slovenskej republiky a tým aj k skvalitneniu života jej občanov, firiem v nej podnikajúcich a všetkých iných osôb, ktoré na jej území pôsobia.“ Bližšie pozri: SVÁK, Ján – SURMAJOVÁ, Žaneta – BALOG, Boris: Zákon o tvorbe právnych predpisov a o Zbierke zákonov Slovenskej republiky. Komentár. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, s. 5.

zákonov Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 350/1996 Z. z. o rokovacom poriadku Národnej rady Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov.

Táto novela prináša do slovenského zákonodarného procesu ďalšie nové elementy, ktoré by mali zlepšiť samotné zákonodarstvo (čiže priblížiť náš systém o krok bližšie k ideálu). Medzi tieto vylepšia patria nasledovné novinky:

- účinnosť návrhov zákonov s dopadmi na podnikateľské prostredie môže nastať len 1. januára alebo 1. júla príslušného kalendárneho roka (okrem výnimiek);
- obligatórne doložky vybraných vplyvov aj u poslaneckých návrhov zákonov;
- povinnosť poskytnutia súčinnosti ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy pri príprave poslaneckých návrhov zákonov,
- povinné prerokovanie poslaneckého návrhu zákona s Ministerstvom hospodárstva Slovenskej republiky z hľadiska vplyvu na podnikateľské prostredie (ak návrh zákona takýto vplyv predpokladá).

Prezentovaná novela je dôkazom toho, že procedurálne pravidlá tvorby právnych predpisov sa naďalej vyvíjajú a do regulačného prostredia pribúdajú nové pravidlá, ktorých cieľom je „skvalitniť tvorbu práva.“⁷

Súčasnú pravidlá, ktoré na Slovensku regulujú legislatívny proces, tak vnímame ako kompatibilné s modelom vzorového zákonodarstva – blížia sa ku vzorovým štandardom. Kameňom úrazu podľa nášho názoru nie sú samotné pravidlá tvorby právnych predpisov, ale aktéri, ktorí tieto pravidlá (ne)dodržiavajú.

Ideálny („vzorový/vzorný“) zákonodarca

Víziám ideálneho zákonodarstva v rovine pripodobnenia legislatívnej činnosti k **umeniu** sa v našich končinách venovalo viacero autorov.

Fábry v tejto súvislosti uvádza, že *„legislatívne umenie kladie na jednotlivca mimoriadne veľké požiadavky. Dobré zákony musia byť formulované tak, aby boli prijateľné, aj keby sa moc dostala do rúk politického protivníka. Zákon musí mať v sebe určité prvky z Kantovho*

⁷ Takto bol deklarovaný cieľ priamo v dôvodovej správe predmetného návrhu zákona.

*kategorického imperatívu. Podstatné je však to, aby zákon nebol len dobre mienený, ale aby dobrým skutočne aj bol.*⁸

Obdobne, azda trochu viac poeticky, konštatuje aj Balog, že „v legislatíve je potrebné využívanie tak duchovných kvalít, ako aj manuálnej zručnosti jej tvorcu na vytvorenie diela – právneho predpisu, ktorý urobí svet – život štátneho spoločenstva – umelo krajším a lepším. Ak sa teda podarí. V tom je legislatíva umením.“⁹

Problémom, na ktorý v legislatívnej praxi narážame, je to, že jednotliví aktéri, ktorí disponujú legislatívnou mocou, zjavne umelcami nechcú byť. Táto nevôľa následne generuje konkrétne problémy, ktorých následkom je odklon od vzorového zákonodarstva. Medzi tieto neduhy môžeme zaradiť:

- cielené obchádzanie legislatívnych pravidiel;
- nedostatky kooperácie¹⁰ medzi poslancami Národnej rady Slovenskej republiky a vládou Slovenskej republiky (obzvlášť v procese prípravy a predkladania poslaneckých legislatívnych návrhov);
- nedostatočne zohľadnený a spracovaný dopad navrhovanej zákonnej úpravy v poslaneckých návrhoch zákonov (deficity doložky vybraných vplyvov);
- negatívne externality pri podávaní pozmeňujúcich a doplňujúcich návrhov zákonov v rámci druhého čítania;
- fenomén legislatívnych „prílepkov“;
- riziká spojené so skráteným legislatívnym konaním.

Tieto problémy následne deformujú prostredie práva a v hraničných prípadoch až ohrozujú jeho funkčnosť. Výsledkom sú také negatívne javy ako nestabilita právneho poriadku alebo aj hypertrofia práva.¹¹

Ako sme konštatovali, poznateľný ideál zákonodarstva vymedzený a načrtnutý máme, navyše máme aj (viac-menej) optimalizovaný návod,

⁸ FÁBRY, Branislav: Teoretické problémy tvorby práva. Bratislava: A-medi management, 2018, s. 117-18.

⁹ BALOG, Boris: Umenie tvoriť zákony. Schvaľovanie zákonov v SR. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018, s. 18.

¹⁰ Opačným prípadom, avšak rovnako problematickým, je prílišná miera „kooperácie“ v situáciách, kedy poslanec parlamentu koná ako tzv. „trójsky kôň“ vládnej moci a predkladá návrhy zákonov, ktoré boli vypracované na niektorom z ministerstiev, avšak s (politickým) cieľom vyhnúť sa medzirezortnému pripomienkovému konaniu ich predloží poslanec v rámci svojej legislatívnej iniciatívy.

¹¹ NOVOTNÝ, Oto: Hypertrofiie práva, její aspekty a jak jí čelit. In: Právnik, Ročník 155, číslo 7 (2016), s. 619-625.

ako sa k tomuto vzoru približovať. Chýbajúcou sa javí byť **motivácia** tento návod dodržiavať.

Motivačné faktory môžu byť, tak ako aj pri dodržiavaní iných (právných) pravidiel, rôznorodé – právne, politické, psychologické či morálne.

Právna motivácia je v tomto smere najmenej presvedčivá: v našich podmienkach absentuje právna zodpovednosť za „škodlivý“ výsledok normotvorby¹² a existujúce mechanizmy v rámci brzd a protiváh nespĺňajú svoj účel takým spôsobom, aby dostatočne odrádzali jednotlivých aktérov od porušovania a nedodržiavania procesných pravidiel.¹³

Právne motivačné faktory v tomto prípade ťahajú za kratší koniec, keďže sa vychádza z presvedčenia o „osvietenom“ zákonodarcovi, ktorý dodržiava svoje vlastné procedurálne pravidlá s úmyslom vytvoriť nové normatívne pravidlá, ktoré sa budú môcť opierať (aj) o procedurálnu legitimitu.

¹² Vhodným príkladom môže byť zákon č. 514/2003 Z. z. o zodpovednosti za škodu spôsobenú pri výkone verejnej moci a o zmene niektorých zákonov v znení neskorších právnych predpisov, v ktorom je explicitne stanovené, že „*ak bola škoda spôsobená rozhodnutím orgánu verejnej moci, ktorým orgán verejnej moci prekročil svoju právomoc, nie je zrušenie alebo zmena rozhodnutia pre nezákonnosť podmienkou uplatnenia nároku na náhradu škody. Za nezákonné rozhodnutie sa nepovažuje výsledok postupu Národnej rady Slovenskej republiky pri výkone jej pôsobnosti podľa čl. 86 písm. a) a d) Ústavy Slovenskej republiky.*“

¹³ Ústavný súd Slovenskej republiky dlhodobo a konzistentne razí zdržanlivý postoj k posudzovaniu porušení legislatívneho procesu a uprednostňuje doktrínu „suverenity a autonómie“ národnej rady pri kontrole priebehu prijímania zákonov: „*Podľa názoru ústavného súdu nemožno preskúmať rozpor napadnutého zákona s ústavou (označenými článkami) iba z dôvodu, že národná rada určitým spôsobom porušila zákon o rokovacom poriadku, resp. že nepostupovala striktnie podľa jeho ustanovení upravujúcich prerokovanie návrhov zákonov, ak sa netvrdí a nepreukáže taký chybný postup a úkony v legislatívnom procese, ktoré sú napadnuteľné samy osebe, bez ohľadu na vecný obsah napadnutého zákona.*“ (nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 48/03).

Ústavný súd z procesného hľadiska vychádza z koncepcie, že záverečným hlasovaním poslancov môže dôjsť ku konvalidácii procesných chýb, ak sa v spojitosti s týmto hlasovaním nevyskytnú už ďalšie chybné postupy (nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 48/03). Zároveň je však potrebné poukázať na mierny posun v postoji ústavného súdu, keďže v náleze sp. zn. PL. ÚS 13/2022 naznačil, že „*ústavný súd ako súdny orgán ochrany ústavnosti má oprávnenie preskúmať ústavnosť parlamentnej procedúry, pretože táto má vzťah k výkonu ústavných právomocí národnej rady, osobitne pri jej postavení jediného ústavodarného a zákonodarného orgánu Slovenskej republiky.*“

Ideál dobrého zákonodarstva je teda v našich podmienkach skôr podmienený rozvinutejšou mierou parlamentnej kultúry: „*Parlamentná kultúra sa len ťažko dá podriaďiť pod elementárne pravidlá spoločenského styku, spoločenského bontónu či spoločenskú etiketu. Máme pod ňou na mysli spoločenské pravidlá, ktoré prešli určitým vývojom v zhode s tým, ako sa vyvíjala celá spoločnosť, resp. spoločenstvo ľudí alebo určitého regiónu, a z ktorých sa stal v zásade väčšinový a všeobecne akceptovaný modus vivendi.*“¹⁴

Kultivácia parlamentnej kultúry je podľa nášho názoru aj predmetom vhodne zvolených vzorov. Vzory môžu vzniknúť prirodzene, organicky (ako inšpirácia z minulosti) alebo cielene a koncepcne (ako umelý prototyp) – v oboch prípadoch by však mali spĺňať to, že zrozumiteľným, hodnoverným a presvedčivým spôsobom sprostredkujú svojim adresátom informáciu o tom, čo je preferovaný ideál: „*Ideál býva obrazne charakterizovaný ako „hviezda stálice“, ktorá síce nie je dosiahnuteľná, ale orientuje, dáva úsilu jasný smer, od ktorého by ho nemala odkloniť žiadna prekážka.*“¹⁵

Identifikácia vzorov zároveň môže napomôcť aj k detailnejšiemu pochopeniu účelu činnosti, ku ktorej sa vzor viaže. V tomto zmysle je využitie vzorov aj metodologickým nástrojom na objasnenie podstaty danej činnosti. Podobným spôsobom vníma vzor ideálneho sudcu Ronald Dworkin: „*V diele Ríša práva nám prezentuje sudcu, ktorý je skutočným zosobnením idey spravodlivosti. Meno bájneho gréckeho hrdinu sa stalo podkladom pre zhmotnenie ideálneho sudcu.*“¹⁶

Dworkinovi slúži vzor sudcu Herkula nielen ako nástroj na vykreslenie ideálnych atribútov sudcu, ale zároveň skrz neho objasňuje aj svoju predstavu o podstate práva.¹⁷

¹⁴ GAJDOŠÍKOVÁ, Ľudmila – BRÖSTL, Alexander: O parlamentnej kultúre. In: *Parlamentná kultúra: Zborník z vedeckej konferencie ako súčasť medzinárodného vedeckého kongresu Trnavské právnické dni 2020 s názvom „Právna politika a legislatíva“* zo dňa 24. a 25. septembra 2020, Trnava: Právnická fakulta TU v Trnave, 2020. Trnava: TYPI UNIVERSITATIS TYRNAVIENSIS, 2020, s.83.

¹⁵ ČIERNA, Miriam - SEJČOVÁ Ľuboslava: Vzory a ideály pre adolescentov. In: *Paedagogica. Ročník 33, číslo 1 (2021), s. 8.*

¹⁶ KASINEC, Rudolf: ...a spravodlivosť pre všetkých. In: *Sudcovské rozhodovanie: záruky a prekážky spravodlivého procesu.* Bratislava: Wolters Kluwer, 2018. s. 31.

¹⁷ DWORKIN, Ronald: Ríša práva. Bratislava: KALLIGRAM, 2014, s. 307 a nasl.

MOST WANTED: hľadá sa vzorový zákonodarca

Inšpirovaný Dworkinom navrhujeme započat cestu hľadania ideálneho zákonodarcu, ktorý by sa mohol stať vzorom v slovenských podmienkach. Ako k tomuto procesu pristupuje samotný Dworkin? Ako našiel svojho ideálneho sudcu?

„Dworkin pre lepšiu ilustráciu vytvára fiktívny svet a v ňom pôsobiaceho ideálneho sudcu, ktorý má všetky nutné vlastnosti správneho sudcu a má komplexné znalosti práva, a to Herkula. Ide o nadľudsky šikovného, učeného, rozhodného a trpezlivého právnika, ktorý akceptuje vo svojej činnosti hlavné, neprotirečivé, konštitutívne a regulatívne právne normy. Herkules dokáže rozlusknúť každý jeden prípad a vie sa dopracovať k jedinej správnej odpovedi, ktorá sa v každom prípade nachádza.“¹⁸

Naša inšpirácia bude menej mýtická a mytologická než Dworkinova, avšak étos a symboliku, s ktorou operuje pri výbere Herkula, si ponecháme aj my. Ako prototyp ideálneho zákonodarcu pre slovenské prostredie navrhujeme Metoda.

(Svätý) Metod je nielenže označovaný prívlastkom *vierozvestca*, ale aj **zákonodarca**. Navyše má v kontexte ústavnoprávnej symboliky osobitný status:¹⁹ týmto návrhom sa naplňa konkrétnym obsahom ústavný odkaz na naše cyrilo-metodské duchovné dedičstvo, ktorý sme doteraz – okrem stavania pamätných sôch – nedokázali iným zmysluplným symbolickým spôsobom zužitkovať.

Pre účely vytvárania vzorového zákonodarcu však nebudeme s Metodom pracovať ako s historickou osobnosťou, ale ako so vzorovým archetypom, ktorý obdobne ako Dworkinov Herkules, bude v sebe zosobňovať všetky

¹⁸ METEŇKANYČ, Olexij M.: Tak teda ako rozhodovať? Konfrontácia Dworkinovho Herkula so sudcom v chápaní právneho. In: Sudcovské rozhodovanie: záruky a prekážky spravodlivého procesu. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018. s. 200.

¹⁹ K významu právnej symboliky uvádza Přibáň, že právny systém „poskytuje sieť pre symbolickú komunikáciu, ktorá je na formálnej legalite sémanticky nezávislá a v ktorej dominuje hodnotová racionalita stabilizujúca morálny systém.“ Návrhom na hľadanie vzorového zákonodarcu sa snažíme zužitkovať práve tieto špecifické atribúty, na ktoré poukazuje Přibáň. Navyše, využitím ústavnoprávneho odkazu na cyrilo-metodské duchovné dedičstvo v podstate využívame to, že „okrem funkcionálnej racionality, ktorá je vlastná právnomu systému, ústava zahrňuje i symbolickú racionalitu práva, s ktorou sa spája normatívne utváranie identity a hodnotový rámec určitého politického spoločenstva.“

Bližšie: PŘIBÁŇ, Jiří: Právní symbolismus. O právu, času a evropské identitě. Praha: Filosofia, 2007, s.10, resp. 20.

tie cnosti, ktoré považujeme pre ideálneho zákonodarcu za esenciálne a ktoré mu umožňujú dopracovať sa k vytvoreniu spravodlivých a dobrých právnych noriem.

Medzi **cnosti zákonodarcu Metoda** zaraďujeme:

- úctu k právu;
- legislatívnu a právnu „múdrost“
- principiálnu snahu dodržiavať procesné pravidlá tvorby právny predpisov (vernosť k právu);
- afinitu byť „tímovým“ hráčom;
- ochotu načúvať a viesť dialóg;
- altruizmus - uprednostnenie spoločenského záujmu pred osobným;
- hodnotový kompas a odvahu jeho nasledovania;
- konzervatívnosť a progresívnosť zároveň;
- akceptáciu koncepcie práva ako integrity;
- zodpovednosť (aj za zlý/škodlivý) výsledok.

Navrhovaný rozsah a obsah „metodovských“ cností je potrebné vnímať ako otvorený katalóg. Jedná sa o prvotný odporúčaný sumár čít a charakterových znakov, ktoré podľa nášho názoru v súhrne vytvárajú osobnosť ideálneho zákonodarcu a sú hodné nasledovania.

Tieto cnosti sa v mnohých aspektov prelínajú, dopĺňajú a navzájom podmieňujú, a teda nie sú medzi nimi hierarchické vzťahy. Predošlé tvrdenie platí na všetky cnosti, s výnimkou tej prvej: **úctu k právu** vnímame ako hlavný jednotiaci prvok a zároveň ako kľúčový axióm dobrého zákonodarcu. Ak by akákoľvek osoba disponovala touto cnosťou, apriórne by mala predpoklady byť dobrým zákonodarcom. Úcta k právu v sebe zahŕňa tendenciu „neničiť“ právo a naopak je to imperatív, ktorý káže pristupovať k zmenám práva s opatrnosťou, striedmosťou a zdržanlivosťou. Zákonodarca Metod si uvedomuje, že sila práva sa v prípade jeho „nadužívania“ otupí, a preto sa drží jednoduchého prirodzeného pravidla zdravého sedliackeho rozumu „dvakrát meraj a raz rež.“ Je to zároveň osoba, ktorá dôverne pozná právo (**legislatívna múdrost**), vrátane procedurálnych pravidiel ako právo meniť a tieto pravidlá aj dodržiava (**vernosť k právu**).

Nezabudnime ani na to, že Metod má aj svoju duchovnú „dvojičku“ – svojho brata Cyrila (Konštantína), čo ho predurčuje k tomu, že si uvedomuje všetky výhody toho, ak je niekto tímovým hráčom ochotným viesť dialóg. Dobrý zákon vzniká v diskusii a v prostredí otvorenej konštruktívnej debaty. Misia, na ktorú bol Metod (spolu so svojim

bratom) vyslaný, poukazuje na jeho ďalšiu dôležitú vlastnosť, a to **altruizmus**. Zákonodarca, inšpirovaný Metodom, vždy uprednostní pri tvorbe nových pravidiel spoločenský záujem pred tým svojím osobným. Metod je vo svojich názoroch a postojoch konzistentný, má svoj **hodnotový kompas** a je dostatočne odvážny, aby ho nasledoval.

Kontradikcia v požiadavke byť zároveň **konzervatívny a progresívny** poukazuje na to, že vzorový zákonodarca si uvedomuje, že existujú inštitúty, ktoré reprezentujú stavebný prvok nielen práva, ale aj spoločnosti ako takej. Rovnako si však uvedomuje dynamiku spoločenských zmien a nie je slepý voči pokroku. Vhodným príkladom je napríklad inštitút rodiny: zákonodarca Metod si uvedomuje, že rodina tvorí základnú štruktúrnu zložku spoločnosti,²⁰ a preto je nevyhnutná jej adekvátne právna ochrana. Na druhej strane si však uvedomuje, že konkrétna spoločenská predstava o tom, čo rodina je, nie je statická, ale mení sa naprieč časom.²¹

Zákonodarca Metod si je taktiež v plnej miere vedomý toho, právo je súčasťou komplexného spoločenského systému a nevníma ho izolovane, ale naopak, skrz prizmu koncepcie **práva ako integrity**.

V neposlednom rade je Metod pripravený prevziať **zodpovednosť** aj za zlý, poprípade škodlivý výsledok alebo následok svojej legislatívnej činnosti.

Záver

Zákonodarca Metod je navrhovaným prototypom ideálneho zákonodarcu, ktorý by mohol poslúžiť ako funkčný model pri hľadaní adekvátnych vzorov pre osoby, ktoré sa podieľajú na legislatívnom procese. Aby to však neostalo len pri tom, že si noví členovia zákonodarného zboru budú vešať obraz zákonodarcu Metoda na steny vo svojich kanceláriách namiesto obratu prezidentky/prezidenta, tak je

²⁰ LOCKE, John: Druhé pojednání o vládě. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1992, s. 74-77.

²¹ LYSÝ, Miroslav: Tradičná kresťanská rodina a tradičné čipsy, alebo stručná sonda do dejín (ne)kultúrnych vojen na Slovensku. On-line dostupnosť: <https://comeniusblog.flaw.uniba.sk/2023/11/06/tradicna-krestanska-rodina-a-tradicne-cipsy-alebo-strucna-sonda-do-dejin-nekulturnych-vojen-na-slovensku/> [navštívené dňa 16.11.2023].

možné zvážiť možnosť zakotvenia vymedzených požiadaviek (cností) do podoby etického kódexu. Túto platformu vnímame ako optimálnu pre formálnu deklaráciu týchto požiadaviek – vzhľadom na ich povahu a charakter je vhodnejšia ich kodifikácia v rovine etickej zodpovednosti, než právnej zodpovednosti.

Zákon č. 350/1996 Z. z. o rokovacom poriadku Národnej rady Slovenskej republiky v znení neskorších právnych predpisov dokonca takýto priestor aj ponúka, keďže v ustanovení § 9a sa nachádza splnomocňujúca norma na vytvorenie a schválenie Etického kódexu poslanca, ktorý však do dnešných dní prijatí nebol. Zákonodarca Metod by mohol byť ideálnym predobrazom a vzorom toho, aké pravidlá do tohto kódexu inkorporovať.

Zoznam použitej literatúry

1. BALOG, Boris: Umenie tvoriť zákony. Schvaľovanie zákonov v SR. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018, 176 s. ISBN 978-80-8168-931-4.
2. ČIERNA, Miriam - SEJČOVÁ Ľuboslava: Vzory a ideály pre adolescentov. In: Paedagogica. Ročník 33, číslo 1 (2021), s. 7-19
3. DWORKIN, Ronald: Ríša práva. Bratislava: KALLIGRAM, 2014, 536 s. ISBN 978-80-8101-812-1.
4. GAJDOŠÍKOVÁ, Ľudmila – BRÖSTL, Alexander: O parlamentnej kultúre. In: Parlamentná kultúra: Zborník z vedeckej konferencie ako súčasť medzinárodného vedeckého kongresu Trnavské právnické dni 2020 s názvom „Právna politika a legislatíva“ zo dňa 24. a 25. septembra 2020, Trnava: Právnická fakulta TU v Trnave, 2020. Trnava: TYPI UNIVERSITATIS TYRNAVIENSIS, 2020, s.76-94, ISBN 978-80-568-0293-9.
5. FÁBRY, Branislav: Teoretické problémy tvorby práva. Bratislava: A-medi management, 2018, 244 s. ISBN 978-80-89797-38-7.
6. FULLER, Lon: Morálka práva. Praha: OIKOYMENH, 1998, 229 s. ISBN 80-86005-65-8.
7. KASINEC, Rudolf: ...a spravodlivosť pre všetkých. In: Sudcovské rozhodovanie: záruky a prekážky spravodlivého procesu. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018. s. 26-36, ISBN 978-80-8168-916-1.
8. LOCKE, John: Druhé pojednání o vládě. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1992, 185 s. ISBN 80-205-0222-X.
9. LYSÝ, Miroslav: Tradičná kresťanská rodina a tradičné čipsy, alebo stručná sonda do dejín (ne)kultúrnych vojen na Slovensku. On-line dostupnosť:

- <https://comeniusblog.flaw.uniba.sk/2023/11/06/tradicna-krestanska-rodina-a-tradicne-cipsy-alebo-strucna-sonda-do-dejinekulturnych-vojen-na-slovensku/> [navštívené dňa 16.11.2023]
10. METEŇKANYČ, Olexij M.: Aktuálnosť odkazu Lona L. Fullera a jeho vnútornej morálky práva na legislatívu a právnu prax v Slovenskej republike. In: *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae. Ročník 39, číslo 2 (2020)*, s. 194-219.
 11. METEŇKANYČ, Olexij M.: Tak teda ako rozhodovať? Konfrontácia Dworkinovho Herkula so sudcom v chápaní právneho. In: *Sudcovské rozhodovanie: záruky a prekážky spravodlivého procesu*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018. s. 196-215, ISBN 978-80-8168-916-1.
 12. NOVOTNÝ, Oto: Hypertrofie práva, její aspekty a jak jí čelit. In: *Právník, Ročník 155, číslo 7 (2016)*, s. 619-625.
 13. PŘIBÁŇ, Jiří: *Právní symbolismus. O právu, času a evropské identitě*. Praha: Filosofia, 2007, 274 s. ISBN: 978-80-7007-266-0.
 14. SOBEK, Tomáš: *Argumenty teorie práva*. Praha: Ústav státu a práva, 2008, 330 s. ISBN 978-80-904024-5-4.
 15. SVÁK, Ján – SURMAJOVÁ, Žaneta – BALOG, Boris: *Zákon o tvorbe právnych predpisov a o Zbierke zákonov Slovenskej republiky. Komentár*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, 169 s. ISBN 978-80-8168-528-6.

Kontaktné údaje

JUDr. Mgr. Tomáš Mészáros, PhD.

tomas.mesaros@uniba.sk

Katedra teórie práva a filozofie práva

Univerzita Komenského, Právnická fakulta

DISCIPLINÁRNA PRÁVOMOC NAJvyššieho SÚDU SLOVENSKEJ REPUBLIKY VOČI NOTÁROM VERSU ZÁUJMOVÁ SAMOSPRÁVA NOTÁROV¹

DISCIPLINARY AUTHORITY OF THE SUPREME ADMINISTRATIVE COURT OF THE SLOVAK REPUBLIC AGAINST NOTARIES VERSUS INTEREST SELF- GOVERNMENT OF NOTARIES

Miriám Imrich Breznoščáková²

Abstrakt: Autorka sa pokúša hľadať dôvody predkladateľa a zákonodarcu na prijatie zákona č. 432/2021 Z. z. o disciplinárnom poriadku Najvyššieho správneho súdu SR a hľadá legitímnu ne/dôvodnosťou disciplinárnej právomoci voči notárom, ktorá je od 1.12.2021 zverená Najvyššiemu správneému súdu SR, oproti „popretej“ predošlej legitímite orgánov záujmovej samosprávy Notárskej komory SR, s ohľadom na vecnú (a osobnú) pôsobnosť. V úvode porovnáva obe právne úpravy, uvádza štatistické údaje o počte a obsahu disciplinárnych rozhodnutí za ostatné tri roky, teda za účinnosti oboch právnych úprav, odhaľuje nezastupiteľné miesto záujmovej (profesijnej) samosprávy ako jedného z demokratických princípov štátu a venuje sa etickým kódexom notárov. Tému obohacuje poskytnutím komparatívneho pohľadu na susednú ČR a najmä na judikatúru ESLP, ktorá sa dá plne aplikovať na slovenské notárstvo v pohľade disciplinárnej zodpovednosti. Svoj príspevok uzatvára v závere konštatovaním a zdôvodnením pre legitímnosť disciplinárnej právomoci voči notárom v rukách Notárskej komory SR.

Kľúčové slová: disciplinárna právomoc voči notárom, vecná (a personálna) pôsobnosť zákona č. 432/2021 Z. z. o disciplinárnom poriadku Najvyššieho správneho súdu Slovenskej republiky,

¹ Tento príspevok je súčasťou riešenia projektu VEGA č. 1/0579/23 – Právne a etické aspekty disciplinárnej zodpovednosti v právnom štáte.

² Autorka je notárka

záujmová (profesijná) samospráva, Najvyšší správny súd SR, Disciplinárna komisia Notárskej komory SR.

Abstract: The author tries to find the reasons of the proposer and the legislator for the adoption of Act no. 432/2021 Coll. on the disciplinary procedure of the Supreme Administrative Court of the Slovak Republic and seeks the legitimate un/reason of the disciplinary authority against notaries, which has been entrusted to the Supreme Administrative Court of the Slovak Republic since 1 December 2021, in contrast to the "denied" previous legitimacy of self-governing bodies of the Notary Chamber of the Slovak Republic, with regard to substantive (personal) scope. In the introduction, he compares both legal arrangements, presents statistical data on the number and content of disciplinary decisions for the other three years, i.e. the effectiveness of both legal arrangements, reveals the irreplaceable place of self-interested (professional) self-government as one of the democratic principles of the state, and deals with the ethical code of notaries. It enriches the topic by providing a comparative view of the neighboring Czech Republic and especially of the jurisprudence of the ECHR, which can be fully applied to Slovak notaries in terms of disciplinary responsibility. He concludes his contribution by stating and justifying the legitimacy of the disciplinary authority against notaries in the hands of the Slovak Chamber of Notaries.

Key words: disciplinary authority against notaries, substantive (a personal) scope of Act no. 432/2021 Coll. on the disciplinary procedure of the Supreme Administrative Court of the Slovak Republic, interest (professional) self-government, the Supreme Administrative Court of the Slovak Republic, the Disciplinary Commission of the Notary Chamber of the Slovak Republic.

Úvod

Notárstvo patrí medzi tradičné slobodné povolania a klasické právnické profesie, príznačné svojím intelektuálnym a vysoko odborným

charakterom. Spoločenská dôležitosť služieb poskytovaných notármi a s nimi spojená vysoká miera rizika vyžadujú sprísnenú mieru regulácie.³ V úvode som si dovoľila odcitovať slová JUDr. Marjaka, ktorý vychádzal, okrem iného, aj z Uznesenia Nejvyššího soudu České republiky (zo dňa 6. 4. 2011, sp. zn. 28 Cdo 2363/2009), ktorý sa v ňom svojho času pokúsil o vymedzenie notárskej profesie, keď uviedol, že ju možno chápať ako špecifickú právnu činnosť vykonávanú *v rámci slobodného povolania*, avšak iba štátom poverenými osobami a na základe im zverených právomocí, ktorej predmetom je poskytovanie právnych služieb, a to zákonom predpísanou formou, v zákonom vymedzených oblastiach právnych vzťahov a za odplatu. Pričom podľa neho, vysoká rizikovosť činnosti notárov vyplýva najmä z jej odbornej povahy, čo spôsobuje, že adresáti služieb poskytovaných notármi nie sú v dôsledku vedomostného deficitu spôsobilí posúdiť správnosť postupu notára ani odhadnúť eventuálne následky jeho nesprávneho postupu, a tým nie sú schopní prijať akékoľvek preventívne opatrenia, čo zvyšuje riziko vzniku škôd veľkého rozsahu.

Zamyslenie sa nad vecnou (a osobnou) pôsobnosťou Disciplinárneho súdneho poriadku⁴ vo vzťahu k notárom

Rozhodovanie v otázke disciplinárneho previnenia a následného uloženia disciplinárneho opatrenia bolo do 30.11.2021 v kompetencii disciplinárnych senátov Notárskej komory SR (ďalej len komory), ktoré v súlade s interným predpisom prijatým Konferenciou notárov, a to Disciplinárnym poriadkom komory⁵ tieto disciplinárne konania viedli. Disciplinárne konanie v prvom stupni uskutočňovala disciplinárna komisia v trojčlennom senáte, predsedu a ďalších dvoch členov senátu vymenúval a odvolával z členov disciplinárnej komisie jej predseda. Avšak dňa 11.11.2021 bol prijatý zákon č. 432/2021 Z. z. o disciplinárnom

³ MARJÁK, Dušan. Niekoľko slov k zodpovednosti notára za škodu. In: *Ars Notaria*, 3/2012, s. 4-9.

⁴ Dňa 11.11.2021 bol prijatý zákon č. 432/2021 Z. z. o disciplinárnom poriadku Najvyššieho správneho súdu Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých zákonov (disciplinárny súdny poriadok), ktorý nadobudol účinnosť 01.12.2021.

⁵ Disciplinárny poriadok NK SR nadobudol účinnosť dňom jeho schválenia Konferenciou notárov konanou dňa 25.3.2006, v znení noviel prijatých Konferenciou notárov dňa 28.3.2009 a Konferenciou notárov dňa 29.10.2010, Konferenciou notárov dňa 11.3.2016 a Konferenciou notárov dňa 11.10. 2019.

poriadku Najvyššieho správneho súdu Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej len disciplinárny súdny poriadok), ktorý nadobudol účinnosť Od 01.12.2021. V disciplinárnom konaní tak už rozhoduje a disciplinárne opatrenia ukladá Najvyšší správny súd Slovenskej republiky (ďalej len „najvyšší správny súd“ alebo „Súd“) v disciplinárnych senátoch. *Disciplinárny senát je päťčlenný a v prípade rozhodovania o disciplinárnej zodpovednosti notára sa skladá z predsedu, dvoch sudcov a dvoch prísediacich sudcov disciplinárneho senátu, pričom prísediaci je vybraný z databázy prísediacich z radov notárov zvolených prezídiom komory. Prijatím tohto zákona došlo k radikálnej zmene v agende rozhodovania o disciplinárnych previneniach notárov, keďže rozhodovanie v týchto veciach prešlo z rúk samosprávnej organizácie do rúk Najvyššieho správneho súdu.*⁶

Pre porovnanie uvádzam štatistické údaje disciplinárnych konaní vedených v rokoch 2020 až 2023, teda pred a po účinnosti pôsobnosti Najvyššieho správneho súdu ako disciplinárneho orgánu voči notárom. V priebehu roka 2020 bolo podaných 20 návrhov na začatie disciplinárneho konania proti notárom, všetky disciplinárne návrhy podal minister spravodlivosti SR. V priebehu roka 2021 bolo podaných 20 návrhov na začatie disciplinárneho konania proti notárom, z ktorých minister spravodlivosti SR podal 17 a Prezident NK SR podal 3 disciplinárne návrhy na notárov. Zo 40 rozhodnutí, ktoré vydali disciplinárne senáty Najvyššieho správneho súdu v období od 1.1.2023 do 21.6.2023, zo 160 rozhodnutí vydaných v r. 2022 a jedného rozhodnutia vydaného v r. 2021, spolu teda z 201 rozhodnutí vydaných Najvyšším správnym súdom od účinnosti disciplinárneho súdneho poriadku ako procesného disciplinárneho kódexu aj voči notárom t.j. od 1.12.2021 sa iba 7 z týchto rozhodnutí týkalo vecí vedených voči notárom ako disciplinárne obvineným.⁷

Ústavnou reformou realizovanou ústavným zákonom č. 422/2020 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov (ďalej len „ústava“), bol zriadený Najvyšší správny súd Slovenskej republiky (ďalej len „najvyšší správny súd“).-Podľa

⁶ DEMIAN, Štefan. Disciplinárny poriadok NK SR vo svetle prijatých noviel Notárskeho poriadku. In: ARS Notaria, 2/2016, s. 30-31.

⁷ Rozhodovacia činnosť vo veciach disciplinárnych. In: Najvyšší správny súd Slovenskej republiky. Dostupné na internete: <https://www.nssud.sk/sk/rozhodovacia-cinnost/rozhodovacia-cinnost-vo-veciach-disciplinarnych/> (navštívené dňa 12.12.2023).

čl. 142 ods. 2 písm. c) ústavy disponuje disciplinárnou právomocou voči sudcom, prokurátorom a ak tak ustanoví zákon, aj voči iným osobám, práve najvyšší správny súd.⁸ Aj z programového vyhlásenia, následne zámeru zákonodarcu, mám za to, že je zrejmé, že vecná (a osobná) pôsobnosť zákona sa mala týkať justície v užšom slova zmysle (aj v situácii keby sme považovali v určitej agende notárov a exekútorov v zmysle európskej legislatívy za „orgán justičného typu“, ak konajú na základe poverenia súdu), a teda že pod disciplinárnu právomoc najvyššieho správneho súdu mali a dovoľím si povedať aj majú podliehať primárne sudcova a prokurátori.

Z dôvodovej správy k Disciplinárnemu súdnemu poriadku⁴ sa dozvedáme, že spoločná právna úprava disciplinárneho konania pre vybrané právnické profesie je dôležitá aj vo vzťahu k občianskej spoločnosti a posilneniu dôvery v právny štát, keďže situácia v r. 2020 ohľadom stavu dôvery občanov SR v spravodlivosť a samotné vymáhanie práva v praxi nebola (a nie je) práve lichotivá. Z predchádzajúceho prieskumu vyplýva, že až 72% občanov neverí v justíciu a v právny štát, čo Slovensko stavia na druhú pozíciu s najhorším výsledkom v celej Európskej únii. Práve etické kódexy správania pri výkone verejných funkcií s efektívnym disciplinárnym konaním v prípade ich porušenia treba chápať ako prejav vôle vzbudzovať dôveru občanov v inštitúcie. Dôvera občanov v sudcov, prokurátorov, notárov či súdnych exekútorov pri výkone verejnej moci spočíva v tom, že ich správanie je etické a zákonné...⁸, s čím sa plne stotožňujem. MS SR spresnilo, že „túto legislatívnu zmenu je potrebné vnímať aj v kontexte pomerne nedávnej minulosti, keď vysokí predstavitelia justície prostredníctvom zneužívania disciplinárnych konaní perzekvovali nepohodlných sudcov,“⁹ čo opäť utvrdzuje cieľové zameranie zákona bolo voči justícii v pravom slova zmysle, teda voči sudcom resp. prokurátorom.

Na výkon povolania sudcu, prokurátora či notára je kladená nie len vysoká odbornosť ale aj vysoká miera etiky. Je zrejmé, že jediným legitímnym

⁸ Porovnaj s: Dôvodová správa k zákonu č. 432/2021 Z. z., všeobecná časť. Dostupné na internete: <https://www.najpravo.sk/dovodove-spravy/rok-2021/dovodova-sprava-k-zakonu-c-432-2021-z-z.html> (navštívené dňa 12.12.2023).

⁹ TASR. MS: Zveriť disciplinárnu právomoc jednotlivým právnickým stavom sa neosvedčilo. In: *LEGALIS*, publikované dňa 21.06.2021. Dostupné na internete: <https://www.legalis.sk/sk/aktuality/ms-zverit-disciplinarnu-pravomoc-jednotlivym-pravnickym-stavom-sa-neosvedcilo.a-210.html> (navštívené dňa 12.12.2023).

a objektívnym dohľadom nad výkonom ich činnosti pri výkone verejnej moci je štát. Avšak nástroj kontrolného resp. sankčného mechanizmu dohľadu nad týmto výkonom má byť v súlade so všetkými ústavnými a právnymi princípmi demokratického štátu. Musím však konštatovať, že pri vymedzovaní vecnej (a personálnej) pôsobnosti Disciplinárneho súdneho poriadku vo vzťahu štát a notár sa tu totiž „stratil“ jeden zo základných prvkov na zachovanie princípu vyváženosti verejnej moci v štáte, ktorou bezpochyby historicky je aj záujmová samospráva, ktorú kreuje a dáva jej právomoci ten istý štát. Okrem toho predkladateľ, dovoľm si povedať, opomenul osobitosť a tým aj odlišnosť zákonom definovaného postavenia notára, ktorý plní úlohy zverenú mu štátom a tým aj sleduje verejný záujem (účel), no ako slobodné povolanie a nie zamestnanec štátu (na rozdiel od povolania sudcu či prokurátora).

Mám za to, že najlepšie je postavenie profesie notára a komory v spoločnosti (popri sudcoch) vystihnuté v Deontologickom kódexe¹⁰ Medzinárodnej únie notárstva (U.I.N.L)¹¹, ako základnom etickom medzinárodnom kódexe svetovej notárskej obce: *Notár je súčasne verejným činiteľom a príslušníkom slobodného povolania* vykonávajúci svoju funkciu v rámci nezávislého, avšak regulovaného povolania. Notárstvo je tvorené všetkými notármi daného štátu, združenými do jedinej celoštátnej komory alebo národnej organizácie, *nezávislej od štátu, ale zodpovedajúcej zásadám verejného práva a uznávanej zákonom*. Nedá sa nesúhlasiť s Dôvodovou správou, že základným kritériom pre výber zvolených právnických profesií bolo posúdenie toho, či je alebo nie je daný subjekt nositeľom verejnej moci a samotný výkon práce jednotlivých členov týchto právnických profesií má alebo nemá charakter verejnej služby, keďže na výkone verejnej moci má štát prioritne záujem, práve jej kontrolou. Uvedené kritérium však vraj nebolo jediným, keďže profesie, ktoré predkladateľ navrhol podriaďiť disciplinárnej právomoci

¹⁰ Deontologický kódex U.I.N.L bol schválený valným zhromaždením členských notárstiev UINL v Lime v októbri 2013, aktualizuje a nadväzuje na "Základné princípy latinského typu notárstva" schválené valným zhromaždením členských notárstiev U.I.N.L v Ríme (Taliansko) dňa 8. novembra 2005 a na "Princípy notárskej deontológie" schválené valným zhromaždením členských notárstiev U.I.N.L v Mexiko City dňa 17. októbra 2004.

¹¹ U.I.N.L - Medzinárodná únia notárstva so sídlom v Buenos Aires, ktorá bola založená v roku 1948 na prvom medzinárodnom kongrese latinského notárstva, ktorý sa konal v Buenos Aires, združuje 81 štátov sveta (vrátane SR) a ktorá popularizuje a koordinuje úlohy a postavenie notárov vo svete prostredníctvom svojich členov.

najvyššieho správneho súdu boli dôkladne zvažované aj z personálneho, osobného, funkčného a inštitucionálneho aspektu, keď pri posudzovaní osobného hľadiska predkladateľ vychádzal najmä zo skutočnosti, či je pre výkon daného povolania nevyhnutná určitá miera integrity jednotlivých členov právnických profesií, pričom túto integritu treba ponímať nielen vo vzťahu k samotnej nezávislosti pri výkone daného povolania a tým aj zverenej právomoci, ale aj v kontexte oprávnených výhod, ktoré takéto postavenie prináša. Opakujem sa, ale absolútne súhlasím s danými zásadami výkonu týchto profesií vrátane notára, no akoby sa jedným dychom dodávalo, že samotné členstvo notára v jeho stavovskej organizácii spochybňuje nezávislosť, nestrannosť, odbornosť, etické princípy jeho povolania pri výkone verejnej moci a nezávislosť orgánov komory. Z čoho tak predkladateľ vyvodzuje? Príslušnosť k stavovskej organizácii, ktorá tvorí záujmovú resp. profesijnú¹² samosprávu má byť predsa zárukou zákonnosti tak dovnútra k jej členom ako aj vonku k verejnosti.

Ďalší argument uvedený v dôvodovej správe návrhu tohto zákona, že jeho prijatím dôjde k odstráneniu dlhodobo neefektívneho, v mnohých prípadoch až nefunkčného stavu disciplinárnych konaní vo vzťahu k notárom neobstojí, keďže za celú dobu pôsobenia disciplinárnej komisie komory ako disciplinárneho orgánu voči notárom nie je známa žiadna formálna ani neformálna vznesená výhrada zo strany ministerstva alebo iných osôb, že by bolo dovedajšie disciplinárne konanie neefektívne či nefunkčné. Predkladateľ v dôvodovej správe zahrnutie notárov pod disciplinárnu právomoc Najvyššieho správneho súdu oprel aj o európsku legislatívu a judikatúru ESLP, pričom práve ESLP vo svojich rozhodnutiach (napr. Sidabras a Džiautas proti Litve, Pellegrin proti Taliansku, Pitkevich proti Rusku..) konštatuje, že osobitný súdny režim je prípustný iba v prípade osôb, ktorých práca má charakter verejnej služby. Spoločným znakom všetkých týchto prípadov bolo, že *disciplinárne stíhaní boli zamestnanci štátnej služby, teda osoby, ktorých príjmy*

¹²Pojem profesijná samospráva, býva niekedy zamieňaný v rôznych publikáciách za pojem záujmová samospráva, významom sú často oba pojmy používané obdobne. Podľa niektorých teoretikov však nemožno tieto pojmy takto jednoducho zamieňať a samosprávu záujmovú vykladajú ako pojem širší, pod ktorý radíme ako pojem profesijná samospráva, ako samosprávu vykonávanú prostredníctvom profesijných komôr, tak samosprávu vysokoškolskú.

pochádzali zo štátneho rozpočtu, čo predsa s výkonom notárskej činnosti nemá nič spoločné.

Posledný argument v dôvodovej správe, a to vydanie sa na legislatívnu cestu podľa vzoru susednej Českej republiky už neobstojí vôbec, keďže disciplinárnu právomoc voči notárom v ČR vykonáva česká notárska komora a založenie disciplinárnej právomoci voči exekútorom Najvyšším správny súdom vychádzalo absolútne z iných okolností, keď kárne orgány exekútorskej komory ČR absolútne neplnili svoje úlohy (nález Ústavného súdu ČR ÚS Pl 38/09 zo dňa 3.8.2011), čím sa vôbec nenaplnil účel disciplinárnych konaní vedených Exekútorskou komorou (na rozdiel od advokátskej a notárskej komory).

K ústavnému odôvodneniu záujmovej samosprávy významne prispel Ústavný súd SR v roku 2016, pričom zdôvodnenie záujmovej samosprávy Ústavný súd SR oprel o demokratický charakter štátu vyjadrený v čl. 1 ods. 1 Ústavy SR, keď v Náleze Ústavného súdu SR (PL. ÚS 19/2014, 2016.3.2016, bod 115), vyjadruje potrebu považovať záujmovú samosprávu za prvky demokratickej formy vlády, pretože rovnako ako právny štát, s ktorým sa spája ústavná ochrana mnohých princípov, tak aj demokratický štát implikuje súbor princípov, foriem a metód uplatňovania *verejnej moci a jednou z nich je záujmová samospráva*, pričom aspektom demokratického štátu je totiž nepochybne aj decentralizácia výkonu verejnej moci nemysliteľná bez samosprávneho prvku. *Záujmová samospráva nie je štátnou správou a svojou existenciou patrí k základom demokratického systému.* Verejná moc zahŕňa štátnu moc, ale aj moc vykonávanú verejnoprávnymi samosprávnymi korporáciami, ktorou Notárska komora SR bezpochyby je, keďže zahŕňa všetky znaky definované pre verejnoprávne korporácie. V niektorých vzťahoch a činnostiach komora vystupuje v pozícii orgánu verejnej správy. *Orgány záujmovej samosprávy sa na účely správneho súdnictva považujú za orgány verejnej správy, konkrétne orgány záujmovej samosprávy, ktorým osobitný predpis (rozumej NP) zveril rozhodovanie o právach, právom chránených záujmoch a povinnostiach fyzickej osoby (notára) a právnickej osoby (komory) v oblasti verejnej správy.* Za tieto orgány možno jednoznačne považovať Prezídium komory a disciplinárnu komisiu komory.¹³

¹³ „Právne a etické aspekty disciplinárnej zodpovednosti v právnom štáte“ - grant VEGA č. 1/0579/23, v rámci ktorého na Bratislavskom právnickom fóre 2023 - v Sekcii teórie

Slovenské a medzinárodné etické a deontologické normy notárskej obce a disciplinárna zodpovednosť notárov

Hĺbka prirodzenej samozrejmosti etického rozmeru profesie notára a deontológie ako podstatného a nevyhnutného prvku pre výkon činnosti notára nie len na Slovensku vyplýva z Deontologického kódexu U.I.N.L., ktorý uvádza, že bez nej by bolo nemožné riadne vykonávať notársku činnosť vzhľadom k tomu, že notárska profesia má výrazný etický obsah. *Porušenie etických noriem musí byť potrestané a určenie sankcií a súvisiacich postupov disciplinárneho konania je ponechané na národných notárskych komorách*; národné notárske komory tiež musia vytvoriť praktické postupy garantujúce striktné dodržiavanie deontologických povinností obsiahnutých v tomto kódexe. Prostredníctvom kódexu predstavovaného týmito "jednotnými pravidlami" tieto etické hodnoty, ku ktorým sa hlásia všetky notárstva z celého sveta zastúpené v U.I.N.L., nadobúdajú význam deontologických noriem a tým sa stávajú pre notárov záväznými. V zmysle Deontologického kódexu *sú to komory alebo asociácie, ktoré sú poverené kontrolou a dohľadom nad notármi, ktorí sú ich členmi a majú právomoc vo veciach disciplíny a sankcií tak, ako je uvedené ďalej. Vykonávajú disciplinárnu právomoc podľa zákonných ustanovení, a to s prísnosťou a rozhodnosťou zodpovedajúcou ich funkcii a službe, do ktorej boli menovaní, pričom chápu, že pochybenie nemôže zabrániť alebo obmedziť povinnosť bezúhonnosti vyžadovanú pri výkone ich funkcie. Zákon má upraviť výkon dohľadu a disciplinárne konanie, ako aj možnosť odvolania sa proti rozhodnutiam orgánov notárskej komory, ktoré sa majú podávať ministerstvu spravodlivosti. Odvolania proti rozhodnutiam ministerstva spravodlivosti, ktorými sa ukončuje správne konanie, sa majú podávať na súdoch.*⁹

Môžeme konštatovať, že v súlade s etickými a deontologickými normami zaväzujúcimi slobodné notárstva 81 krajín vrátane Slovenska¹⁴, patrí disciplinárna právomoc orgánu notárskej organizácie voleného všetkými notármi, na Slovensku to bola do 1.12.2021 Disciplinárna komisia komory.

práva a filozofie práva - Právna zodpovednosť a autonómia v práve - bolo zaradených niekoľko referátov v jednom bloku.

¹⁴ Etický kódex notárov schválený Konferenciou notárov NK SR dňa 5.10.2000.

Európska judikatúra disciplinárnej právomoci voči členovi stavovskej organizácie

Otázkou legitimacy disciplinárnej právomoci, hoci nie notárov ale exekútorov¹⁵, v podmienkach ČR, kde ju vykonáva podobne ako v SR nie stavovský orgán ale Najvyšší správny súd ČR, sa zaoberal aj Európsky súd pre ľudské práva, a to vo veci Grosan proti Českej republike (rozsudok č. 19750/13) vo svojom rozsudku zo dňa 1. júna 2022. Podľa § 3 zák. č. 7/2002 Sb. o konaní vo veciach sudcov, štátnych zástupcov a súdnych exekútorov kárnym súdom je Najvyšší správny súd¹⁶. V danej veci Ministerka spravodlivosti ČR podala voči exekútorovi kárnu žalobu na kárny súd, ktorý ho uznal vinným a uložil mu kárne opatrenie peňažnú pokutu, voči ktorému podal žalovaný exekútor (sťažovateľ) ústavnú sťažnosť, v ktorej okrem iného namietal, že *podľa vnútroštátnej úpravy nemal možnosť podať odvolanie* voči rozhodnutiu kárneho súdu (podobne akoby to bolo u slovenského notára) a že tým došlo k porušeniu jeho práva na odvolanie a ako ďalšie poukázal tiež na to, že *i keď je kárny súd formálne senátom Najvyššieho správneho súdu ČR, väčšina jeho členov neboli profesionálni sudcovia*, nemali skúsenosť s rozhodovacou činnosťou a nemali povinnosť splniť tie kritéria spôsobilosti ako sudcovia vrcholných súdov. Ústavný súd ČR sťažnosť, zamietol. Hoci v danej veci ESLP považoval sťažnostné námietky zväčša za neprijateľné, pre obsah tohto príspevku sú významné jeho konštatovania ohľadom obsahu oboch námietok sťažovateľa. ESLP konštatoval, že *bez ohľadu na skutočnosť, že sťažovateľ vykonával súdnu moc štátu v oblasti výkonu občianskoprávných rozhodnutí, zostával v postavení príslušníka slobodného povolania*, keďže českí súdni exekútori

¹⁵ Osobitná časť dôvodovej správy k § 1 návrhu zákona č. 120/2001 Sb. o súdnych exekútoroch a exekučnej činnosti (exekučný poriadok) (sněmovní tisk č. 725/0) uvádza: „Exekútor je neštátnym orgánom – fyzickou osobou, na ktorú štát deleguje časť svojich mocenských práv, ktorá inak patria súdom. Exekútor vykonáva činnosť ako slobodné povolanie a má postavenie verejného činiteľa.“

¹⁶§ 4b ak ide o konanie vo veciach súdnych exekútorov, kárny súd jedná a rozhoduje v senátoch zložených z predsedu senátu, jeho zástupcu a 4 prísediacich, pričom predseda senátu je sudcom Najvyššieho správneho súdu a jeho zástupca je sudcom Najvyššieho súdu, dvaja z prísediacich sú súdni exekútori, dvaja sú osoby navrhnuté tak, že najmenej jeden musí byť vždy advokát a jedna osoba vykonávajúca iné právnické povolanie, aj je zapísaná v zozname prísediacich pre konanie vo veciach sudcov navrhnutá do tohto zoznamu najvyšším štátnym zástupcom zo štátnych zástupcov, predseda ČAK z členov komory a dekaní právnických fakúlt verejných vysokých škôl v ČR.

teda nie sú štátnymi úradníkmi (ani zamestnanci štátu). Prejednávaná vec sa preto významne líšila od prípadov kárnych konaní vedených proti štátnym zamestnancom, kde sa uplatní tzv. test Vilho Eskelinen za účelom zistenia, či postavenie sťažovateľa ako štátneho zamestnanca vylučuje ochranu vyplývajúcu z článku 6 (viď Vilho Eskelinen a ďalší proti Fínsku, č. 63235/00, rozsudok veľkého senátu zo dňa 19. apríla 2007, § 62). Postavenie súdneho exekútora je treba prirovnať skôr k postaveniu notára, ako tomu bolo vo veci Peleki (cit. výše), než k iným slobodným povolaniam, napríklad advokátom či iným profesiám, u ktorých výkon verejné moci nepripadá do úvahy. Veľký senát ESLP tu len na okraj dodal, že článok 6 Dohovoru neukladá zmluvným štátom povinnosť zriaďovať odvolacie alebo kasačné súdy (viď Platakou proti Grécku, č. 38460/97, rozsudok zo dňa 11. januára 2001, § 38) a že sťažovateľovi v každom prípade ostávala možnosť podať ústavnú sťažnosť – čoho tiež využil – a Ústavný súd jeho sťažnosť vecne posúdil. ESLP ohľadom námietky „odbornosti a nestrannosti“ členov kárneho senátu zdieľal obavy sťažovateľa, že obaja súdni exekútori pôsobiaci ako prísediaci v kárnom senáte a prejednávajúci jeho vec, tzn. jedna tretina členov senátu, boli priamymi konkurentmi sťažovateľa. Vo svetle vyššie uvedeného mal ESLP za to, že právna úprava zriadenia kárneho senátu pre súdnych exekútorov, ktorý prejednával sťažovateľovu vec a rozhodoval o nej, neposkytovala dostatočné záruky nezávislosti a nestrannosti prísediacich a teda ani kárneho senátu ako celku.. čo možno úplne vzťahovať aj na disciplinárny senát Najvyššieho správneho súdu SR voči disciplinárne stíhanému notárovi. ESLP jasne konštatoval, že proti rozhodnutiu kárneho súdu nebolo možné podať riadny opravný prostriedok (odvolanie), a tak sťažovateľ mal k dispozícii iba ústavnú sťažnosť, no následná kontrola zo strany Ústavného súdu ČR nebola formou úplného prieskumu, lebo preskúmaval vec sťažovateľa iba z hľadiska súladu napadnutého rozhodnutia s ústavným poriadkom- ESLP teda došiel k záveru, že Ústavný súd ČR mohol vidieť, že postup je v rozpore s Dohovorom, ale nemohol vec v plnom rozsahu znovu prejednať, a teda v prípade súdnych exekútorov nemohol zhojiť nedostatky kárneho senátu.

Vo svetle vyššie uvedeného mal ESLP za to, že sťažovateľovi bolo odoprené právo na „nezávislý a nestranný súd“, lebo jeho vec prejednával kárny senát, ktorý tieto požiadavky nespĺňal. Sťažovateľ nemal možnosť podať proti jeho rozhodnutiu odvolanie a Ústavný súd nemohol jeho vec znovu prejednať v plnom rozsahu. ESLP konštatoval, že v dôsledku toho

bolo zasiahnuté do samotnej podstaty predmetného práva a v tomto ohľade preto došlo k porušeniu čl. 6 odst. 1 Dohovoru.

Uvedené možno vo všetkých týchto načrtnutých smeroch vzťahovať aj na disciplinárne konanie voči slovenskému notárovi.

Záver

Môžem konštatovať, že v každej jednej sledovanej oblasti som dospela k záveru, že je absolútne dôvodné prinavrátenie vyvodzovania disciplinárnej zodpovednosti voči notárom samotnou NK SR zmenou legislatívy vo vrátení disciplinárnych konaní voči notárom Disciplinárnej komisii komory, a to najmä z týchto dôvodov, ktoré v závere zhrniem:

- Notár nie je štátnym zamestnancom v štátnej správe v rámci súdnej moci, keďže štát naň delegoval „len“ výkon časti verejnej moci, hoci pri niektorých činnostiach je verejným činiteľom, preto sa naň bez všetkého nemôžu vzťahovať disciplinárne (procesné) predpisy ako na sudcov či prokurátorov, nie je napojený na príjem zo štátneho rozpočtu

- Odobratím kompetencie zákonne zvolenému orgánu stavovskej organizácie zriadenej zákonom (Disciplinárnemu senátu NK SR), dokonca v oboch stupňoch, došlo k zásahu do nezávislosti postavenia profesijnej samosprávy, keďže orgány záujmovej samosprávy sa na účely správneho súdnictva považujú za orgány verejnej správy podľa osobitného predpisu a tým došlo aj k strate jednej z foriem uplatňovania verejnej moci v demokratickom štáte, ktorého aspektom je nepochybne aj decentralizácia výkonu verejnej moci nemysliteľná bez samosprávneho prvku

- Najvyšší etický predpis U.I.N.L. zaväzujúci 81 slobodných notárstiev ukladá jedine stavovskej organizácii (NK SR) zodpovednej štátu (MS SR) a jej voleným orgánom vyvodzovať disciplinárnu zodpovednosť voči notárom, ako výraz nezávislosti, nestrannosti a etiky samosprávy notárov

- České notárstvo vyvodzuje disciplinárnu zodpovednosť prostredníctvom svojho osobitného orgánu, dokonca v dvojinstančnom konaní, kde členmi orgánu druhého stupňa pri odvolaní kárneho senátu musia byť dvaja členovia prezídia ČNK, pričom v SR SSP výslovne zakazuje členovi Prezídia NKSR byť prísediacim v disciplinárnom senáte

- Slovenskí advokáti v rámci disciplinárnych konaní spadajú rovnako ako v ČR (aj notári v ČR) pod disciplinárnu právomoc stavovských volených orgánov, opäť dokonca dvojinstančne

- Súčasný právny stav úpravy disciplinárnej právomoci je v rozpore s princípmi európskej legislatívy a judikatúry ESĽP
- Právomoc Najvyššieho správneho súdu rozhodovať o správnej žalobe voči rozhodnutiu disciplinárneho orgánu komory (ako tzv. pokračovanie disciplinárneho konania voči notárom rovnako ako v advokácii či ČR) je dostatočnou zárukou ingerencie štátnej moci ako dohľadu nad notármi.

Zoznam použitej literatúry a zdroje:

1. MARJÁK, Dušan. Niekoľko slov k zodpovednosti notára za škodu. In: *Ars Notaria*, 3/2012, s. 4-9.
2. DEMIAN, Štefan. Disciplinárny poriadok NK SR vo svetle prijatých noviel Notárskeho poriadku. In: *ARS Notaria*, 2/2016, s. 30-31.
3. Dôvodová správa k zákonu č. 432/2021 Z. z., všeobecná časť. Dostupné na internete: <https://www.najpravo.sk/dovodove-spravy/rok-2021/dovodova-sprava-k-zakonu-c-432-2021-z-z.html> (navštívené dňa 12.12.2023).
4. Rozhodovacia činnosť vo veciach disciplinárnych. In: Najvyšší správny súd Slovenskej republiky. Dostupné na internete: <https://www.nssud.sk/sk/rozhodovacia-cinnost/rozhodovacia-cinnost-vo-veciach-disciplinarnych/> (navštívené dňa 12.12.2023).
5. TASR. MS: Zveriť disciplinárnu právomoc jednotlivým právnickým stavom sa neosvedčilo. In: *LEGALIS*, publikované dňa 21.06.2021. Dostupné na internete: <https://www.legalis.sk/sk/aktuality/ms-zverit-disciplinarnu-pravomoc-jednotlivym-pravnickym-stavom-sa-neosvedcilo.a-210.html> (navštívené dňa 12.12.2023).

Rozhodnutia súdov:

1. Rozhodnutie Najvyššieho súdu SR zo dňa 10.12.2019 sp. zn. 3Asan/35/2019, link: <https://www.nsud.sk/rozhodnutia/3asan352019/>
2. Rozhodnutie Najvyššieho súdu SR zo dňa 26.05.2021 sp. zn. 8Asan/37/2020, link: <https://www.nsud.sk/rozhodnutia/8asan372020/>
3. Rozhodnutie Najvyššieho súdu SR zo dňa 01.06.2021 sp. zn. 4Asan/8/2020, link: <https://www.nsud.sk/rozhodnutia/4asan82020/>
4. Rozhodnutie Najvyššieho súdu SR zo dňa 01.07.2021 sp. zn. Asan/10/2020, link: <https://www.nsud.sk/rozhodnutia/5asan102020/01.07.2021>

5. Rozhodnutie NSS SR zo dňa 11.01.2023 sp. zn. 32D/12/2022, link: https://www.nssud.sk/web_object/Rozhodnutia_PDF/32D122022.pdf-uznal
6. Rozhodnutie NSS SR zo dňa 18.01.2023, sp. zn. 32D/10/2022, link: https://www.nssud.sk/web_object/Rozhodnutia_PDF/32D102022.pdf
7. Rozhodnutie NSS SR zo dňa 23.01.2023, sp. zn. 31D/13/2022, link: https://www.nssud.sk/web_object/Rozhodnutia_PDF/31D132022.pdf
8. Rozhodnutie NSS SR zo dňa 24.01.2023 sp. zn. 32D/13/2022, link: https://www.nssud.sk/web_object/Rozhodnutia_PDF/32D132022.pdf
9. Rozhodnutie NSS SR zo dňa 02.02.2023, sp. zn. 33D/25/2022, link: https://www.nssud.sk/web_object/Rozhodnutia_PDF/33D252022.pdf
10. Rozhodnutie NSS SR zo dňa 10.05.2023, sp. zn. 32D/1/2023, link: https://www.nssud.sk/web_object/Rozhodnutia_PDF/32D12023.pdf
11. Uznesenie NSS SR zo dňa 02.02.2023 sp. zn. 33D/14/2022, link: https://www.nssud.sk/web_object/Rozhodnutia_PDF/33D142022.pdf
12. Uznesenie NSS SR zo dňa 15.02.2023, sp. zn. 32D/2/2022, link: https://www.nssud.sk/web_object/Rozhodnutia_PDF/32D22022.pdf

Kontaktné údaje

JUDr. Miriam Imrich Breznoščáková, PhD.
mbreznoscakova@gmail.com

INFORMAČNÁ NEROVNOSŤ ODBORNEJ A LAICKEJ VEREJNOSTI VO VZŤAHU K ADVOKÁTOVI Z HĽADISKA DISCIPLINÁRNEJ ZODPOVEDNOSTI

INFORMATION INEQUALITY OF THE PROFESSIONAL AND LAY PUBLIC IN RELATION TO THE LAWYER FROM THE POINT OF VIEW OF DISCIPLINARY RESPONSIBILITY

Peter Serina¹

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá nedostatkom informácií verejnosti, či už odbornej alebo laickej, a) o disciplinárnych konaniach advokátskeho stavu a o ich výsledku, ako takých, b) o disciplinárnom konaní a jeho výsledku konkrétneho advokáta. Zamýšľam sa nad dôvodmi a príčinami tohto stavu, pričom základnou otázkou je, či a prečo je dôležité aby bola informačná nerovnosť, týkajúca disciplinárnych konaní a rozhodnutí odstránená. Táto otázka má dve roviny, a to rovinu všeobecnú vo vzťahu k disciplinárnym konaniam ako takým a rovinu osobnú, týkajúcu sa konkrétneho advokáta. V príspevku skúmam aj otázku do akej hĺbky má ísť informovanie o disciplinárnych konaniach a kde je hranica, prekročením ktorej informácie škodia. Osobite sa zaoberám nedostatkom informácií z pozície klienta, iného advokáta, potenciálneho zamestnanca/koncipienta a laickej verejnosti. Pokúsim sa o analýzu potenciálnych problémov a výhod v prípade odstránenia tejto nerovnosti a zvýšenia informovanosti.

Kľúčové slová: informácie, informačná nerovnosť, disciplinárne konanie, advokácia

¹ Právnická fakulta, UK v Bratislave.

Abstract: The contribution deals with the lack of information to the public, whether professional or lay, a) about the disciplinary proceedings of the legal profession and their outcome, as such, b) about the disciplinary proceedings and its outcome of a specific lawyer. I am thinking about the reasons and causes of this situation, while the basic question is whether and why it is important that the information inequality regarding disciplinary proceedings and decisions be eliminated. This question has two levels, namely a general level in relation to disciplinary proceedings as such and a personal level, relating to a specific lawyer. In the article, I also examine the question of how deep information about disciplinary proceedings should go and where is the line beyond which the information is harmful. In particular, I deal with the lack of information from the position of the client, other lawyers, potential employees/contractors and the lay public. I will attempt to analyze the potential problems and benefits of eliminating this inequality and raising awareness.

Key words: information, information inequality, disciplinary proceedings, advocacy

Úvod

Disciplinárne konania vykonávané samosprávou Slovenskej advokátskej komory (ďalej len SAK) považujem za jeden z dvoch najdôležitejších znakov nezávislosti advokátskeho stavu od štátu². V dnešnej dobe nevídanej konkurencie v advokátskom stave môžu byť informácie o tak citlivých skutočnostiach, akými disciplinárne konania zbraňou s priam likvidačným účinkom. Na druhej strane, keďže verejnosť nemá dostatok informácií hodnotí situáciu v advokátskom stave povrchno, pričom sa vždy nájde ochotný politik či politička, ktorá rada vyrieši problémy, či už skutočné ale najmä domnelé, pričom takmer vždy ide o radikálne riešenia útočiace na samotnú podstatu nezávislosti advokácie.

V nedávnej minulosti sme boli svedkami rôznych radikálnych návrhov vo vzťahu k SAK, ktoré boli zdôvodňované nefunkčnosťou disciplinárnych

² Za druhý považujem samosprávnú voľbu orgánov.

konaní a neschopnosťou SAK vysporiadať sa s porušovateľmi zákona³. Ak sa chce SAK v budúcnosti vyhnúť podobným tvrdeniam a krokom, je potrebné aby sa dôvera a podpora verejnosti zvýšila. Je predpoklad, že zvýšením informovanosti dôjde k lepšiemu pochopeniu procesov v SAK zo strany verejnosti a tým aj k zvýšeniu dôvery a podpory.

Zároveň som toho názoru, že existuje minimálne ešte jeden následok nedostatočného informovania verejnosti o disciplinárnych konaniach, a tým je znížená účinnosť disciplinárnych opatrení vo vzťahu k disciplinárnym recidivistom. Je faktom, ktorý vyplýva z matriky SAK, ktorá je neverejná a ku ktorej mám z titulu člena disciplinárnej komisie SAK v konkrétnom prípade prístup, že existujú advokáti, ktorí sú opakovane disciplinárne stíhaní a to, v zásade, bez akéhokoľvek nápravného efektu. Nevieľm štatisticky vyhodnotiť o akú veľkú časť členstva ide, nakoľko všetky dáta nie sú prístupné, stretol som sa počas svojej šesť ročnej disciplinárnej skúsenosti minimálne s desiatkou takýchto prípadov. Vzhľadom na to, že senátov je 10 predpokladám, že nejde o výnimočnú situáciu. Súčasná nemožnosť informovať verejnosť o týchto skutočnostiach vo vzťahu ku konkrétnej osobe spôsobuje, že pri týchto osobách akoby disciplinárne opatrenia neplnili svoj preventívny účel. Pre advokáta či advokátku je, najväčším postihom práve negatívna publicita a možná strata reputácie. Peniaze je možné zarobiť, písomné napomenutie hodiť do koša, pozastavenie činnosti prečkať u kolegu v pozícii odborného zamestnanca, ale stratená reputácia sa získava späť ťažko.

Tento príspevok nie je výstupom vedeckého výskumu. Mojim cieľom je vedecké skúmanie v tejto oblasti podnietiť, nakoľko túto oblasť považujem za hodnú právneho a prípadne aj multidisciplinárneho výskumu. Cieľom tohto príspevku je iniciovať debatu, vzbudiť polemiku, vyprovokovať protiargumenty a námietky. Oblasť disciplinárneho rozhodovania v advokácii je priestor, v ktorom hodnotia advokáti advokátov, pričom výsledkom je hľadanie hraníc etického a neetického. Výsledkom je objasnenie konaní, ktoré považujeme za neetické, nezákonné a nesprávne. Výsledkom sú stovky rozhodnutí ročne, ktoré ak by boli spracované, zanalyzované a zverejnené, majú potenciál formovať

³ TASR, Benátska komisia sa obáva politizácie advokácie v rámci Kolíkovej reformy, In: SME, [online]. Petit Press, a.s., 2021 [cit. 7-10-2023] dostupné na <https://domov.sme.sk/c/22766632/benatska-komisija-sa-obava-z-politizacie-advokacie-v-ramci-kolikovej-reformy.html>

etické konania aj v iných právnych alebo neprávnych povoleniach, v celej spoločnosti.

Informovanie o disciplinárnych konaniach⁴ ako takých

V zmysle zákona⁵ sa zriaďuje Kancelária komory, ktorá sa v zmysle Organizačného poriadku SAK, ďalej člení na odbory a oddelenia⁶. Jedným z odborov je publikačný a mediálny odbor, ktorý pripravuje podklady, zabezpečuje mediálnu komunikáciu a vydávanie publikácií. Ten je povinný poskytovať informácie tak aby nedošlo k porušeniu povinnosti mlčanlivosti advokáta v zmysle zákona o advokácii. Osobou, ktorá ma oprávnenie poskytovať informácie o rozhodovacej činnosti orgánov komory je tajomník⁷. Vo vzťahu k informovaniu vo všeobecnosti o disciplinárnych konaniach a disciplinárnej problematike vydáva SAK výročnú správu, ktorá ale nie je verejná a nachádza sa len vo vnútornej sekcii, prístupnej členom SAK. Zároveň sú sprístupnené len niektoré výročné správy, konkrétne za II. polrok 2017 až I. polrok 2022. Súčasťou výročnej správy je aj časť týkajúca sa činnosti revíznej komisie a činnosti disciplinárnej a odvolacej disciplinárnej komisie, z ktorých je možné získať súhrnné informácie týkajúce sa počtu podaných sťažností, z nich počtu dôvodných v ktorých bol podaný disciplinárny návrh, ako aj počet odvolaní podaných revíznou komisiou. V časti týkajúcej sa činnosti disciplinárnej komisie je spracovaná podrobnejšia štatistika počtu vybavených vecí, a to po jednotlivých senátoch, pričom je uvedené ako bolo rozhodnuté, ale nie aký disciplinárny delikt sa dáva za vinu a kto bol obvinený. Z predmetnej štatistiky je tak možné získať neúplný prehľad o stave disciplinárnych konaní za dané obdobie.

Predmetné výročné správy nie sú verejne dostupné a verejnosť v zásade nemá ako sa tieto informácie dozvedieť. Na stránke SAK, www.sak.sk sa ku dňu písania príspevku nenachádzala žiadna verejne prístupná štatistika. Žiadny zákon pritom SAK nezakazuje informovať o množstve

⁴ Disciplinárne konanie upravuje zákon č. 586/2003 Z.z. o advokácii (ďalej len zákon), konkrétne štvrtá časť vymedzená §56 až 60. V zmysle §57 ods. 2) zákona podrobnosti o konaní upravuje Disciplinárny poriadok SAK.

⁵ §72 zákona č. 586/2003 Z. z.

⁶ §15 Organizačného poriadku SAK schváleného konferenciou advokátov zo dňa 11.06.2021.

⁷ §19 ods. 6 Organizačného poriadku SAK schváleného konferenciou advokátov 11.06.2021.

napadnutých, vybavených či reštančných vecí v disciplinárnych konaniach, za jednotlivé roky, prípadne o udelených disciplinárnych opatreniach.

Nie je celkom zrejmé z akého dôvodu SAK nesprístupňuje štatistické informácie verejnosti o disciplinárnych konaniach na svojom webovom sídle. Z osobných rozhovorov s kompetentnými osobami v SAK, keď som sa informoval o možnostiach väčšieho informovania verejnosti, príp. klientov mi bolo povedané, že nie je záujem, resp. nie je vôľa túto oblasť otvárať. Dôvodom má byť najmä presne nešpecifikovaná obava zo zneužitia. Napríklad na stránke Českej advokátskej komory nájdeme relatívne rýchlo prehľad o podaných sťažnostiach na advokátov, v štruktúrovanej podobe podaných a postúpených Kontrolnej rade ČAK na vybavenie, aj keď len do roku 2019⁸.

V zmysle platného poriadku platí, že keď sa verejnosť chce dozvedieť štatistické prehľady, môže sa na SAK obrátiť žiadosťou v zmysle zákona č. 211/2000 Z. z. ďalej len (infozákon), pričom SAK bude postupovať v zmysle Uznesenia Predsedníctva Slovenskej advokátskej komory č. 29/10/2018 z 9. 11. 2018⁹, ktorým sa upravuje postup pri sprístupňovaní informácií podľa zákona č. 211/200 Z. z. V zmysle čl. 3 ods. 3) uvedeného uznesenia SAK na žiadosť sprístupní a) všeobecné štatistické údaje o počte podaných návrhov revíznej komisie na začatie disciplinárnych konaní, b) všeobecné štatistické údaje týkajúce sa disciplinárnych konaní, c) všeobecné štatistické údaje týkajúce sa rozhodnutí disciplinárnych senátov a odvolacích disciplinárnych senátov s uvedením zákonných ustanovení, ktoré sa použili. Zároveň je zverejňovanie údajov vymedzená aj negatívne, a to v čl. 4. V zmysle uvedeného SAK nezverejní prakticky žiadne iné informácie, než sú uvedené v čl. 3 ods. 3) predmetného uznesenia.¹⁰

⁸ ČAK, Projednávané stížnosti na advokáty, In: ČAK, [online]. ČAK, 2020 [cit. 7-10-2023] dostupné na <https://www.cak.cz/assets/komora/stiznosti-na-advokaty.pdf>

⁹ SAK, Uznesenie Predsedníctva Slovenskej advokátskej komory č. 29/10/2018 z 9. 11. 2018, In: SAK, [online]. SAK, 2021, [cit. 7-10-2023] dostupné na https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiDqsik6paBAXU9gfoHHfX9CO4QFnoECCUQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.sak.sk%2Fweb%2Fsk%2Fcms%2Fdocument%2F241%2Fsection%2F250%2F822%2F_docList_%2Frows%2F1035359%2Fattr%2Fname%2Fpreview&usq=AOvVaw25ZLciUGoDBbo_ROAGIbYR&opi=89978449

¹⁰ (1) Poverená osoba požadovanú informáciu nesprístupní, ak by tým porušila povinnosť zachovávať mlčanlivosť v zmysle § 23 zákona o advokácii. Ak je to možné, poverená

V zásade možno konštatovať, že verejnosť sa o disciplinárnych konaniach SAK dozvie len veľmi málo. Vzhľadom právny nástroj tzv. „infožiadost“, má verejnosť potenciálnu možnosť si určitý okruh informácií zabezpečiť. Nakoľko sú všetky informácie, ktoré SAK poskytne anonymizované, bez akejkoľvek väzby na konkrétne osoby a zároveň tým, že SAK v uznesení presne definovala aký typ informácií, v akej štruktúre poskytne, nemôže SAK ani využiť ustanovenie §3 ods. 1) infozákona, t.z. odmietnuť poskytnúť informácie¹¹. Som toho názoru, že proaktívne zverejnenie štatistických informácií o disciplinárnych konaniach by nemalo žiadny negatívny dopad na SAK. Zároveň by SAK v kombinácii so štatistikou počtu členov SAK vedela argumentovať, že prevažná väčšina členov sa nedopúšťa disciplinárnych previnení, resp. sa na nich nikto nesťažuje.¹² Taktiež by SAK vedela argumentovať vo vzťahu k funkčnosti

osoba sprístupnenie požadovanej informácie obmedzí v takom rozsahu, aby povinnosť zachovávať mlčanlivosť v zmysle § 23 zákona o advokácii nebola porušená.

(2) Poverená osoba nesprístupní: a) informáciu týkajúcu sa obsahu sťažnostného spisu založeného v zmysle § 2 Disciplinárneho poriadku Slovenskej advokátskej komory, b) informáciu týkajúcu sa obsahu disciplinárneho spisu založeného v zmysle § 12 Disciplinárneho poriadku Slovenskej advokátskej komory, c) informáciu o tom, ako bolo v prípade začatia disciplinárneho konania proti konkrétnemu disciplinárne obvinenému advokátovi vo veci právoplatne rozhodnuté, a to nad rámec informácie o uznaní viny, resp. rozhodnutí o nevine s označením čísla disciplinárneho konania. d) obsah rozhodnutia a rozhodnutie disciplinárneho senátu a odvolacieho disciplinárneho senátu. (3) Poverená osoba požadovanú informáciu nesprístupní, ak táto tvorí utajovanú skutočnosť podľa osobitného zákona alebo je predmetom bankového tajomstva alebo daňového tajomstva podľa osobitného zákona, ku ktorým žiadateľ nemá oprávnený prístup. Poverená osoba v uvedených prípadoch informáciu nesprístupní s uvedením odkazu na príslušný právny predpis. (4) Poverená osoba nesprístupní informácie týkajúce sa členov komory, ktoré sa dotýkajú ich osobnosti a súkromia, písomnosti osobnej povahy, podobizne, obrazové snímky, obrazové a zvukové záznamy týkajúce sa fyzickej osoby alebo jej prejavov osobnej povahy.

¹¹ Právo na prístup k informáciám sa nevzťahuje na informácie, ktoré nie sú k dispozícii, najmä na vytváranie výkladových stanovísk, rozborov, analýz, referátov, odborných stanovísk, politických stanovísk, prognóz a výkladov právnych predpisov a na vytváranie názorov., §3 ods. 1 zákona č. 211/2000 Z. z.

¹² Napr. k 30.06.2022 evidovala SAK 6336 zapísaných advokátov, 238 usadených euroadvokátov, 3 zahraničných a 15 medzinárodných advokátov a 1778 koncipientov, spolu 8370 osôb, pričom za II. polrok 2021 – I. polrok 2022 prišlo na SAK 439 sťažností, z toho bolo podaných 81 návrhov na disciplinárne konanie a 32 sťažností bolo odložených ale s písomným napomenutím advokáta, t.z. dôvodných v rôznych stupňoch bolo 113 sťažností, to predstavuje 0,014 % z potenciálne disciplinárne stíhateľných osôb. Zdroj: Výročná správa SAK II. polrok 2021 – I. polrok 2022.

disciplinárneho konania, jeho dĺžke a procesoch. Rovnako by bolo možné preukázať mieru trestania, výšku trestov a najčastejšie disciplinárne previnenia. Je nepochybné, že práca s dátami bude pre SAK výzvou, pričom ak ich SAK správne uchopí, budú pre ňu užitočné tak do vnútra, vo vzťahu ku kvalitnejšiemu rozhodovaniu v disciplinárnych konaniach, ako smerom k verejnosti, nakoľko transparentnosť a dostatok overených informácií eliminuje klebety, fámy a konšpirácie, čím sa buduje dôvera, podpora a reputácia.

Informovanie o disciplinárnych konaniach v konkrétnych prípadoch

Vo vzťahu k informovaniu v konkrétnych, individuálnych disciplinárnych konaniach je situácia iná. Na požiadavky o poskytnutie informácií, najmä v mediálne exponovaných prípadoch, resp. osobách, reagovala SAK pridaním nového §53a a §53b v Disciplinárnom poriadku SAK, na konferencii SAK dňa 11.06.2021. Predmetné ustanovenia pozitívne aj negatívne vymedzujú možnosť poskytnúť informácie o konkrétnom disciplinárnom konaní. Konkrétne kancelária komory (tajomník) zverejňuje informácie o disciplinárnych opatreniach podľa § 56 ods. 2 písm. c) až e) zákona; pri disciplinárnom opatrení podľa § 56 ods. 2 písm. e) zákona komora zverejňuje aj dôvody pozastavenia výkonu advokácie podľa § 8 zákona³³.

Predsedia revíznej, disciplinárnej a odvolacej disciplinárnej komisie môžu sprístupniť informácie v rámci svojej pôsobnosti o disciplinárnom konaní vedenom orgánmi komory. Pri sprístupňovaní informácií a) nie sú oprávnení zverejniť alebo sprístupniť skutočnosti, ktoré by mohli zmariť alebo sťažiť objasnenie a vyšetrenie veci, b) dbajú na zásadu prezumpcie nevinu, c) chránia osobné údaje klienta a tretej osoby, d) chránia skutočnosti súkromného charakteru, ktoré priamo nesúvisia s prejednávanou vecou, e) nie sú oprávnení zverejniť alebo sprístupniť zákonom chránené oprávnené záujmy klienta disciplinárne obvineného a tretej osoby. Údaje sa zverejňujú anonymizované. Zároveň ale SAK má právo odmietnuť zverejnenie alebo sprístupnenie informácie z disciplinárneho konania, ak by jej zverejnenie alebo sprístupnenie mohlo

³³ Zákon č. 586/2003 Z. z. §56 ods. 2 pís. c) peňažnú pokutu až do výšky stonásobku minimálnej mesačnej mzdy ustanovenej osobitným predpisom, d) pozastavenie výkonu advokácie uložené od šiestich mesiacov do troch rokov, e) vyčiarknutie zo zoznamu advokátov, zoznamu advokátskych koncipientov, zoznamu euroadvokátov, zoznamu zahraničných advokátov alebo zoznamu medzinárodných advokátov.

zmarit' alebo podstatne sťažit' dosiahnutie účelu disciplinárneho konania alebo porušiť práva, právom chránené záujmy tretích osôb alebo povinnosť mlčanlivosti. V tomto ustanovení zároveň SAK uvádza, že nespístupňuje informácie na základe infozákona nad rámec informácií podľa § 53a Disciplinárneho poriadku.

Z uvedeného vyplýva, že vo vzťahu k informovaniu v individuálnych veciach vykročila SAK v ústrety informovanosti verejnosti, pričom hlavnými kritériami na rozsah zverejnených informácií je zverejnenie nevyhnutých informácií bez poškodenia klienta a tretích osôb, ako aj samotného disciplinárne obvineného, nezmarenie samotného prejednávania a rozhodnutia vo veci. V zásade ide o nepriamu zmenu Uznesenia Predsedníctva SAK č. 29/10/2018 z 9.11.2018, ktorým sa upravuje postup pri sprístupňovaní informácií podľa zákona č. 211/2000 Z. z. konkrétne čl. 3 ods. 4) v ktorom sa vyslovene uvádza, že rozhodnutie disciplinárneho senátu o skutku disciplinárne obvineného sa nespístupňujú. Rovnako sa rozširuje počet osôb oprávnených poskytovať informácie, z tajomníka, v zmysle zákona, na predsedov vybraných komisií. Nakoľko disciplinárny poriadok prijíma konferencia advokátov, ktorá je v zmysle zákona¹⁴ oprávnená jediná rozhodovať o všetkých základných otázkach advokácie a je oprávnená zrušiť alebo zmeniť aj rozhodnutie predsedníctva má disciplinárny poriadok schválený konferenciou prednosť pred uznesením predsedníctva.

V tejto súvislosti dávam do pozornosti ako možnú inšpiráciu úpravu v Poľsku, kde zákon o advokátskej komore¹⁵, konkrétne čl. 95a hovorí, : „[Jawność rozprawy; wyłączenie jawności] Rozprawa przed sądem dyscyplinarnym jest jawna, chyba że jawność rozprawy zagraża ujawnieniu tajemnicy adwokackiej albo zachodzą inne wymagane przepisami prawa przyczyny wyłączenia jawności.¹⁶” [Verejnosť pojednávania; [zverejnenie publicity] Pojednávanie pred disciplinárnym súdom je verejné, pokiaľ otvorenosť pojednávania neohrozuje

¹⁴ §69 ods. 1, pís. b), c) zákona č. 586/2003 Z. z.

¹⁵ Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., USTAWA z dnia 26 maja 1982 r. Prawo o adwokaturze, In: Wolters Kluwer, [online]. Wolters Kluwer, 2023, [cit. 7-10-2023] dostupné na <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/prawo-o-adwokaturze-16790926>

¹⁶ Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., Dział 8 - Odpowiedzialność dyscyplinarna - Prawo o adwokaturze, In: Wolters Kluwer, [online]. Wolters Kluwer, 2023, [cit. 7-10-2023] dostupné na <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/prawo-o-adwokaturze-16790926/dz-8>

sprístupnenie výsady advokáta – klienta alebo ak neexistujú iné zákonom požadované dôvody na ukončenie pojednávania.¹⁷ Z uvedeného vyplýva, že v Poľsku sú disciplinárne konania verejné a ak majú byť verejné, musia byť údaje o tom, že sa konajú aj zverejnené. Je teda nepochybné, že minimálne nie je obava o tom, že samotný fakt, že sa disciplinárne konanie deje sám o sebe môže privodiť poškodenie advokáta. Rovnako je nepochybné, že v Poľsku nie je obava o to, aby sa verejnosť zúčastnila samotného pojednávania. Zároveň môže disciplinárny súd môže rozhodnúť o zverejnení obsahu rozsudku konkrétnym spôsobom, ak to vzhľadom na okolnosti prípadu považuje za vhodné, ak tým nie sú porušené záujmy poškodeného¹⁸.

Som toho názoru, že obava či strach z toho, že štandardizované zverejňovanie samotného faktu, že voči niekomu je vedené, resp. bolo skončené disciplinárne konanie nie je na mieste. Disciplinárne konanie sa riadi, v prípade absencie právnej úpravy, trestným poriadkom. Analogicky by sme mohli tvrdiť, že aj trestné konanie, resp. informácia o tom, že prebieha na súde by potom mala byť tajná, rovnako tak výsledok. Je predsa spôsobilé privodiť účastníkovi ujmu.

Disciplinárne konanie je predsa konaním, ktorého výsledkom je v prípade uznania viny disciplinárne opatrenie (trest). Je to konanie zákonom predpokladané a upravené. Nie je jediný dôvod prečo by mali byť informácie o tom že prebieha tajné. To čo môže spôsobiť advokátovi ujmu nie je fakt, že sa voči nemu vedie disciplinárne konanie. Ani samotný výsledok konania. Ujmu advokátovi spôsobuje zverejňovanie neprávd, dohadov a fám.

Zároveň fakt, že advokát porušil etické či zákonné pravidlá a bol uznaný za disciplinárne vinného s príslušným trestom je normálna vec, ktorú zákon predpokladá. Ak túto skutočnosť utajujeme, robíme ju horšou ako naozaj je. Problémom nie je, že k porušeniu došlo. Problémom je ak sa opakuje, ak vinník vôbec nepochopil kde spravil chybu a ak sa z toho nepoučil, t.z. ak nenastane vnútorná zmena k porušovanej povinnosti ak povinnostiam ako takým. Toto je skutočný problém a vtedy konanie zlyhalo. Ak nemáme problém informovať o páchateloch trestných činov,

¹⁷ Preklad autora.

¹⁸ Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., Art. 81. - [Katalog kar dyscyplinarnych] - Prawo o adwokaturze., In: Wolters Kluwer, [online]. Wolters Kluwer, 2023, [cit. 7-10-2023] dostupné na <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/prawo-o-adwokaturze-16790926/art-81>

čo sú najzávažnejšie formy protispoločenskej činnosti, tak prečo by sme mali mať problém so zverejňovaním podstatne menej závažnej protispoločenskej činnosti, akým je disciplinárne previnenie?

Rozsah poskytovaných informácií

V súvislosti s poskytovaním informácií je potrebné zodpovedať aj otázku rozsahu poskytovaných informácií. Je nepochybné, že porušenie etických princípov výkonu advokácie, v prípade ak sa potvrdí v disciplinárnom konaní je spôsobilé znížiť reputáciu advokáta v spoločnosti. Už len samotná informácia o disciplinárnom obvinení je spôsobilá pôsobiť negatívne. O to viac, ak nie je dostatok informácií a hlavne pochopenia ako disciplinárne konanie funguje. Na druhej strane je neprípustné aby sa informovanie doslova zvrhlo vo verejný "lynč", resp. verejné vyšetrovanie, ako k tomu dochádza v posledných rokoch v trestnom konaní. Hranice poskytovania informácii sú podľa môjho názoru dobre upravené v §53a disciplinárneho poriadku. Je otázkou, či je vhodné informovať o mene, skutku a začatí, ako aj skončení konania a výsledku priamo na webovom sídle komory, tak ako to v minulosti robila ČAK¹⁹. Na jednej strane to vytvára na disciplinárne obvineného tlak. Zároveň to môže vytvoriť tlak aj na rozhodujúce orgány, ako to vidíme v trestných konaniach, pričom som osobne zažil snahu disciplinárne obvineného o vytvorenie tlaku na disciplinárny senát prostredníctvom verejnosti, aktívnym zverejnením a výzvou verejnosti na vyjadrenie podpory. Napriek tomu som toho názoru, že aktívne, systematické zverejňovanie informácií v rozsahu označenia disciplinárne obvineného, skutku a následne výroku so stručným zdôvodnením, v zmysle kritérií uvedených v §53a disciplinárneho poriadku, je v prospech budovania transparentnosti a dôvery spoločnosti v SAK a samotné disciplinárne trestanie. Práve selektívne zverejňovanie vybraných prípadov spôsobuje nerovnosť najmä vo vzťahu k ostatným príslušníkom advokátskeho stavu.

¹⁹ Napr. ČAK, Pacovskému hrozí za Ratha kárné řízení, In: ČAK, [online]. ČAK, 2015 [cit. 7-10-2023] dostupné na <https://www.cak.cz/scripts/detail.php?id=14472>
ČAK, Kárné řízení s JUDr. Vladimírem Zavadilem, In: ČAK, [online]. ČAK, 2013 [cit. 7-10-2023] dostupné na <https://www.cak.cz/scripts/detail.php?id=11596>
ČAK, Kárné řízení s advokátem JUDr. Petrem Kočím, Ph.D., In: ČAK, [online]. ČAK, 2013 [cit. 7-10-2023] dostupné na <https://www.cak.cz/scripts/detail.php?id=10182>

V prípade zverejňovania štatistických informácií, mám za to, že tieto údaje by mali byť proaktívne prístupné širokej verejnosti v čo najväčšom rozsahu.

Informačná nedostatočnosť vo vzťahu ku konkrétnym skupinám verejnosti

Nedostatok informácií k jednotlivým skupinám verejnosti posudzujem z dvoch hľadísk. Prvým je otázka akú nevýhodu predstavuje z hľadiska danej skupiny nedostatok informácií o disciplinárnych previneniach a druhé hľadisku predstavuje otázka aká nevýhoda vzniká pri poskytnutí takejto informácie dotknutému advokátovi.

a) klient

Z hľadiska klienta je nepochybné, že čím viac dôveryhodných informácií klient má, tým lepšie sa rozhoduje, ktorého advokáta si zvolí. Vzhľadom na tú skutočnosť, že informácia o disciplinárnych opatreniach a konaniach voči jednotlivým advokátom sú neverejné a túto informáciu SAK neposkytne na základe "infožiadosti", som toho názoru, že nemožnosť zistiť, či voči konkrétnemu advokátovi boli v minulosti vedené disciplinárne konania a s akým výsledkom negatívne vplýva na možnosť klienta dostatočne informovane si zvoliť advokáta. Klient si tak kludne môže zvoliť advokáta, ktorý opakovane porušuje etické normy a ani o tom nevie.

Vo vzťahu ku právam advokáta na ochranu dobrého mena, súkromia a iných osobnostných práv, či dobrej povesti, som toho názoru, že ak už raz bol advokát právoplatne uznaný za vinného z disciplinárneho deliktu, nemožno tvrdiť, že informovaním o tejto skutočnosti budú dotknuté akékoľvek jeho práva. Nejde predsa o klamlivú informáciu a advokát je tu pre klienta, nie naopak. V tejto súvislosti nepoznám z územia SR ani ČR rozhodnutie súdu o povinnosti poskytnúť informáciu o disciplinárnych previneniach konkrétneho advokáta jeho klientovi. V rýchlom prieskume na internete som ale narazil na informáciu, že v Poľsku správny súd rozhodol o povinnosti advokátskej komory takúto informáciu klientovi poskytnúť²⁰.

²⁰ Sławomir Wikariak, Klient ma prawo poznać przeszłość prawnika, In: Dziennik Gazeta Prawna, [online]. INFOR PL S.A., 2022 [cit. 7-10-2023] dostupné na <https://serwisy.gazetaprawna.pl/orzeczenia/artykuly/8329966,postepowanie-dyscyplinarne-advokata-statystyki.html>

Samozrejme nepredpokladám, že klienti v prípade zavedenia informácií o disciplinárnych konaniach budú okamžite masovo tieto informácie vyhľadávať a používať. Rovnako je ale mylné si myslieť, že ich masovo začnú zneužívať. Faktom ale je, že ak niečo nemáte, nemôžete s tým pracovať. Rovnako je faktom, že v populácii existujú ľudia, pre ktorých je dôležité poznať osoby s ktorými pracujú a teraz nemajú žiadnu možnosť zistiť tento typ údajov. Klienti si dnes vyberajú advokáta buď náhodne alebo na základe odporúčania, pričom táto dôležitá časť informácie im chýba. Keďže chýba prakticky všetkým nepocitujú to ako problém. Sú ako žijúci v jaskyni, ktorí vidia iba tie predmetov vonku a považujú ich za skutočnosť. Nevidím dôvod neumožniť im vyjsť na svetlo a spoznať realitu takú aká je. Paternalizmus považujem v tomto prípade za kontraproduktívny.

b) zamestnanec/koncipient

Z hľadiska odborného zamestnanca, zamestnanca a najmä koncipienta ide rovnako o dôležitú informáciu. Advokát – školiteľ má ukázať koncipientovi ako sa má vykonávať advokácia. Nemá ho učiť ako porušovať etické štandardy. Práve naopak. Preto by koncipient mal vedieť, s akou osobou vstupuje do právneho vzťahu, ktorý ho má pripraviť na jeho vlastnú kariéru advokáta. Má právo vedieť, či tu sú predpoklady na to, že jeho školiteľ pozná a dodržiava vysoké etické a profesionálne štandardy alebo nie.

Rovnako ako v prípade zamestnanca, ani v tomto prípade nemôže advokát, ktorý sa opakovane dopustil disciplinárneho previnenia namietat' z hľadiska svojho dobrého mena, či porušenia iných práv. Ide o fakty, ktoré môžu byť pre koncipienta/zamestnanca dôležité pri výbere školiteľa, resp. uzatvorení pracovnej zmluvy. V zmysle všeobecných právnych princípov sú strany povinné si oznámiť pred uzatvorením zmluvy všetky podstatné skutočnosti. Preto by nemala byť takáto informácia neverejná ani v tomto prípade.

Sám som bol zamestnaný u advokáta, ktorý je disciplinárnym recidivistom, čo som zistil až celé roky po skončení koncipientskej praxe. Niečo mi samozrejme naznačilo konanie advokáta počas praxe, ale dohady nie sú fakty. Zároveň je podstatne ťažšie odísť od advokáta počas praxe a iné sa k nemu ani do služieb nevstúpiť. Rovnako poznám osobne prípad kedy koncipient ani nevedel, že jeho advokát – školiteľ mal dočasne pozastavenú prax z dôvodu disciplinárneho opatrenia, ten mu to

taktiež nepovedal, takže istý čas bol koncipient bez advokátskej praxe, čo zistil až keď chcel ísť na seminár a oznámili mu, že nemôže.

c) odborná verejnosť – advokáti a ostatné právne povolania

Z hľadiska advokácie ako stavu spôsobuje nedostatočné informovanie o konkrétnych disciplinárnych konaniach nerovnosť v súťaži o klientov. Neverejnosť týchto informácií poskytuje porušovateľom etických princípov nezaslúženú výhodu. Dodržiavanie etických a profesionálnych štandardov na vysokej úrovni spôsobuje náklady, ktoré disciplinárny recidivisti nemusia znášať. Z hľadiska širšej odbornej verejnosti môže byť informácia o disciplinárnom rozhodnutí podstatná pre potvrdenie dôveryhodnosti daného advokáta a jeho prípadné nominovanie do funkcií, či angažovanie v rôznych projektoch.

Záver

Riziká

Za riziko poskytovania informácií považujem z hľadiska SAK zvýšené náklady na zabezpečenie spracovania databáz ako aj konkrétnych informácií. Na druhej strane dnešné moderné technológie a skutočnosť, že nejde o tisícky konaní ale cca o 250-300 konaní, nepôjde o neúnosné náklady. Vzhľadom na aparát komory som presvedčený, že tieto náklady neprevyšujú jedného človeka zamestnaného na polovičný úväzok a v prípade dobre nastavených interných procesov a pri zavedení moderných technológií by to komora mohla zvládnuť aj bez potreby zvýšenia počtu zamestnancov.

S tým súvisí aj riziko nepresných, alebo neaktuálnych údajov, prípadne poškodenia práv klientov či tretích osôb. Z toho hľadiska, je samozrejme potrebné vytvoriť systém, ktorý bude možné kontrolovať a neustále vylepšovať. Proti rizikám je možné sa poistiť a komora už dnes čelí rovnakým rizikám vo vzťahu k nepresným, či neaktuálnym údajom. Vedie predsa rôzne registre, do ktorých sa zapisujú údaje tisícov členov. Rovnako nie je možné opomenúť potenciálne značný dopad na povest advokáta pri neznalosti verejnosti o obsahu rôznych disciplinárnych opatrení. Spolu so zvýšením informovanosti by bolo potrebné zo strany SAK pripraviť dlhodobú, multiprístupovú vysvetľovaciu kampaň.

Rizikom môže byť aj bulvárne informovanie médií, nepresné či úmyselne škandalózne informovanie o vybraných disciplinárnych konaniach. Nie je možné vylúčiť ani zámer poškodiť konkrétnych advokátov. Na to ale slúžia právne nástroje, ktoré máme už dnes, ako sú žaloba o ochranu

osobnosti, či mediálne právo s jeho inštitútmi, ako aj neodkladné opatrenia. Nevidím relevantnosť tohto argumentu. Práve naopak. Kým je snaha o poškodenie povesti len v rovine "šepkania" či ohovárania, alebo vecou sociálnych sietí, je omnoho ťažšie až nemožné jej čeliť. Ak sa stane súčasťou regulovaného sveta, získava dotknutá osoba podstatne viac možností na obranu.

To isté platí v prípade ak by médiá úmyselne či z nevedomosti de interpretovali všeobecné údaje poskytnuté SAK. Aj v súčasnosti je zjavné zmätenie rôznych médií a verejnosti v rôznych oblastiach práva, či už je to trestné právo, priestupky, či rodinné právo a súdny proces všeobecne. Právne bezvedomie a nepochopenie základných právnych princípov zo strany spoločnosti a médií považujem za fakt. Je to zodpovednosť aj SAK, že nevykonáva dostatočne aktívnu úlohu vo vzdelávaní spoločnosti v oblasti práva a právnej gramotnosti. Ak chceme ale niekoho vzdelávať, bez dát, informácií, obsahu to nie je možné. Preto ak SAK hovorí o etike, ale sama neposkytuje prakticky žiadne informácie o etike svojich členov, pôsobí nedôveryhodne. Pôsobí to zároveň elitársky a výlučne, keď takýmto spôsobom "chráni" povest' svojich členov. V skutočnosti však nechráni ich povest' ale umožňuje tým, ktorí pravidlá porušujú až zneužívajú sa zakryť závojom mlčania a prázdnych fráz.

Výhody

Za hlavné výhody považujem možnosť formovať spoločenskú mienku o SAK a vzdelávať spoločnosť o samospráve SAK a jej dôležitosti pre slobodnú spoločnosť. Rovnako je dôležitá možnosť formovať morálne a etické nastavenie spoločnosti a vytvárať etické štandardy nie len v spoločnosti ale aj v odborných kruhoch mimo právneho prostredia. Transparentnosť je dôležitá pre budovanie dôvery a profesionality, ako pre advokátsky stav tak pre konkrétneho advokáta. Zároveň by systematické zverejňovanie údajov o konaniach vytváralo na advokátsky stav určitý tlak, aby etický výkon advokácie brali členovia vážne, pretože jeho porušenie bude mať spätné dopad na ich povest', nakoľko bude možné sa o ňom ľahko dozvedieť. Rovnako by eliminovalo účelové vyberanie a selektovanie konaní o ktorých sa informuje a o ktorých nie.

Transparentné informovanie môže podnietiť verejnosť k dôvere v samotné disciplinárne konanie a môže podnietiť nahlasovanie neetického správania členov advokátskeho stavu, čo má spätné vplyv na formovanie etických očakávaní a vysokých štandardov, čím

samoregulácia plní svoj účel, a to označiť, vyšetriť a potrestať eticky závadné konanie, vplývať preventívne na členov aby k takémuto neželanému konaniu nedochádzalo a zároveň aby boli členovia, ktorí sa takéhoto konania dopustili, resp. sa ho opakovane dopúšťajú primerane potrestaní. Samozrejme, moje závery by bolo potrebné overiť výskumom, a to právnym, prípadne psychologickým a sociologickým, nakoľko ide o komplikovanú problematiku so spoločenským presahom. Som toho názoru, že je potrebné opustiť pohľad na disciplinárne previnenie ako na strašnú vec, ktorá sa nemôže stať nikomu, resp. ak sa stane je to koniec kariéry advokáta. Takýto postoj mi pripomína malomeštiacke moralizovanie nad skazenou mládežou, ženami v práci a inými novotami, nad ktorými horekovali mravokárci v každom storočí. Človek je tvor omylný a advokáti sú tiež len ľudia, ktorí robia chyby. Podstatné je či sú schopní sa z chýb poučiť a či sú schopní tieto chyby napraviť. Domnievam sa, že ide o omyl, ak si niekto myslí, že len preto, že o týchto veciach nebudú dostupné žiadne informácie, tak sa nebudú diať, alebo spoločnosť o nich nebude vedieť. Budú verejným tajomstvom. A s verejnými tajomstvom sa veľmi zle pracuje. Práca s ním zvyčajne obnáša nejaké to dieťa, ktoré sa nebojí povedať pravdu, že cisár je nahý.

Návrhy

SAK by mala dáta systematicky spracovávať a vyhodnocovať. Zároveň by mala doplniť do zbierok disciplinárnych rozhodnutí, ktoré vypracováva podrobné štatistiky za dané obdobie o celom rade údajov týkajúcich sa disciplinárneho konania a disciplinárneho trestania. Tieto štatistiky by mali byť verejné a verejne dostupné na webovom sídle SAK²¹. Tým by sa značne zvýšila informovanosť verejnosti všeobecne a rôzne tvrdenia založené na dojmoch, neznalosti alebo nepochopení by bolo jednoduché vyvrátiť, alebo by ani nevznikli.

Navrhujem doplniť verejne dostupný register advokátov o údaj o disciplinárnych opatreniach advokáta za posledné dva roky, pričom by sa neuvádzali disciplinárne konania, v ktorých bol advokát oslobodený, v ktorých ešte nebolo vydané právoplatné rozhodnutie a rovnako by sa neuvádzali disciplinárne opatrenie za nezaplatenie povinného ročného

²¹ Dnes sú verejné dostupné zbierky disciplinárnych opatrení, bez štatistických údajov, SAK, Zbierky disciplinárnych rozhodnutí SAK, In: SAK, [online]. SAK, 2023, [cit. 7-10-2023] dostupné na https://www.sak.sk/web/sk/cms/document/D_rozhodnutia/zbierka/_event/open

príspevku SAK. V prípade zrušenia rozhodnutia súdom, by sa informácia aktualizovala.

Som toho názoru, že stojí za zváženie zaviesť pravidelné informovanie v štruktúrovanej podobe o začatí disciplinárneho konania, voči komu a z akých zákonných dôvodov a oznámenie o výsledku tohto konania.

Považujem za potrebné upraviť v disciplinárnom poriadku, povinné zverejňovanie právoplatných disciplinárnych rozhodnutí ba webovom sídle SAK, vo verejne prístupnom priestore, vrátane celého mena advokáta. Vždy by sa anonymizovali údaje klientov a tretích osôb. Disciplinárne rozhodnutia, predovšetkým verejné napomenutie by tak získalo na vážnosti a obnovil by sa ich preventívny charakter, ktorý im teraz do veľkej miery chýba²², vzhľadom na nedostatočnú publicitu. Formovala by sa tak aj verejná mienka vo vzťahu k etickému, resp. neetickému správaniu ako takému. Kultivácia verejnej diskusie a nastavovanie etických štandardov je jednou z úloh advokátskeho stavu. Rovnako považujem za potrebné, minimálne v disciplinárnom poriadku, upraviť povinnosť oznámiť, v prípade disciplinárneho opatrenia pozastavenia a vylúčenia člena, všetkým súdom a úradom túto skutočnosť, rovnako tak zverejniť túto informáciu v médiách.

Som toho názoru, že ak chce advokátsky stav obhájiť svoju nezávislosť od štátu a získať si rešpekt, dôveru a tým aj podporu verejnosti, je nevyhnuté aby bola verejnosť informovaná o disciplinárnych konaniach ako takých formou čo najpodrobnejšej štatistiky. Tento proaktívny prístup SAK by v číslach a grafoch ukázal verejnosti, že členovia SAK sú v zásade veľmi disciplinovanou profesijnou skupinou, ktorá si ctí a dodržiava etické princípy.

Zároveň považujem za dôležité aby klienti a zamestnanci/koncipienti mali informáciu či uzatvárajú zmluvný vzťah s osobou, ktorá zachováva etické štandardy. Mala by byť zavedená povinnosť advokátov informovať o tejto skutočnosti svojich koncipientov a klientov pri uzatvorení zmluvy. Advokát-školiteľ"vychováva" a formuje novú generáciu advokátov. Ak

²² Sú zverejňované v Bulletin SAK, kde sa k nemu dostane maximálne ak odborná verejnosť a zároveň sú zverejňované v sekcii webového sídla SAK, kde o tom "nikto" nevie. SAK, Disciplinárne napomenutie vo veci JUDr. Adriana Krajníková, In: SAK, [online]. SAK, 2023, [cit. 7-10-2023] dostupné na https://www.sak.sk/web/sk/cms/document/D_rozhodnutia/opatrenia/napome/event/open

sám nedodržiava etické a profesionálne štandardy, je veľký predpoklad, že rovnako bude vplývať na svojich koncipientov. Vzhľadom na vysoký počet členov advokátskej komory, v ktorej prevláda už dnes vysoká anonymita, je potrebné aby súťaž medzi advokátmi nebola deformovaná nedostatkom informácií o tom, akým spôsobom vykonávajú svoje poslanie, resp. v negatívnom zmysle, že ju vykonávajú neeticky.

Zoznam skratiek

ČAK Česká advokátska komora
SAK Slovenská advokátska komora
TASR Tlačová agentúra Slovenskej republiky

Zoznam použitej literatúry

1. ČAK, Kárné řízení s advokátem JUDr. Petrem Kočím, Ph.D., In: ČAK, [online]. ČAK, 2013 [cit. 7-10-2023] dostupné na <https://www.cak.cz/scripts/detail.php?id=10182>
2. ČAK, Kárné řízení s JUDr. Vladimírem Zavadilem, In: ČAK, [online]. ČAK, 2013 [cit. 7-10-2023] dostupné na <https://www.cak.cz/scripts/detail.php?id=11596>
3. ČAK, Pacovskému hrozí za Ratha kárné řízení, In: ČAK, [online]. ČAK, 2015 [cit. 7-10-2023] dostupné na <https://www.cak.cz/scripts/detail.php?id=14472>
4. ČAK, Projednávané stížnosti na advokáty, In: ČAK, [online]. ČAK, 2020 [cit. 7-10-2023] dostupné na <https://www.cak.cz/assets/komora/stiznosti-na-advokaty.pdf>
5. MIČINSKÝ, L, ŠTRPKA, P. Zákon o advokácii, Komentár. 1. vydanie, Bratislava: Wolters Kluwer SR s.r.o., 2022, 792 s.
6. SAK, Disciplinárne napomenutie vo veci JUDr. Adriana Krajníková, In: SAK, [online]. SAK, 2023, [cit. 7-10-2023] dostupné na https://www.sak.sk/web/sk/cms/document/D_rozhodnutia/opatrenia/napome/_event/open
7. SAK, Uznesenie Predsedníctva Slovenskej advokátskej komory č. 29/10/2018 z 9. 11. 2018, In: SAK, [online]. SAK, 2021, [cit. 7-10-2023] dostupné na <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiDqsik6paBAxUggfoHHfXgCO4QFnoECCUQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.sak.sk%2Fweb%2Fsk%2Fcms%2Fdocument%2F241%2Fsection%2F250%2F822%2F>

- [docList %2Frows%2F1035359%2Fattr%2Fname%2Fpreview&usg=AOvVaw25ZLciUGoDBbo_ROAGIbYR&opi=89978449](#)
8. SAK, Zbieryki disciplinárnych rozhodnutí SAK, In: SAK, [online]. SAK, 2023, [cit. 7-10-2023] dostupné na https://www.sak.sk/web/sk/cms/document/D_rozhodnutia/zbierka/event/open
 9. Sławomir Wikariak, Klient ma prawo poznać przeszłość prawnika, In: Dziennik Gazeta Prawna, [online]. INFOR PL S.A., 2022 [cit. 7-10-2023] dostupné na https://serwisy.gazetaprawna.pl/orzeczenia/artykuly/8329966,poste_powanie-dyscyplinarne-advokata-statystyki.html
 10. TASR, Benátska komisia sa obáva politizácie advokácie v rámci Kolíkovej reformy, In: SME, [online]. Petit Press, a.s., 2021 [cit. 7-10-2023] dostupné na <https://domov.sme.sk/c/22766632/benatska-komisia-sa-obava-z-politizacie-advokacie-v-ramci-kolikovej-reformy.html>
 11. Výročná správa slovenskej advokátskej komory, II. polrok 2017 – I. polrok 2018.
 12. Výročná správa slovenskej advokátskej komory, II. polrok 2018 - I. polrok 2019.
 13. Výročná správa slovenskej advokátskej komory, II. polrok 2019 - I. polrok 2020.
 14. Výročná správa slovenskej advokátskej komory, II. polrok 2020 - I. polrok 2021.
 15. Výročná Správa Slovenskej Advokátskej Komory, II. polrok 2021 - I. polrok 2022.
 16. Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., USTAWA z dnia 26 maja 1982 r. Prawo o adwokaturze, In: Wolters Kluwer, [online]. Wolters Kluwer, 2023, [cit. 7-10-2023] dostupné na <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/prawo-o-adwokaturze-16790926>
 17. Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., Dział 8 - Odpowiedzialność dyscyplinarna - Prawo o adwokaturze, In: Wolters Kluwer, [online]. Wolters Kluwer, 2023, [cit. 7-10-2023] dostupné na <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/prawo-o-adwokaturze-16790926/dz-8>
 18. Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., Art. 81. - [Katalog kar dyscyplinarnych] - Prawo o adwokaturze., In: Wolters Kluwer, [online]. Wolters Kluwer, 2023, [cit. 7-10-2023] dostupné na

<https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/prawo-o-adwokaturze-16790926/art-81>

Kontaktné údaje

Mgr. Peter Serina

serina2@uniba.sk

Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

ĽUDSKOPRÁVNE A MEDICÍNSKO-ETICKÉ PRINCÍPY VO VZŤAHU K TRANSRODOVÝM A INTERSEX ĽUĎOM¹

HUMAN RIGHTS AND MEDICAL-ETHICAL PRINCIPLES IN RELATION TO TRANSGENDER AND INTERSEX PEOPLE

Ľubomír Batka²

Abstrakt: V tomto článku vychádzame z predpokladu, že ľudskoprávne a medicínsko-etické princípy uplatňované v starostlivosti o transrodové a intersex osoby sa vyvíjali síce s časovým odstupom, no nie sú od seba oddelené. Ide o princípy ako sú rešpekt k autonómii, posilnenie sebaurčenia, zachovanie telesnej integrity (*non-maleficencia*) a ohľad na najlepší záujem dieťaťa (*beneficencia*). V článku ukážeme, že princíp sebaurčenia spája analogicky obe skupiny. Sebaurčenie, ktoré sa stáva normou pri intersex ľuďoch pri určení pohlavia na základe ich prežívanej rodovej identity, sa rovná sebaurčeniu pri tranzícii transrodových ľudí. Ak sa sebaurčenie presadzuje už pri intersex adolescentoch, je možné analogicky uvažovať o prípustnosti sebaurčenia pri tranzícii transrodových adolescentov. Najlepší záujem dieťaťa obsahuje aj jeho participačné práva pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti.

Kľúčové slová: transrodoví ľudia, intersex ľudia, sebaurčenie, najlepší záujem dieťaťa

Abstract: In this article, we start from the assumption that the human rights and medical-ethical principles applied in the care of transgender and intersex people have subsequently, but they are not separate from each other. There principles are respect for

¹ Príspevok vypracovaný v rámci projektu VEGA č. 1/0350/21: „Trans-Identita pri maloletých Etické a právne aspekty spojené s informovaným súhlasom.“

² Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Katedra teórie práva a filozofie práva.

autonomy, strengthening of self-determination, preservation of bodily integrity (*non-maleficence*) and regard for the best interest of the child (*beneficence*). In the article, we show that the principle of self-determination connects both groups analogically. The self-determination that becomes the norm for intersex people when determining their bodily sex based on their experienced gender identity is equal to the self-determination of transgender people undergoing transition. If self-determination is already asserted among intersex adolescents, it is possible to think analogously about the permissibility of self-determination during the transition of transgender adolescents. The best interest of the child includes his participation rights in the provision of health care as well.

Key words: transgender people, intersex people, self-determination, best interest of a child

Úvod

Akronym LGBTI+ zahŕňa širokú skupinu ľudí, ktorých spája predovšetkým negatívna skúsenosť s majoritou: odmietanie, diskriminácia, vylúčenie, obmedzovanie, stigmatizácia, až po nenávisť a násilie. Avšak fenomény, ktorých sa uvedený akronym týka, sú rozdielne. Prvé tri písmená sa týkajú sexuality, písmená T a I sa týkajú rodu a pohlavia človeka.³

Pri zbežnom pohľade, ide aj pri transrodovosti a intersexualite o protichodné fenomény. V tomto článku vychádzame z predpokladu, že ľudskoprávne a medicínsko-etické princípy uplatňované v starostlivosti o tieto dve skupiny osôb, sa vyvíjali síce s časovým odstupom, no nie sú od seba oddelené. Ide o princípy ako rešpekt k autonómii, posilnenie (právneho) sebaurčenia, zachovanie telesnej integrity (*non-maleficencia*) a ohľad na najlepší záujem dieťaťa (*beneficencia*). V článku ukážeme, že princíp sebaurčenia spája analogicky obe skupiny v oblasti práva a etiky. Autonómia sa pri transrodových ľuďoch prejavuje v sebaurčení svojej rodovej identity a pri intersex ľuďoch pri sebaurčení svojho pohlavia. Posilňovanie princípu autonómie a sebaurčenia, sa v súčasnej právnej a etickej diskusii dotýka aj

³ Pričom treba mať na pamäti, že v súčasnosti sa v právnej terminológii „rod“ nepoužíva a skrýva sa pod nepresnými pojmami ako „zmena pohlavia“. Nechceme ani navodiť predstavu dvoch táborov, akoby kvíri ľudia stáli proti sebe.

transrodových adolescentov a intersex adolescentov. Naším cieľom v tomto článku je predovšetkým pomenovať ďalšie právne a etické princípy, ako napr. najlepší záujem dieťaťa. Na tomto mieste nebudeme diskutovať o vekovej hranici na udeľovanie informovaného súhlasu.

Východiská

Podľa Uda Rauchfleischa možno sledovať dlhodobý trend „odpatologizovania“ transidentita.⁴ Dokazuje to aj ostatná revízia Medzinárodnej klasifikácie chorôb (MKCH). V snahe zabrániť psychopatologizácii transrodových ľudí, vyňala MKCH-11 transsexualizmus spod kategórie „duševné poruchy a poruchy správania“ a „rodovú inkongruenciu“ zaradila do novovytvorenej kategórie „poruchy osobnosti a správania dospelých.“⁵

Ďalším východiskom, na ktorom možno našu argumentáciu stavať je ochrana súkromia, ktorá je garantovaným základným ľudským právom potvrdeným viacerými európskymi súdnymi autoritami. Slobodný rozvoj osobnosti a rešpektovanie rodovej identity človeka sú vnímané ako jedny z najintímnejších oblastí súkromného života, ktoré by mali byť garantované i štátmi. Spojením nedotknuteľnosti ľudskej dôstojnosti a rešpektovaním všeobecného osobného práva, vzniká právna ochrana intímnej sféry. Intímna sféra má byť chránená pred akýmkoľvek vonkajším zásahom. Sem patria aj prejavy rodovej identity transrodových osôb.⁶

Rozvoj osobnosti je chránený právom na ochranu súkromnej sféry a rodinného života podľa čl. 8 *Európskeho dohovoru o ľudských právach* (ďalej len ako „EDĽP“ či „Dohovor“). Tento článok vedie k pozitívnemu záväzku štátu, chrániť telesnú integritu svojich občanov. Ochrana sa poskytuje psychickej aj telesnej integrite, sexuálnemu správaniu, ako aj sexuálnej identite človeka vrátane práva určiť podrobnosti svojej identity,

⁴ RAUCHFLEISCH, Udo: *Transsexualizmus – rodová dysfória – pohlavná inkongruencia – transidentita. Neľahká cesta odpatologizovania*. Bratislava: Vydavateľstvo F, 2022, s. 8. Pojem „transidentita“ možno chápať ako „variant vývinu identity a nie o zásadnú odchýlku alebo poruchu.“ RAUCHFLEISCH, Udo: *Transsexualizmus – rodová dysfória – pohlavná inkongruencia – transidentita*, s. 5 a 12.

⁵ WHO: *HA60 Gender incongruence of adolescence or adulthood*, 2018. MKCH-10 z roku 1991 uvádzala diagnózu „F64.0 Transsexualizmus“.

⁶ GREIF, Elisabeth, ULRICH, Silvia: *Legal Gender Studies und Antiskriminierungsrecht*. Wien: Manz'sche Verlags und Universitätsbuchhandlung, 2019, s. 139.

ako ľudskej bytosti. Výrazný posun práv transrodových osôb, je spôsobený aj judikatúrou ESLP v posledných desaťročiach. „ESLP už dlhodobo judikuje, že vo vzťahu k transrodovým osobám patrí právo na slobodné určenie rodovej identity, medzi najzásadnejšie zložky práva na sebaurčenie; právo na sebaurčenie a fyzickú a duševnú integritu transrodových osôb sú právami chránenými čl. 8 *Dohovoru*.”⁷ Pri intersex osobách je judikatúra ESLP síce menej zastúpená, no dôležitú úlohu tu zohráva OSN (výbory za práva dieťaťa, za ukončenie diskriminácie žien, proti mučeniu, za práva osôb s postihnutím), viaceré dokumenty OSN ako napr. *Maltská deklarácia*, spoločné verejné vyhlásenie expertov OSN a regionálnych organizácii *Koniec násilia a škodlivých medicínskych praktík na intersexuálnych deťoch a dospelých*, či kampaň OSN *Za povedomie o intersex ľuďoch*.⁸

V slovenskom právnom poriadku ako relevantnú úpravu možno uviesť článok 19 ods. 2 *Ústavy SR*: „Každý má právo na ochranu pred neoprávneným zasahovaním do súkromného a rodinného života.“

Princíp sebaurčenia pri právnej tranzícii v súčasnosti aplikuje niekoľko krajín predovšetkým v Južnej Amerike a viaceré európske krajiny. V kontexte práv transrodových ľudí sebaurčenie znamená, že „esenciálne postavenie [...] má mať vlastné rozhodnutie jednotlivca, jeho vlastná zodpovednosť za svoje telo, pričom by nemali byť ‚brzdené‘ a ‚rámcované‘ inými povinnými náležitosťami.”⁹ Vôbec prvou krajinou na svete bola Argentína, ktorá prijala zákon o zmene rodu na základe osobného vyhlásenia osôb už v roku 2012. Zákony založené na princípe sebaurčenia existujú aj v Čile a Uruguaji ako aj na Novom Zélande. Prvou krajinou v Európe bolo v roku 2014 Dánsko, nasledovala Malta, ktorá prijala zákon o *Genderovej identite, vyjadrení a pohlavných charakteristikách (Gender Identity, Gender Expression and Sex Characteristic Act)* v roku 2015. K týmto krajinám sa doteraz pridali

⁷ HORVAT, Matej: Zmena mena, priezviska a pohlavia. Analýza judikatúry ESLP a slovenskej právnej úpravy. In *COMENIUS časopis*, 2021, č. 2, s. 122. Pozri aj HORVAT, Matej: *The Law and Gender Recognition – Perspectives of the European Court of Human Rights and Slovakia*, s. 100-123.

⁸ WINTER PEREIRA, Luisa: *Intersex Legal Activism*. United Nations on the Human Rights of Intersex People. In *The Age of Human Rights Journal*, 18/2022, s. 181-197

⁹ METEŇKANYČ, Olexij, M.: Princíp sebaurčenia ako model prístupu k trans ľuďom pri prepise rodu. In: *Historia et Theoria iuris*.14/2002, č. 1, s. 96. Meteňkanyč v texte (s. 102-105) stručne opisuje právne úpravy vybraných krajín, ktoré prijali možnosť právnej zmeny rodu na princípe sebaurčenia.

Luxemburgo, Belgicko, Fínsko, Írsko, Portugalsko, Island, Nórsko, Španielsku, Švajčiarsko.¹⁰ V súčasnosti sa návrh zákona prerokováva v SRN¹¹. Sebaurčenie pri transrodových ľuďoch obsahuje v bode 6.2.1 aj Rezolúcia parlamentného zhromaždenia Rady Európy č. 2048/2015 *Diskriminácia transrodových ľudí v Európe*. Princíp sebaurčenia platí aj pre deti a pri jeho uplatňovaní sa má zachovávať ohľad na najlepší záujem dieťaťa (bod 6.2.5).¹²

Ďalším východiskom pre argumentáciu v tomto článku je téza, že neexistuje dostupný „mechanizmus“, ktorý „vidí“ do človeka a môže zvonku potvrdiť identitu človeka. Jedine človek sám môže povedať, ktorú identitu v sebe prežíva. Fenomény transrodovosti a intersexuality spája predpoklad, že v reálnom živote sa zhoda rodu a pohlavia a bipolarita pohlaví neobjavuje pri všetkých ľuďoch rovnako. Oba fenomény narušili predpoklad, že pohlavie a rodová identita človeka sa dá určiť jednoducho podľa výzoru človeka.

Posledným východiskom pre uvažovanie o sebaurčení transrodových a intersex ľudí je, že podľa rozhodnutia ESĽP v spojených veciach *A. P. Garçon a Nicot proti Francúzsku* zo 6. apríla 2017 podmieňovanie uznania rodovej identity (vrátane úradnej zmeny právneho pohlavia) povinným podstúpením chirurgického zákroku vedúceho k neplodnosti nerešpektuje právo na súkromný život a telesnú integritu, podľa čl. 8 a čl. 3. Dohovoru.¹³ Povedané inak: právo na sebaurčenie nemá byť podmieňované obetovaním práva na telesnú integritu, inak sa jedná o diskrimináciu.

Autonómia a sebaurčenie pri intersex ľuďoch

Intersex ľudia sú ľudia s variáciami pohlavných znakov. Variácie orgánov a sexuálnych charakteristík, sa môžu vyskytovať anatomicky a/alebo geneticky. V medicíne sa používa pojem *Disorders of Sex Development*

¹⁰ KÖHLER, Richard: Self-determination in Europe. Practical experiences, TGEU, 2022.

¹¹ Pozri vyhlásenie Vlády SRN k návrhu zákona o Sebaurčení vo vzťahu na zápis pohlavia a k zmene ďalších predpisov pre Zákon o sebaurčení z 23. augusta 2023 (*Selbstbestimmung in Bezug auf den Geschlechtseintrag und zur Änderung weiterer Vorschriften für das Selbstbestimmungsgesetz (SBGG)*).

¹² COUNCIL OF EUROPE: Resolution 2048/2015, Discrimination against transgender people in Europe, s. 2.

¹³ Rozhodnutie ESĽP v spojených veciach *A. P. Garçon a Nicot proti Francúzsku* zo 6. apríla 2017, č. sťažnosti 79885/12, 52471/13 a 52596/13.

(DSD). Menej stigmatizujúcou, by bola interpretácia skratky DSD v zmysle *Difference of Sex Development*. V zaužívanej medicínskej a právnej praxi sa o pohlavnej príslušnosti jedinca rozhoduje pri narodení podľa fyzického zjavu novorodenca, teda na základe pozorovania vonkajších pohlavných znakov. Pri medicínskom, právnom (a aj spoločenskom) pohľade, sa vychádza z predpokladu, že existujú dve pohlavia odlišiteľné prostredníctvom chromozomálnych a gonadálnych znakov a tieto typické, štandardné znaky sú normou na posúdenie pohlavia človeka.

Variácie pohlavných znakov pri intersex ľuďoch zviditeľňujú rozmanitosť biologického pohlavia „a tak narušujú a posunujú predstavy o pohlaví za rámec predpokladané jednoduché mužsko-ženské binarity.“¹⁴ Novoveká právna registrácia ľudí podľa dvoch pohlaví viedla prakticky k zneviditeľneniu intersex ľudí v práve i v spoločnosti.¹⁵ Nie je prehnané tvrdiť, že ide o podobný jav, ako boli v spoločnosti „zneviditeľnení“ hendikepovaní ľudia. No pri ľuďoch s nejednoznačnými sexuálnymi charakteristikami ešte v nedávnej minulosti dochádzalo k chirurgickým a hormonálnym intervenciám s cieľom zmeniť ich anatómiu tak, aby ich telá boli viac podobné mužskému alebo ženskému prototypu.

Presadzovanie rešpektu k autonómii, úsilie o zachovanie telesnej integrity (*non-maleficencia*) a ohľad na najlepší záujem dieťaťa (*beneficencia*) viedol k posilňovaniu princípu sebaurčenia pri intersex ľuďoch. Konkrétne sa to prejavuje v snahe zamedziť vykonávaniu normalizačných chirurgických zákrokov a lekárskeho ošetrovania na intersex deťoch bez ich predchádzajúceho informovaného súhlasu. Len v prípadoch keď ide o zachovanie zdravia, resp. života, sa chirurgické zákroky považujú za eticky a právne možné.¹⁶

Právna ochrana intersex ľudí, čerpá z troch veľkých oblastí právnych prameňov: ochrana ľudských práv (*Charta základných práv EÚ*), ochrana dieťaťa (*Dohovor o právach dieťaťa, OSN*) a ochrana ľudí s postihnutím

¹⁴ DUŠKOVÁ Šárka, FAJETA, Martin, SLOBODA, Zdeněk: *Trampoty s pohlavím. Sociální a právní aspekty života intersex lidí*, s. 1, 66-70.

¹⁵ Ako príklad možno uviesť, minimálnu zmienku intersex ľuďoch v BARANCOVÁ, Helena a kol.: *Medicínske právo*, s. 175, pričom téme transrodovosti sa venuje na niekoľkých stranách 171-183.

¹⁶ Podľa DUŠKOVÁ Šárka, FAJETA, Martin, SLOBODA, Zdeněk: *Trampoty s pohlavím*. Praha : Wolters Kluwer, 2022, s. 4, 30-31, 70 ide o tri zákroky: endokrinologická liečba ako prevencia straty soli, odstránenie niektorých gonád v prípade poruchy gonadálneho vývoja a chirurgické zákroky na umožnenie vylučovania moču.

(*Dohovoru o právach ľudí so zdravotným postihnutím*). Podrobne sú popísané v prvej knihe v našom jazykovom priestore, ktorá sa obsiahlo venuje postaveniu intersex ľudí v spoločnosti, s prilihovým, a možno aj trochu provokatívnym, názvom „*Trampoty s pohlavím*“¹⁷. V tretej kapitole sú systematicky rozdelené pramene medzinárodného a českého práva, ako aj iných jurisdikcií. Ide primárne o ochranu súkromia, ochranu práva na telesnú integritu, práva na poskytnutie zdravotnej starostlivosti, práva na účinnú ochranu a nápravu a samozrejme, aj práva na sebaurčenie.

V kontexte EÚ je smerodajnou Rezolúcia č. 1952/2013 prijatá parlamentným zhromaždením Rady Európy *Právo detí na fyzickú integritu*, ktorá v bode 7.5.3 požaduje, aby žiadne dieťa nebolo v rannom detstve podrobené invazívnemu lekárskeму zákroku, ktorý nie je úplne potrebný. Zákroky majú garantovať telesnú integritu, autonómiu a sebaurčenie.¹⁸ V tomto istom duchu ide Rezolúcia parlamentného zhromaždenia Rady Európy č. 2191/2017 *Presadzovanie ľudských práv a odstraňovanie diskriminácie intersex ľudí*. Rezolúcia v 7.1.2 požaduje „zabezpečiť, aby sa s výnimkou prípadov, keď je život dieťaťa bezprostredne ohrozený, akékoľvek liečenie, ktorého cieľom je zmeniť pohlavné znaky dieťaťa vrátane jeho pohlavných žliaz, pohlavných orgánov alebo vnútorných pohlavných orgánov, odložilo dovtedy, kým to dieťa nebude schopné podieľať sa na rozhodovaní na základe práva na sebaurčenie a princípu slobodného a informovaného súhlasu.“¹⁹ Posun smerom k posilneniu princípu sebaurčenia vidno aj v bode 7.3.2, kde sa v súlade s *Rezolúciou proti diskriminácii transrodových ľudí* č. 2048/2015 požaduje: „zjednodušiť právne postupy uznávania pohlavia v súlade s odporúčaniami, ktoré prijalo zhromaždenie v rezolúcii 2048 (2015), a

¹⁷ DUŠKOVÁ Šárka, FAJETA, Martin, SLOBODA, Zdeněk: *Trampoty s pohlavím*, s. 65-108. Por. DUŠKOVÁ Šárka, FAJETA, Martin, SLOBODA, Zdeněk: *Trampoty s pohlavím*, s. 81: „Bez vlastního osobního souhlasu lidí s variacemi pohlavních znaků mohou takové zákroky představovat porušení několika lidských práv: práva na zdraví, soukromí, tělesnou a duševní integritu, sebeurčení a práva na ochranu před špatným zacházením a násilím.“ Por. aj SANDBERG, Kirsten: *Intersex Children and the UN Convention on the Rights of the Child*. n: SCHERPE, Jens, DUTTA, Anatol, HELMS, Tobias (eds.). *The Legal Status of Intersex Persons*. Cambridge : Intersentia, 2018, s. 525-529.

¹⁸ Parlamentné zhromaždenie Rady Európy: Rezolúcia č. 1952/2013. *Childrens right to physical integrity*.

¹⁹ Parlamentné zhromaždenie Rady Európy: Rezolúcia č. 2191/2017. *Promoting the human rights of and eliminating discrimination against intersex people.*“

najmä zabezpečiť, aby tieto postupy boli rýchle, transparentné a dostupné pre všetkých a založené na sebaurčení.²⁰

Právo na sebaurčenie pri určení vlastnej pohlavnej identity je explicitne uvedené aj v Uznesení EP, zo 14. februára 2019 o *Právach Intersex ľudí*.²¹ Cieľom uznesenia je chrániť ľudí s variáciou pohlavných znakov pred diskrimináciou, stigmatizáciou a vynucovaním normalizačných operácií. O chirurgickej úprave pohlavných orgánov by mal rozhodnúť každý človek sám, inak hrozí, že celoživotné následky chirurgických zákrokov môžu viesť k psychickej traume a ďalším telesným poruchám. Ošetrovania zamerané na normalizáciu pohlavia v rannom detskom veku sa považujú za „mrzačenie“. Európsky parlament vyzýva členské štáty, aby zabezpečili deopatologizáciu intersex osôb. Uznesenie „zdôrazňuje význam flexibilných postupov registrácie narodení; víta zákony prijaté v niektorých členských štátoch, ktoré umožňujú právne uznanie pohlavia na základe sebaurčenia; nabáda ostatné členské štáty, aby prijali podobné právne predpisy vrátane flexibilných postupov na zmenu rodových markerov, pokiaľ budú naďalej registrované, ako aj mien na rodných listoch a dokladoch totožnosti (vrátane možnosti rodovo neutrálnych mien).“²²

Aj keď sa Uznesenie prvorodo týka predovšetkým intersex detí, v texte sa ukazuje, že s narastajúcim vekom sa prikladá stále väčšia váha sebaurčeniu intersex ľudí. Argumentácia sa opiera o myšlienku, že rozhodnutie o charaktere prípadného chirurgického zákroku má urobiť osoba sama na základe sebaurčenia svojej rodovej identity. Neprekvapuje teda, že Uznesenie taktiež víta deopatologizáciu transrodových identít v MKCH-11 a vyzýva členské štáty na prijatie tejto revízie klasifikácie chorôb a odporúča zákony umožňujúce právnu tranzíciu na základe sebaurčenia.

Z týchto princípov vyplýva, že ani pri transrodových deťoch neprichádzajú do úvahy (normalizačné – v zmysle prispôsobenie prežívanej rodovej identity) chirurgické zákroky do dosiahnutia plnoletosti. Nakoľko sú operatívne zákroky pri tranzícii invazívne a nezvratné, aj transrodové dieťa by malo udeliť s takýmito krokmi informovaný súhlas samo. Ani rozhodnutie rodičov nemôže viesť k tomu, aby pri transrodovom dieťati boli vykonané takéto operácie. Ak platí

²⁰ Ibid.

²¹ Európsky parlament: Uznesenie č. 2018/2878 O právach intersex osôb zo 14. 2. 2019.

²² Ibid.

konsenzus, že zákonní zástupcovia by nemali mať oprávnenie dávať súhlas k chirurgickým zákrokom v genitálnej oblasti, ktoré nie sú potrebné z hľadiska medicíny – a bez súhlasu dotknutej osoby ide o ublíženie na tele pri intersex dieťati²³ – analogicky by sa tieto princípy dajú preniesť na situáciu transrodových detí, ktoré tak isto nie sú považované za schopné udeliť takýto informovaný súhlas.

Svetová odborná spoločnosť pre transrodové zdravie (*World Professional Association for Transgender Health*, WPATH) vydala v roku 2022 ôsmu revíziu *Štandardov starostlivosti* (WPATH SOC 8). Ide o najkomplexnejší dokument čo do počtu zapracovaných štúdií, metodológie a *evidence based* prístupov, založený na konsenze čo najširšieho spektra odborníkov a odborničok. Starostlivosť o transrodové osoby rozdelil o.i. na prístupy k dospelým transrodovým ľuďom, adolescentom a venoval samostatnú kapitolu aj deťom (kap. 7) a intersex osobám (kap. 10). Dokument podporuje rodovo afirmatívne sprevádzanie detí, individualizovaný prístup, WPATH SOC 8 kladie dôraz na dôslednú diagnostiku, psychosociálnu podporu detí, terapeutické prístupy založené na odbornosti.²⁴ Štandardy obsahujú rešpekt k autonómii, no v žiadnom prípade ani len nehovoria o chirurgických krokoch pri transrodových deťoch. Bolo by to v rozpore s tým, čo sa uvádza v kapitole 10.9 o intersex ľuďoch: „Odporúčame zdravotníckym pracovníkom poradiť rodičom a deťom s intersexualitou (keď sú kognitívne dostatočne vyvinuté) oddialiť operáciu pohlavných orgánov potvrdzujúcu pohlavie, operáciu gonád alebo oboje, aby sa optimalizovalo sebaurčenie a schopnosti detí podieľať sa na rozhodovaní na základe informovaného súhlasu.“²⁵ Afirmatívne prístupy vedú k tomu,

²³ PLETT, Konstanze: M, W, X – schon alles? In: HULVERSCHEIDT, Marion (ed.) *Geschlechterrecht. Aufsätze zu Recht und Geschlecht – vom Tabu der Intersexualität zur Dritten Option*. Bielefeld : Transcript Verlag, 2021, s. 241. Por. aj PLETT, Konstanze: *Trans* und Inter* im Recht: Alte und neue Widersprüche*. In: HULVERSCHEIDT, Marion (ed.) *Geschlechterrecht. Aufsätze zu Recht und Geschlecht – vom Tabu der Intersexualität zur Dritten Option*. Bielefeld : Transcript Verlag, 2021, s. 279-294.

²⁴ COLEMAN, Eli: *Standards of Care for the Health of Transgender and Gender Diverse People, Version 8 (WPATH SOC 8)*. In: *International Journal of Transgender Health*. Č. S1/2022 [online]. 2022, 23. ročník, č. S1, s. 569. V bode 7.12 sa uvádza: „Odporúčame rodičom/opatrovateľom a zdravotníckym pracovníkom reagovať podporne na deti, ktoré chcú byť uznávané v pohlaví, ktoré zodpovedá ich vnútornému pocitu rodovej identity.“

²⁵ COLEMAN, Eli: *Standards of Care for the Health of Transgender and Gender Diverse People, Version 8 (WPATH SOC 8)*, s. 595.

aby intersex dieťa, či transrodové dieťa nebolo nútené do permanentného sebaopierania, vnútorného odmietania vlastného bytia, ktoré vedie do mučivých pocitov samoty. Naopak, cieľom je pozitívny sebaobraz a prijatie svojej identity.

Otázka ľudskoprávných a medicínsko-etických princípov vo vzťahu k transrodovým a intersex ľuďom dostáva nový rozmer s nárastom rozumových a vôľových schopností adolescenta pred dovŕšením plnoletosti.

Autonómia a sebaurčenie pri transrodových adolescentoch

Na rozdiel od niektorých intersex ľudí majú transrodoví ľudia chromozómovú výbavu adekvátnu svojmu biologickému pohlaviu. No tento biologický rozdiel nemení význam skutočnosti, že posilňovanie práva na sebaurčenie a rešpekt k individualite človeka formuje legislatívu a aj medicínske prístupy k obom skupinám ľudí rovnako.

Sebaurčenie, ktoré sa stáva normou pri intersex ľuďoch pri určení pohlavia na základe ich prežívanej rodovej identity, možno analogicky vidieť v sebaurčení pri tranzícii transrodových ľudí. V oboch prípadoch je rozhodujúcim kritériom vnútorné prežívanie dotknutej osoby. Sebaurčenie miery „normálnosti“ pohlavia intersex ľudí, rozhodnutie podstúpiť, či nepodstúpiť chirurgické zákroky je analogické so sebaurčením o miere medicínskej tranzície pri transrodových ľuďoch, ktoré môžu pri niektorých transrodových ľuďoch viesť k pripodobňujúcim chirurgickým zákrokom k druhému pohlaviu, a pri iných nie. Podľa MUDr. Vašečkovej je cieľom terapie „umožniť transrodovej osobe život v preferovanej identite a zladenie s novou rolou tak, aby dosiahla čo najvyššiu kvalitu života a uspokojivé zaradenie do spoločnosti.“²⁶

Posilňovanie autonómie má tú výhodu, že o pohlaví intersex dieťaťa nerozhodujú iní – čím sa o.i. dá predísť tomu, aby vznikali zvlášť komplikované situácie pri kombinácii intersexuality s transidentitou.²⁷ Dušková uvádza prípady ľudí, pri ktorých sa prelínala otázka rodovej

²⁶ VAŠEČKOVÁ, Barbora: Možnosti a limity zdravotnej starostlivosti o transrodových ľuďoch v kontexte legislatívy Slovenska. In: BATKA, Lubomír, RAKOVÁ, Karin, HORVAT, Matej, KIŠOŇOVÁ, Renáta, ČIPKOVÁ, Tamara a kol.: Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2022, s. 16.

²⁷ Podľa Duškovej sa môže jednať až o 8-20 % z nich. DUŠKOVÁ Šárka, FAJETA, Martin, SLOBODA, Zdeněk: Trampoty s pohlavím, s. 90.

identity a variácie pohlavných znakov, na základe čoho dospela k záveru: „psychický (a sociálny) gender a biologické pohlaví jsou ve vzájemném vztahu ovlivňováni, a především ukazují to, že nejde o kategorie se dvěma póly („bud“ – „anebo“), ale že existuje variabilita.“²⁸

Väčšia miera zohľadnenia subjektívneho prežívania identity vedie k menšiemu počtu zákrokov, pri ktorých nie je istota, že sa zákroky dlhodobu udržateľne ukážu ako pozitívne pre blaho človeka. Ako príklad môžeme uviesť diskusiu o nútenej kastrácii ako podmienke pre tranzíciu. Kastrácia nebola nutným predpokladom z hľadiska terapeutického, jej povinnosť vyplývala z praxe práva, zaraďovať osoby do dvoch pohlavných kategórií. (Vidíme kategorický rozdiel v sterilizácii ako podmienke na právny prepis rodu, a v rozhodnutí osoby podstúpiť takýto zákrok z vlastnej vôle. Zachovanie fertility a sexuálnej senzitivity sú dôležité aspekty telesnej integrity.) V právnom systéme sa totiž za problém považovala/stále považuje koexistencia rodovej identity odlišnej od biologického pohlavia pri transrodových ľuďoch. Rovnako problematickou sa javila/javí koexistencia mužských a ženských pohlavných znakov na tele intersex osoby, či možnosť, že intersex osoba sa nechce zaradiť do binárnej schémy „muž“ – „žena“.

Objavuje sa tu však otázka vekovej hranice na sebaurčenie pri adolescentoch. Štúdia Agentúry Európskej únie pre základné práva (ďalej len „FRA“) z novembra 2017 o mapovaní minimálnych vekových požiadaviek v súvislosti s právami dieťaťa v EÚ²⁹ preukázala rozdiely, právne medzery a zamedzenia prístupu k právam v krajinách EÚ. Rôzne úpravy existujú v oblastiach ako: vek uzavretia manželstva, udelenie súhlasu pri sexuálnom styku (s dospelým), občianstvo krajiny (OP, pas, možnosť požiadania o občianstvo, zrieknutie sa občianstva), vek na politickú participáciu (aktívne a pasívne volebné právo), oblasť náboženstva (zmena vierovyznania bez súhlasu rodičov, odmietnutie náboženskej výchovy v škole), azyl a migrácia, oblasť dát v digitálnom svete, sociálne práva, zamestnanie a financie, vzdelávanie, mobilita (vedenie mopedu), samozrejme sem patrí aj oblasť zdravia (udelenie informovaného súhlasu, žiadosť eutanázie, lekárske poradenstvo bez súhlasu rodičov, reprodukčné a sexuálne zdravie, potrat, kúpa a konzumácia tabaku a alkoholu) ako aj LGBTI+ práva detí.

²⁸ DUŠKOVÁ Šárka, FAJETA, Martin, SLOBODA, Zdeněk: Trampoty s pohlavím, s. 42.

²⁹ FRA: Mapping minimum age requirements concerning the rights of the child in the EU, 2017.

Rôzne vekové hranice sa objavujú aj vo vzťahu k transrodovým a intersex adolescentom. SRN umožňuje napr. právnu tranzíciu intersex adolescenta od 14. roku života.³⁰

V Írsku a na Malte je veková hranica na operáciu zmeny pohlavia 16 rokov. Chorvátsko umožňuje deťom podstúpiť operáciu na zmenu pohlavia pred dosiahnutím veku 18 rokov, ak majú súhlas rodičov, bez toho, aby stanovilo akúkoľvek konkrétnu požiadavku na minimálny vek. V Írsku, na Malte a v Holandsku je veková požiadavka na prístup k hormonálnej terapii 16 rokov. V Holandsku majú deti prístup k takejto terapii od veku 12 rokov so súhlasom rodičov. V dvadsiatich členských štátoch je prístup k transrodovej hormonálnej terapii poskytovaný deťom za rovnakých podmienok, aké sa uplatňujú na prístup k akejkoľvek inej lekárskej liečbe, ako je prístup k službám reprodukčného alebo sexuálneho zdravia.³¹ Rôznosť v prístupe ukazuje komplexnosť otázky nielen z hľadiska medicíny, no aj práva a medicínskej etiky, na druhej strane poukazuje na opodstatnenosť vecnej diskusie o tejto téme.

Predpokladom na využitie autonómie je schopnosť racionálneho uvažovania a vôľových schopností.³² Nakoľko sa s vekom mentálne schopnosti dieťaťa vyvíjajú a pribúdajú skúsenosti, je potrebné uznať, že deti môžu byť schopné prijať určité rozhodnutia ohľadom svojej zdravotnej starostlivosti a malo by im byť dovolené, aby využili svoje práva.³³ Narastajúce právo na sebaurčenie adolescentov v zmysle, že názor sa berie vo zvyšujúcej sa miere úmerne k veku a stupňu zrelosti garantuje aj *Dohovor o ľudských právach v biomedicíne*, čl. 6, ods. 2 a čl. 12 *Dohovoru o právach dieťaťa*.

V zmysle čl. 24 ods. 1 *Charty základných práv EÚ* je stanovené v tomto kontexte nasledovné: „Všetky členské štáty Európskej únie sú povinné zabezpečiť, aby záujem dieťaťa bol prvoradým hľadiskom pri akýchkoľvek

³⁰ V SRN je možné, aby intersex adolescent od 14. roku života, so súhlasom rodičov uplatnil právo na právnu tranzíciu (§ 45b ods. 2 Personenstandsgesetz, PStG).

³¹ FRA: Mapping minimum age requirements concerning the rights of the child in the EU, 2017, kap. 13.4 a 13.5.

³² NOVÁK, Ivan: Dítě v dnešní medicíně – právo, psychologie a komunikace. In: PTÁČEK, Radek, BARTŮNĚK, Petr, MACH, Jan et. Al.: Lékař a pacient v moderní medicíně. Praha : Grada Publishing, 2015, s. 105-109.

³³ LIEFAARD, Ton, HENDRIKS, Aart, ZLOTNIK, Daniella: From Law to Practice. Towards a Roadmap to strengthen Children's Rights in the Era of Biomedicine, s. 11.

postupoch týkajúcich sa detí.³⁴ Dieťa nie je možné vnímať len v pasívnej rovine (ako dospievajúce osoby, ktoré si zasluhujú zvýšenú starostlivosť a ochranu), no je potrebné skúmať aj ich vôľovú a rozumovú vyspelosť a chápať ho ako aktívneho nositeľa práv. Výbor OSN pre práva dieťaťa spresňuje, že v právach *Dohovoru* nie je hierarchia práv, ale všetky práva sa vzťahujú aj na deti.³⁵

Krátky pohľad na význam hodnotového kritéria „najlepšieho záujmu dieťaťa“ pri konaniach súdov môže poslúžiť ako ilustratívny príklad na ochranu autonómie a dôstojnosti maloletého. Keďže aj deti sú subjektom práva, v súdnom konaní sa postupne čoraz jasnejšie spájajú predpoklady na určenie najlepšieho záujmu dieťaťa s podporou participačných práv dieťaťa, samozrejme, s cieľom spravodlivo vyvažovať práva a záujmy ďalších zainteresovaných subjektov. Aj pri starostlivosti o deti platí pri výchove i interpretácii právnych predpisov princíp „najlepšieho záujmu dieťaťa“. „Primárna regulácia najlepšieho záujmu dieťaťa vyplýva z článku 3 *Dohovoru o právach dieťaťa*, ktorý v zásade normuje, že „záujem dieťaťa musí byť prvoradým hľadiskom pri akejkoľvek činnosti týkajúcej sa detí.“³⁶ Procesná požiadavka a právo dieťa byť vypočuté v každom konaní, ktoré sa ho týka, vyplýva z čl. 8 *Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd*, „ktorý chráni osobnú autonómiu jednotlivca, v zmysle práva na sebarealizáciu a možnosti každého slobodne rozhodovať o tom, ako si usporiada svoj súkromný a rodinný život.“³⁷ Aj tu sa vychádza z predpokladu, že osobná autonómia maloletých a úroveň vyspelosti maloletého sa postupne zvyšuje. Pod vyspelosťou sa aj v tejto oblasti rozumie stupeň rozumových a vôľových schopností dieťaťa. Ako sa uvádza v uvedenej publikácii, kritériá na posúdenie najlepšieho záujmu dieťaťa by mali byť „všeobecne použiteľné“, no súčasne „dostatočne flexibilné.“³⁸ Konkrétne ide o to, aby rozhodnutie súdu bolo založené na faktoch, konania sa zbytočne nepredlžovali, aby nedochádzalo k narušeniu vývinu dieťaťa, prípadná práca znalcov a psychológov bola kvalitná, rozhodnutia súdov boli

³⁴ LÖWY, Alexandra a kol.: Najlepší záujem dieťaťa ako hodnotové kritérium pri rozhodovaní v konaniach vo veciach starostlivosti súdu o maloletých. Bratislava : C. H. Beck, 2022, s. 70.

³⁵ LÖWY, Alexandra a kol.: Najlepší záujem dieťaťa, s. 81.

³⁶ LÖWY, Alexandra a kol.: Najlepší záujem dieťaťa, s. 37.

³⁷ LÖWY, Alexandra a kol.: Najlepší záujem dieťaťa, s. 49.

³⁸ LÖWY, Alexandra a kol.: Najlepší záujem dieťaťa, s. 37.

dostatočne odôvodnené a vysvetlené. Konečným cieľom je „spravodlivé rozhodnutie v najlepšom záujme dieťaťa.“³⁹

V oblasti poskytovania zdravotnej starostlivosti možno pomenovať viaceré paralely k uvedeným kritériám. *Dohovor o ochrane ľudských práv a dôstojnosti človeka v súvislosti s aplikáciou biológie a medicíny* v čl. 6 upravuje ochranu osôb, ktoré nie sú spôsobilé vyjadriť súhlas. V čl. 6, ods. 1 *Dohovoru* je ustanovený „priamy prospech“ osoby, ako primárny cieľ výkonu medicínskeho zákroku. Tak isto v čl. 6, ods. 2 je vyjadrená požiadavka na to, aby sa názor maloletého bral do úvahy vo zvyšujúcej miere „úmerne k jeho veku a stupňu zrelosti“. Vo vzťahu k maloletému je relevantný aj čl. 12 *Dohovoru OSN o právach dieťaťa* ako aj všeobecný komentár Výboru OSN.⁴⁰

Podobne §6 ods. 6 zákona č. 576/2004 Z. z. upravuje požiadavku, aby maloletému (resp. psychicky nespôsobilému pacientovi) bola daná možnosť podieľať sa na rozhodovaní v čo najväčšom rozsahu, ktorý dovoľujú jeho schopnosti. Ako uvádza Čipková: „Zákon o zdravotnej starostlivosti síce považuje dieťa za osobu nespôsobilú dať informovaný súhlas, z procesu rozhodovania ho však úplne nevyučuje. Maloleté dieťa podľa §6 ods. 6 písm. b) ZoZS participuje na procese rozhodovania v rozsahu zodpovedajúcom jeho veku a vyspelosti.“⁴¹ Aktuálne znenie zákona o zdravotnej starostlivosti podľa Čipkovej „nereflektuje postupné nadobúdanie spôsobilosti na právne úkony maloletými s ohľadom na povahu právneho úkonu a rozumovú a vôľovú vyspelosť maloletých zodpovedajúcich ich veku“⁴², čo však nevyučuje, aby zákonodarca danú požiadavku (napr. stanovením vekovej hranice pre určité medicínske zákroky) nenaplnil. „Rešpektovanie participačných práv dieťaťa pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti je rovnako ako inštitút

³⁹ LÖWY, Alexandra a kol.: Najlepší záujem, s. 50: „Práve rozhodovanie o maloletom za aktívnej účasti maloletého je zmyslom celej koncepcie participačných práv dieťaťa, ktorých správny výkon môže prispieť k spravodlivému rozhodnutiu v najlepšom záujme dieťaťa.“

⁴⁰ Podrobnejšie: ČIPKOVÁ, Tamara: Informovaný súhlas pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti maloletému dieťaťu. In: BATKA, Lubomír, RAKOVÁ, Karin, HORVAT, Matej, KIŠOŇOVÁ, Renáta, ČIPKOVÁ, Tamara a kol.: Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2022, s. 239.

⁴¹ ČIPKOVÁ, Tamara: Informovaný súhlas, s. 238.

⁴² ČIPKOVÁ, Tamara: Informovaný súhlas, s. 245.

informovaného súhlasu dôležitým prvkom zásady autonómie vôle pacienta.⁴³

Sledovanie najlepšieho záujmu dieťaťa sa má opierať o to, aby rozhodnutie lekárov bolo založené na faktoch a riadnej diagnostike. Dôležité je, aby sa terapie zbytočne nepredlžovali, aby sa zamedzovalo narušeniu vývinu dieťaťa, prípadná práca znalcov a psychológov bola kvalitná. Uvedené kritériá by boli rozhodujúce aj pri rozhodovaní v prípade, že zákonný zástupca by dospel k záveru neakceptovať poskytnutie zdravotnej starostlivosti a poskytovateľ by s ohľadom na najlepší záujem maloletého podal návrh o určenie informovaného súhlasu na súd, tak aby súhlas súdu s poskytnutím zdravotnej starostlivosti nahradil informovaný súhlas zákonného zástupcu.⁴⁴ Aj v prípade rozhodnutia o terapeutických krokoch v procese medicínskej tranzície adolescentov by rozhodnutia lekárov mali byť dostatočne odôvodnené a vysvetlené.

Záver

Naša argumentácia sa opiera aj o Stanovisko Rakúskej bioetickej komisie s názvom *Intersexualität und Transidentität* z roku 2017: „Fenomény Intersexuality a transidentity majú spoločné, že sa tu jedná o lekárske a spoločenské zaobchádzanie s obzvlášť citlivou a zraniteľnou oblasťou človeka. Ide totiž o jeho pohlavnú identitu. V oboch prípadoch sa stretáme s prejavmi pohlavia, ktoré sa odlišujú od bežných spoločenských predstáv o normalite. To vedie opätovne k potláčaniu týchto fenoménov, ku diskriminácii dotknutých osôb a k tlaku, aby sa prispôbili heterosexuálnej norme, o.i. pomocou medicínskych intervencií. V oboch oblastiach stoja medicína a spoločnosť preto pred výzvou, kriticky skúmať patologizáciu týchto fenoménov a uznať právo na bytie iným (*Recht auf Anderssein*), brať vážnejšie subjektívne sebnávanie dotknutých osôb (*subjektive Selbsteinschätzung*) a dopracovať sa k novému pochopeniu toho, čo to v tomto kontexte znamená rešpektovať právo dotknutých na starostlivosť o ich blaho, na

⁴³ ČIPKOVÁ, Tamara: Informovaný súhlas, s. 239. Por. aj BATKA, Ľubomír: Fenomén transrodovosti, autonómia a zodpovednosť. In: BATKA, Ľubomír, RAKOVÁ, Karin, HORVAT, Matej, KIŠOŇOVÁ, Renáta, ČIPKOVÁ, Tamara a kol.: Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2022, s. 257-262.

⁴⁴ BARANCOVÁ, Helena: Medicínske právo. Bratislava : VEDA, 2008, s. 241-242.

(sexuálne) sebaurčenie, na telesnú integritu, na súkromnú sféru a na nediskriminovanie. [...] v tejto línii je potrebné ako pri intersexualite tak aj pri transsexualite vziať napokon za základ všetkých ďalších úvah vnútorne prežívanú rodovú identitu zrelého individua (*des reifen Individuums*).“⁴⁵ Z toho vyplýva o.i. aj záver, že čím viac autonómie, tým viac zodpovednosti v zmysle: „vieš čo robíš a chceš to?“ Čím nemej autonómie, o to viac je potrebná riadna lekárska diagnostika a terapeutické sprevádzanie. (Prípady medicínskej detranzície sa objavili v prípadoch, kde podľa dotknutých osôb nebola vykonaná dostatočná diagnostika.)

Vo vzťahu k adolescentom sme toho názoru, že individualizovaný prístup s ohľadom na najlepší záujem dieťaťa (*beneficencia*) sa javí aj z hľadiska práva i medicínskej etiky ako správny, nakoľko sa vyvažuje rešpekt k autonómii adolescenta a princíp *non-maleficencie*.⁴⁶ S narastajúcou vyspelosťou je možné predpokladať schopnosť udeliť informovaný súhlas so zvratnými terapiami (blokácia puberty, substitučná hormonálna terapia), ktoré by sa mali vykonávať postupne s prihliadaním na to, ako sa adolescent adaptuje na zmeny, ktorými prechádza.

Posilňovanie princípu sebaurčenia pri transrodových ľuďoch a intersex osobách, vytvára tlak na právnom systéme prevzatý predpoklad pohlavného dimorfizmu. Pri intersex osobách sa otvára diskusia o možnosti uvádzania tretej možnosti pri pohlavných markeroch, resp. neuvádzanie žiadnych markerov. Pri transrodových osobách rozdzvojenie právnej úpravy od medicíny otvára možnosť právnej tranzície na základe sebaurčenia pri rodovej identite, a prenechanie terapeutických krokov, resp. chirurgických zásahov medicíny na základe informovaného súhlasu dotknutej osoby s tým, aby bola zabezpečená minimálna záťaž pre blaho klienta/klientky. Takýto prístup by odbremenil lekárov a lekárky, od úlohy byť „*gate keeper*“ pre právnu tranzíciu. Pre niektoré transrodové osoby je tzv. sociálna tranzícia dostatočná na to, aby prežívali zníženú mieru rodovej dysfórie a nachádzali komfort pre čo najideálnejšiu kvalitu života. Cieľom lekárov a lekároek by malo byť poskytovanie zdravotnej starostlivosti tým osobám, ktoré v procese tranzície podstupujú zákroky meniace telesné charakteristiky. Uvedené úvahy sú v súlade aj s WPATH

⁴⁵ BIOETHIKKOMMISSION: Intersexualität und Transidentität, Stellungnahme. Wien, 2017, s. 18.

⁴⁶ Pre princípy medicínskej etiky vid' BARANCOVÁ, Helena: Medicínske právo, s. 216-219.

SOC 8, ktoré preferuje individualizované prístupy, prispôsobené k potrebám konkrétneho človeka.

Zoznam použitej literatúry a prameňov

1. BARANCOVÁ, Helena a kol.: Medicínske právo. Bratislava : VEDA, 2008. 425 s. ISBN 978-80-8082-178-4.
2. BATKA, Ľubomír: Fenomén transrodovosti, autonómia a zodpovednosť. In: BATKA, Ľubomír, RAKOVÁ, Karin, HORVAT, Matej, KIŠOŇOVÁ, Renáta, ČIPKOVÁ, Tamara a kol.: Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2022, s. 248-265. ISBN 978-80-7160-661-1.
3. BIOETHIKKOMMISSION: Intersexualität und Transidentität, Stellungnahme. Wien, 2017, 66 s. Dostupné na: <https://www.bundeskanzleramt.gv.at/themen/bioethikkommission/publikationen-bioethik.html>, [cit. 2023-10-02].
4. BUNDESMINISTERIUM DER JUSTIZ: *Selbstbestimmung in Bezug auf den Geschlechtseintrag und zur Änderung weiterer Vorschriften für das Selbstbestimmungsgesetz (SBGG)*. Dostupné na: https://www.bmj.de/SharedDocs/Downloads/DE/Gesetzgebung/RegE/RegE_Selbstbestimmung.pdf?__blob=publicationFile&v=2, [cit. 2023-09-29].
5. COLEMAN, Eli: Standards of Care for the Health of Transgender and Gender Diverse People, Version 8 (WPATH SOC 8) In: International Journal of Transgender Health. č. S1/2022 [online]. 2022, 23. ročník, č. S1, s. S1-S258. Dostupné na: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/26895269.2022.2100644>, [cit. 2023-10-01].
6. ČIPKOVÁ, Tamara: Informovaný súhlas pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti maloletému dieťaťu. In: BATKA, Ľubomír, RAKOVÁ, Karin, HORVAT, Matej, KIŠOŇOVÁ, Renáta, ČIPKOVÁ, Tamara a kol.: Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2022, s. 230-247. ISBN 978-80-7160-661-1.
7. DEUTSCHER ETHIKRAT, Intersexualität. Stellungnahme. Berlin : Deutscher Ethikrat, 2012. Dostupné na: https://www.ethikrat.org/fileadmin/Publikationen/Stellungnahmen/deutsch/DER_StnIntersex_Deu_Online.pdf, [cit. 2023-10-01].

8. DUŠKOVÁ, Šárka, FAJETA, Martin, SLOBODA, Zdeněk: Trampoty s pohlavím. Sociální a právní aspekty života intersex lidí. Praha : Wolters Kluwer, 2022. 147 s. ISBN 978-80-7676-461-3.
9. Európsky parlament: Uznesenie č. 2018/2878 O právach intersex osôb zo 14. 2. 2019. Dostupné na: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2019-0128_EN.html, [cit. 2023-10-10].
10. FRA: Mapping minimum age requirements concerning the rights of the child in the EU, 2017. Dostupné na: <https://fra.europa.eu/en/publication/2017/mapping-minimum-age-requirements-concerning-rights-child-eu>, [cit. 2023-10-10].
11. GREIF, Elisabeth, ULRICH, Silvia: Legal Gender Studies und Antiskriminierungsrecht. Wien : Manz'sche Verlags und Universitätsbuchhandlung, 2019. 258 s. ISBN 978-3-214-0647-9.
12. HORVAT, Matej: Zmena mena, priezviska a pohlavia. Analýza judikatúry ESĽP a slovenskej právnej úpravy. In: COMENIUS časopis, 2021, č. 2, s. 120-136. [online]. ISSN 2454-0846.
13. HORVAT, Matej: The Law and Gender Recognition – Perspectives of the European Court of Human Rights and Slovakia. In: BATKA, Ľubomír, RAKOVÁ, Karin, HORVAT, Matej, KIŠOŇOVÁ, Renáta, ČIPKOVÁ, Tamara a kol.: Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2022, s. 100-123. ISBN 978-80-7160-661-1.
14. KÖHLER, Richard: Self-determination in Europe. Practical experiences, TGEU, 2022, 36 s. Dostupné na: <https://tgeu.org/wp-content/uploads/2022/11/tgeu-self-determination-models-in-europe-2022-en.pdf>, [cit. 2023-10-10].
15. LIEFAARD, Ton, HENDRIKS, Aart, ZLOTNIK, Daniella: From Law to Practice. Towards a Roadmap to strengthen Children's Rights in the Era of Biomedicine, 55 s. Dostupné na: <https://rm.coe.int/leiden-university-report-biomedicine-final/168072fb46,e> <https://rm.coe.int/leiden-university-report-biomedicine-final/168072fb46>, [cit. 2023-10-10].
16. LÖWY, Alexandra. a kol.: Najlepší záujem dieťaťa ako hodnotové kritérium pri rozhodovaní v konaniach vo veciach starostlivosti súdu o maloletých. Bratislava : C. H. Beck, 2022. 230 s. ISBN 978-80-8232-012-4.

17. METEŇKANYČ, Olexij, M.: Princíp seaurčenia ako model prístupu k trans ľuďom pri prepise rodu. In: *Historia et Theoria Iuris*.14/2002, č. 1, s. 92-126. ISSN 1338-0753.
18. NOVÁK, Ivan: Dítě v dnešní medicíně – právo, psychologie a komunikace. In: PTÁČEK, Radek, BARTŮNĚK, Petr, MACH, Jan et. Al.: *Lékař a pacient v moderní medicíně*. Praha: Grada Publishing, 2015, s. 105-109. ISBN 978-80-7492-334-0.
19. Parlamentné zhromaždenie Rady Európy: Rezolúcia č. 1952/2013. *Childrens Right to physical integrity*. Dostupné na: <http://assembly.coe.int/nw/xml/Xref/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=20174>, [cit. 2023-10-10].
20. Parlamentné zhromaždenie Rady Európy: Rezolúcia č. 2048/2015, *Discrimination against transgender people in Europe*. Dostupné na: <https://assembly.coe.int/nw/xml/Xref/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=21630&lang=en>, [cit. 2023-09-29].
21. Parlamentné zhromaždenie Rady Európy: Rezolúcia č. 2191/2017. *Promoting the human rights of and eliminating discrimination against intersex people.* Dostupné na: <https://assembly.coe.int/nw/xml/Xref/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=24232>, [cit. 2023-10-10].
22. PLETT, Konstanze: M, W, X – schon alles? Zu der neuen Vorschrift im Personenstandsgesetz und der Stellungnahme des Deutschen Ethikrats zur Intersexualität, Geschlechterrecht. In: HULVERSCHEIDT, Marion (ed.) *Geschlechterrecht. Aufsätze zu Recht und Geschlecht – vom Tabu der Intersexualität zur Dritten Option*. Bielefeld : Transcript Verlag, 2021, s. 231-244. ISBN 978-3-8376-5539-1.
23. PLETT, Konstanze: Trans* und Inter* im Recht: Alte und neue Widersprüche. In: HULVERSCHEIDT, Marion (ed.) *Geschlechterrecht. Aufsätze zu Recht und Geschlecht – vom Tabu der Intersexualität zur Dritten Option*. Bielefeld : Transcript Verlag, 2021, s. 279-294. ISBN 978-3-8376-5539-1.
24. RAUCHFLEISCH, Udo: *Transsexualizmus – rodová dysfória – pohlavná inkongruencia – transidentita. Neľahká cesta odpatologizovania*. Bratislava: Vydavateľstvo F, 2022. 70 s. ISBN 978-80-99982-11-7.
25. SANDBERG, Kirsten: *Intersex Children and the UN Convention on the Rights of the Child*. In: SCHERPE, Jens, DUTTA, Anatol, HELMS,

- Tobias (eds.). The Legal Status of Intersex Persons. Cambridge: Intersentia, 2018. s. 515-535. ISBN 978-1-78068-475-8.
26. VAŠEČKOVÁ, Barbora: Možnosti a limity zdravotnej starostlivosti o transrodových ľudí v kontexte legislatívy Slovenska. In: BATKA, Ľubomír, RAKOVÁ, Karin, HORVAT, Matej, KIŠOŇOVÁ, Renáta, ČIPKOVÁ, Tamara a kol.: Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2022, s. 12-18. ISBN 978-80-7160-661-1.
 27. WHO: HA60 Gender incongruence of adolescence or adulthood, 2018: Dostupné na: <https://icd.who.int/browse11/l-m/en#/http://id.who.int/icd/entity/90875286>, [cit. 2023-10-01].
 28. WINTER PEREIRA, Luisa: Intersex Legal Activism. United Nations on the Human Rights of Intersex People. In The Age of Human Rights Journal, 18/2022, s. 181-197. Dostupné na: <https://doi.org/10.17561/tahrj.v18.7047>, [cit. 2023-10-01].
 29. Rozhodnutie ESLP v spojených veciach A. P. Garçon a Nicot proti Francúzsku zo 6. apríla 2017, č. Sťažnosti 79885/12, 52471/13 a 52596/13.

Kontaktné údaje

prof. Ľubomír Batka, Dr. theol.

lubomir.batka@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ZODPOVEDNOSŤ A SOCIÁLNA ZRELOSŤ¹

THE RESPONSIBILITY AND SOCIAL MATURITY

Renáta Kišoňová²

Abstrakt: V nasledujúcom texte rozvieme úvahu o zodpovednosti a autonómii v súvislosti s biologickými (predovšetkým neurologickými) limitami. Vymedzíme postupne pojem zodpovednosť v etymologickom a sémantickom kontexte, prejdeme ku chápaniu zodpovednosti podľa Jean Paul Sartra a napokon ukážeme vnímanie zodpovednosti a autonómie jedinca cez náhľad karteziánskeho dualizmu, ktorý je zdá sa v našom posudzovaní osoby stále prítomný. V príspevku budeme taktiež uvažovať o vzťahu zodpovednosti jedinca a jeho autonómie v súvislosti s prežívaním rodovej identity, špecificky pokiaľ ide o transrodové osoby.

Kľúčové slová: zodpovednosť, sociálna zrelosť, čelové laloky, autonómia, transrodovosť

Abstract: In the following text, we will develop a consideration of responsibility (moral and philosophical) in connection with biological (mainly neurological) limits. we will gradually define the concept of responsibility in the etymological and semantic context, move on to the understanding of responsibility according to Jean Paul Sartre and finally we will show the perception of responsibility and autonomy of the individual through the overview of Cartesian dualism, which seems to be still present in our assessment of the person. In the contribution, we will also consider the relationship between individual responsibility and autonomy in connection with the experience of gender identity, specifically as regards transgender persons.

¹Tento článok vznikol v rámci projektu VEGA č. 1-0350-21 „Trans-Identita pri maloletých. Etické a právne aspekty spojené s informovaným súhlasom.“

² Katedra teórie práva a filozofie práva, Právnická fakulta UK v Bratislave.

Key words: responsibility, social maturity, frontal lobes, autonomy, transgenderism

Úvod

V nasledujúcom texte rozvinieme úvahu o zodpovednosti a autonómii v súvislosti s biologickými (predovšetkým neurologickými) limitami. Vymedzíme postupne pojem zodpovednosť v etymologickom a sémantickom kontexte, prejdeme ku chápaniu zodpovednosti podľa Jean Paul Sartra a napokon ukážeme vnímanie zodpovednosti a autonómie jedinca cez náhľad karteziánskeho dualizmu, ktorý je zdá sa v našom posudzovaní osoby stále prítomný.

Pojem zodpovednosť sa mnohopočetne objavuje v právnickej terminológii, názvy viacerých zákonov slovenského právneho systému obsahujú termín zodpovednosť³. To, že ide o zásadný pojem práva ukazuje jeho prítomnosť vo všetkých oblastiach právnických disciplín verejného (ústavné právo, enviromentálne právo, trestné právo, finančné právo) a súkromného práva (občianske právo, pracovné právo). Aký je význam pojmu zodpovednosť?

K pojmu zodpovednosť

Pokiaľ ide o slovníkovú definíciu, zaujímavý je akcent na súvislosť zodpovednosti a povinnosti, hneď prvý výklad tohto pojmu hovorí o povinnosti niest' následky za niečo, ručiť za niekoho/niečo. Ďalšia slovníková definícia hovorí o zodpovednosti ako správnom vzťahu k plneniu povinností a napokon tretí výklad spája zodpovednosť s dôležitosťou, významnosťou⁴. Staršie definície z polovice 20. storočia odkazujú k vedomiu o následkoch činu, konania a opäť na povinnosť niest'

³ Napríklad Zákon č.514/2003 Z.z. o zodpovednosti za škodu spôsobenú pri výkone verejnej moci a o zmene niektorých zákonov; 91/2006 Z.z. Zákon o trestnej zodpovednosti právnických osôb a o zmene a doplnení niektorých zákonov; 54/2015 Z.z. Zákon o občianskoprávnej zodpovednosti za jadrovú škodu a o jej finančnom krytí a o zmene a doplnení niektorých zákonov; 493/2011 Z.z. Ústavný zákon o rozpočtovej zodpovednosti; 381/2001 Z.z. Zákon o povinnom zmluvnom poistení zodpovednosti za škodu spôsobenú prevádzkou motorového vozidla a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

⁴<https://slovník.juls.savba.sk/?w=zodpovednos%C5%A5&s=exact&c=Q283&cs=&d=kssj4&d=psp&d=ogs&d=sss&d=orter&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ssn&d=hssj&d=bernola k&d=noundb&d=orient&d=locutio&d=obce&d=priezviska&d=un&d=pskfr&d=pskcs&d=psken#>, stiahnuté 8.9.2023.

následky za nejaký čin⁵. Etymológia pojmu zodpovednosť taktiež poukazuje na súvislosť s povinnosťou, viaže sa k 13. storočiu, k starofrancúzskemu *responsible*, v modernej francúzštine *responsable* a latinskému *responsabilis*, pričom *respons* je forma minulého času od *respondere*, teda odpovedať, zodpovedať, sľubovať. Re môžeme prekladať ako naspäť, návrat k niečomu a *spondere* ako sľúbiť, teda *respondere* odkazuje na reflexiu sľubu, dodržanie sľubu, záväzok⁶.

K chápaniu zodpovednosti podľa J. P. Sartra

Posuňme však skúmanie zodpovednosti od sémantického a etymologického ku filozofickému chápaniu. Azda najexpresívnejšie vyjadrenie zodpovednosti nájdeme v tvorbe francúzskeho existencionalistu 20. storočia, Jeana Paula Sartra, ktorý mimochodom tiež prepája tento pojem s povinnosťou. Zodpovednosť analyzuje predovšetkým v spise *Existencializmus je humanizmus*. Čítame v ňom i Sartrovu slávnu myšlienku, že človek je odsúdený na slobodu a akonáhle je vrhnutý do sveta, je zodpovedný za všetko, čo robí. Jeden z nadpisov kapitoly knihy *Existencializmus je humanizmus* Sartre nazval „Človek je plne zodpovedný“⁷. Podľa neho je každý zodpovedný za to, kým je a prvý krok existencializmu spočíva v tom, že dáva jedincovi vládu nad tým, kým je a že naň ukladá plnú zodpovednosť za vlastnú existenciu. Sartre však nezostáva iba pri zodpovednosti jedinca za seba samého ale ide ešte ďalej a tvrdí, že táto zodpovednosť sa vzťahuje na všetkých ľudí. „Žiadny determinizmus neexistuje, človek je slobodný, človek je sloboda.“⁸ Existencialisti podľa Sartra nepripúšťajú mohutnosť vášne, vášne nemôže predstavovať zničujúci prúd, ktorý osudovo vedie človeka a znamená aj akési ospravedlnenie⁹ Človek teda v Sartrovom porozumení nesie úplnú zodpovednosť za svoju vášne, za emocionalitu, impulzívne konanie. Na jednej strane tejto morálnej i filozofickej požiadavke rozumieme, na druhej strane sa objavujú výsledky výskumov neurovied (predovšetkým neuropsychológie), ktoré oponujú prístupu existencionalistov a poukazujú na mnohé neslobodné činy. Máme na mysli najmä poškodenie čelných

⁵ Tamže.

⁶ Viac ku komplexnej etymológii pojmu zodpovednosť pozri na <https://www.etymonline.com/search?q=responsibility>, stiahnuté dňa 8.9.2023

⁷ SARTRE, Jean Paul. *Existencializmus je humanizmus*. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 17.

⁸ Tamže, s. 24.

⁹ Tamže, s. 24.

lalokov, ktoré boli vyhlásené za akési najvyššie sídlo morálky. Ak sú poškodené, alebo nedostatočne vyvinuté neznamena to automaticky implikáciu amorálnosti, hoci je medzi nimi a sociálnym správaním úzky vzťah.

Zodpovednosť a autonómia v interdisciplinárnom súčasnom diskurze

V právnej teórii zodpovednosťou „rozumíme vedomie o následkoch činu alebo konania; zároveň povinnosť znášať následky za spáchanie nejakého činu“¹⁰. Čo však v prípadoch, ak je vedomie o následkoch činu limitované? Elkhonon Goldberg napríklad analyzuje tzv. orbitofrontálny syndróm, ktorý je viac menej opakom dorzolaterálneho syndrómu, pri ktorom jedinec pôsobí dojmom, akoby bol bez osobnosti, bez emócií. Osoby, ktoré trpia orbitofrontálnym syndrómom, sa správajú „emočne odbrzdene“, teda neutrálne emócie sú u nich zriedkavé, neustále oscilujú medzi eufóriou a zúrivosťou, chýba im kontrola vlastných impulzov, bez ohľadu na sociálne tabu, alebo zákon. Jedinci s orbitofrontálnym syndrómom nepredvídajú dôsledky svojich činov. Goldberg napríklad popisuje pacienta, ktorý je postihnutý orbitofrontálnym syndrómom (dôsledkom poranenia hlavy, alebo demenciou, alebo ochorením mozgových tepien) ako jedinca, ktorý kradne, je sexuálne agresívny, správa sa sebecky, „pubertácky“, vyzývavo, vystatovačne, má nevkusný humor a podobne¹¹. Uvádza aj prípad staršieho pacienta, ktorý so širokým úsmevom vstúpil do jeho ambulancie so slovami „doktor, ste veľmi chlpatý“, čo pochopiteľne nie sú najvhodnejšie slová namiesto pozdravu. Tento muž trpel podľa Goldbergovej diagnostiky ranou demenciou, ktorá postihla najmä jeho čelné laloky. Výskumy potvrdzujú, že ovládanie kontroly vlastných činov nie je vrodené, ale objavuje sa v priebehu individuálneho vývoja. Hysterické správanie dospelého človeka posudzujeme úplne inak ako keď sa rovnako správa dieťa. Goldberg uvádza, že schopnosť vôľovej kontroly vlastného konania je jedna z najdôležitejších zložiek sociálnej zrelosti¹². Koukolík s Drtilovou uvádzajú v knihe *Vzbura deprivantov* príklad s dvoma ženami a mužom, v čase diagnostikovania mali 28, 33 a 24 rokov. 28 ročná žena sa vyvíjala do 4

¹⁰ FÁBRY, Branislav, KASINEC Rudolf, TURČAN, Martin. Teória práva. Bratislava: Wolters Kluwer, s. 241.

¹¹ GOLDBERG, Elkhonon. Jak nás mozek civilizuje. Praha: Univerzita Karlova v Prahe, 2004, s. 165.

¹² Tamže, s. 166.

rokov normálne, potom ju zrazilo auto, utrpela zlomeninu lebky a v bezvedomí bola 48 hodín. Druhá žena utrpela krvácanie do predných častí kôry a bielej hmoty keď mala 7 rokov, po operácii zostala 7 dní v kóme. Mužovi odsali 7 dní po narodení krvavý výron pod tvrdou mozgovou plenou. Poruchy správania v citovej a sociálnej oblasti sa u všetkých prejavili neskôr. Muž a prvá žena mali v poriadku jazyk, pamäť, zrak, ale správali sa veľmi impulzívne, mali poškodené usudzovacie schopnosti, neboli schopní predvídať dôsledky svojho správania, nepoznali výčitky svedomia, empatiu, aj k najbližšiemu okoliu sa správali bezohľadne. Druhá žena mala najzjavnejšie problémy v čase dospievania, akoby sa u nej zastavil vývoj v oblasti sociálnych hodnôt, morálky, sexuálnych postojov a podobne. Trpela náladovosťou, impulzívnosťou, nebola schopná sa rozhodovať. Všetci traja pacienti mali postihnuté niektoré oblasti čelných lalokov mozgu, predovšetkým prefrontálne¹³.

V minulosti sa sociálna vyzretosť a s ňou spojená zodpovednosť dosahovala oveľa skôr ako dnes. Z dejín vieme, že dospievajúci mladíci mnohokrát vládli obrovským územiám, viedli armády a zásadné vojny (Faraón Ramzes Veľký, Alexander Macedónsky, Peter Veľký, a iní). V súdobej spoločnosti je to inak: vysoké mocenské pozície nie sú prístupné veľmi mladým jedincom, napríklad prezident USA musí mať podľa zákona najmenej 35 rokov, čo by takého Alexandra Macedónskeho, ktorý sa dožil 32 rokov celkom diskvalifikovalo.

Samozrejme, spoločnosť zistila i bez výsledkov neurovied, že až v istom veku dospieva jedinec k primeranej kontrole svojich impulzov. V súčasnej spoločnosti sa za plnoletého¹⁴ zvykne považovať jedinec, ktorý dosiahol 18 rokov (čo platí v prevažnej väčšine štátov Európy, v Japonsku je vek dospelosti 20 rokov, Japonci dokonca slávia štátny sviatok Seidžin no hi, Deň dospelosti; Colorado, Portoriko a Mississippi v USA považujú za plnoletého jedinca ktorý dosiahol 21 rokov). V každodennom živote sa ukazuje, že spoločnosť je schopná pochopiť a akceptovať neurologické poškodenia jazyka, vnímania, či pamäte, avšak poruchy funkcií čelných lalokov nechápe takmer nikdy. Neuropsychológovia upozorňujú, že ľudia

¹³ KOUKOLÍK, František-Drtilová, Jana: Vzpoua deprivantu. Praha: Galén, 2006, s. 46.

¹⁴ V našom právnom poriadku je plnoletosť definovaná v Občianskom zákonníku, zákon č. 40/1964 Zb., §8 ods. 2 následne: „Plnoletosť sa nadobúda dovŕšením osemnásteho roku. Pred dosiahnutím tohto veku sa plnoletosť nadobúda len uzavretím manželstva. Takto nadobudnutá plnoletosť sa nestráca ani zánikom manželstva ani vyhlásením manželstva za neplatné.“

vnímajú takto chorých jedincov ako impulzívnych, nespolupracujúcich, bez iniciatívy a prisudzujú im formulu: to nie je mozog, to je osobnosť; pričom vedci sú presvedčení o tom, že osobnosť sa rodí v mozgu. Vzťah medzi poruchami funkcie čelných lalokov a dissociálnym¹⁵ správaním je podkladom nielen morálneho a filozofického ale i právneho problému: pacient s poškodením frontálnych lalokov je schopný byť subjektom súdneho konania, jeho priebehu rozumie. Je schopný rozlišovať dobré od zlého, „na otázku, aké činy sú sociálne prijateľné a aké nie, odpovedá správne. S veľkou pravdepodobnosťou si z rovnakého dôvodu všetky tieto skutočnosti – slovne uvedomuje, dokonca i v dobe páchania zločinu. Konvenčnú obhajobu založenú na nepríčetnosti teda nie je možné aplikovať... Hoci je rozdiel medzi dobrom a zlom týmto ľuďom známy, nedokážu túto znalosť preložiť do účinného tlmenia.“¹⁶ Čo z toho plynie pre spoločnosť a pre dissociálnu osobu, ktorá má nejakým spôsobom poškodenú orbitofrontálnu kôru? Je takýto jedinec dostatočne zodpovedný a autonómny na to, aby bol za svoje činy trestne zodpovedný¹⁷? Dissociálna porucha osobnosti je podľa výskumov psychiatrov (vychádzame tu predovšetkým zo slovenských a českých výskumov) najfrekvencovanejšia porucha osobnosti, ktorá je v psychiatrických znaleckých posudkoch diagnostikovaná.¹⁸ Ako uvádzajú psychiatri zo Psychiatrickej kliniky 1, LK UK a VFN Praha: „Liečenie

¹⁵Podľa Medzinárodnej klasifikácie chorôb ide o diagnózu klasifikovanú F60.2, „Osobnosť s poruchou sociability [dissociálna osobnosť]“, pričom je táto porucha definovaná nasledujúco: „Poruchu osobnosti charakterizuje neuznávanie sociálnych záväzkov, nedostatok citov k iným, činy útočného násillia alebo bezcitný nezájum. Všeobecne sa prejavuje rozpor medzi správaním a prijatými sociálnymi normami. Skúsenosť vrátane trestu sotva ovplyvňuje správanie. Nízka tolerancia na frustráciu a nízky prah pre výbuchy agresie vrátane násillia; tendencia obviňovať iných, alebo ponúkať plauzibilnú racionalizáciu správania, ktoré privádza osobu do rozporu so spoločnosťou.“ Medzinárodná klasifikácia chorôb, 5. kapitola, s. 250, <https://data.nczisk.sk/old/infozz/mkch/mkch-10/casto500.pdf>, stiahnuté 3.12.2023.

¹⁶ GOLDBERG, Elkhonon: Jak nás mozek civilizuje. Praha: Univerzita Karlova v Prahe, 2004, s. 160.

¹⁷Vychádzame z doktrinálnej definície trestnej zodpovednosti: „Trestnú zodpovednosť možno definovať ako povinnosť páchatel'a trestného činu podľa predpokladaných zákonných podmienok strpieť sankcie ustanovené Trestným zákonom.“ <https://www.slov-lex.sk/zoznam-tezaurov/-/tezaurus/koncept/-SK-tezaury-1-2-koncepty-451>, stiahnuté dňa 4.12.2023.

¹⁸ ŽUKOV, Ilja - PTÁČEK, Radek - FISCHER, Slavomil: Disociální porucha osobnosti v podmínkách výkonu trestu. Analýza účinnosti prostředků korekce antisociálních forem chování v penitenciární praxi. In: Česká a slovenská psychiatrie, 105, č. 6, 2009, s. 251.

porúch osobnosti je všeobecne v psychiatrii najťažšia úloha. Úprava antisociálneho správania pri dissociálnych poruchách osobnosti v rámci výkonu trestu je, vzhľadom k charakteristikám tejto poruchy osobnosti vo vymedzujúcom a aktuálnom prostredí, v ktorom sa jedinec nachádza (VT), úlohou nesmierne ťažkou.¹⁹

Toto je jedna rovina zodpovednosti, ktorú limituje mozog konkrétneho jedinca a ktorá poukazuje na to, že Sartrove chápanie nemôže byť obhájiteľné bezo zvyšku. Osoby s poškodenými frontálnymi lalokmi nenesú úplnú zodpovednosť za svoje vášne a impulzívne konanie a už vôbec nemožno očakávať že sú schopné niesť zodpovednosť za všetkých ľudí.

Zodpovednosť a autonómia v súvislosti s transrodovými osobami

Iná rovina zodpovednosti sa ukazuje v prípade seba-určenia a autonómneho prežívania rodu²⁰. Jedinec, ktorý sa identifikuje ako transrodová osoba a autonómne²¹ sa rozhodne podstúpiť tranzíciu²⁰ (právnú i medicínsku²²) na ktorú udeľuje svoj súhlas, preberá zodpovednosť za svoje zdravie i následnú socializáciu. Napríklad Ľubomír Batka uvažuje v tejto súvislosti o autonómii nasledovne: „Autonómia ako schopnosť predpokladá, že dotyčná osoba bude schopná porozumieť a prijať následky svojho konania. Za minimálny predpoklad je bežne považovaná plnoletosť. Autonómia ako schopnosť predstavuje etický základ pre udelenie súhlasu, ktorý je vyjadrením vôle prebrať zodpovednosť za svoje zdravie. Inštitút informovaného súhlasu ako

¹⁹ Tamže, s. 251.

²⁰ Porovnaj s KIŠOŇOVÁ, Renáta: Problém slobody a seba-identifikácie. In: *Historia et theoria iuris*. 14/2022, s. 81-85.

²¹ V zmysle slovníkovej definície to znamená s možnosťou samostatného rozhodovania, nezávislo, samostatne. Pozri bližšie: <https://slovník.juls.savba.sk/?w=autonomy&s=exact&c=4cd5&cs=&d=kssj4&d=psp&d=ogs&d=sss&d=orter&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ssn&d=hssj&d=berolak&d=nounb&d=orient&d=locutio&d=obce&d=priezviska&d=un&d=pskfr&d=pskcs&d=psken#>, stiahnuté dňa 4.12.2023.

²² Tranzícia predstavuje komplexné zmeny rodovej spoločenskej role, jedinec môže prechádzať sociálnou, medicínskou, právnou tranzíciou, prípadne iba jednou či dvoma uvedenými, v rôznych kombináciách.

²² V krajinách, v ktorých to je možné. Viac o téme pozri napríklad: METEŇKANYČ, Olexij: Objektívizácia trans ľudí vo svetle recentných rozhodnutí najvyšších českých súdnych autorít. In: BATKA, Ľubomír a kol.: *Postavenie transrodových ľudí na Slovensku*. Bratislava: Právnická fakulta UK, 2022, s. 122-149.

prejav vôle pacienta ohľadne medicínskeho zásahu do tela je pritom absolútnou podmienkou pre terapiu.²³ Vyššie som v texte uvažovala o limitách zodpovednosti v súvislosti so sociálnou zrelosťou, ak by sme uvažovali o limitách autonómie transrodových osôb, nájdeme ich vo viacerých zákonných (či už explicitných, existujúcich alebo a najmä tých neexistujúcich v kontexte SR) úpravách. Napríklad Hamřík vníma determinanty autonómie transrodových osôb v oblasti občianskeho práva a Občianskeho zákonníka: „Súkromné právo, ktorého je Občiansky zákonník základným kameňom, je vzhľadom na predmet právnej úpravy, ktorý sa azda najväčšmi bytostne dotýka osobného života každého jednotlivca, tým odvetvím, ktoré je paradoxne najviac ovplyvňované týmito limitujúcimi faktormi. Jednou z problematík, na ktorej je vplyv materiálnych a formálnych prameňov na rozvoj právnej úpravy markantný su aj rôzne aspekty súvisiace s právnym postavením trans ľudí.“²⁴ Limity pre kvalitný, autonómny, zodpovedný život transrodových osôb v našom spoločenskom prostredí sú ďalej v samotnej (nevyhnutnej) zdravotnej starostlivosti. Ako uvádza Vašečková: „Chýbajúce záväzné medicínske postupy v tejto oblasti ohrozujú zdravie a vedú k sekundárnej traumatizácii jednotlivcov a zároveň ohrozujú napĺňanie zahraničných záväzkov Slovenskej republiky.“²⁵ A ďalej podľa nej „do budúca treba zabezpečiť pre transrodové osoby bezbariérový prístup ku komplexnej zdravotnej starostlivosti, vrátane segmentov, ktoré sú v súčasnosti nedostupné. Nielen slovenská spoločnosť, ale aj zdravotníctvo a jeho pracovníci sa musia podieľať na nediskriminujúcom a nepatologizujúcom prístupe, čo sa dá docieľiť cez systematické vzdelávanie v tejto oblasti. Osvetové aktivity by mali byť zamerané aj na všeobecnú populáciu, pretože mnohé pridružené psychické poruchy sú

²³BATKA, Ľubomír: Fenomén transrodovosti, autonómia a zodpovednosť. In: Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Univerzita Komenského v Bratislave, 2022, s. 211.

²⁴HAMŘÍK, Martin: Transrod a Občiansky zákonník ako limitujúci faktor. In: BATKA, Ľubomír a kol.: Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Univerzita Komenského v Bratislave, 2022, s. 150-166.

²⁵VAŠEČKOVÁ, Barbora: Možnosti a limity zdravotnej starostlivosti o transrodových ľudí v kontexte legislatívy Slovenska. In: BATKA, Ľubomír a kol.: Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady. Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2022, s. 16.

práve následkom stigmatizujúceho prístupu a traumatizácie okolím transrodového človeka.²⁶

Záver

Z rozvinutého textu vyplýva komplikované uvažovanie o zodpovednosti a autonómii v súvislosti s osobami, ktoré majú poškodené čelové laloky a ktorých mozog limituje zodpovedné správanie. Poškodenie čelových lalokov predstavuje patologický jav, pri ktorom sa jedinec nerozvrhuje autonómne a zodpovedne. Iným spôsobom súčasná spoločnosť nazerá na vzťah transrodových osôb k zodpovednosti za autonómne podstúpenie tranzície. Depatologizáciou transrodových osôb sa postupne akcentuje zodpovednosť transrodového jedinca za jeho/jej zdravie, zvládnutú a zodpovednú socializáciu v prípade tranzície a jednotlivých medicínskych úkonov.

Zoznam použitej literatúry

1. BATKA, Ľubomír: Fenomén transrodovosti, autonómia a zodpovednosť. In: Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Univerzita Komenského v Bratislave, 2022. s. 205-220. ISBN 9788071606611.
2. FÁBRY, Branislav, KASINEC Rudolf, TURČAN, Martin: Teória práva. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019. s. 321. ISBN 9788057101277.
3. GOLDBERG, Elkhonon: Jak nás mozek civilizuje. Praha: Univerzita Karlova v Prahe, 2004. s. 257. ISBN 8024607131.
4. HAMŘIK, Martin: Transrod a Občiansky zákonník ako limitujúci faktor. In: BATKA, Ľubomír a kol.: Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Univerzita Komenského v Bratislave, 2022. s. 150-166. ISBN 9788071606611.
5. KIŠOŇOVÁ, Renáta: Problém slobody a seba-identifikácie. In: Historia et theoria iuris. 14/2022, s. 81-85. ISSN 13380753.
6. KOUKOLÍK, František-Drtilová, Jana: Vzpouza deprivantu. Praha: Galén, 2006. s. 326. ISBN 8072624105.
7. METEŇKANYČ, Olexij: Objektivizácia trans ľudí vo svetle recentných rozhodnutí najvyšších českých súdnych autorít. In: BATKA, Ľubomír a kol.: Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Bratislava: Právnická fakulta UK, 2022. s. 122-150. ISBN 9788071606611.

²⁶ Tamže, s. 15.

8. SARTRE, Jean Paul: Existencializmus je humanizmus. Praha: Vyšehrad, 2004. s. 109 ISBN 8070216611.
9. VAŠEČKOVÁ, Barbora: Možnosti a limity zdravotnej starostlivosti o transrodových ľudí v kontexte legislatívy Slovenska. In: BATKA, Ľubomír a kol.: Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady. Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2022, s. 11-17, ISBN 9788071606611.
10. ŽUKOV, Ilja - PTÁČEK, Radek - FISCHER, Slavomil: Disociální porucha osobnosti v podmínkách výkonu trestu. Analýza účinnosti prostředků korekce antisociálních forem chování v penitenciární praxi. In: Česká a slovenská psychiatrie, 105, č. 6, 2009, s. 250-256. ISSN 12120383.
11. <https://slovník.juls.savba.sk/?w=zodpovednos%C5%A5&s=exact&c=Q283&cs=&d=kssj4&d=psp&d=ogs&d=sss&d=orter&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ssn&d=hssj&d=berolak&d=noundb&d=orient&d=locutio&d=obce&d=priezviska&d=un&d=pskfr&d=pskcs&d=psken#>, stiahnuté dňa 8. 9. 2023.
12. <https://slovník.juls.savba.sk/?w=autonomny&s=exact&c=4cd5&cs=&d=kssj4&d=psp&d=ogs&d=sss&d=orter&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ssn&d=hssj&d=berolak&d=noundb&d=orient&d=locutio&d=obce&d=priezviska&d=un&d=pskfr&d=pskcs&d=psken#>, stiahnuté dňa 4.12.2023.
13. <https://www.etymonline.com/search?q=responsibility>, stiahnuté dňa 8. 9. 2023.
14. <https://data.nczisk.sk/old/infozz/mkch/mkch-10/casto500.pdf>, stiahnuté 3. 12. 2023.
15. <https://www.slov-lex.sk/zoznam-tezaurov/-/tezaurus/koncept/-SK-tezaury-1-2-koncepty-451>, stiahnuté dňa 4. 12. 2023.

Kontaktné údaje

Mgr. Renáta Kišoňová, PhD.

renata.kisonova@flaw.uniba.sk

Katedra teórie práva a filozofie práva

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

RODOVÉ SEBAURČENIE AKO UVEDOMELÁ SCHOPNOSŤ PREVZIAŤ ZODPOVEDNOSŤ ZA NÁSLEDKY SVOJHO ROZHODNUTIA

GENDER SELF-DETERMINATION AS CONSCIOUS ABILITY TO UNDERTAKE RESPONSIBILITY FOR THE CONSEQUENCES OF ONE'S DECISION

Sára Majerová¹

Abstrakt: Príspevok v prvej kapitole rozoberá proces rodového sebaurčenia v intenciách základných východísk tohto procesu, popisuje jeho previazanie na stav rodového nesúladu (rodovej inkongurencie) a rodovej dysfórii a ozrejmuje proces pohlavnej a rodovej identifikácia prebiehajúcej pri narodení v kontraste s priebehom týchto procesov pri rodovom sebaurčení. V druhej kapitole príspevok upriamuje svoju pozornosť na problematiku priznania, resp. nepriznania subjektívneho práva (oprávnenia) k zmene rodu, rozoberá koncepty tejto slobody, pričom je sa na tomto mieste poukazuje na myšlienky a východiská popredných filozofov svetových dejín s cieľom podporiť uplatnenie princípu autonómie človeka v otázke rodového sebaurčenia a otázky posudzovania zodpovednosti na to naviazanej.

Kľúčové slová: rodové sebaurčenie, pohlavie, rodové predurčenie, autonómia, zodpovednosť

Abstract: In the first chapter, the paper discusses the process of gender self-determination in terms of the basic premises of this process, describes its interconnection with the state of gender non-conformity (gender incongruence) and gender dysphoria, as well as clarifies the process of sex and gender identification taking place at birth in contrast to the course of these processes in gender self-determination. In the second chapter, the paper draws its attention

¹ Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Katedra teórie práva a filozofie práva.

to the issue of granting or denying the subjective right (entitlement) to change one's gender, discussing the concepts of this freedom, at this point referring to the ideas and premises of leading philosophers of world history in order to support the application of the principle of human autonomy to the issue of gender self-determination and the question of assessing the responsibility attached to it.

Key words: gender self-determination, sex, gender predetermination, autonomy, responsibility

Úvod

Diskusia na tému rodu a rodového sebaurčenia, ktoré sa v poslednom období dostali do zorného uhla verejnosti viedli, možno povedať, k vzniku dvoch protichodných názorových skupín. Prvou je skupina nepovažujúca rod za oddelenú kategóriu, vnímajúca rod ako synonymické označenie pre pohlavie, resp. niečo, čo pohlavie striktne definuje. V rámci tejto názorovej skupiny prevláda v otázke rodového sebaurčenia záver o zneužívaní autonómie človeka v medziach nekontrolovateľnej ľubovôle, ktorá rozbúrava roky zaužívanú dichotómiu pohlavia, na ktorej je založené aj "mechanické" rodové predurčenie jednotlivca. Druhá názorová skupina naopak poukazuje na silnú potrebu rozlišovania medzi rodom a pohlavím, opierajúc sa predovšetkým o poznatky z medicíny, etiky a medzinárodných štandardov v oblasti základných ľudských práv a slobôd. Táto skupina poukazuje na potrebu zachovania autonómie jednotlivca pri rodovom sebaurčení, v rámci ktorého poukazujú na viaceré prostriedky schopné preukázať uvedomenosť a racionalitu rozhodovania a schopnosť prevzatia zodpovednosti za následky takéhoto rozhodnutia.

Proces rodového sebaurčenia

Rod, ten nepoznaný pojem v medziach slovenského právneho poriadku, ktorý v poslednom období rozvíril verejnú debatu, v ktorej sa častokrát objavuje nepochopenie, rezervovanosť, či dokonca silná vyhranenosť voči tejto problematike. Dôvody tohto javu môžu byť rôzne, napríklad rodové predsudky či stereotypy, ako kultúrne vžitú, generačne preberané predstavy o tom, čo je príznačne mužské a čo ženské; rezervovanosť spoločnosti voči nepoznanému či konzervatívne ladenie verejnej politiky.

Ako takýto stav riešiť? Samotná rodová nerovnosť si ako viacrozmernej fenomén vyžaduje postup, v rámci ktorého je potrebné sa s predmetnými javmi podnecujúcimi rodovú diskrimináciu vyrovnávať prostredníctvom komplexnej zmeny spoločenského prístupu k rodovej otázke. V tomto ohľade sa ako smerodajné javí práve zachovávanie ideálu rovnosti, ako morálneho princípu stojaceho na spoločenských hodnotách, ktoré vo svojom základnom význame presadzujú myšlienku ľudskej rovnocennosti.² Pred tým, než sa ponoríme hlbšie do toho, čo názorovo rozdeľuje dnešnú spoločnosť v otázke rodového sebaurčenia, pokúsme sa spomaliť a vrátiť na pomyselnú základňu tejto problematiky. V akom prípade vlastne dochádza k rodovému sebaurčeniu? A čo mu predchádza? Toto sú otázky, skrz ktoré si možno vecne ozrejmiť všetky základné aspekty procesu zmeny rodu. V prípadoch, kedy osoba prežíva výrazný a trvalý nesúlad medzi prežívaným rodom a prisúdeným pohlavím, dochádza k tzv. rodovému nesúladu³, v rámci ktorého rodová identita presahuje (transcenduje) natálne alebo prenatalne určené pohlavie.⁴ Natálne pohlavie sa prisudzuje na podklade vzhľadu a anatomických znakov prítomných u dieťaťa pri narodení. Prenatálne pohlavie je určované buď na základe ultrasonografických vyšetrení, alebo podľa výsledkov genetických testov vykonaných pred narodením dieťaťa.⁵ Na toto pridelenie pohlavia je v našich podmienkach automaticky naviazané aj rodové predurčenie dieťaťa. Určenie rodu zodpovedá dualistickému vnímaniu, ktoré nasleduje pohlavné dvoj delenie na mužské a ženské pohlavie, ktorému sa rovná delenie na mužský a ženský rod, tvoriacich s nimi takpovediac automatické dvojčky (mužské pohlavie = mužský rod, ženské pohlavie = ženský rod). Vzhľadom na to, že k rodovému sebauvedomeniu prichádza v priebehu vývoja jednotlivca, samotný rodový nesúlad nastupuje u každého osobitne. Na

² CODE, Lorraine: *Encyclopedia of Feminist Theories*. Londýn: Routledge, 2000, s. 2-6.

³ Medzinárodná zdravotná organizácia vo svojej 11. revízií Medzinárodnej klasifikácie chorôb (ICD-11) definuje rodovú inkongurenciu ako výrazný a trvalý nesúlad medzi prežívaným rodom jedinca a prideleným pohlavím, a radí ju medzi stavy súvisiace so sexuálnym zdravím.

⁴ PATARÁK, Michal: Inkongurencia rodu neimplikuje žiadnu psychopatológiu: Pohľad súčasnej psychiatrie na rodový nesúlad. In: *Postavenie transrodových ľudí na Slovensku – Interdisciplinárne pohľady*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2022, s. 6-7.

⁵ PATARÁK, Michal: Rodový nesúlad. In: *Psychiatria pre prax*, Ročník 21, číslo 4, (2022), s. 153.

uvedené zmeny vo vnímaní seba samého a spoznávaní vlastnej identity preto nutno pamätať a vhodným spôsobom zabezpečiť bezpečný spôsob zosúladenia prežívaného a registrovaného rodu. Vo výsledku tak totiž možno účinne zabrániť prejavaniu rodovej dysfórie⁶, v rámci ktorej dochádza k psychosociálnemu narušeniu v osobnej sfére jednotlivca prežívajúceho rodový nesúlad.⁷

Hrozba, alebo prirodzené právo?

Teraz už ale k tomu, čo tak rázne polarizuje dnešnú spoločnosť na pomyselné dva protichodné názorové prúdy. Ústredným bodom diskusie je vnímanie subjektívneho práva (oprávnenia) k zmene rodu. S ohľadom na súčasný spoločenský, kultúrny a právny pluralizmus sa možno oprieť o koncepciu slobody, v rámci ktorej budeme operovať s autonómiou človeka, ktorá neexistuje mimo spoločenské vzťahy, ale ktorá sa naopak formuje a realizuje u každého jednotlivca v kontakte s ostatnými členmi spoločnosti, resp. spoločenstva, ktorým je jedinec bezprostredne obklopený.⁸ Ako uvádza už Aristoteles v období antickej klasickej gréckej filozofii, *človek je tvor spoločenský (Zoon Politikon)* a pre naplnenie svojho zmyslu, ako ľudskej bytosti využívajúcej jemu vlastné ratio a citové vnemy, je nevyhnutné aby interagoval s inými ľudskými bytosťami. Ako k tomu pristúpiť, ak je každý z nás jedinečný a tým iný, než sú ostatní? John Stuart Mill píše o tzv. koncepcii liberalizmu v chápaní slobody a autonómie človeka. Mill sa zameriava na autonómiu ako istú kvalitu dobrého života, v rámci ktorého človek nasleduje jemu vlastné hodnoty, túžby a princípy a žije v ich medziach autentický život. Rešpektuje pri tom hranicu, ktorou je spôsobovanie ujmy inému zasahovaním do jeho

⁶ Rodová dysfória predstavuje zjavný nesúlad medzi prežívaným rodom a prisúdeným rodom, trvajúci najmenej šesť mesiacov, ktorý je spojený s významnými ťažkosťami, či funkčným narušením spoločenskej, pracovnej alebo inej dôležitej oblasti života jednotlivca. Bližšie pozri: TURBAN, Jack: What is Gender Dysphoria? In: The American Psychological Association, 2022. Dostupné (online) na: <https://www.psychiatry.org/patients-families/gender-dysphoria/what-is-gender-dysphoria> (citované dňa: 22.08.2023).

⁷ PATARÁK, Michal: Rodový nesúlad. In: Psychiatria pre prax. Ročník 21, číslo 4, (2020), s. 153.

⁸ BATKA, Ľubomír: Fenomén transrodovosti, autonómia a zodpovednosť. In: Postavenie transrodových ľudí na Slovensku – Interdisciplinárne pohľady. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2022, s. 252.

personálnej autonómii.⁹ Vychádzajúc z uvedeného by autonómia mala byť schopná zabezpečiť slobodu života v súlade s tým, čo by si ten ktorý jednotlivec zvolil v postavení slobodnej, rozumnej a ostatným členom spoločnosti rovnej bytosti, teda imanentnej súčasť vytvoreného spoločenstva.¹⁰ Oprieť sa možno aj o názorovú líniu Isaiaha Berlina, ktorý slobodu diferencuje na slobodu pozitívnu, v zmysle slobody k vplyvu na seba samého¹¹, a na slobodu negatívnu, teda slobodu od vplyvu iných. Berlin poznamenáva, že sa nejedná o výlučné protipóly, nakoľko samotná pozitívna sloboda nemusí byť výlučne obmedzovaná práve slobodou negatívnou, ale obmedziť ju môžu aj iné faktory, kedy sa do popredia dostáva koncepcia vyššieho a nižšieho „ja“. Vyššie ja sa vyznačuje racionálnosťou a predvídavosťou, na druhú stranu pre nižšie ja je typická iracionálnosť a impulzívnosť. V rámci pozitívnej slobody v zmysle uvedeného uvádza, že pozitívnu slobodou človek disponuje jedine vtedy, ak sa riadi svojím vyšším ja. Berlin však vysvetľuje aj negatíva spojené s riadením sa výlučne v medziach vlastného vyššieho ja, kedy sa dostávame do stretu pozitívnej a negatívnej slobody, v rámci ktorej sa často vyššie ja u jednotlivca stotožní s istou spoločenskou skupinou a vytvára si dojem, že skutočne slobodný môže byť jedine vtedy, ak sa podriadi nátlaku kolektívu a svoje nižšie ja a jemu vlastné túžby potlačí, čím sa dostávame k procesu obmedzovania jednotlivca v prospech spoločnosti. Takúto paralelu môžeme pozorovať aj v prípade problematiky rodu, kedy vyššie spomínané procesy jeho určenia, ako aj spoločenský tlak trvajúci na dualistickom delení mužského a ženského rodu naviazaného na pohlavné delenie, obmedzuje osobnú slobodu trans osôb a núti ich pridržať sa spoločnosťou vytvorených mantinelov aj napriek ich vlastnej prirodzenosti a ich rodová dysfória sa zneuznávaním ich ľudskej autonómie prehlbuje.¹² Berlin tento proces pomenúva ako infernálne zhmotnenie, ktorým vládnuce sily ospravedlňujú hrubú ignoranciu voči skutočným túžbam jednotlivcov i spoločnosti, a ktorým

⁹ MILL, John Stuart: O slobode. Bratislava: IRIS, 1995, s. 18.

¹⁰ RAWLS, John: A Theory of Justice. Cambridge: Harvard University Press, 1999, s. 450-506.

¹¹ Pozitívne slobodný človek by v tejto rovine mal slobodne konať v súlade s vlastnými záujmami a spoliehať sa výlučne na seba – byť si vlastným pánom, pričom má nevyhnutne nasledovať líniu rozumného a zodpovedného konania a rozhodovania.

¹² BATKA, Ľubomír: Fenomén transrodovosti, autonómia a zodpovednosť. In: Postavenie transrodových ľudí na Slovensku – Interdisciplinárne pohľady. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2022, s. 253.

legitimujú šikanu a útlak v mene jediného skutočného ja tvoreného práve zložkou vyššieho ja.¹³ Ako ale plné uplatňovanie subjektívnej pozitívnej slobody zbaviť prívlastku nekontrolovanej ľubovôle? V tomto ohľade musí k samotnej autonómii pristúpiť aj akcent zodpovednosti, a to konkrétne zodpovednosti za predvídateľné následky svojho konania a rozhodovania. V etickej rovine zodpovednosti tak jednotlivец, ktorý chce požívať spomínanú mieru slobody v súčasnej spoločnosti, musí nevyhnutne znášať aj osobnej zodpovednosti za svoje presvedčenie a ním ovplyvnené konanie. V prípade trans problematiky sa konkrétne dostávame do roviny nesenia osobnej zodpovednosti za proces rodového sebaurčenia, v rámci ktorého osoba s rodovým nesúlalom podstupuje tranzíciu s vedomím primárnej zodpovednosti, ktorá je s tým spojená. Medzi prejavy tejto zodpovednosti, ktorú preberá transrodová osoba pri rodovom sebaurčení možno zaradiť predovšetkým inštitút informovaného súhlasu s terapeutickými a medicínskymi postupmi s tým spojenými, ďalej zdokladovanie procesu rozhodovania, či samotný terapeutický proces.

Aplikácia v podmienkach Slovenskej republiky

Samotné zamedzenie rodovej nerovnosti do veľkej miery predpokladá výrazné vplyvanie na verejnú mienku a hodnotové nastavenie spoločnosti.

Tento proces nevyhnutne sprevádza značná miera rôznorodých emócií, v zmysle čoho je vhodné a potrebné využívať nie len moc a dosah štátneho aparátu, ale ako nevyhnutné sa javí tiež využívanie mimoprávných postupov spočívajúcich napríklad v zamedzení verejného šírenia dezinformácií¹⁴ a misinformácií¹⁵, odstránení vulgarizácie LGBTIQ+ problematiky v prospech vecnej a odbornej diskusie, edukácií spoločnosti a premietnutiu minimálnych medzinárodných štandardov v oblasti rodovej rovnosti v právnom poriadku Slovenskej republiky. To

¹³ BERLIN, Isaiah: Two Concepts of Liberty. Cambridge: Clarendon Press, 1969.

¹⁴ Európska komisia definuje dezinformáciu ako dokázateľne nepravdivé alebo zavádzajúce informácie, ktoré sú vytvorené, prezentované a šírené za účelom získania ekonomického prospechu alebo s cieľom úmyselne oklamať verejnosť, pričom sú spôsobilé spôsobiť verejnú ujmu.

¹⁵ Pod misinformáciou možno rozumieť informáciu, ktorej obsah je nepravdivý alebo zavádzajúci, pričom už ale absentuje úmysel negatívne pôsobiť na verejnosť. Možno povedať, že sa jedná o neúmyselne šírenú chybnú informáciu.

všetko dúfajúc v zabezpečenie rodovo inkluzívnejšej spoločnosti a bezpečného miesta pre osoby prežívajúce rodovú inkongurenciu. O rozširovanie povedomia o potrebe riešenia tohto negatívneho stavu, o jeho dôležitosti a aktuálnosti sa dnes starajú predovšetkým viaceré domáce a zahraničné organizácie, či iné inštitúcie s mimovládneho sektora, spolky, univerzity, a v neposlednom rade samotné medzinárodné organizácie venujúce sa oblasti presadzovania medzinárodných štandardov v oblasti ochrany základných ľudských práv a slobôd. Tieto snahy však nutno v priestore Slovenskej republiky s ohľadom na mieru rodovo zameranej diskriminácie podporiť vytvorením bezpečného a kultivovaného priestoru pre vecnú, odbornú no predovšetkým laicky dostupnú a uchopiteľnú diskusia. V rámci takto vystavanej diskusie sa s ohľadom na mieru diskriminácie voči trans osobám nutno zamerať predovšetkým na zvolenie spoločensky citlivého jazyka, ktorým bude možné prekonať kultúrne vžitú predsudky spoločnosti voči fenoménu transrodovosti. Cieľom uvedeného je totižto podpora tvorby verejnej mienky, resp. utvárania subjektívnych názorov členov našej spoločnosti na trans problematiku a zabezpečovanie základného minima práv pre túto minoritnú skupinu spôsobom, v rámci ktorého budú môcť racionálne vyhodnotiť všetky aspekty, ktoré so sebou táto téma prináša.

Záver

Súčasný stav štrukturálnej diskriminácie a interpersonálnej viktimizácie smerovanej voči transrodovým osobám priamo narúša psychické zdravie a podmieňuje prevalenciu psychiatrickej morbidity týchto osôb¹⁶, kedy nie len liečba takýchto stavov, ale aj samotná prevencia ich vzniku závisí práve od stavu harmonizácie spoločnosti a účinnosti boja proti spoločenskej stigme v tejto oblasti. Na záver tak ostávame v myšlienke slov politického filozofa Isaiaha Berlina, ktorý vo svojej inauguračnej eseji „*Dva pojmy slobody*“ deklaruje prítomnosť osôb alebo skupín osôb, ktoré potrebujú pomoc pri rozpoznaní svojich najlepších záujmov a rozvíjaní

¹⁶ JÄGGI, Tiziana – JELLESTAD, Lena – CORBISERO, Salvatore, et. al.: Gender Minority Stress and Depressive Symptoms in Transitioned Swiss Transpersons. In: BioMed Research International Ročník 2018, číslo 4, (2018), s. 1-10. Dostupné online na: https://www.researchgate.net/publication/324652841_Gender_Minority_Stress_and_Depressive_Symptoms_in_Transitioned_Swiss_Transpersons(citované dňa: 01.09.2023).

svojho potenciálu, kde vyzdvihuje, že je to práve štát, ktorý nesie zodpovednosť za to, aby im táto pomoc bola náležite a včas poskytnutá.¹⁷

Zoznam použitej literatúry

1. BATKA, Ľubomír: Fenomén transrodovosti, autonómia a zodpovednosť. In: Postavenie transrodových ľudí na Slovensku – Interdisciplinárne pohľady. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2022, s. 248-265. ISBN 978-80-7160-661-1.
2. BERLIN, Isaiah: Two Concepts of Liberty. Cambridge: Clarendon Press, 1969. 57 s.
3. CODE, Lorraine: Encyclopedia of Feminist Theories. Londýn: Routledge, 2000, 560 s. ISBN 978-02-0319-559-8.
4. JÄGGI, Tiziana – JELLESTAD, Lena – CORBISERO, Salvatore, et. al.: Gender Minority Stress and Depressive Symptoms in Transitioned Swiss Transpersons. In: BioMed Research International Ročník 2018, číslo 4, (2018), s. 1-10. DOI: 10.1155/2018/8639263.
5. MILL, John Stuart: O slobode. Bratislava: IRIS. 1995. 116 s. ISBN 978-80-8877-807-3.
6. PATARÁK, Michal: Inkongurencia rodu neimplikuje žiadnu psychopatológiu: Pohľad súčasnej psychiatrie na rodový nesúlad. In: Postavenie transrodových ľudí na Slovensku – Interdisciplinárne pohľady. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2022, s. 6-11. ISBN 978-80-7160-661-1.
7. PATARÁK, Michal: Rodový nesúlad. In: Psychiatria pre prax. Ročník 21, číslo 4, (2020), s. 153-156.
8. RAWLS, John: A Theory of Justice. Cambridge: Harvard University Press, 1999, 560 s. ISBN: 978-06-7400-078-0.
9. TURBAN, Jack: What is Gender Dysphoria? In: The American Psychological Association, 2022. Dostupné (online) na: <https://www.psychiatry.org/patients-families/gender-dysphoria/what-is-gender-dysphoria>

Kontaktné údaje

Mgr. Sára Majerová

sara.majerova@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

¹⁷ BERLIN, Isaiah: Two Concepts of Liberty. Cambridge: Clarendon Press, 1969. s.7.

Bratislavské právnické fórum 2023
Právna zodpovednosť a autonómia

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
1. vydanie
2023

ISBN 978-80-7160-704-5

PRÁVNICKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave

ISBN: 978-80-7160-704-5